

วิเคราะห์คติเชิงปรัชญาที่ปรากฏในเรื่องพระอุปัคต
AN ANALYSIS ON PHILOSOPHICAL CONCEPT IN THE STORY OF
THE ELDER UPAGUTTA

พระวิทย์ ธมมวโร (ธนานภรัตน์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

วิเคราะห์คติเชิงปรัชญาที่ปรากฏในเรื่องพระอุปคุต

พระวิทย์ ธมมวโร (ธนานภรัตน์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

An Analysis on Philosophical Concept in the Story of the Elder Upagutta

Phra Wit Dhammavaro (Thananobpharat)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Master of Arts
(Philosophy)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์
เรื่อง “วิเคราะห์คติเชิงปรัชญาที่ปรากฏในเรื่องพระอุคคต” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

(ผศ.ดร.สมหวัง แก้วสุฟอง)

ประธานกรรมการ

(ผศ.ดร.เทพประวิณ จันทรแรง)

กรรมการ

(ดร.วิโรจน์ วิชัย)

กรรมการ

(ผศ.ดร.พูนชัย ปันนิยะ)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ดร.วิโรจน์ วิชัย

ประธานกรรมการ

ผศ.ดร.พูนชัย ปันนิยะ

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระวิฑูรย์ ธรรมวโร)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : วิเคราะห์คติเชิงปรัชญาที่ปรากฏในเรื่องพระอุปัค

ผู้วิจัย : พระวิทย์ ธมฺมวโร (ธนานภรณ์)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: ดร. วิโรจน์ วิชัย, ป.ธ.๓, พธ.บ. (ปรัชญา), พธ.ม. (พระพุทธศาสนา),
พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)

: ผศ.ดร. พูนชัย ปันธิยะ, พธ.บ. (ศาสนา), ศศ.ม. (ปรัชญา),
Ph.D. (Buddhist Studies)

วันสำเร็จการศึกษา : ๑๒ ตุลาคม ๒๕๖๑

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาประวัติพระอุปัคในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ๒) เพื่อศึกษาคติความเชื่อเรื่องพระอุปัคในวิถีชีวิตของชาวพุทธ ๓) เพื่อวิเคราะห์เชิงปรัชญาด้านอภิปรัชญาและจริยศาสตร์ ที่ปรากฏในเรื่องพระอุปัค เป็นการวิจัยเอกสาร

ข้อค้นพบจากการวิจัย คือ ๑) ในด้านหลักฐาน พบว่า เรื่องพระอุปัคไม่ปรากฏในพระไตรปิฎก แต่ปรากฏในคัมภีร์ยุคหลัง คือ โอศกาวทาน และ ปฐมสมโพธิกถา เล่าว่า พระอุปัคเกิดในตระกูลพ่อค้าน้ำหอม ในเมืองมถุรา เมื่ออุปสมบทแล้ว พระอุปัคเป็นที่รู้จักของมหาชนในการแสดงบทบาทเด่นด้วยการใช้ฤทธิ์ปราบพญาวสวัตติมาร ในคราวฉลองสถูปของพระเจ้าอโศกมหาราช

๒) ในด้านพระอุปัคกับวิถีชีวิตของชาวพุทธ พบว่า เมื่อชาวพุทธจะประกอบพิธีกรรมที่สำคัญ ต้องอัญเชิญพระอุปัคมาคุ้มครอง เพื่อให้งานลุล่วงไปด้วยดี โดยสืบทอดคติในการปราบเทวปุตตมาร คือ พญามารวสวัตติ ที่ท่านได้รับนิมนต์ให้ไปปราบ จึงเกิดประเพณีอัญเชิญพระอุปัคมาคุ้มครองทุกพิธีกรรมที่สำคัญ และประเพณีตักบาตรเป็งปูด

๓) ในด้านแนวคิดเชิงปรัชญา เชิงอภิปรัชญา พบว่า การมีอยู่ของพระอุปัคแม้เป็นเพียงนามธรรม แต่ก็อาศัยหลักแหล่งเกิดความเชื่อมั่นยันคือ ศัพทประมาณ (แหล่งความรู้จากหลักฐานอ้างอิง) จึงเป็นผู้ที่มีตัวตนอยู่จริงในความคิดและความเชื่อ ในเชิงจริยศาสตร์ พบว่า ความเคารพในพระอุปัคเป็นกรอบให้ชาวพุทธได้ทำความดี คือ การบูชาอย่างเป็นรูปธรรม เพราะการบูชา เป็นบุญกิริยาวัตถุ การบูชาพระอุปัคทำให้เกิดคุณค่าหลายประการ คือ คุณค่าต่อครอบครัว ชุมชน ศาสนา และสังคม ซึ่งสาธุชนนำหลักจริยธรรมนี้ไปปฏิบัติในวิถีชีวิตได้

Thesis Title : An Analysis on Philosophical Concept Appeared in the Story of the Elder Upagutta

Researcher : Phra Wit Dhammavaro (Thananobpharat)

Degree : Master of Arts (Philosophy)

Thesis Supervisory Committee

: Dr. Virot Vichai, Pali III, B.A. (Philosophy), M.A. (Buddhist Studies), Ph.D. (Buddhist Studies)

: Asst. Prof. Dr. Phoonchai Punthiya, B.A. (Religions), M.A. (Philosophy), Ph.D. (Buddhist Studies)

Date of Graduation : October 12, 2018

Abstract

This research is of three objectives: 1) to study the story of the Elder Upagutta in Buddhist Texts, 2) to study the Elder Upagutta's traditional belief in Buddhist way of life. 3) to analyze the philosophical ideas on the Metaphysical and Ethical points that appeared in the story of the Elder Upagutta. This is the Documentary Research.

The findings are that :

1) On the evidence, The Elder Upagutta did not appeared in Tipitaka, but it was found in the latter texts such as Asokavadana and the Prathamabodhikatha. In these texts told the role of his defeat the Mara when the King Ashoka's Stupa celebration.

2) On the context of the Elder Upagutta in the Buddhist way of life, it is found that whenever the Buddhists perform important rituals, they must invite the Elder Upagutta to protect those ceremonies and attain the hopefully success by handing down the tail of his invitation to conquer the Mara. Devaputtamara. It is, therefore, a tradition that invites the Elder Upagutta to protect all important rituals such as the Full moon Wednesday's Alms Giving .

3) On the philosophical concept, the metaphysical aspect was found that even though the existence of the Elder Upagutta is an abstract and lives the life in

mere belief. But this belief depends upon the authority of the Religious Texts (Sabdapraman; the term is a reference). So the Elder Upagutta must be accepted as the true person in thought and belief. On the Ethical aspect, it is found that the respect of the Elder Upagutta set the framework for Buddhists ethics, i.e., the worship and respect. This merit guides people to do good. Because worship is a merit object.

In addition, the worship of the Elder Upagutta up raises many values to the family, the community, the religion and the society, on which the people apply this ethics practiced in their way of life.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้ด้วยดีเพราะได้รับความเมตตาอนุเคราะห์ช่วยเหลือจากบุคคลหลายฝ่าย ทั้งภายในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ และบุคคลทั่วไปที่ให้การสนับสนุนในการศึกษาและการวิจัยครั้งนี้

ขอขอบคุณ ดร. วิโรจน์ วิชัย ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์, พร้อมด้วย ผศ.ดร. พูนชัย ปันธิยะ กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ และดร. พิสิฐ โคตรสุโพธิ์ ที่ท่านได้เมตตาอนุเคราะห์ให้คำปรึกษาตรวจสอบ ชี้แนะ และแก้ไขวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นอย่างดีมาโดยตลอด

ขอกราบขอบพระคุณพระอาจารย์ธีรวัตร ขตติโย พระราชรัชมณี พระครูพัทธนาธิมุต พระครูโสภณศิลปาคม ดร.พรศิลป์ รัตนชูเดช นายดุสิต ขวชาติ และนายชาย ชัยชนะ ที่ได้เมตตาอนุเคราะห์ให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์แก่งานวิจัย และกำลังใจสนับสนุนจาก มารดา ญาติพี่น้อง สหธรรมิกและศรัทธาญาติโยมผู้มีอุปการคุณทุกท่าน และขอขอบคุณคณาจารย์ เจ้าหน้าที่ศูนย์บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ในการที่ให้โอกาสเข้ามาศึกษาวิชาการระดับมหาบัณฑิตในทางปรัชญา

วิทยานิพนธ์นี้ หากมีความบกพร่องใดๆ ผู้วิจัยขอน้อมรับด้วยความเต็มใจ และหากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีเนื้อหาประโยชน์ใดๆ ขอประโยชน์จงเกิดขึ้นแก่ทุกท่าน เพื่อช่วยกันสร้างสรรค์ให้เกิดองค์ความรู้ที่ไร้ขอบเขตบนพื้นฐานของความมีเหตุและผล ซึ่งเป็นมรดกทางปัญญาของพุทธศาสนา ให้ทรงคุณค่าสืบไป และผู้วิจัยขอน้อมถวายเป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา ตลอดจนถึงคุณบิดา นายหยิ่ง ถนอมวรกุล และขอตั้งจิตอธิษฐานส่งความปรารถนาดีต่อผู้ที่ได้ศึกษาวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ให้บังเกิดความรู้ความเข้าใจและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและสังคมสืบต่อไป

พระวิฑูญ ธมมวโร

๑๒ ตุลาคม ๒๕๖๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ง
สารบัญ	จ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ช
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๓
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๓
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๐
๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับ	๑๑
บทที่ ๒ ประวัติพระอุปคุตในคัมภีร์พระพุทธศาสนา	๑๒
๒.๑ ประวัติและพัฒนากาของคติเรื่องพระอุปคุตในพระพุทธศาสนา	๑๔
๒.๒ ความหมายของพระอุปคุตในพระพุทธศาสนา	๒๒
๒.๓ ความสำคัญของพระอุปคุต	๓๑
๒.๔ บทบาทของพระอุปคุต	๓๔
๒.๕ เป้าหมายของการนับถือพระอุปคุต	๔๙
บทที่ ๓ คติความเชื่อเรื่องพระอุปคุตในวิถีชีวิตของชาวพุทธ	๕๒
๓.๑ คติที่ปรากฏในศาสนพิธี	๕๒
๓.๒ ความเชื่อทั่วไปที่ปรากฏในเรื่องพระอุปคุต	๖๐
๓.๓ อิทธิพลที่มีต่อพุทธศาสนิกชน	๘๑
๓.๔ คุณค่าที่ปรากฏในคติเรื่องพระอุปคุต	๘๔

บทที่ ๔ วิเคราะห์คติเชิงปรัชญา	๙๓
๔.๑ วิเคราะห์ทางปรัชญาประวัติศาสตร์	๙๓
๔.๒ วิเคราะห์อิทธิพลจากคติปรัชญาสรวาสติวาทิน	๙๗
๔.๓ วิเคราะห์จากคติพุทธปรัชญาเถรวาท	๑๐๓
๔.๔ วิเคราะห์เชิงโครงสร้างปรัชญา	๑๐๕
๔.๔.๑ ด้านอภิปรัชญา	๑๐๕
๑. ความมีอยู่ของพระอุปคุตทางภววิทยา	๑๐๕
๒. ความมีอยู่ของพระอุปคุตจากศัพท์ประมาณ	๑๐๗
๔.๔.๒ ด้านจริยศาสตร์	๑๐๘
๑. พิธีกรรม	๑๐๘
๒. หลักกรรม	๑๐๙
๓. หลักเจตนา	๑๑๓
๔. หลักไตรลักษณ์	๑๑๔
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๑๑๗
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๑๗
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๒๑
๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป	๑๒๑
บรรณานุกรม	๑๒๒
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก	๑๒๗
ภาคผนวก ข	๑๔๑
ภาคผนวก ค	๑๔๘
ภาคผนวก ง	๑๕๐
ประวัติผู้วิจัย	๑๗๕

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

(๑) การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อชื่อในคัมภีร์ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ภาษาบาลี และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ เรียงตามคัมภีร์

(๒) การระบุหมายเลขย่อ

การอ้างพระไตรปิฎกภาษาบาลี ใช้ระบุชื่อคัมภีร์ และระบุถึงเล่ม / ข้อ / หน้า ตามลำดับ วิ. มหา. (บาลี) ๑ / ๑๐ / ๑๒. หมายถึง การอ้างอิงนั้นระบุถึงคัมภีร์วินยปิฎก มหาวิภังค์ ฉบับภาษาบาลี เล่มที่ ๑ ข้อที่ ๑๐ หน้าที่ ๑๒

การอ้างพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ใช้ระบุชื่อคัมภีร์ และระบุถึง เล่ม / ข้อ / หน้า ตามลำดับเช่น ที. ม. (ไทย) ๑๐ / ๕๐ / ๖๐. หมายถึง การอ้างอิงนั้นระบุถึงคัมภีร์สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่มที่ ๑๐ ข้อที่ ๕๐ หน้า ๖๐

การอ้างอิงอรรถกถาภาษาบาลี จะแจ้งเล่ม / ข้อ / หน้า เช่น ที. สี. อ. (บาลี) ๒ / ๘๐ / ๑๐๐. หมายถึง อรรถกถา ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี สีลขันธวรรค ฉบับภาษาบาลี เล่มที่ ๒ ข้อที่ ๘๐ หน้า ๑๐๐. ส่วนการอ้างอิงปกรณ์วิเสส จะใช้ระบุชื่อคัมภีร์ / เล่ม / หน้า / เช่น วิสุทธิ. ๓ / ๗. หมายถึง คัมภีร์วิสุทธิมรรค เล่ม (ภาค) ที่ ๓ หน้า ๗.

พระสุตตันตปิฎก

ที. ปา.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ที. สี.	(บาลี) = สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาบาลี)
ที. สี.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ม. มุ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสก	(ภาษาไทย)
ส. นิ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
อง. ปณจก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปณจกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ. จุ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จุฬนิตเทศ	(ภาษาไทย)

ฎีกา

วินย. ฎีกา.	(ไทย) = วินยสังการฎีกา	(ภาษาไทย)
-------------	------------------------	-----------

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ภูมิประเทศทางตอนเหนือของประเทศไทย ประกอบด้วย ๘ จังหวัด คือ จังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน เป็นดินแดนที่มีความอุดมสมบูรณ์และสงบร่มเย็น เรียกว่า ชาวล้านนา เป็นผู้เคารพเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้น มีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นทางด้านจารีตขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งสะท้อนถึงภูมิปัญญาในท้องถิ่น คือ การดำรงชีวิตอยู่อาศัยกลมกลืนกับธรรมชาติและมีศักยภาพในการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับอำนาจเหนือธรรมชาติ^๑ เพื่ออิงอาศัยระหว่างคนกับธรรมชาติให้มีความสอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

สังคมไทยเป็นสังคมหนึ่งที่สอดแทรกความเชื่อและความศรัทธาโดยผสมผสานกับการดำเนินชีวิตประจำวัน ซึ่งความเชื่อของคนไทยในอดีต เกิดจากสภาพที่บุคคลให้ความมั่นใจเห็นคล้อยตามและพร้อมที่จะปฏิบัติตามสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้วนำไปถ่ายทอดให้บุคคลอื่นได้ทราบเพื่อต้องการให้เกิดความมั่นใจเห็นคล้อยตามและปฏิบัติโดยไม่คำนึงว่าความเชื่อนั้นๆ มีเหตุผลที่สามารถพิสูจน์ได้หรือไม่ก็ตาม^๒ จึงเป็นการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นและเชื่อมั่นต่อความเชื่อเหล่านั้นโดยสมบูรณ์ ซึ่งแต่ละท้องถิ่นย่อมแตกต่างกันไปตามบริบทนั้นๆ

ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวล้านนาเป็นอย่างมาก จากอดีตกาลบรรพบุรุษถ่ายทอดสืบต่อกันมาสู่ลูกหลาน ซึ่งในปัจจุบันพระพุทธศาสนาในดินแดนล้านนายังคงความเลื่อมใสศรัทธามีต่างจากในอดีต ซึ่งสังเกตได้จากจารีตประเพณีทั้ง ๑๒ เดือนนั้น จะมีความข้องเกี่ยวระหว่างวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ของชาวล้านนา กับหลักปฏิบัติของพระพุทธศาสนาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ด้วยความเคารพเลื่อมใส จึงทำให้เกิดความเชื่อทางศาสนาอย่างแรงกล้าฝังแน่นในจิตใจ ยากที่เลือนรางหายไป อย่างกรณีพุทธศาสนิกชนเชื่อว่าพระอุปคุต เป็นพระสาวกที่มีอิทธิฤทธิ์สามารถปราบพญามาร ผู้ซึ่งเป็นใหญ่ในกามภพทั้งหลายได้ ดังจะ

^๑ จันทร บวรณิสิต และ ทวีช จุฑาพฤกษ์, **พิธีกรรมและความอยู่รอด**, (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยชาวเขาเชียงใหม่, ๒๕๒๗), หน้า ๑.

^๒ ดนัย ไชยโยธา, **ลัทธิศาสนาและระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๖๕.

เห็นได้จากในโลภบัญญัติ ปฐมสมโพธิกถาและในคัมภีร์อโศกาวทาน ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระเจ้าอโศกมหาราชโปรดให้มีการเฉลิมฉลองพระสถูปเจดีย์ ๘๔,๐๐๐ องค์ และพระมหาสถูปขึ้นพร้อมกันเป็นระยะเวลา ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน ในพิธีดังกล่าว เพื่อป้องกันภัยอันตรายในการบำเพ็ญกุศลครั้งนี้ พระโมคคัลลีบุตรติสสะจึงให้พระภิกษุ ๒ รูป ไปนิมนต์พระอุปัคตมาเป็นผู้ป้องกันอันตรายที่จะเกิดขึ้นจากพญามารและท่านได้แสดงอิทธิฤทธิ์ของท่านให้เป็นที่ประจักษ์แก่เหล่าพระภิกษุสงฆ์ตลอดจนพระเจ้าอโศกมหาราช ให้มันพระทัยว่าท่านจักสามารถพญามารได้ ในที่สุดเมื่อพญามารมาขัดขวางและทำลายพิธีดังกล่าว ท่านได้ใช้อิทธิฤทธิ์ที่สูงส่งปราบชนะพญามารได้^๓ ทำให้พญามารมีจิตใจที่อ่อนน้อมและกลับใจมาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา

เรื่องราวของพระอุปัคตผู้มีมหิทธิฤทธิ์เดชานุภาพรูปนี้ ตามตำนานไม่ได้กล่าวไว้ว่า ท่านดับขันธนิพพานแล้วหรือยัง ท่านอาจจะยังมีชีวิตอยู่ถึงกับหนึ่งก็ได้ ด้วยอานุภาพแห่งอิทธิบาทภาวนาของท่าน ตามหลักฐานที่พระพุทธเจ้าเคยตรัสกับพระอานนท์เถระไว้ว่า “ผู้ใดผู้หนึ่งเจริญอิทธิบาท ๔ ให้มาก ทำให้เป็นคุณญาณแล้วทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว ให้ตั้งมั่นแล้ว สังสมแล้ว ปรารภนาดี ผู้นั้นเมื่อมุ่งหวังพึงดำรงอยู่ได้ ๑ กับ หรือเกินกับ”^๔ นั่นจึงเป็นเหตุผลที่ว่า ทำไมคนพม่าหรือคนทางเหนือจะตื่นขึ้นมาใส่บาตรตอนเที่ยงคืนของวันพุธหรือเป็งปู้ด ที่ตรงกับวันพระ ๑๕ ค่ำ เพราะยังเชื่อว่า ท่านยังอยู่มาจนกระทั่งทุกวันนี้ เพราะมีเรื่องเล่ากันว่า มีชาวเมืองร่างกึ่งผู้หนึ่งได้ดักบาตรแก่พระอุปัคตเถระแล้วได้เป็นเศรษฐี ชาวเมืองร่างกึ่งทั้งปวงจึงพากันหุงข้าวแต่ยังไม่สว่างคอยดักบาตรพระอุปัคตเถระ จนทุกวันนี้ก็ยังคงมีความนับถือพระอุปัคตเถระเช่นนี้และแพร่หลายมากขึ้น^๕ และยังมีความเชื่อเสริมอีกว่า พระอุปัคตจะแปลงกายเป็นสามเณรน้อย เพื่อออกโปรดญาติโยม ถ้าหากใครได้ดักบาตรพระอุปัคต ก็ทำให้ผู้นั้นฐานะดีขึ้นและเจริญรุ่งเรือง^๖ ซึ่งบ่งบอกถึงการได้รับอิทธิพลจากพม่า ทั้งทางด้านความเชื่อ วัฒนธรรม พิธีกรรม จารีต ประเพณี บางอย่างแพร่หลายจนได้รับความนิยมในสังคมไทยแถบภาคเหนือและภาคอีสานด้วย ซึ่งมีความสำคัญต่อบทบาทและวิถีชีวิตของท้องถิ่นนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี

ด้วยอิทธิฤทธิ์ของพระอุปัคตที่สามารถจัดเพศภัยต่าง ๆ ให้หมดไป ทั้งยังช่วยปกปักรักษาคุ้มครองให้มีความปลอดภัย แล้วยังคลบนันดาลให้ผู้ที่ไม่ใส่บาตรท่านได้เจริญด้วยโภคทรัพย์ มีโชคลาภ

^๓ พระภัทรพงษ์ นิลุตติเมธี, “ศึกษาอิทธิพลของพระอุปัคตที่มีต่อสังคมชาวพุทธในล้านนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑.

^๔ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๗๘/๑๒๖-๑๒๗. กับ หมายถึง อายุกับ คือ ช่วงอายุของคนแต่ละยุค ในยุคของพระเจ้าของเรา อายุกับของคนเท่ากับ ๑๐๐ ปี; ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๖๗/๑๑๒-๑๑๓.

^๕ พ. สุวรรณ, พระบัวเข็ม พระอรหันต์พิชิตมารให้ลาภร่ำรวย, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : หจก. เม็ดทรายพรังดิ้ง, ๒๕๕๐), หน้า ๙๕-๙๖.

^๖ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพิธีสิบสองเดือน, (กรุงเทพมหานคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๕๘), หน้า ๔๔๓.

ร่ำรวย ท่านจึงเป็นที่พึงใจให้ผู้คนได้มีหลักยึดเหนี่ยวทางใจให้อาศัยอยู่เย็นอย่างเป็นสุข ทำให้เกิดความรักใคร่กลมเกลียวกัน สามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และแบ่งปันซึ่งกันและกัน ทั้งในหมู่พวกพ้อง ครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศ ปราศจากอุปสรรคปัญหาต่างๆ ที่มนุษย์ทุกคนต้องเผชิญ ให้แคล้วคลาดภัยอันตรายและพินาศไปได้ด้วยดี จึงมีการบูชาพระอุปคุต เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกนึกถึงคุณงามความดีและอิทธิฤทธิ์ของพระอุปคุต โดยทำการสักการะด้วยความเลื่อมใสศรัทธาอย่างสม่ำเสมอ ก็จะมีชีวิตที่ราบรื่นและประสบผลสำเร็จในชีวิตสมความมุ่งมั่นปรารถนาดังเจตนาที่ได้ตั้งไว้

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาคติเรื่องพระอุปคุตในล้านนา ที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตสภาพความเป็นอยู่ความศรัทธาและความเชื่อ จนได้รับความนิยมนกลายเป็นจารีตประเพณี พิธีกรรมหลักคำสอนและหลักปฏิบัติ ที่ทำให้ได้รับความนิยมและแพร่หลาย ยิ่งไปกว่านั้น พิธีกรรมใส่บาตรนอกเวลาในพระวินัยทางหลักปรัชญา มองอย่างไรกับเรื่องนี้ในด้าน “จริยศาสตร์” และความเชื่อเรื่องการมีอยู่ของพระอุปคุตที่ยังไม่ดับขันธนิพพาน สามารถพิสูจน์ในทาง “ภาววิทยา” ได้อย่างไร ซึ่งทั้งสองกรณียังเป็นปัญหาและมีข้อสงสัยว่าสามารถตีความ เนื้อหาวิเคราะห์เชิงปรัชญาได้อย่างไร เป็นการต่อยอดความรู้ความคิดเดิมให้มีความหลากหลายได้มุมมองใหม่ ๆ เพื่อที่จะสามารถบูรณาการกับศาสตร์แขนงต่าง ๆ ได้ อีกทั้งยังประโยชน์ต่อหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาให้คงอยู่สืบไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาประวัติพระอุปคุตในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาคติความเชื่อเรื่องพระอุปคุตในวิถีชีวิตของชาวพุทธ
- ๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์เชิงปรัชญาด้านอภิปรัชญาและจริยศาสตร์ ที่ปรากฏในเรื่องพระอุปคุต

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ ประวัติพระอุปคุตในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีเนื้อหามากน้อยอย่างไร
- ๑.๓.๒ คติความเชื่อเรื่องพระอุปคุตในวิถีชีวิตของชาวพุทธเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๓ การวิเคราะห์เชิงปรัชญาด้านอภิปรัชญาและจริยศาสตร์ ที่ปรากฏในเรื่องพระอุปคุตเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยเน้นการศึกษา ค้นคว้าจากเอกสารเป็นหลัก แล้วทำการรวบรวมข้อมูลดังนี้

ข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) คือ ศึกษารวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎก ภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และคัมภีร์พระปฐมสมโพธิกถา

ข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) คือ ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจาก หนังสือเอกสาร งานวิจัยและวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ พระอุปัศฺต หมายถึง พระอรหันต์ที่มีฤทธานุภาพมาก มีหน้าที่ปกปักรักษาคุ้มครอง พระพุทธศาสนา

๑.๕.๒ คติ หมายถึง ความเชื่อหรือความเป็นไปของท้องถิ่นนั้นๆ

๑.๕.๓ พุทธปรัชญา หมายถึง วิธีการเชิงปรัชญาที่นำมาศึกษาพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๕.๔ ชาวพุทธ หมายถึง ประชาชนที่นับถือพระพุทธศาสนาในประเทศไทยและพม่า

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาพระอุปัศฺตในคัมภีร์พระพุทธศาสนา คติที่ปรากฏในวิถีชีวิตของชาวพุทธและวิเคราะห์เชิงปรัชญาที่ปรากฏในเรื่องพระอุปัศฺต ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากคัมภีร์โลกบัญญัติ คัมภีร์อโศกาวทาน คัมภีร์ปฐมสมโพธิกถา ตลอดจนหนังสือเอกสารงานวิจัยและวิทยานิพนธ์ต่าง ๆ ที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับงานวิจัยในครั้งนี้

ก.หนังสือ

๑.๖.๑ สมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลราชเดช ได้กล่าวรายละเอียดไว้ในหนังสือ **พระปฐมสมโพธิกถา** พระอุปัศฺตได้รับอาราธนาให้มาดูแลรักษางานสมโภชพระสถูปจำนวน ๘๔,๐๐๐ องค์ ของพระเจ้าอโศกมหาราช เป็นเวลา ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน ในระหว่างจัดงานฉลองสมโภชอยู่นั้น พญามารก็มาก่อวุ่นในงานพิธี พญามารตนนี้ คือ พระปรณิรมิตวิสวติมาร คู่่อริของพระพุทธเจ้าเมื่อสมัยที่พระพุทธองค์ตรัสรู้ พญามารแย่งชิงบัลลังก์ จนพระพุทธเจ้าตรัสเรียกนางวสุนธรา พระแม่ธรณีมาเป็นพยานโดยบีบมวยผมน้ำกรวดที่พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญกุศลไหลออกมาขัดเอาเสนามารทั้งหลายและช้างคิริเมฆล ให้ถอยร่นไปติดขอบจักรวาล พญามารตะลึงเห็นอัศจรรย์ จึงประณมหัวถึถวายพระพุทธเจ้ายอมพ่ายแพ้พระบารมี^๗

^๗ สมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลราชเดช, **พระปฐมสมโพธิกถา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : อำนวยสารณการพิมพ์, ๒๕๓๔).

๑.๖.๒ พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ. ๙) ได้ให้รายละเอียดไว้ในหนังสือ **โลกทิปนี** ว่า พระอุปัคฺตได้รับนิมนต์จากพระเจ้าอโศกมหาราช ให้ช่วยคุ้มครองงานฉลองสถูปที่พระเจ้าอโศกมหาราชมีพระราชศรัทธาสรางถวายไว้ในบรรพพระพุทธศาสนา โดยพระเจ้าอโศกมหาราชทรงเกรงว่างานฉลองจะไม่ราบรื่นกลัวว่า พญามารจะมาทำลายพิธีพระองค์ จึงดำริที่จะหาบุคคลผู้มีบุญญาธิการเพื่อคุ้มครองงานในครั้งนี้ เมื่อวันงานฉลองมาถึงพญามารชื่อ พญาวัสวัตติมาร เป็นเทพที่มีความริษยาไม่ยอมเห็นผู้ใดทำคุณงามความดี จึงมาทำลายพิธีฉลองด้วยวิธีต่าง ๆ^๘

๑.๖.๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชนิพนธ์ในหนังสือ **พระราชพิธีสิบสองเดือน**ว่า พระมอญเอาพระมาถวายตั้งแต่ในรัชกาลที่ ๔ มีลักษณะนั่งก้มหน้ามีใบบัวคลุมอยู่บนศีรษะและมีเข็มดุมปักตามหัวไหล่ตามเข่าฐานรอง เป็นดอกบัวคว่ำดอกหนึ่ง หงายดอกหนึ่ง ได้ฐานมีรูปดอกบัว ใบบัว เต่า ปลา ปู พระทำด้วยแกนสริมหาโพธิ์ลงรักปิดทอง พระพม่า อธิบายว่าพระองค์นี้ คือพระอุปัคฺต อยู่ในปราสาทแก้วใต้น้ำ ชาวเมืองร่างกุ้งมีความเชื่อว่า ได้ตักบาตรพระอุปัคฺตแล้วเป็นศรีสุข ชาวเมืองย่างกุ้งพากันหุงข้าวแต่ยังไม่สว่างคอยตักบาตรพระอุปัคฺต จนทุกวันนี้ ยังมีความเคารพนับถือ จึงได้สร้างรูปพระอุปัคฺตขึ้นทำสักการบูชา ซึ่งมีความเชื่อว่ามีผลานิสงส์เหมือนกัน พระอุปัคฺตยังใช้ตั้งทำพระราชพิธีขอฝนอีกด้วย^๙

๑.๖.๔ พระครูพัทธนาธิมุต (ประพันธ์ สุทฺธจิตฺโต) ได้ให้รายละเอียดไว้ในหนังสือ **พระมหาอุปัคฺตพระอรหันต์ผู้ปราบมารบันดลโชคลาภ** ว่า พระอุปัคฺตผู้เป็นพระอรหันต์สาวกที่ทรงมหิธานุภาพขอความวิเวกวิงว่งและอยู่ตามลำพังผู้เดียวไม่ชอบเกี่ยวข้องกับผู้อื่น เป็นพระอรหันต์หลังสมัยพุทธกาลเพราะไม่พบประวัติของท่านในพระไตรปิฎก^{๑๐}

๑.๖.๕ พระครูสิริรัตนสุนทร ได้กล่าวใน **ปัสสูตรอาราธนาพระมหาอุปัคฺต** ถึงพิธีอาราธนาพระอุปัคฺตและคำอาราธนาพระอุปัคฺตให้มารับรักษาประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ให้แคล้วคลาดปลอดภัยและประกอบพิธีกรรมสำเร็จตามเจตนาไว้^{๑๑}

๑.๖.๖ เจริญตัน มหาพราน ได้กล่าวในหนังสือ **พิธีกรรมพิสดาร** ว่าการตักบาตรเที่ยงคืนที่มีวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ตรงกับวันพุธ โดยไม่จำเพาะเจาะจงต้องอยู่ใน เดือน ไต บางปี อาจมีแค่ครั้งเดียวสองครั้งหรือบางปีไม่มีเลยก็ได้ เรียกประเพณีนี้ว่า เป็งปุด หรือ เพ็ญพุธ โดยมีความเชื่อว่า พระ

^๘ พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร, ป.ธ.๙), **โลกทิปนี**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕).

^๙ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระราชพิธีสิบสองเดือน**, (กรุงเทพมหานคร.: กรมศิลปากร, ๒๔๕๘).

^{๑๐} พระครูพัทธนาธิมุต, **พระมหาอุปัคฺตพระอรหันต์ผู้ปราบมารบันดลโชคลาภ**, (บริษัท สันติภาพแพ็คพรีนซ์ จำกัด, ๒๕๕๕).

^{๑๑} พระครูสิริรัตนสุนทร, **ปัสสูตรอาราธนาพระมหาอุปัคฺต**, (เชียงใหม่ : ธาตอทองการพิมพ์, ๒๕๓๕).

อุปคุตผู้มีมหิทธิฤทธิ์ จะขึ้นจากทะเลโดยแปลงกายเป็นสามเณรน้อย ออกมาโปรดสัตว์ ถ้าผู้ใดได้ตกบาตร บุคคลนั้น จะเกิดร่ำรวยเป็นเศรษฐีและบังเกิดแต่สิ่งที่เป็นมงคลในชีวิต ดังนั้น เมื่อถึงวันเพ็ญตรงกับวันพุธชาวเหนือจะไปคอยใส่บาตรมากเป็นพิเศษ เพราะถือว่าได้อานิสงส์แรง^{๑๒}

๑.๖.๗ พระราชพิพัฒนาทร (จิตตถาวโร) ได้ให้รายละเอียดไว้ใน **หนังสือบุญฤทธิ์อิทธิฤทธิ์** ว่า หนึ่งในพระอรหันต์เจ้าผู้เป็นต้นตำนาน พระโลกอุดรผู้มีอายุยาวนานนับพันๆ ปีและเป็นผู้ทรงฤทธิ์อย่างสูงสุดไม่มีวันตายไปไหนมาไหนไร้ร่องรอยใครได้กราบไหว้เป็นบุญอันมหาศาล พระอุปคุตเถระ คือหนึ่งในต้นเค้าตำนานพระโลกอุดรในปัจจุบัน ทุกวันนี้ หลายท่านก็ยังเชื่อว่า พระอุปคุตยังดำรงสังขารชั้นธูปู่ได้เกษียรสมุทร^{๑๓}

๑.๖.๘ มณี พะยอมยงค์ ได้ให้รายละเอียดไว้ในหนังสือ **เครื่องสักการะในล้านนาไทย** ว่าการจัดทำห่อพระอุปคุตและการจัดเตรียมเครื่องสักการะถวายพระอุปคุต ที่อาราธนามารักษางานมิให้คนพาลทั้งหลายมาก่อเหตุร้ายเป็นประเพณี เป็นเครื่องแสดงจิตวิท्याสังคมที่ต้องการให้เกิดการรวมพลังชุมชน ให้ช่วยกันกำจัดภัยสาธารณะมิให้บุคคลใดก่อเหตุร้าย เมื่อมีงานฉลองเมื่อเห็นเครื่องสักการะพระอุปคุตทุกคนเกรงกลัวไม่กล้าทำสิ่งไม่ดีไม่งาม^{๑๔}

๑.๖.๙ ภพพล จันทรวัฒนกุล ได้ให้รายละเอียดไว้ในหนังสือ **ประวัติศาสตร์ศิลปะพม่า** ว่าหลังจากพระเจ้าอโศกมหาราชตีเมืองกลิงคราชได้และทรงรับฟังเทศน์จากสามเณรนิโครธจึงทรงหันมานับถือพระพุทธศาสนาพระองค์ได้ทรงกระทำหลายสิ่งหลายอย่างเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาหนึ่งในนั้น คือ การให้ขุดพระบรมสารีริกธาตุขึ้นมาบูชาเวลา ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน แล้วแบ่งพระบรมสารีริกธาตุเป็น ๘๔,๐๐๐ องค์ เท้าพระธรรมชั้นแล้วให้คนไปสร้างเจดีย์เพื่อนำพระบรมสารีริกธาตุไปประดิษฐานไว้^{๑๕}

๑.๖.๑๐ พ.สุวรรณ ได้กล่าวในหนังสือ **พระบัวเข็ม พระอรหันต์พิชิตมารให้ลาร่ำรวย** ว่า พระบัวเข็มหรือพระอุปคุตเถระ เป็นพระอรหันต์ที่มีอิทธิพลมากที่สุดองค์หนึ่งในหมู่ชาวพุทธอินเดีย พม่า มอญ และไทย ทั้งนี้ รวมถึงเขมรและลาวด้วย ได้รับความเคารพนับถือมาก ถือกันว่ามีฤทธานุภาพทางด้านให้เกิดลาภสักการะ ร่ำรวยยิ่งใหญ่ และรอดปลอดภัยจากปัญหาและอุปสรรค

^{๑๒} เจริญ ตันมหาพราน, **พิธีกรรมพิสดาร**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แสงแดด, ๒๕๓๖).

^{๑๓} พระราชพิพัฒนาทร (จิตตถาวโร), **บุญฤทธิ์ อิทธิฤทธิ์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์กรีนปัญญาญาณ, ๒๕๕๕).

^{๑๔} มณี พะยอมยงค์, **เครื่องสักการะในล้านนาไทย**, (เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์, ๒๕๓๘).

^{๑๕} ภพพล จันทรวัฒนกุล, **ประวัติศาสตร์และศิลปะพม่า**, (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๕๓).

ต่างๆ ผู้ใดที่ได้กระทำสักการบูชา พระบัวเข็มหรือพระอุปคุต นอกจากจะร่ำรวยแล้ว ยังอยู่รอดปลอดภัยจากศัตรูและภัยอันตรายต่างๆ ได้อย่างน่าอัศจรรย์^{๑๖}

๑.๖.๑๑ ส.ศิวรักษ์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ **ความเข้าใจในเรื่องพระเจ้าอโศกและอโศกาวทาน** โดยเนื้อหาของหนังสือกล่าวถึงประวัติของพระเจ้าอโศกมหาราชทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา และพระอุปคุตเป็นผู้นำพระเจ้าอโศกมหาราชเสด็จทอดพระเนตรสถานที่สำคัญๆ ทางพระพุทธศาสนา และรับหน้าที่คุ้มครองงานฉลองสมโภชพระสุป ๘๔,๐๐๐ องค์เป็นระยะเวลายาวนานติดต่อกันถึง ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน ท่านใช้อิทธิฤทธิ์สูงส่งปราบปรามและชนะพญามารได้จนพญามารมีจิตเลื่อมใส พระพุทธศาสนาดังจิตปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตข้างหน้า^{๑๗}

๑.๖.๑๒ อ่อง ชัยศรี ได้กล่าวไว้ในหนังสือ **ปฐมสาเหตุของการสร้างพระบัวเข็ม** ถึงประวัติความเป็นมาของการสร้างพระบัวเข็มในพม่าเป็นครั้งแรกและกล่าวถึงความเชื่อของชาวพม่าที่มีต่อพระบัวเข็มหรือพระอุปคุต ซึ่งชาวพม่าจะเรียกว่า พระผ่องต่ออู สำหรับชื่อว่า พระบัวเข็ม เพราะคนล้านนาได้เห็นรูปพระอุปคุตที่ทำด้วยไม้หรือเกสรดอกไม้มีจุด ๙ จุด ๗ จุด ๕ จุด แล้วมีดอกบัวมี ๖ ปลาทอย จึงเรียกว่า พระบัวเข็ม ในหนังสือเล่มนี้ ยังกล่าวถึงวิธีการบูชาพระอุปคุตคาถามัสการพระบัวเข็ม (พระอุปคุต) หนังสือเล่มนี้ให้ ข้อมูลต่องานวิจัยในเรื่องประวัติ ความเชื่อและพิธีกรรมอันเนื่องมาจากพระอุปคุต^{๑๘}

๑.๖.๑๓ สงวน โชติสุขรัตน์ กล่าวไว้ในหนังสือ **ประเพณีไทยภาคเหนือ** ได้ให้ความรู้ว่าเป็นประเพณีตักบาตรวันเพ็ญพุธของล้านนานั้น เข้าใจว่าคงรับมาจากพม่าเพราะเป็นประเพณีพม่าและได้กล่าวว่าเรื่องราวของพระอุปคุตนี้มีปรากฏในหนังสือปฐมสมโพธิกถาตอนมารพันธปริวรรต ปริเฉทที่ ๒๘^{๑๙}

๑.๖.๑๔ จำเนียร ทรงฤกษ์ ได้ให้รายละเอียดไว้ในหนังสือ **พระธาตุพนมพิธิอัญเชิญพระอุปคุต** ว่า ความเคารพนับถือพระอุปคุตเถระหรือพระบัวเข็มนี้ ทั้งพม่า มอญ ไทย ต่างถือกันว่ามีฤทธานุภาพในด้านให้เกิดลาภสักการะ ร่ำรวย ยิ่งใหญ่และรอดปลอดภัยจากอุปสรรคศัตรูและภัยอันตรายแก่ผู้ได้กระทำสักการบูชา^{๒๐}

^{๑๖} พ.สุวรรณ, พระบัวเข็ม พระอรหันต์พิชิตมารให้ลาภร่ำรวย, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : หจก.เมื่อดทรายพริ้งตึง, ๒๕๕๐).

^{๑๗} ส.ศิวรักษ์, ความเข้าใจในเรื่องพระเจ้าอโศกและอโศกาวทาน, (กรุงเทพมหานคร: สายส่งศึกษา บริษัทเคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๓๔).

^{๑๘} อ่อง ชัยศรี, ปฐมสาเหตุของการสร้างพระบัวเข็ม, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์กลางเวียง, ๒๕๑๑).

^{๑๙} สงวน โชติสุขรัตน์, ประเพณีไทยภาคเหนือ, (เชียงใหม่ : สงวนการพิมพ์, ๒๕๑๒).

^{๒๐} จำเนียร ทรงฤกษ์, พระธาตุพนมพิธิอัญเชิญพระอุปคุต, พิมพ์ครั้งแรก, (นนทบุรี : โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด, ๒๕๕๖).

๑.๖.๑๕ สภาวัฒนธรรมจังหวัดขอนแก่น ได้ให้รายละเอียดไว้ในหนังสือ **ของดีอีสาน** กล่าวถึงการทำบุญเดือนสิบนำเรื่องราวของพระอุปัชฌาย์มาเกี่ยวข้องโดยถือความเชื่อจากเรื่องราวของพระอุปัชฌาย์ จัดเป็นหอเล็ก ๆ ข้างในบรรจ้อัฐบริวารให้ครบชุด เรียกว่า หออุปัชฌาย์ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของศาลาการเปรียญ เพื่อให้งาน บุญผะเหวด มีความสงบเรียบร้อยและปลอดภัยให้ข้อมูลต่องานวิจัยในเรื่องประวัติพระอุปัชฌาย์ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระอุปัชฌาย์^{๒๑}

ข.งานวิจัย

๑.๖.๑๖ พระประพันธ์ สุทนต์จิตโต ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง **อิทธิพลความเชื่อเรื่องพระอุปัชฌาย์ที่มีต่อพิธีกรรมชาวพุทธล้านนา** ผลจากการศึกษาได้ข้อสรุปว่า อิทธิพลความเชื่อเรื่องพระอุปัชฌาย์ที่มีต่อพิธีกรรมชาวพุทธล้านนา ทำให้ทราบถึงความเชื่อเกี่ยวกับพระอุปัชฌาย์ได้รับอิทธิพลมาจากพม่าในสมัยที่ล้านนาตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า พม่าและล้านนาต่างก็นับถือพระพุทธศาสนาแบบเถรวาท จึงทำให้ประเพณีและวัฒนธรรมล้านนา เกิดการผสมผสานระหว่างขนบธรรมเนียมของชาวไทยลื้อ ผสมกับชาวไทยในรัฐฉานของพม่า ซึ่งทำให้พระอุปัชฌาย์มีอิทธิพลต่อความเชื่อและก่อให้เกิดพิธีกรรมในสังคมของชาวพุทธล้านนาอย่างมาก^{๒๒}

๑.๖.๑๗ พระมหาพุทธกร ปณณาสิริ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง **ศึกษาเรื่องศรัทธาในพระพุทธศาสนา** ผลจากการศึกษาได้ข้อสรุปว่า ศรัทธาเป็นปัจจัยให้เกิดความสุขได้มีพระพุทธพจน์ว่า ศรัทธา คือ ความเลื่อมใสและการเห็นธรรมมีอยู่แก่ผู้ใดผู้หนึ่งแลย่อมบรรลุความสุขอันหยั่งลงในพรหมจรรย์ตามกาล ศรัทธาเป็นคุณธรรมที่ต้องการก่อนในเบื้องต้นแต่ต้องเป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา ถ้าปราศจากปัญญาแล้วจะเป็นความงมงายไม่ใช่ศรัทธาที่ต้องการในพระพุทธศาสนา ความงมงายมีอยู่ที่ใดความเป็นทาสก็มีอยู่ที่นั่น พระพุทธศาสนาต้องการให้ชาวพุทธเป็นไทยการที่ชาวพุทธจะยอมเชื่อถือหรือมีศรัทธาในสิ่งใดหรือบุคคลใด ๆ ก็ตามควรต้องพิจารณาตามหลักของกาลามสูตรเป็นสำคัญ^{๒๓}

๑.๖.๑๘ พระบุญนาท อติพโล ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง **ศึกษาความเชื่อเรื่องพระอุปัชฌาย์ในสังคมไทย** ประเพณีอัญเชิญพระอุปัชฌาย์ได้ถือกำเนิดและดำรงอยู่คู่กับสังคมไทยมาอย่างช้านาน โดยมี

^{๒๑} สภาวัฒนธรรมจังหวัดขอนแก่น, **ของดีอีสาน**, (ขอนแก่น : สำนักงานศึกษาธิการ จังหวัดขอนแก่น จัดพิมพ์, ๒๕๓๙).

^{๒๒} พระประพันธ์ สุทนต์จิตโต, “อิทธิพลความเชื่อเรื่องพระอุปัชฌาย์ที่มีต่อพิธีกรรมชาวพุทธล้านนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘).

^{๒๓} พระมหาพุทธกร ปณณาสิริ, “ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาในพระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖).

คติธรรมหลายอย่างปรากฏอยู่ ก่อให้เกิดคุณค่าแก่ตนเองครอบครัวและสังคม โดยสรุป ๓ ด้าน คือ คุณค่าด้านการให้ทาน คุณค่าด้านความสามัคคีและคุณค่าด้านความกตัญญูกตเวที^{๒๔}

๑.๖.๑๙ อภิชาติ ยอดสุวรรณ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง **บทบาทของพระอุปัชฌ์ในเรื่องมหาอุปคุตฉบับล้านนา** ผลจากการศึกษาได้ข้อสรุปว่า พระอุปัชฌ์มีบทบาทในด้านการปราบพญามารและบทบาทในด้านการคุ้มครองรักษางาน นอกจากนี้มีบทบาทย่อยอีกหลายบทบาทปรากฏแทรกอยู่ในบทบาททั้ง ๒ ประการนั้นและบทบาทต่าง ๆ เหล่านี้ยังปรากฏให้เห็นในสังคมปัจจุบัน เช่นคติความเชื่อในสังคมล้านนาไทย ซึ่งปรากฏในรูปแบบของประเพณีพิธีกรรมและศิลปกรรม^{๒๕}

๑.๖.๒๐ พระภัทรพงษ์ นิรุติเมธี ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง **ศึกษาอิทธิพลของพระอุปัชฌ์ที่มีต่อสังคมชาวพุทธในล้านนา** พระอุปัชฌ์เถระท่านถือกำเนิดมาในตระกูลของพ่อค้าที่เมืองมฤรา ซึ่งเป็นเมืองที่ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำยมุนา เป็นบุตรคนที่ ๓ มีชื่อว่า “อุปัชฌ์” เมื่อเจริญเป็นหนุ่มได้อุปสมบทปฏิบัติธรรมจนบรรลุนิพพาน พระอุปัชฌ์หลังบรรลุนิพพานอยู่จำพรรษาที่วัดนภกสิกา บทบาทของพระอุปัชฌ์ชัดเจนมากขึ้นในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช ปฐมสมโพธิกถาจารย์ว่า พระอุปัชฌ์ได้มอบหมายจากคณะสงฆ์ให้เป็นผู้ทำหน้าที่ป้องกันอันตราย เหตุร้ายในงานสมโภช พระสถูป ๘๔,๐๐๐ องค์ ที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงกระทำเฉลิมฉลองพระสถูปเจดีย์ พระอุปัชฌ์ได้ปราบพญามารที่มารบกวนงานสมโภชจนหมดพาศ ทำให้งานฉลองสมโภชสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี สืบเนื่องจากประวัติที่กล่าวมา นำไปสู่ความเชื่อของชาวพุทธล้านนาว่า พระอุปัชฌ์เป็นพระทรงอภิญญามีฤทธิ์ ที่สามารถป้องกันคุ้มครองให้ปราศจากอันตรายได้ ทำให้เกิดเป็นเครื่องเสริมศรัทธาให้ชาวพุทธล้านนา ได้ทำพิธีอัญเชิญพระอุปัชฌ์มารักษางานฉลองต่าง ๆ เช่นงานปอยหลวง หรืองานเสนาสนะภายในวัด เพื่อมิให้พญามารหรือความชั่วร้ายอุปสรรคทั้งหลายมารบกวน ด้านบทบาทของพระอุปัชฌ์ที่มีอิทธิพลต่อสังคมชาวพุทธในล้านนา พบว่าพิธีกรรม การบูชาพระอุปัชฌ์เป็นการแสดงให้เห็นลักษณะการมีความร่วมมือกันภายในสังคมกับสถาบันศาสนา คือภิกษุสงฆ์ในฐานะผู้ปฏิบัติ กับชุมชนผู้ช่วยเหลือคอยอุปถัมภ์ ซึ่งทั้งสองย่อมได้ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย และให้ถึงเป้าหมายสูงสุดของชีวิต^{๒๖}

สรุปความได้ว่า พระพุทธศาสนาสอนให้ใช้ชีวิตอย่างมีสติ รู้เท่าทันและไม่ตั้งอยู่ในความประมาทไม่หลงงมงายต่อสิ่งที่เป็นอิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์หรือโชคชะตาต่าง ๆ แต่ด้วยการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องตั้งตามหลักพุทธศาสนาแล้ว ย่อมทำให้เกิดแรงบันดาลใจที่เต็มเปี่ยมไปด้วยความ

^{๒๔} พระบุญนาค อติพล, “ศึกษาความเชื่อเรื่องพระอุปัชฌ์ในสังคมไทย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

^{๒๕} อภิชาติ ยอดสุวรรณ, “บทบาทของพระอุปัชฌ์ในเรื่องมหาอุปคุตฉบับล้านนา”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, สาขาวิชาภาษาและวรรณกรรมล้านนา : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๔).

^{๒๖} พระภัทรพงษ์ นิรุติเมธี, “ศึกษาอิทธิพลของพระอุปัชฌ์ที่มีต่อสังคมชาวพุทธในล้านนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

เลื่อมใสศรัทธาเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความสุขและส่งผลต่อกำลังใจให้มีความหนักแน่น มั่นใจ สามารถที่จะฟันฝ่าต่ออุปสรรคต่าง ๆ ให้ผ่านพ้นไปได้ด้วยดีเช่น ล้านนามีความเชื่อเรื่องพระอุปคุต เป็นพระอรหันต์ที่มีอิทธิพลมากที่สุดองค์หนึ่งในหมู่ชาวพุทธ ได้รับความเคารพนับถือมาก ถือกันว่ามีฤทธาานุภาพและด้านการทำให้เกิดลาภสักการะ ร่ำรวยยิ่งใหญ่ว่าและรอดปลอดภัยจากปัญหาและอุปสรรคต่างๆ จากข้าศึกศัตรูภัยอันตราย ได้อย่างน่าอัศจรรย์ ดังจะเห็นได้จากความเชื่อที่กลายมาเป็นจารีตประเพณีและพิธีกรรม ที่มีความสำคัญและเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นนั้นๆ เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้ยึดหลักแห่งคุณความดีของศาสนาพุทธเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจในการดำรงชีวิต

ดังที่ผู้วิจัยได้ทบทวนค้นคว้าข้อมูลต่าง ๆ พบว่า มีผู้ศึกษาเรื่องพระอุปคุตในรูปแบบต่างๆ เช่น บทบาท พิธีกรรม หรือความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อ การดำรงชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวล้านนาที่เกี่ยวข้องกับพระอุปคุต จนเกิดเป็นประเพณีต่าง ๆ สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน แต่เมื่อพิจารณาดูแล้วยังขาดมิติเชิงปรัชญาอยู่ จึงทำให้ผู้วิจัยเกิดความสนใจที่จะศึกษาในเรื่องนี้ เพื่อที่จำนำเสนอในมุมมองทางปรัชญาที่อิงอาศัยหลักของเหตุผล ตรรกะ แล้วตีความ เพื่อให้ได้องค์ความรู้ใหม่ ๆ เกิดขึ้นอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

๑.๗.๑ การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยเน้นการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูล จากแหล่งข้อมูลตามสถานที่ต่างๆ คือ ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ หอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่และสื่ออินเทอร์เน็ต เพื่อให้ได้ข้อมูลมากที่สุดเท่าที่จะค้นหาได้

๑.๗.๒ สืบค้นข้อมูลทางวิชาการ โดยการสัมภาษณ์ปราชญ์หรือผู้ที่มีความเชื่อเรื่องพระอุปคุตเถระ ผ่านการจัดกิจกรรม เช่น ตักบาตรเป็งปูด อัญเชิญพระอุปคุตคัมภีร์งานต่างๆ เป็นต้น

๑.๗.๓ นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์และเรียบเรียงจัดเป็นหมวดหมู่ เพื่อให้บรรลุตรงตามกรอบของวัตถุประสงค์และปัญหาที่ต้องการทราบดังที่ได้ตั้งไว้

๑.๗.๔ นำข้อมูลเหล่านั้นไปขอปรึกษาขอคำแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญ ครูบาอาจารย์ เพื่อทำการปรับปรุงแก้ไข

๑.๗.๕ ปรับปรุงแก้ไขตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ คณาจารย์ ให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

๑.๗.๖ สรุปผลการวิจัยพร้อมข้อเสนอแนะและนำเสนอการวิจัย

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับ

- ๑.๘.๑ ทำให้ทราบและเกิดความเข้าใจประวัติพระอุปัคฺตในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
- ๑.๘.๒ ทำให้ทราบคติความเชื่อที่ปรากฏในเรื่องพระอุปัคฺตในวิถีชีวิตของชาวพุทธ
- ๑.๘.๓ ทำให้สามารถวิเคราะห์เชิงปรัชญาด้านอภิปรัชญาและจริยศาสตร์ ที่ปรากฏในเรื่องพระอุปัคฺตได้
- ๑.๘.๔ ทำให้เกิดองค์ความรู้ในมิติใหม่ ๆ ที่มีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น

บทที่ ๒

ประวัติพระอุปคุตในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

จากการศึกษาของผู้วิจัยพบว่า นามของ พระอุปคุต ไม่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถาแต่อย่างใด พบเพียงนาม พระอินทคุตเถระ ในคัมภีร์มหาวงศ์ พงศาวดารลังกาที่มีนามใกล้เคียงที่สุด โดยระบุว่า ท่านเป็นพระเถระที่ได้รับการเสนอจากพระสงฆ์ชาวเมืองปาฏลิบุตรให้เป็นผู้ดูแลการก่อสร้างวิหาร ๘๔,๐๐๐ แห่ง ซึ่งอยู่ในพระราชูปถัมภ์ของพระเจ้าอโศกมหาราชงานฉลองวิหารทั้งหมดนั้นได้จัดขึ้นในวันเดียวกัน ด้วยฤทธิ์ของท่าน^๑

อย่างไรก็ดี นามของพระอุปคุต มาปรากฏชัดในคัมภีร์โลกบัญญัติ ซึ่งเป็นคัมภีร์บาลียุคหลัง รจนาโดย พระสังฆธรรมโฆษเถระ เมื่อกล่าวถึงพระสังฆธรรมโฆษเถระนั้น ท่านผู้รู้ได้มีมติเป็น ๒ พวก คือ พวกแรกกล่าวว่า ท่านเป็นพระเถระนักปราชญ์ชาวลังกา ได้รจนาคัมภีร์นี้ในสมัยอนูราธปุระ พวกที่สองกล่าวว่า ท่านเป็นพระเถระนักปราชญ์ชาวพม่า แต่ได้รจนาคัมภีร์นี้เป็นภาษาบาลีอักษรพม่า^๒

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงกล่าวถึง ความเป็นมาและความศักดิ์สิทธิ์ ตลอดจนอานิสงส์ที่ได้รับจากการบูชาพระอุปคุตอย่างน่าสนใจ ในหนังสือ “พระราชพิธีสิบสองเดือน” พระราชนิพนธ์ของพระองค์ ซึ่งทรงพระราชนิพนธ์เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๑ นับเป็นเวลา ๑๐๐ กว่าปีแล้ว^๓

หากจะศึกษาประวัติของพระอุปคุตที่ละเอียดมากขึ้น สามารถศึกษาได้จากคัมภีร์อโศกาทาน ซึ่งเป็นภาษาสันสกฤต มีการแปลออกเป็นภาษาจีนตั้งแต่ราวๆ พ.ศ. ๘๕๐ ไม่ปรากฏนามผู้แปล

^๑ Malalasekera, **Dictionary of Pali proper names Vol.I**, (New Delhi : Munshiram Manoharlal Publishers Pvt. Ltd., 1978), p 311.

^๒ พระสังฆธรรมโฆษเถระ, **โลกบัญญัติ**, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร โดยหอสมุดแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๒๓), หน้า ๑๑๖-๑๓๖.

^๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระราชพิธีสิบสองเดือน**, (กรุงเทพมหานคร : ศิลปบรรณาการ, ๒๔๕๘), หน้า ๓๓-๓๔.

และอีกสำนวนหนึ่ง เมื่อ พ.ศ. ๑๐๕๕ แปลโดย พระสังฆภัทร ต่อมาได้มีการแปลจากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาฝรั่งเศส เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๗ และแปลเป็นภาษาอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔^๔

ในประเทศไทยได้มีการแปลคัมภีร์อโศกาวทาน และตีพิมพ์เป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๓ โดย ศ. ศิวลักษณ์^๕

นอกจากนี้ ได้มีการค้นพบหลักฐาน คือ คัมภีร์ล้านนา ที่เก่าแก่ที่สุดในไมโครฟิล์มของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เรื่องพระอุปคุตหรือพระอุปคุตสูตร ดังรายการต่อไปนี้

อุปคุต. จ.ศ. ๑๒๘๓ (๒๔๖๕). ไมโครฟิล์ม สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อุปคุต. จ.ศ. ๑๒๘๓ (๒๔๕๖). ไมโครฟิล์ม สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

อุปคุต. จ.ศ. ๑๒๗๘ (๒๔๕๙). ไมโครฟิล์ม สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

อุปคุต. จ.ศ. ๑๒๘๔ (๒๔๖๔). ไมโครฟิล์ม สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

อุปคุต. จ.ศ. ๑๒๘๘ (๒๔๖๙). ฉบับวัดอุปคุต จังหวัดเชียงใหม่

อุปคุต. จ.ศ. ๑๒๒๔ (๒๔๐๕). ฉบับวัดสำเภา จังหวัดเชียงใหม่

อุปคุต. จ.ศ. ๑๒๘๔ (๒๔๖๕) ฉบับวัดหมื่นล้าน จังหวัดเชียงใหม่^๖

ผู้วิจัยจะได้นำเสนอชีวประวัติของพระอุปคุตตามที่ปรากฏในคัมภีร์โลกบัญญัติ คัมภีร์ปฐมสมโพธิกถาของเถรวาท คัมภีร์อโศกาวทานของมหายานและเอกสารที่เกี่ยวข้อง โดยผู้วิจัยจักได้ศึกษาตามประเด็นที่ได้ตั้งไว้ดังต่อไปนี้ คือ

๒.๑) ประวัติและพัฒนาการของคติเรื่องพระอุปคุตในพระพุทธศาสนา

๒.๒) ความหมายของพระอุปคุตในพระพุทธศาสนา

๒.๓) ความสำคัญของพระอุปคุต

๒.๔) บทบาทของพระอุปคุต

๒.๕) เป้าหมายของการนับถือพระอุปคุต

^๔ ส. ศิวรักษ์, ความเข้าใจเรื่องพระเจ้าอโศกและอโศกาวทาน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ส่องสยาม จำกัด, ๒๕๓๔), หน้า ๑๑.

^๕ ส. ศิวรักษ์, ความเข้าใจเรื่องพระเจ้าอโศกและอโศกาวทาน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ส่องสยาม จำกัด, ๒๕๓๔), หน้า ๑๑.

^๖ พระประพันธ์ สุทนต์, “อิทธิพลความเชื่อเรื่องพระอุปคุตที่มีต่อพิธีกรรมชาวพุทธล้านนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘).

๒.๑ ประวัติและพัฒนาการของคติเรื่องพระอุปคุตในพระพุทธศาสนา

ดังที่กล่าวแล้วว่าพระไตรปิฎกไม่พบประวัติของพระอุปคุต^๗ แต่เรื่องราวของท่านปรากฏในคัมภีร์โลกบัญญัติและคัมภีร์ปฐมสมโพธิกถา ประเพณีที่ ๒๘ ของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท และคัมภีร์อโศกาวทานของพุทธศาสนาฝ่ายสรวาสติวาทิน ซึ่งผลจากการรวบรวมข้อมูลนั้น ทำให้ทราบประวัติของพระอุปคุตได้ตามลำดับ ดังต่อไปนี้

๒.๑.๑ ประวัติ

เมื่อกล่าวถึงชาติภูมิหรือต้นกำเนิดของพระอุปคุตนั้น ไม่ปรากฏในคัมภีร์ของเถรวาท แต่คัมภีร์อโศกาวทาน ได้กล่าวไว้ว่า อุปคุต เกิดในตระกูลพ่อค้าน้ำหอมชาวเมืองมถุรา ริมฝั่งแม่น้ำยมุนา มีพี่น้องด้วยกัน ๓ คน คือ อัศวคุปต์ ธนคุปต์ และอุปคุต บิดาชื่อนายคุปตะ มีอาชีพเป็นพ่อค้าน้ำหอมในเมืองมถุรา ซึ่งเป็นเมืองใหญ่ นับเป็นเมืองศักดิ์สิทธิ์เมืองหนึ่งในจำนวนทั้งหมด ๕ เมืองของอินเดีย คือ

- ๑) อุชเชนี เป็นเมืองศักดิ์สิทธิ์มาจากนิยายเรื่องวิกรมาทิตยวีรบุรุษ
- ๒) มถุรา เป็นที่เกิดของพระกฤษณะในเรื่องมหาภารตะ
- ๓) อโยธยา เป็นเมืองของพระราม วีรบุรุษในรามายณะ หรือรามเกียรติ์
- ๔) ทวารกะ เป็นเมืองที่พระกฤษณะมาประทับ
- ๕) พาราณสี มีปรากฏอยู่ในนิยายมากมายหลายเรื่อง

ทั้ง ๕ เมืองดังกล่าว ถือกันว่าสำคัญมาก ความสำคัญของเมืองทั้ง ๕ นี้ ไม่ใช่มาจากประวัติศาสตร์ แต่มาจากนิยายหรือตำนาน^๘

๒.๑.๒ การศึกษา

สำหรับประเด็นที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลการศึกษาชีวิตในวัยเยาว์ของท่านนั้น ถึงแม้ในคัมภีร์โลกบัญญัติ ปฐมสมโพธิกถา อโศกาวทาน จะไม่ได้ระบุถึงความสำเร็จในเรื่องการศึกษาของท่านไว้อย่างชัดเจน แต่ก็พอสันนิษฐานได้ว่า ท่านน่าจะได้รับการศึกษาตามขนบธรรมเนียมประเพณีเพราะการศึกษาสมัยพุทธกาลนั้น ย่อมจะศึกษาไปตามประเภทของวรรณะ ๔ คือ^๙

^๗ แสวง เต็มสวัสดิ์, “พิธีกรรมเพ็ญพุธ”, บทความทั่วเมืองไทยหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ, ฉบับวันที่ ๑๕ (มิถุนายน, ๒๕๓๔) : ๗-๘.

^๘ พ. สุวรรณ, พระบัวเข็ม พระอรหันต์พิชิตมารให้ลาร่ำรวย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บ้านมกคล, ๒๕๕๐), หน้า ๓๙.

^๙ ดูรายละเอียดใน สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พุทธประวัติ เล่ม ๑, หน้า ๔.

กษัตริย์ ศึกษาในยุทธวิธี ขนบธรรมเนียมและการปกครอง

พราหมณ์ ศึกษาในศาสนาและวิทยาการต่างๆ

แพศย์ ศึกษาในด้านศิลปะกลศึกและพาณิชย์กรรม

ศูทร ศึกษาในการทำงานที่ต้องทำด้วยแรงกาย

ด้วยเหตุอาชีพของบิดา จึงพอสันนิษฐานได้ว่า ท่านต้องเรียนจบพาณิชย์กรรมและเป็นผู้มีความมั่งคั่ง เพราะท่านมีนิสัยรักการเรียน ชอบศึกษา เป็นคนช่างสังเกต มีปัญญา มีความเพียร และมีความเคารพอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ จึงเป็นที่รักของคนตระกูลและคนทั่วไป

๒.๒.๓ ชีวิตคฤหัสถ์

เมื่ออุปคุตเจริญวัยเป็นหนุ่ม ได้ช่วยบิดามารดาค้าขายน้ำหอมในเมืองมถุรา เพราะความที่รูปร่างผิวพรรณและลักษณะงดงาม มีนิสัยสงบเสงี่ยม พุดจาปราศรัยไพเราะ จึงเป็นที่ดึงดูดให้คนมาอุดหนุนน้ำหอม และที่สำคัญได้เป็นกำลังช่วยกิจการค้าขายน้ำหอมของผู้ที่เป็นพ่อให้เจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าขึ้นไปโดยลำดับ จนยกฐานะเป็นคนร่ำรวย^{๑๐}

๒.๒.๔ การเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา

สืบเนื่องจากคุปตะบิดาของพระอุปคุตมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาและพระอรหันต์รูปหนึ่ง นามว่าพระสาณกวาสินเถระ ประสงค์จะถวายลูกชายที่เกิดในอนาคต ให้เป็นอุปัฏฐากคอยรับใช้พระเถระครั้งเมื่อพระเถระมาทวงสัญญาว่าจะถวายลูกชายคนที่ ๓ ให้ คุปตะจึงตอบตกลงยกลูกชายคนเล็ก คือ อุปคุตให้แก่ พระสาณกวาสินเถระ^{๑๑}

พระเถระนั้นได้บอกกับคุปตะบิดาของพระอุปคุตว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงมีพุทธพยากรณ์เกี่ยวกับลูกชายคนนี้ สามารถสืบทอดและดำเนินงานของพระพุทธองค์ต่อไปได้ บิดาของพระอุปคุตเกิดจิตเลื่อมใส จึงอนุญาตให้ลูกชายอุปสมบทได้^{๑๒}

^{๑๐} ส. ศิวรักษ์, ความเข้าใจในเรื่องพระเจ้าอโศกและอโศกาวทาน, (กรุงเทพมหานคร : สายส่งศึกษา บริษัทเคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๓๔), หน้า ๖๔-๖๗.

^{๑๑} พ. สุวรรณ, พระบัวเข็ม พระอรหันต์พิชิตมารให้ลักร่ำรวย, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : หจก.เม็ดทรายพริ้งดั่ง, ๒๕๕๐), หน้า ๔๓.

^{๑๒} ส. ศิวรักษ์, ความเข้าใจในเรื่องพระเจ้าอโศกและอโศกาวทาน, (กรุงเทพมหานคร : สายส่งศึกษา บริษัทเคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๓๔), หน้า ๗๔-๗๕.

๑) การบรรลุลหกรรม

คำว่า “บรรลุลห” หมายถึง สำเร็จ^{๑๓} ภาษาบาลีใช้ว่า “อริคม” (กริยา เป็น อริคฉณฺติ) และ ศัพท์ว่า “อภิสมโย” มาจากคำว่า อภิ+สมย แปลว่า ความตรัสรู้ ; ความถึงพร้อมจำเพาะ (ตรัสรู้)

ความเป็นที่ตรัสรู้สมัยเป็นที่บรรลุลห ; ความถึงพร้อมเฉพาะ นิยมว่า “ธมม” เชื่อมเข้าด้วยกันกับ “อภิสมโย” เป็น “ธมมาภิสมโย” อภิสมโย เมื่อนำมาใช้เป็นคำกริยา ใช้ว่า “อภิสมโย หรือ อภิสเมโต มีความหมายกว้างๆ คือ เข้าใจธรรม หรือเข้าถึงธรรม ตั้งแต่บุคคลทั่วไปที่เข้าใจธรรมชัดเจน หรือเข้าใจธรรมในขั้นวิปัสสนาจนถึงมรรคผล โดยเฉพาะความเข้าใจหรือเข้าถึงในระดับโสดาบัน”^{๑๔} การบรรลุลหกรรมของพระอุปัคคณั้ มี ๓ วาระ คือ

วาระที่ ๑ สมัยเป็นคฤหัสถ์ : บรรลุลโสดาปัตติผล

ครั้งหนึ่งพระสาณกวาสินเถระ ได้ไปสู่คฤหาสน์ของคูปตะบิดาของอุปัคคด้วยความสนทสนมคุ้นเคย ซึ่งครอบครัวนี้ให้ความเคารพนับถือพระเถระเป็นอย่างมาก^{๑๕} เพราะท่านได้ให้อวาทแนะนำคำสั่งสอนในทางที่ถูกต้อง หรือบางครั้งก็เป็นการแสดงธรรมให้ฟัง เมื่อได้ฟังธรรมแล้วเกิดความปิติยินดี มีศรัทธาในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา เช่น ในเรื่องของกุศล อกุศล อสุภะ การเจริญพุทธานุสติ^{๑๖}

เมื่อได้ฟังธรรมมีกถาของพระเถระแล้ว อุปัคคก็เกิดความสังเวช ความสลดใจ และได้ดวงตาเห็นธรรม หรือที่เรียกว่าได้บรรลุลโสดาปัตติผล เป็นพระอริยบุคคลขั้นต้นในทางพระพุทธศาสนา

๑๗

วาระที่ ๒ สมัยเป็นคฤหัสถ์ : บรรลุลอนาคามี

อุปัคคเป็นชายหนุ่มรูปงาม ผู้ที่พบเห็นต่างเกิดความประทับใจ มีความเฉลียวฉลาดทั้งสุภาพ เขาได้ช่วยบิดามารดาขายน้ำหอมด้วยความซื่อสัตย์ ตรงไปตรงมา เพราะความที่มีรูปร่างผิวพรรณและลักษณะงดงาม มีนิสัยสงบเสถียร พุดจาปราศรัยไพเราะ จึงเป็นที่ดึงดูดให้คนมาอุดหนุนน้ำหอมเป็นจำนวนมาก กิจการมีความเจริญรุ่งเรือง ทำให้อุปัคคเป็นที่กล่าวขานว่าเป็นหนุ่มมีเสน่ห์ชวนให้หลงใหล ใครผ่านไปผ่านมาต้องทักทายปราศรัยกับอุปัคคอยู่เนืองนิตย์โดยเฉพาะมีผู้หญิง

^{๑๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๓๓.

^{๑๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ตื่นกันเสียที จากความเท็จของหนังสือ “เหตุเกิดพ.ศ.๑”, หน้า ๑๐.

^{๑๕} สัมภาษณ์ พระครูพัทธานุจิมุต, เจ้าอาวาสวัดพระอุปัคค อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๒๕ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๖} ส. ศิวรักษ์, ความเข้าใจในเรื่องพระเจ้าอโศกและอโศกาวทาน, (กรุงเทพมหานคร : สายส่งศึกษา บริษัทเคสดีไทย จำกัด, ๒๕๓๔), หน้า ๖๔-๖๘.

^{๑๗} ดูรายละเอียดใน จำเนียร ทรงฤกษ์, ชีวิตประวัติพุทธสาวก, หน้า ๘๐

มากมาย ซึ่งหนึ่งในนั้นมีหญิงโสเภณีคนหนึ่ง ชื่อว่านางवासทตตา ได้ส่งสาวใช้ไปเชิญอุปัคตมาหาตนเองถึงสองครั้ง โดยไม่คิดค่าตัว แต่ได้ถูกอุปัคตปฏิเสธทุกครั้ง^{๑๘}

วันหนึ่งนางवासทตตาได้ทำความผิด คือ ฆ่าบุตรของนายช่างคนหนึ่งตาย เพราะความโลภ นางถูกจับและถูกลงโทษจากเจ้าหน้าที่บ้านเมืองโดยถูกตัด มือ เท้า จมูก และใบหู แล้วนำไปทิ้งที่เชิงตะกอน ครั้นเมื่ออุปัคตทราบข่าวเกิดความสงสารจึงได้ไปหานาง พร้อมกับสนทนาธรรมในเรื่องธรรมชาติของร่างกาย จนนางเกิดความเข้าใจ และกลัวภัยในวัฏสงสาร มีจิตใจอ่อนโยนน้อมรำลึกถึงพุทธคุณ อุปัคตได้แสดงธรรมในเรื่องของทาน ศีล สวรรค์ แก่นางवासทตตา จนนางนั้นนึกถึงพระพุทธคุณ จนได้บรรลुเป็นพระโสดาบัน หลังจากนั้นนางได้เสียชีวิตและได้ไปเกิดในสุคติภพ พร้อมกันนั้นอุปัคตเองก็เข้าใจลึกซึ้งถึงธรรมชาติของร่างกายของนางवासทตตา เกิดความรังเกียจในกามภพ เข้าใจสังขธรรมด้วยการที่ได้กล่าวธรรมสอนนางवासทตตา อุปัคตจึงบรรลุธรรมเป็นพระอนาคามี

วาระที่ ๓ เมื่ออุปสมบทเป็นพระภิกษุ : บรรลุอรหัตตผล

ต่อมาหลังจากที่บวชในบวรพระพุทธศาสนา พระอุปัคตได้บำเพ็ญสมณะธรรมตามรอยบาทพระศาสดา ได้ตั้งใจศึกษาและปฏิบัติขัดเกลากิเลสอยู่เสมอ ในที่สุดท่านก็ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ แดกฉานในอรรถในธรรมทั้งปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดสามารถแสดงธรรมได้อย่างแจ่มแจ้งจนเป็นเหตุให้มีผู้บรรลุอริยผลเป็นพระโสดาบัน สกทาคามี อนาคามี และที่สละเพศฆราวาสออกบวชแล้ว บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์นั้นมีจำนวนมากถึง ๑๘,๐๐๐ องค์ เพราะเหตุนี้จึงทำให้ท่านมีชื่อเสียงขจรขจาย หลังจากนั้นท่านมีลูกศิษย์มากมายพอที่จะช่วยกันเผยแผ่พระศาสนาแล้วจึงปลีกวิเวกออกจากความวุ่นวายในเมือง ไปอยู่จำพรรษาที่ปราสาทแก้วที่ท่านเนรมิตขึ้น ได้เสด็จทะเลหรือทะเลหลวง ท่านอยู่เป็นสุขด้วยฌานสมาบัติ^{๑๙}

จากการศึกษาประวัติของพระอุปัคต พบว่า ยังมีเรื่องที่น่าสนใจและมีการสืบสนอยู่ เช่น เข้าใจว่าพระอุปัคตกับพระสุภูติเป็นองค์เดียวกัน^{๒๐} จากการศึกษาหลักฐานที่สามารถยืนยันได้ว่าไม่ใช่องค์เดียวกัน^{๒๑} เพราะพระสุภูติเป็นพระอรหันต์ในสมัยพุทธกาล ซึ่งมีปรากฏในสุภูติสูตร^{๒๒} ส่วน

^{๑๘} สภาวัฒนธรรมจังหวัดขอนแก่น, **ของดีอีสาน**, (ขอนแก่น : สำนักงานศึกษาธิการ จังหวัดขอนแก่น จัดพิมพ์, ๒๕๓๙), หน้า ๓๓-๓๔.

^{๑๙} จำเนียร ทรงฤกษ์, **พระธาตุพนมพิริยัญชัยพระอุปัคต**, (นนทบุรี : โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด, ๒๕๕๖), หน้า ๙.

^{๒๐} กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, **พระพุทธรูปในเมืองไทย**, (กรุงเทพมหานคร : จงเจริญการพิมพ์, ๒๕๒๐), หน้า ๕๗.

^{๒๑} พ.สุวรรณ, **พระบัวเข็ม พระอรหันต์พิชิตมารให้ลาภร้าย**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : หจก.เม็ดทรายพริ้งดั่ง, ๒๕๕๐), หน้า ๓๕.

^{๒๒} อจ. เอกาทสภ. (ไทย) ๒๔/๑๔/๔๒๐-๔๒๕.

พระอุปคุตเป็นพระอรหันต์ในสมัยที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้ว ๒๑๘ ปีเรื่องของพระสุภูติ และพระอุปคุตจึงต่างยุคต่างสมัยกัน มีหลักฐานเรื่องราวที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง

ตามประวัติของพระอุปคุตทั้งโลกบัพญญัติ คัมภีร์ปฐมสมโพธิกถาพิสดาร ๒๙ ปริเฉทและคัมภีร์โอศกาวทานจารึกพระเจ้าอโศก ไม่ได้กล่าวถึงว่า ท่านดับขันธปรินิพพานแล้วหรืออาจยังมีชีวิตอยู่ เพราะตามพุทธพยากรณ์มีการกล่าวไว้ว่า จะให้พระอุปคุตอยู่คุ้มครองพระศาสนาต่อไป และด้วยอำนาจแห่งอิทธิบาทภavanaของท่าน ตามหลักฐานที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พระอานนทว่า^{๒๓} อิทธิบาท ๔ ผู้ใดผู้หนึ่งเจริญให้มาก ทำให้มาก ทำให้เป็นศุขยานแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้งแล้วสั่งสมแล้ว ปรารภดี ผู้นั้น เมื่อมุ่งหวังพึงดำรงอยู่ได้ ๑ กับ หรือเกินกับ^{๒๔} ดังนั้น พุทธศาสนิกชนชาวพม่าและสังคมชาวไทยพุทธ มีความเชื่อว่า พระอุปคุตยังดำรงชีพอยู่จนถึงปัจจุบันนี้^{๒๕} จากความเชื่อดังกล่าว ชาวพุทธพม่าและล้านนาจึงตระเตรียมโภชนาหารต่างๆ เพื่อตักบาตรตอนเที่ยงคืนของวันพุธตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ซึ่งชาวล้านนาเรียกว่า วันเป็งปู้ด โดยมีความเชื่อว่า พระอุปคุตจะแปลงกายเป็นสามเณรน้อย เพื่อออกโปรดญาติโยม ถ้าหากใครได้ตักบาตรพระอุปคุต ก็จะทำให้ผู้นั้นฐานะดีขึ้น และเจริญรุ่งเรือง^{๒๖} จนกระทั่งมาถึงทุกวันนี้ยังมีการนับถือพระอุปคุตแพร่หลายมากขึ้น

๒.๓.๒ พระธาตุของพระอุปคุต

พระธาตุของอรหันตสาวก นับได้ว่ามีอำนาจหรือพลังวิมุตติธรรมอยู่ในตัวเอง เป็นสิ่งที่ควรเคารพบูชาเช่นเดียวกับพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้า ตามตำราโบราณเกี่ยวกับพระธาตุของอสีติมหาสาวกผู้เป็นเลิศทางด้านต่างๆ ได้บันทึกลักษณะของธาตุสาวกองค์สำคัญไว้หลายองค์ เพื่อเป็นข้อมูลเพิ่มเติมในการสังเกตแยกแยะธาตุสาวก แต่ไม่ควรยึดเป็นหลักเกณฑ์เหนียวแน่นจนเกินไป เนื่องจากธาตุของพระสาวกหรือพระอรหันต์องค์เดียวกัน อาจจะมีหลายสีลักษณะ ดังนั้น บางลักษณะอาจไม่ได้บันทึกไว้เป็นหลักฐาน หากเป็นไปได้ ควรให้ผู้รู้ ผู้มีจิตบริสุทธิ์ ผู้ทรงฌานอภิญญาวิชา ๘ ตรวจสอบดูจึงจะแน่ชัด ที่สำคัญต้องเข้าใจว่า พระธาตุนั้นไม่ใช่เป็นเพียงผลแห่งการปฏิบัติชอบเท่านั้น แต่สืบเนื่องจากความดีและการปฏิบัติดีด้วย

^{๒๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๗๘/๑๒๖-๑๒๗.

^{๒๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๖๗/๑๒๒-๑๒๓.

^{๒๕} พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพิธีสิบสองเดือน, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๔๕๘), หน้า ๔๔๓.

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔๓.

ในหนังสือ พระบัวเข็มพระอรหันต์พิชิตมารให้ลาภร่ำรวย^{๒๗} ได้กล่าวไว้ว่า ธาตุของพระอุปัคคนั้น มีลักษณะหรือสัณฐานหัวคอดท้ายคอด ลักษณะคล้ายดอกพิกุลแห้ง

๒.๓.๓ อดีตชาติของพระอุปัค

คัมภีร์อโศกาวทาน ได้กล่าวถึงอดีตชาติของพระอุปัคไว้พอสรุปใจความว่า ณ ภูเขาชื่อว่า อรุณมุนทะ พระปัจเจกพุทธเจ้า ๕๐๐ พระองค์ ที่อาศัยอยู่เชิงเขาข้างหนึ่ง ฤาษี ๕๐๐ คน อยู่เชิงเขาอีกข้างหนึ่ง วานร ๕๐๐ ตัว อยู่เชิงเขาอีกข้างหนึ่งวันหนึ่งพญาวานรได้พาบริวารไปพบพระปัจเจกพุทธเจ้า แล้วเกิดความศรัทธาเลื่อมใส จึงได้นำใบไม้แห้ง รากไม้ และผลไม้ไปถวายอุปัฏฐาก เมื่อพระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้นเจริญสมาธิ พญาวานรก็เจริญสมาธิด้วยเช่นกัน ต่อมาเมื่อพระปัจเจกพุทธเจ้านิพพาน พญาวานรเกิดความโศกเศร้าเสียใจ จึงเดินทางไปพบเหล่าฤาษีที่กำลังทรมานตนอยู่ด้วยอาการต่างๆ พญาวานรได้นั่งสมาธิต่อหน้าฤาษี^{๒๘} ฝ่ายฤาษีเองตั้งใจปฏิบัติสมาธิตามพญาวานร และด้วยบุญบารมีที่ได้บำเพ็ญมา จึงเกิดความเข้าใจโพธิปักขิยธรรมทั้ง ๓๗ ข้อ ทั้งนำไปสู่การตรัสรู้เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า ฤาษีเกิดความสำนึกในความดีของพญาวานร พร้อมกันนั้นได้พากันนำรากไม้และผลไม้ไปมอบให้ ต่อมาหลังจากที่พญาวานรได้สิ้นชีวิตลง ฤาษีจึงได้จัดการศพของพญาวานรอย่างดีโดยใช้ไม้หอมนำมาประชุมเพลิง พญาวานรในอดีตชาติได้เกิดมาเป็นพระอุปัคในชาติปัจจุบัน^{๒๙}

จากการศึกษาประวัติพระอุปัค จากคัมภีร์อโศกาวทานและปฐมสมโพธิกถา คัมภีร์ทั้งสองนั้นที่แตกต่างกัน ๒ ประเด็น ดังนี้

ประเด็นแรก อโศกาวทาน กล่าวถึงพระอุปัคหลังจากที่บรรลุพระอรหันต์ อยู่จำพรรษาที่วัดนภกฐิกะ พระเจ้าอโศกมหาราชนั้นเมื่อทรงทราบกิตติคุณของพระอุปัค เกิดความเลื่อมใสและมีพระราชศรัทธา จึงนิมนต์พระอุปัคพร้อมด้วยหมู่แห่งพระภิกษุจำนวน ๑๘,๐๐๐ รูป เดินทางแม่น้ำโดยเรือสู่เมืองปาฏลีบุตร พระเจ้าอโศกมหาราชเสด็จออกมาให้การต้อนรับ

ในปฐมสมโพธิกถา^{๓๐} กล่าวว่า พระเจ้าอโศกมหาราชปรารถนาจะจัดงานสมโภช จึงทรงสร้างสถูปจำนวน ๘๔,๐๐๐ องค์ แต่พระองค์นั้นเกรงว่าจะเกิดอุปสรรคและอันตราย จึงเสด็จเข้าไปสู่

^{๒๗} พ. สุวรรณ, พระบัวเข็ม พระอรหันต์พิชิตมารให้ลาภร่ำรวย, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : หจก.เมื่อดทรายพริ้งตึง, ๒๕๕๐), หน้า ๑๓๘.

^{๒๘} ส. ศิวรักษ์, ความเข้าใจในเรื่องพระเจ้าอโศกและอโศกาวทาน, (กรุงเทพมหานคร : สายส่งศึกษา บริษัทเคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๓๔), หน้า ๖๑-๖๓.

^{๒๙} John S. Strong, The Legend of king Asoka, แปลโดย ส. ศิวรักษ์, ความเข้าใจในเรื่องพระเจ้าอโศกและอโศกาวทาน, หน้า ๕๒-๕๔.

^{๓๐} สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์, พระปฐมสมโพธิกถาพุทธประวัติ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : อานวยการศาสนการพิมพ์, ๒๕๓๔), หน้า ๑.

ท่ามกลางสงฆ์ เพื่อขอรับการช่วยเหลือ แต่พระสงฆ์เหล่านั้นทูลว่าไม่สามารถให้ความช่วยเหลือได้ เพราะเกินกำลังที่จะรักษางานไว้ แต่มีสามเณรรูปหนึ่งปรากฏกายขึ้นท่ามกลางสงฆ์ทูลว่า มีพระภิกษุรูปหนึ่งชื่อว่าพระอุปกุต จำพรรษาอยู่ใต้สะดือทะเล มีความสามารถในการช่วยคุ้มครองรักษางานนั้นได้ ประธานสงฆ์จึงบัญชาให้พระภิกษุหนุ่ม ๒ รูป ผู้ทรงอภิญญาระเบิดน้ำเป็นช่อง เพื่อลงไปนิมนต์พระอุปกุต เมื่อพระอุปกุตรับทราบสั่งบัญชาจึงให้พระภิกษุหนุ่มทั้ง ๒ รูปกลับไปก่อน แล้วท่านก็เข้าฉานสมาบัติเดินทางไปถึงท่ามกลางระหว่างสงฆ์ก่อนพระภิกษุทั้ง ๒ รูป

ประเด็นที่สอง อโศกาวทาน^{๓๑} กล่าวถึงผู้ที่ชักนำพระเจ้าอโศกมหาราชเข้าสู่พระพุทธศาสนา คือ พระสมุทฺธ บุตรของพ่อค้าสำเภา ออกบวชหลังจากบิดาถูกโจร ๕๐๐ คน ฆ่าชิงทรัพย์หลังจากบวชแล้วได้เดินทางสู่เมืองปาฏลีบุตร เข้าวันหนึ่งออกบิณฑบาตเพื่อโปรดสัตว์ จนกระทั่งท่านเดินเข้าไปในสถานที่แห่งหนึ่ง โดยคิดว่าเป็นบ้านของชาวบ้าน เมื่อเข้าไปแล้วถึงรู้ว่าสถานที่นั้นเป็นคุก จึงถูกนายจันทคิริกะ เพชฌฆาตประจำเมืองจับตัวไว้พร้อมกับการถูกจองจำ โดยนายคิริกะจะประหารภายในวันที่ ๗ ระหว่างที่ถูกจองจำนั้นเอง มีนางสนมของพระเจ้าอโศกมหาราช แอบส่งสายตาอันหวานแก่ราชบุรุษนายหนึ่ง และเมื่อพระองค์ทรงทราบเช่นนั้น จึงส่งคนทั้งสองสู่แดนประหาร โดยการโยนคนทั้งสองลงในครกเหล็ก แล้วตำร่างคนทั้งสองจนเหลือแต่กระดูก ทำให้พระสมุทฺธเกิดความสลดหดหู่ ทั้งได้ตรัสร่ำไห้คำสอนของพระพุทธองค์ จนสลัดบ่วงที่เหนียวรัดไว้ในวงวิญญูได้สำเร็จ และได้บรรลุพระอรหันต์^{๓๒}

เมื่อวันที่ ๗ มาถึง นายจันทคิริกะได้จับพระสมุทฺธโยนลงในหม้อเหล็ก จุดไฟใส่เชื้อเพลิงมากเพียงใด หม้อก็ไม่มีความร้อน เขาพยายามแล้วครั้งแล้วครั้งเล่า หม้อก็ไม่เกิดความร้อน จึงก้มลงมองดูในหม้อ เห็นพระสมุทฺธนั่งสมาธิอยู่บนดอกบัว จึงไปกราบทูลพระเจ้าอโศกมหาราชพระองค์ทรงทอดพระเนตรเห็นความมหัศจรรย์ พระสมุทฺธจึงแสดงอิทธิฤทธิ์ต่าง ๆ นานา จนพระเจ้าอโศกมหาราชทรงเลื่อมใส ทรงก้มลงกราบ พระสมุทฺธจึงเล่าเรื่องที่พระพุทธองค์ทรงพยากรณ์ไว้ว่าร้อยปีแห่งพุทธปรินิพพานจะมีพระราชาเมืองปาฏลีบุตร ทรงพระนามว่าพระเจ้าอโศกมหาราช จะทรงนำพระบรมสารีริกธาตุออกมาแจกจ่ายให้แพร่หลายและกว้างไกล พระองค์จะทรงสร้างสถูป ๘๔,๐๐๐ องค์ ถวายและจะเป็นผู้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา พร้อมกันนั้นพระพุทธศาสนาจะได้รับการเผยแผ่ให้เจริญรุ่งเรืองอย่างกว้างขวาง

^{๓๑} John S.Strong, The Legend of king Asoka, อโศกาวทาน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทเคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๓๕), หน้า ๑.

^{๓๒} สัมภาษณ์ ดร.พรศิลป์ รัตนชูเดช, อาจารย์พิเศษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, ๒๖ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ส่วนปฐมสมโพธิกถา^{๓๓} กล่าวถึง ผู้ที่ทำให้พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา คือ สามเณรนิโครธ ผู้เป็นพระโอรสของเจ้าชายสุสีมะ และพระมารดาพระนามว่า สุมณาเทวี ซึ่งเจ้าชายสุสีมะทรงเป็นพระเชษฐาต่างพระมารดาของพระเจ้าอโศกมหาราช ที่ถูกพระเจ้าอโศกมหาราชทรงประหารชีวิตหลังทรงแย่งชิงพระราชบัลลังก์ ส่วนพระชายาของเจ้าชายสุสีมะกำลังทรงพระครรภ์ใกล้คลอด ได้รับการช่วยเหลือให้หนีรอดไปได้ พระนางจึงหนีไปอยู่ชนบท ได้พบชายชราผู้ใจดีให้การช่วยเหลือ ขณะเดินทางไปขายชรา ในระหว่างทางนั้นเอง พระนางทรงปวดพระครรภ์ จึงประสูติพระโอรสที่ไต้หวันนิโครธ ทั้งได้ทรงตั้งชื่อพระโอรสว่านิโครธ ต่อมาเมื่อพระโอรสเจริญวัยได้บรรพชาเป็นสามเณร เมื่อพระเจ้าอโศกมหาราชทรงทอดพระเนตรเห็นสามเณร จึงเกิดความเลื่อมใสในอิริยาบถจึงรับสั่งเข้าเฝ้า สามเณรนิโครธได้แสดงธรรมโปรดพระเจ้าอโศกมหาราชพระองค์นั้นได้ทรงเห็นถึงความอัศจรรย์ในหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า เกิดศรัทธาและทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา หลังจากนั้นพระองค์ทรงนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาเป็นหลักในการปกครองประเทศ

จากการศึกษาคัมภีร์ทั้งสอง คือคัมภีร์อโศกาวทานของสรวาสติวาทิน เรื่องราวจะเหมือนบุคคลทั่วไป แต่คัมภีร์ปฐมสมโพธิกถาของฝ่ายเถรวาท จะเน้นทางด้านอิทธิปาฏิหาริย์เพื่อให้ตัวเองของเรื่องคือ พระอุปัคฺตโดดเด่น จะเห็นได้ว่าคัมภีร์ปฐมสมโพธิกถาที่เน้นการใช้อิทธิฤทธิ์ของพระอุปัคฺต เป็นคัมภีร์ที่ได้รับความนิยมต่อความเชื่อของชาวพุทธเป็นอย่างมาก ก่อให้เกิดเป็นความเชื่อที่ปลูกฝังอย่างแน่นแฟ้น ประการแรกคัมภีร์ปฐมสมโพธิกถาเป็นคัมภีร์เถรวาท ย่อมจะมีความเชื่อต่อชาวพุทธในสังคมไทยเป็นธรรมดา และภูมิภาคนี้นับถือพระพุทธศาสนาแบบเถรวาท อีกประการหนึ่งคัมภีร์ปฐมสมโพธิกถา กล่าวถึงพระอุปัคฺตว่า เนรมิตปราสาทอยู่ใต้สะดือทะเล สามารถปราบมารบันดาลโชคลาภ ชาวพุทธในสังคมไทยจึงมีความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระอุปัคฺต เช่น ประเพณีและพิธีกรรมนิมนต์พระอุปัคฺต ที่แม่น้ำ เพื่อคุ้มครองรักษางาน ประเพณีตักบาตรพระอุปัคฺต ในวันพุธขึ้น ๑๕ ค่ำ ซึ่งชาวล้านนาจะเรียกว่า “ประเพณีใส่บาตรเพ็ญพุธ” โดยมีความเชื่อว่าพระอุปัคฺตจะออกมาโปรดสัตว์ ใครได้ตักบาตรพระอุปัคฺต ผู้นั้นจะมีโชคลาภ จะมีความเจริญรุ่งเรือง จากหลักฐานดังกล่าว ผู้วิจัยเชื่อว่าชาวพุทธในสังคมไทยน่าจะได้รับความเชื่อมาจากคัมภีร์ปฐมสมโพธิกถา

^{๓๓} สมเด็จพระพรหมญาณสังขมุนี, พระปฐมสมโพธิกถาพุทธประวัติ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : อานวยการสงฆ์พิมพ์, ๒๕๓๔), หน้า ๔๓๒, อ้างใน พระประพันธ์ สุทธิจิตโต, “อิทธิพลความเชื่อเรื่องพระอุปัคฺตที่มีต่อพิธีกรรมชาวพุทธล้านนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๔๓.

สรุปว่า

ประวัติของพระอุปัชฌ์ไม่มีปรากฏในพระไตรปิฎก ชื่อของท่านมาปรากฏในคัมภีร์บาลียุคหลังที่ชัดเจนที่สุด คือ ในคัมภีร์โลกบัญญัติ ในประเทศไทยปรากฏนามของท่านในคัมภีร์ปฐมสมโพธิกถา และพระราชพิธีสิบสองเดือน ต่อมาเมื่อการศึกษาเจริญขึ้นได้มีการแปลคัมภีร์อโศกาวทาน ซึ่งเป็นคัมภีร์มหายานสู่ภาคไทย ประวัติของพระอุปัชฌ์โดยละเอียดในอีกแง่มุมหนึ่ง จึงได้เป็นที่รู้จักในประเทศไทย เมื่อประมวลเอกสารต่าง ๆ ทำให้ทราบประวัติโดยสังเขปว่า พระอุปัชฌ์เกิดในตระกูลพ่อค้าค้าขายในเมืองมฤดา ได้ช่วยบิดาทำการค้า มีสติปัญญาดี ได้ศึกษาธรรมกับพระสาณกวาสินเถระ ซึ่งเป็นพระที่บิดาเลื่อมใสและสัญญาจะยกท่านให้บวชเป็นลูกศิษย์ติดตาม ท่านได้บรรลุนิพพานก่อนจะมีบวช และได้บรรลุนิพพานหลังจากอุปสมบทแล้ว ท่านเป็นพระที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเลื่อมใส บางแห่งเชื่อว่าท่านนิพพานแล้ว และมีการบูชาพระอุปัชฌ์หรืออัฐิของท่าน บางแห่งเชื่อว่าท่านยังมีชีวิตอยู่ นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงอดีตชาติของท่านว่าเป็นพญาวานรได้เจริญสมาธิกับพระปัจเจกพุทธเจ้า ภายหลังได้ถ่ายทอดความรู้ของตนแก่ฤาษี ทำให้ฤาษีได้ตรัสรู้เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าด้วย

๒.๒ ความหมายของพระอุปัชฌ์ในพระพุทธศาสนา

พระอุปัชฌ์เป็นคณาจารย์องค์สำคัญรูปหนึ่งของนิกายสรวาสติวาท^{๓๔} ชื่อ “อุปัชฌ์” แปลว่า ผู้คุ้มครองรักษา มูลเหตุของการเกิดขึ้นของพระอุปัชฌ์ตามคัมภีร์อโศกาวทานมีกล่าวไว้ว่า พระอุปัชฌ์เถระท่านถือกำเนิดมาในตระกูลของพ่อค้าที่เมืองมฤดา ซึ่งเป็นเมืองที่ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำยมุนา ท่านมีพี่ชาย ๒ คน ส่วนท่านนั้นเป็นคนสุดท้อง มูลเหตุที่ทำให้พระอุปัชฌ์ได้บวชนั้น ก็สืบเนื่องมาจากบิดาของท่าน ได้เคยให้สัญญาไว้กับพระเถระรูปหนึ่ง คือ พระสาณวาสี ว่าถ้าตนมีลูกชายก็จะให้บวช ในพระพุทธศาสนา นี้ พอมีลูกชายคนแรกก็ไม่ยอมให้บวช ด้วยอ้างว่าจะต้องเอาไว้ดูแลทรัพย์สินในเหย้าเรือน เอาไว้ถ้ามีลูกชายคนที่ ๒ เมื่อไรแล้วจะยอมให้บวช แต่พอมีลูกชายคนที่ ๒ เข้าจริง ๆ ก็หาเรื่องบิดเบือนอีกว่า มีความจำเป็นต้องเอาไว้สำหรับทำธุระตามหัวเมืองขอให้รอไว้มีลูกชายคนที่ ๓ แล้วจะต้องบวชให้แน่นอน พอลูกชายคนที่ ๓ ซึ่งมีชื่อว่า “อุปัชฌ์” เกิดมาแก้มถึงทำไม่รู้ไม่ชี้กับสัญญาที่ได้ให้ไว้กับพระเถระท่านเห็นว่ายังไม่ถึงเวลาจึงนิ่งไว้ก่อนและก็ไม่ได้ไปทวงถามถึงสัญญานั้น จนกระทั่งอุปัชฌ์โตเป็นหนุ่ม^{๓๕}

^{๓๔} เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๘๕.

^{๓๕} Torquoise. ตำนานพระอุปัชฌ์, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.maehongsonculture.com/history/pdf/ภาคผนวก%๒๐ประวัติพระอุปัชฌ์.pdf> [๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑].

ต่อมาภายหลังท่านได้หนีความวุ่นวายของโลกที่บังเกิดขึ้นมาทุกวันปลีกวิเวกโดยได้แสดงอิทธิฤทธิ์ด้วยอภิญญาญาณสมบัติขั้นสูงไปจำศีลภาวนาแต่เพียงผู้เดียวที่เสด็จทะเลใต้มหาสมุทรอันกว้างใหญ่และมีชื่อเสียงขจรขยายในเรื่องของการปราบพระยามารที่ได้มีการบันทึกเล่าขานมาจนทุกวันนี้กล่าวคือ

ครั้งนั้นพระเจ้าอโศกมหาราชทรงดำริว่าจะอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุบรรจุไว้ในพระเจดีย์ ๘๔,๐๐๐ องค์ ที่สร้างไว้นั้นเพื่อจะได้เป็นที่สักการบูชาแห่งทวยเทพและมวลมนุษย์ทั่วทุกประเทศพระพุทธศาสนาจะได้แผ่ไปอย่างกว้างขวางและวัฒนาสถาพรสืบต่อไปและพระองค์ทรงมีพระราชประสงค์จะกระทำมหกรรมคือการฉลองใหญ่พระเจดีย์ทั้ง ๘๔,๐๐๐ องค์ทุก ๆ พระนครทั่วสากลชมพูทวีปกับพระมหาสมุทรนั้นด้วยพระองค์จึงทรงดำริว่า

“เราจะกระทำการฉลองพระสถูปเจดีย์ทั้งหลายทั้งจะกระทำมหาสักการบูชาให้ครบกำหนด ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน จึงจะสมควรกับศรัทธาปสาทะของเราทำอะไรจึงจักไม่มีอันตรายในการบำเพ็ญกุศลครั้งนี้เราควรถามพระอริยสงฆ์ดีกว่าว่าจะช่วยกันคิดหาทางป้องกันประการใด”

พระองค์ทรงเสด็จไปสู่พระวิหารพร้อมด้วยหมู่อำมาตย์เมื่อทรงนมัสการพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายแล้วประทับณสถานที่อันควรจึงตรัสกับพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระว่า “ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญพระคุณเจ้าจงช่วยค้นหาพระภิกษุผู้มีมิตถิธานุภาพมาเพื่อป้องกันอันตรายในงานมหกรรมคือการบูชาเพื่อฉลองพระสถูปเจดีย์ของโยมที่จะจัดให้มีขึ้นถึง ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน ในครั้งนี้แก่โยมด้วยเถิด”

พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระได้ฟังพระราชดำรัสแล้วถวายพระพรว่า “ขอถวายพระบรมบพิตรพระราชสมภารพระราชนิเวศน์ของพระมหาบพิตรนี้อาตมาภาพจะขอรับภาระธุระแสวงหาและเลือกพระภิกษุผู้ทรงอิทธิฤทธิ์มาช่วยการกระทำมหกรรมในครั้งนี้ขอถวายพระพร” พระเจ้าอโศกมหาราชทรงโสมนัสอย่างยิ่งต่อถ้อยคำรับรองของพระเถระแล้วทรงนมัสการลาเสด็จกลับพระราชนิเวศน์พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระและพระภิกษุสงฆ์ทั้งหมดได้ช่วยกันพิจารณาหาเหตุแห่งอันตรายในการบำเพ็ญพระราชกุศลของพระเจ้าอโศกมหาราชก็ให้เห็นอันตรายแน่ชัดนั้นว่าจะมีพระยามารมาทำลายพิธีกรรมในการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลในครั้งนี้อย่างแน่นอน จึงได้ปรึกษากันเพื่อหาผู้มีฤทธิ์เดชที่จะสามารถต่อสู้ป้องกันภัยพิบัติอันตรายจากพระยามารในครั้งนี้ได้

ครั้นรุ่งขึ้นได้สองวันแล้วยังหาผู้ที่มีความสามารถที่จะปราบพระยามารในครั้งนี้ไม่ได้ในขณะนั้นเองได้มีพญานาคตัวหนึ่งได้เลื้อมไต่ในพระพุทธรูปศาสนามากจึงได้ขึ้นมาจากนาคพิภพเพื่อจะนมัสการพระภิกษุสงฆ์ทั้งปวงในเวลาที่พักพิงได้ถวายวันทนาการพระภิกษุสงฆ์อยู่นั้นพอดีพญาครุฑตัวหนึ่งบินผ่านมาได้เลื้อบแลลงมาเห็นพญานาคเข้าก็คิดว่าวันนี้ช่างโชคดีอะไรอย่างนี้อาหารอันโอชะเป็นเลิศช่างเป็นลาภปากของแท้ ๆ ที่บินผ่านมาที่นี้แล้วก็บินโฉบลงมาเสียงลมปีกกระพือตัดอากาศเสียงดังสนั่นหวั่นไหว

ฝ่ายพญานาคได้ยินเสียงนั้นก็รู้ได้ในทันทีถึงอันตรายด้วยสัญญาญาณว่านั่น คือเสียงลมปีกกระพือของพญาครุฑถึงกับสะดุ้งตกใจกลัวจนตัวสั่นจะชำแรกแทรกลงแผ่นดินหนีลงไปที่ไหนทันกาลเสียแล้วจึงได้เข้าไปหลบอยู่ในระหว่างเท้าของพระสงฆ์เถระทั้งหลายและได้ร้องวิงวอนขอร้องว่า “ขอพระคุณเจ้าจงช่วยป้องกันชีวิตของข้าพระเจ้าด้วยเถิด”

พระสงฆ์เถระเหล่านั้นได้กล่าวกับพญานาคว่า “อาตมาไม่อาจช่วยป้องกันชีวิตของท่านได้หรอกพญานาค” ในที่สงฆ์สนธิบาตนั้น (ประชุมสงฆ์) ได้มีสามเณรอาคันตุกะรูปหนึ่งอายุประมาณ ๗ ขวบ นั่งอยู่ข้างหน้าอาสนของพระสงฆ์ พระสงฆ์เห็นเหตุร้ายจะเกิดขึ้นเช่นนั้น จึงกล่าวกับสามเณรน้อยรูปนั้นว่า “ดูก่อนสามเณรเธอจะช่วยป้องกันอันตรายให้พญานาคได้รอดพ้นจากการเบียดเบียนของพญาครุฑได้หรือไม่” สามเณรน้อยกล่าวออกตัวแกมปฏิเสธว่า “ข้าแต่พระเดชพระคุณทั้งหลายผู้เจริญพระเดชพระคุณท่านทั้งหลายเป็นผู้ใหญ่ยังมีอาจป้องกันภัยอันตรายให้แก่พญานาคได้ส่วนกระผมเป็นสามเณรเล็กเป็นเด็กเหตุใดจะสามารคมคุ้มครองป้องกันภัยอันตรายได้เล่าขอรับ” พระภิกษุทั้งหลายจึงได้ช่วยกันปลอบประโลมขอร้องให้สามเณรจงช่วยป้องกันชีวิตของพญานาคนี้ด้วยเถิด^{๓๖}

สามเณรน้อยผู้มีฤทธิ์ก็จำยอมแล้วกล่าวว่า “ตกลงขอรับกระผมจะช่วยป้องกันอันตรายให้แก่พญานาคในครั้งนี้ กระผมจะไล่ให้พญาครุฑปลิวไปประจวบยุ่นไปในอากาศเลยขอรับ”

ครั้นพญาครุฑบินโฉบต่ำลงมาสูงเกือบเท่าคนยืนแต่สามเณรน้อยก็ยังคั่งยืนนิ่งเฉยอยู่ พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายจึงได้ร้องเตือนสามเณรว่า “ดูก่อนสามเณรเธอจงไล่ครุฑโดยเร็วเถิด”

สามเณรก็เข้ามานสมาบัติโดยฉับพลันอธิษฐานให้บังเกิดลมพายุลมร้ายแรงเหมือนลมยุคันตวาด (หมายถึง ลมที่มามีทำลายโลกเมื่อสิ้นยุค) พัดพญาครุฑให้ปลิวหนีหายไปประจวบยุ่นถูกลมพายุลมใหญ่พัดพาไปฉะนั้น

เมื่อพญานาคเห็นเช่นนั้นก็โล่งอกเรารอดตายในครั้งนี้ก็ด้วยสามเณรน้อยองค์นี้เป็นผู้ช่วยช่วยชีวิตเราไว้พร้อมทั้งกล่าวคำสรรเสริญและกราบลาพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายแล้วแทรกแผ่นดินกลับไปสู่ที่พำนักพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายจึงได้ซักถามสามเณรน้อยว่า “สามเณรเหตุใดเธอจึงได้ปฏิเสธในตอนแรกรู้ไหมว่าการอย่างนี้ไม่สมควรเอาละอาตมาพร้อมทั้งพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายที่อยู่ในที่นี้จะลงทัณฑ์กรรมเธอ” สามเณรน้อยจึงได้กราบเรียนว่าถามว่า “พระเดชพระคุณทั้งหลายจะลงทัณฑ์กรรมแก่กระผมประการใดขอรับ”

“สามเณรบัดนี้พระเจ้าอโศกมหาราชจะทรงกระทำมหาราชพิธี คือการฉลองพระมหาสุปฏิเจตีย์โดยมีกำหนดนานถึง ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน เกรงว่าพระยามารจะทำการอันตรายในการทรง

^{๓๖} พระครูพิสัยปริยัติกิจ (แก่น อคควณโณ), “ศึกษาวิเคราะห์วัฒนธรรมการให้เชิงพุทธในสังคมไทย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๓๓.

บำเพ็ญพระราชกุศลเธอจงมาช่วยป้องกันอันตรายของพระยามารในครั้งนี้อันนี้แหละเป็นทัณฑกรรมที่พระภิกษุสงฆ์จะลงโทษแก่เธอ”

“ข้าแต่พระเดชพระคุณเจ้าผู้เจริญทั้งหลายกระผมเป็นเพียงสามเณรทั้งอายุและฤทธิ์ก็ยังน้อยนิดไม่สามารถจะป้องกันของพระยามารได้กระผมเห็นจะมีแต่พระนาครูปคุดเถระที่มีมหิทธิฤทธิ์ ภาณุภาพยิ่งล้ำและจะทรมานพระยามารให้ปราศได้ขอรับ”

“สามเณรพระอุปคุดเถระผู้มีอนุภาพมากกว่าเธอรูปนั้นท่านอยู่ที่ไหน” สามเณรตอบว่า “ข้าแต่พระเดชพระคุณเจ้าผู้เจริญพระอุปคุดเถระท่านได้ทำลายอุทกชั้นธลงไปในเนรมิตปราสาทแก้ว ๗ ประการ จำพรรษาอยู่ในท้องมหาสมุทร (ที่สะดือทะเล) เพื่อหลบหนีความวุ่นวายสับสนอลหม่านท่านนั่งเข้าฌานสมาบัติอยู่บนรัตนบัลลังก์ในท่ามกลางปราสาทแก้วนั้นไม่ได้ฉันภัตตาหารมาเป็นเวลานาน ถ้าท่านได้มาสู่สังฆสมาคมนี้ ก็จะสามารถทรมานพระยามารผู้มีใจบาปให้พ่ายแพ้ด้วยฤทธิ์เดชอันยิ่งใหญ่ของท่านได้”

ดังมีเรื่องกล่าวว่า สมัยเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้ายังทรงพระชนมายุอยู่ได้ตรัสพยากรณ์ไว้ว่าต่อไปในอนาคตกาลข้างหน้าจะมีพระภิกษุรูปหนึ่งชื่อว่าพระอุปคุด จะได้ทรมานพระยามารให้ละพยศหมดความเลวร้ายอหังการยอมพ่ายแพ้อนุภาพของท่านแล้วจะกล่าวปฏิญาณปรารณาพุทธภูมิ คือปรารณาเป็นพระพุทธเจ้าพระเดชพระคุณท่านทั้งหลายได้ทราบถึงพยากรณ์นี้บ้างไหมขอรับ

พระภิกษุทั้งหลายได้ฟังคำบอกเล่าของสามเณรน้อยแล้วทุกองค์ต่างก็พากันชื่นชมยินดีทั้งให้ความเห็นเป็นเอกฉันท์ว่าจะไปนิมนต์พระอุปคุดเถระ จึงได้จัดพระภิกษุ ๒ รูป ผู้ได้อิทธิญาสมาบัติไปนิมนต์พระอุปคุดเถระ เมื่อพระภิกษุ ๒ รูปรับหน้าที่เป็นสมณทูตก็ใช้อิทธิญาฤทธิ์ดำดินลงไปที่ปราสาทแก้วของพระอุปคุดเถระแล้วเข้าไปกราบนมัสการและบอกให้ทราบถึงความประสงค์ของพระสงฆ์ทั้งหลายที่ได้ใช้มานิมนต์ขึ้นไปสังฆสันนิบาต^{๓๗}

พระอุปคุดเถระกล่าวกับพระภิกษุทั้ง ๒ รูป ด้วยกิริยาที่แสดงความเคารพในพระสงฆ์มิได้แสดงอาการขัดขืนหรือแข็งกระด้างแต่ประการใดเลยว่

“ดูก่อนท่านผู้มีอายุท่านทั้งสองจงล่วงหน้าไปก่อนเถิดกระผมจะตามไปในภายหลัง” เมื่อส่งพระภิกษุ ๒ รูป ให้ออกเดินทางไปก่อนแล้วพระอุปคุดเถระได้ไปด้วยอิทธิฤทธิ์อันรวดเร็วยิ่งนักและได้ไปถึงสถานที่สังฆสันนิบาตก่อนพระภิกษุทั้ง ๒ รูป นั้นเสียอีกเมื่อไปถึงแล้วจึงกระทำความเคารพพระภิกษุสงฆ์ทั้งปวงเสร็จแล้วก็นั่งบนอาสนะอันสมควรแก่ตน พอพระภิกษุสมณทูตทั้งสองรูปมาถึงที่ประชุมสงฆ์นั้นได้แลเห็นพระอุปคุดเถระมานั่งอยู่ก่อนแล้วก็ให้บังเกิดความแปลกประหลาดใจ จึงกล่าวกับพระเถระว่า “ท่านส่งกระผมทั้งสองให้ล่วงหน้ามาก่อนและบอกว่าข้าพเจ้าจะตามมาทีหลังแต่

^{๓๗} อภิชาติ ยอดสุวรรณ, “บทบาทของพระอุปคุดในเรื่องมหาอุปคุดฉบับล้านนา”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๔), หน้า ๔๑.

เหตุไฉนท่านกลับมานั่งอยู่ในที่นี้ก่อนพวกกระผมอีกนี่แสดงให้เห็นว่าท่านมีมิตินิธิฤทธิเหลือล้น
ขอรับ”^{๓๘}

ฝ่ายพระภิกษุสงฆ์ทั้งปวงก่อนที่จะมอบหน้าที่รับผิดชอบให้พระอุปัคฺตเถระก็ได้กล่าวดำนิ
พระเถระว่า “ดูก่อนท่านอุปัคฺตท่านไม่ได้ร่วมสามัคคีโบสถกับพระภิกษุสงฆ์และไม่ได้ช่วยเหลืองาน
ของพระศาสนาหลบไปหาความสงบสบายแต่ลำพังแต่ผู้เดียวขาดความเคารพในสงฆ์เป็นการขัดกับ
พระพุทฺธประสงค์แม้แต่พระมหากษัตริย์พระผู้มีพระภาคเจ้ายังทรงตรัสติเตียนเพราะเหตุที่ไม่เคารพ
ในสงฆ์ฉะนั้นท่านสมควรที่จะถูกพระภิกษุสงฆ์ลงทัณฑ์กรรม”

พระมหาเถระได้ฟังเหตุผลของพระภิกษุทั้งปวงแล้วก็ยอมรับความผิดนั้นด้วยดีกราบขอ
ขมาโทษพร้อมกับกล่าวว่า “พระภิกษุสงฆ์ทั้งปวงจะลงทัณฑ์กรรมประการใดกระผมพร้อมที่จะน้อม
รับทัณฑ์กรรมประการนั้นขอรับ”

“ดูก่อนท่านอุปัคฺตพระภิกษุสงฆ์ทั้งหมดจะยังไม่อดโทษให้ในตอนนี้อย่างไรแต่จะอดโทษให้ก็
ต่อเมื่อท่านได้ช่วยกระทำงานป้องกันอันตรายถวายแด่พระมหากษัตริย์ได้แล้วนั้นแหละ คือพระเจ้า
อโศกมหาราชผู้ทรงเป็นสังฆอุปัคฺตหากทรงมีพระราชสาส์นาพนาการจะทรงกระทำมหารัศมคือการฉลอง
พระสถูปในพระนครนี้โดยกำหนดจะกระทำพิธีการสักการบูชาเป็นเวลา ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน ท่านจะ
ทรงรับภาระธรรมาป้องกันพระยามารอย่าให้มารกระทำอันตรายในงานทรงบำเพ็ญพระราชกุศลครั้งนี้
งานนี้แหละเป็นทัณฑ์กรรมที่พระสงฆ์ลงแก่ท่าน”

พระมหาเถระได้รับฟังการลงทัณฑ์กรรมจากพระภิกษุสงฆ์จึงยอมรับด้วยดีลุกขึ้นกราบเท้า
พระมหาเถระทั้งหลายแล้วกล่าวว่า “ถ้าหากกระผมแสวงหากับปิยบิณฑบาต คือบิณฑบาตอันควร
และได้ฉันกับปิยะภัตแล้วก็จะกำจัดพระยามารไม่ให้มารกระทำอันตรายในการทรงบำเพ็ญบุญ
ของพระบรมกษัตริย์ได้อันพระบรมศาสดาได้ทรงพิจารณาเห็นเหตุนี้แล้วจึงได้ตรัสพยากรณ์ไว้ใน
อนาคตกาลข้างหน้าจะมีภิกษุรูปหนึ่งชื่อว่าอุปัคฺตจะทรมานพระยามารให้ละพศหมดความร้ายกาจ”

ครั้นรุ่งเช้าพระเจ้าอโศกมหาราชเสด็จมาสู่พระอารามทรงนมัสการพระภิกษุแล้วตรัสถาม
ถึงเรื่องที่พระองค์ทรงได้ขอร้องไว้พระโมคคัลลิตุตรติสสเถระผู้เป็นประธานแห่งสงฆ์ทั้งปวงได้ถวาย
พระพรว่า “ขอถวายพระพรบรมบพิตรพระราชสมภาร พระภิกษุทั้งปวงได้หาพระภิกษุที่มีความ
เฉลียวฉลาดเป็นนักปราชญ์มีความรอบรู้ในพระธรรมวินัยพุทโธวาททั้งสมบูรณ์ด้วยศีลาจารวัตรและมี
มิตินิธิฤทธิเป็นเลิศจักสามารถป้องกันอันตรายจากหมู่มารที่จะมากระทำอันตรายในการทรงบำเพ็ญ
พระราชกุศลในครั้งนี้ได้และจะช่วยให้การทรงบำเพ็ญพระราชกุศลของพระมหาบพิตรสำเร็จลงโดย
ความเรียบร้อยเป็นอันดีขอถวายพระพร”

^{๓๘} สัมภาษณ์ นายชาย ชัยชนะ, ข้าราชการครูบ้านนา, บ้านท่าอ อำเภอมะนัง จังหวัดเชียงใหม่, ๒๖
สิงหาคม ๒๕๖๑.

พอถึงวันกำหนดวันงานฉลองพระพระมหาสุปเจดีย์ที่ทรงสร้างไว้ ณ ริมฝั่งแม่น้ำคงคา และพระวิหารตลอดกระทั่งพระมหาเจดีย์ทั้งหลายพระเจ้าอโศกมหาราชเสด็จพร้อมด้วยพระบรมศานุวงศ์มหาเสนาบดีเหล่าอำมาตย์ทั้งหลายและบรรดาเศรษฐีพราหมณ์พร้อมทั้งประชาชนทุกหมู่เหล่า ล้วนตกแต่งร่างกายด้วยสรรพภรณ์อันวิจิตรตระการตาพร้อมทั้งเครื่องบูชาเกียติต่าง ๆ เช่น ดอกไม้ รูปเทียนของหอม เป็นต้น เครื่องดนตรีนานาชนิด ได้มาร่วมประชุมกันประโคมเสียงอีกทีก็ศึกโครมสนั่นหวั่นไหว ณ ลานพระมหาสุปเจดีย์นั้น^{๓๙}

เมื่อขบวนของพระเจ้าอโศกมหาราชเสด็จมาสู่ลานพระจุฬามณีเจดีย์สถาน พระองค์ตรัสสั่งให้เริ่มพิธีแล้วจุดประทีปบริเวณสถานที่รอบ ๆ พระมหาเจดีย์นั้นกว้างประมาณครึ่งโยชน์และตามริมฝั่งแม่น้ำคงคา บริเวณที่ทำพิธีและริมฝั่งแม่น้ำได้สว่างไสวไปด้วยดอกไม้และไฟประทีปอันนับไม่ถ้วนนั้นสว่างราวกลางวันก็ไม่ปาน พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายที่ได้เข้าร่วมพิธี เพื่อนมัสการพระมหาเจดีย์จำนวนมากโดยมีพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระเป็นประธาน

ในขณะนั้นพระยาวิสวดีมารผู้มีใจหยาบเข้าทราบบว่าพระเจ้าอโศกมหาราชจะทรงกระทำมหาสักการบูชาฉลองพระมหาสุปเจดีย์กับพระอารามเป็นงานที่ยิ่งใหญ่มหัศจรรย์ตระการตาก็มีจิตริษยาคิดจะขัดขวางทำลายพิธีกรรมการกุศลทั้งหลายเสียจึงได้รับลงมาจากสวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตติ ในเทวโลกครั้งแล้วได้แสดงอิทธิฤทธิ์บันดาลให้ท้องฟ้ามีดมัวและพายุใหญ่ก็พัดพามาแต่ไกลเพื่อต้องการจะทำลายพิธีสักการบูชาพระมหาสุปเจดีย์ด้วยแรงใจอิจฉาริษยาของพระยามารที่ไม่ต้องการเห็นใครได้ดีกว่าตน

ส่วนพระอุคุตเถระผู้รับหน้าที่ป้องกันอันตรายมิให้เกิดในงานมหกรรมนี้ได้พิจารณาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างฉับพลันผิผิตใจเช่นนี้ ท่านเข้าสมาบัติก็ทราบได้ในทันทีว่าพระยามารได้เริ่มทำลายพิธีการบำเพ็ญกุศลแล้วท่านจึงใช้อิทธิฤทธิ์ด้วยอริชฐานานุภาพปิดเป้าให้พายุใหญ่ของพระยามารนั้นอันตรายหายไประยามารเมื่อบันดาลพายุใหญ่ร้ายแรงเพื่อทำลายพิธีนั้นไม่ได้ผลก็โกรธแค้นจึงบันดาลให้ท่าฝนทรายกรดอันรุ่งโรจน์ดุจเพลิงตกลงมาให้เป็นเม็ดฝนกรวดกรดท่าฝนก้อนศิลาท่าฝนถ่านเพลิงท่าลมกรดท่าฝนถ้ำร้างท่าฝนเปือกตมให้ตกลงมาเป็นลำดับกันและยังบันดาลให้เกิดมีมิดมิดหมื่นทิวาปรกคลุมบริเวณนั้นจนน่ากลัวอีก

พระมหาเถระก็อริชฐานจิตอิทธิฤทธิ์หอบเอาท่าฝนเหล่านั้นและความมิดมิดของพระยามารไปทิ้งเสียนอกขอบจักรวาลแล้วพระยามารยิ่งโกรธแค้นจัดจึงเนรมิตร่างกายตนเป็นสัตว์ร้ายต่าง ๆ เช่น โคใหญ่วิ่งเข้าไปหมายจะชนทวีปให้แหลกพังพินาศไปกับตาพระมหาเถระก็เนรมิตร่างกายเป็นรูป

^{๓๙} อภิชาติ ยอดสุวรรณ, “บทบาทของพระอุคุตในเรื่องมหาอุคุตฉบับล้านนา”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๔), หน้า ๔๒ – ๔๓.

พยัคฆ์ใหญ่วิ่งไล่กวตจับเจ้าโคร้ายเจ้าโคร้ายพระยามารเห็นเช่นนั้นก็ตกใจส่งเสียงร้องหวาดกลัวจนสนั่นหวั่นไหวไปทั่วทั้งบริเวณ^{๔๐}

พระเจ้าอโศกมหาราชเหล้าอำมาตย์เสนาบดีพ่อค้าเศรษฐีและประชาชนต่างก็เฝ้าดูเหตุการณ์ด้วยใจสั่นระทึกสัตรีทั้ง ๒ ต่อสู้ไม่นานโคร้ายพระยามารก็เป็นฝ่ายแพ้แก่พยัคฆ์ใหญ่พระมหาเถระโคร้ายพระยามารจึงได้กลับกายร่างเป็นรูปพระยานาคมี ๗ เศียร ตรงเข้าคาบกายของพยัคฆ์ใหญ่ พระมหาเถระก็กลายร่างเป็นพญาคρχแล้วกลับกลายคาบเอาศีรษะของพระนาครพระยามารลากไปจนพระยามารต้องปราศัยอีกครั้ง

แต่พระยามารก็ยังไม่ยอมแพ้รีบแปลงร่างจากพระยานาคเป็นยักษ์ใหญ่ตัวโตมโหฬารทั้งหน้าตาก็ดูร้ายเป็นที่น่ากลัวยิ่งในมือถือตะบองทองแดงอันใหญ่เท่าลำต้นตาลใหญ่กวัดแกว่งเสียงดังก้องกัมปนาทเข้าไปประหัดประหารพญาคρχพระเถระทันทีฝ่ายพญาคρχพระเถระจึงเปลี่ยนแปลงร่างจากพญาคρχเป็นยักษ์ที่ใหญ่กว่ายักษ์พระยามารอีกสองเท่าในมือก็ถือสองตะบองไฟกวัดแกว่งไล่ตีศีรษะของยักษ์พระยามารจนยักษ์พระยามารต้องวิ่งหนีหัวซุกหัวซุน

เมื่อพระยามารบันดาลอิทธิฤทธิ์หลายประการก็แล้วแต่พระมหาเถระก็สามารถแก้อิทธิฤทธิ์ของตนให้ต้องพ่ายแพ้ตลอดและไม่สามารถที่จะเอาชนะต่อพระมหาเถระได้จึงคิดว่าไม่ว่าเราจะเนรมิตเป็นรูปอะไรที่ร้ายแรงแค่ไหนอย่างไรพระเถระรูปนี้ก็น่าเกรงขามให้ใหญ่กว่าและมีอิทธิฤทธิ์มากกว่าเป็นหลายเท่าเราจะทำประการใดดีหนอเห็นที่ว่าเราคงจะต้องพ่ายแพ้แก่สมณะรูปนี้เสียแล้วกระมังจึงได้ตัดสินใจแสดงตัวให้ปรากฏเป็นรูปเดิมคือพระยาวัสสวดีมารยืนอยู่ตรงหน้าของพระมหาเถระ

พระอุปัคฤเถระได้คิดค้นหาวิธีที่จะสยบปราบพระยามารนี้ให้สิ้นฤทธิ์ว่าเราจะกระทำให้อำนาจตนนี้ละพยุคลัทธิสิ้นให้ปลดเปลื้องความชั่วร้ายให้หันกลับมาเป็นดีเมื่อพระมหาเถระคิดดังนี้แล้วจึงได้แปลงกายจากยักษ์ใหญ่กลับมาเป็นพระมหาเถระตามเดิมและก็ได้เนรมิตสุนัขเฝ้ามีกลิ่นเหม็นคลุ้งเต็มไปด้วยหมู่นอนที่เข้าซอสนิชกันมองดูแล้วน่าขยะแขยงแล้วผูกติดไว้ที่คอของพระยามารพร้อมกับอธิษฐานจิตว่า “ไม่ว่าบุคคลผู้ใดก็แล้วแต่หรือกระทั่งเทพดาพรหมขออย่าให้สามารถปลดเปลื้องหรือแก้ออกได้” แล้วพระเถระก็กล่าวกับพระยามารว่า “ดูก่อนมารผู้มีใจบาปพยายามเข้าทำนงไปจากที่นี่ได้แล้ว”

ฝ่ายพระวัสสวดีมารมีซากของสุนัขเฝ้าผูกติดคออยู่โดยที่ตัวเองไม่สามารถที่จะแกะออกได้ไม่ว่าจะทำอย่างไรซากสุนัขเฝ้าก็ไม่หลุดออกจนได้หมดอาลัยตายอยากให้กลัดกลุ้มและอับอายแก่

^{๔๐} พระประพันธ์ สุทนต์จิตโต, “อิทธิพลความเชื่อเรื่องพระอุปัคฤเถระที่มีต่อพิธีกรรมชาวพุทธล้านนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๘.

เทพบุตรเทพธิดาและมวลอมนุชย์สุดจะทนไหวจึงเหาะขึ้นไปยังสำนักของท้าวจาตุมหาราชทั้ง ๔ คือ ท้าวธตรัฐท้าววิรุฬหกท้าววิรูปักษ์และท้าวเวสสุวรรณได้กล่าววิงวอนให้ช่วยปลดปล่อยชากสุนัขนานี้ ออกจากคอกให้ที่ท่านท้าวทั้ง ๔ จึงได้ถามถึงสาเหตุที่มาที่ไปพระยาสวัสดิมารจึงได้เล่าเรื่องให้ฟังและกล่าวว่า “พระอุปคุตเถระท่านได้เอาชากสุนัขนานี้มาผูกติดคอของข้าพเจ้าไว้ท่านทั้งหลายจงช่วย ข้าพเจ้าด้วยเถิด”

ท้าวจาตุมหาราชทั้ง ๔ พอได้ยินชื่อของพระเถระแล้วจึงพากันกล่าวว่า “ข้าแต่พระยามาร พระเถระรูปนั้นท่านมีฤทธาานุภาพยิ่งนักเมื่อท่านเป็นผู้ผูกไว้พวกข้าพเจ้าก็หมดความสามารถที่จะช่วย แก้ออกให้ท่านได้” พระยามารเมื่อไม่ได้รับความช่วยเหลือจากท้าวจาตุมหาราชทั้ง ๔ ได้จึงได้เหาะ ไปสู่สำนักของพระอินทร์มีท้าวสุยามาท้าวสันตุสิตและท้าวสหัมบดีมหาพราหมพระยามารได้กล่าว ขอร้องอ้อนวอนให้ช่วยแก้มัดชากสุนัขนานี้ออกจากคอกของตนที่เทวราชทั้งหลาย พร้อมทั้งท้าว สหัมบดีก็กล่าวกับพระยามารว่า “พวกข้าพเจ้ามีอาจจะแก้ชากสุนัขนานี้ออกได้เพราะพระภิกษุรูปนั้น เป็นพระอรหันต์ผู้ได้อภิญญา (ความรู้ยิ่ง) ๖ ประการท่านเป็นพุทธสาวกผู้ก่อปรด้วยมหิทธิเดชท่านจง กลับไปที่สำนักของพระภิกษุรูปนั้นเถิดแล้วกล่าวขอร้องท่านด้วยวาจาอันสุภาพอ่อนหวานแล้วท่านก็ จะช่วยแก้ออกให้ท่านเองส่วนผู้อื่นนั้นเกรงกลัวอานุภาพของท่านไม่มีใครกล้าที่จะแก้ออกให้ท่านได้ หรือ”

เมื่อพระยามารได้ฟังคำของเทวราชทั้งหลายแล้วก็ร้อนท้อใจหมดสิ้นริ้วแรงความคิดที่ จะพึ่งพาผู้อื่นให้ช่วยเหลือในครั้งนี้จึงจำใจกลับไปหาพระอุปคุตเถระพร้อมกับชากสุนัขนานี้ผูกติดอยู่ที่ คอให้สุดแสนที่จะอับอายแล้วเข้าไปกราบแทบเท้าของพระมหาเถระแล้วกล่าวรับสารภาพผิดต่างๆ แล้วกล่าวอ้อนวอนด้วยวาจาอันสุภาพต่อพระเถระทั้งอาราธนาว่า

“พระคุณเจ้าผู้เจริญขอท่านจงโปรดเมตตากรุณาช่วยปลดปล่อยชากสุนัขนานี้ให้แก่ ข้าพเจ้าด้วยเถิดพระคุณเจ้าเป็นผู้ชนะส่วนข้าพเจ้าเป็นผู้แพ้จะไม่คิดต่อสู้กับพระคุณเจ้าอีกแล้ว”

พระเถระพิจารณาเห็นว่านี่เป็นโอกาสเหมาะที่เราควรจะทรมานจับพระยามารมัดไว้ก่อน จนกว่างานมหรหรรรมของพระเจ้าอโศกมหาราชจะเสร็จสิ้นท่านจึงกล่าวว่า “ดูก่อนพระยามารท่านจง ไปที่ภูเขาลูกนั้นเถิด” พระยามารดีใจไม่รอช้ารีบไปยังภูเขาดังตามที่พระมหาเถระชี้บอกทันทีพระมหา เถระได้ตามไปแก้เอาชากสุนัขนานี้ออกจากคอกออกให้แต่ท่านก็เห็นว่าควรจะจับพระยามารนี้ไว้ก่อนจึง ได้แก้รัดประคตออกจากเอวของท่านและได้อธิษฐานจิตให้ประคตนั้นยาวพอที่จะมัดพระยามารติดกับ ภูเขาแล้วท่านก็จัดการผูกมัดตรวไว้กับภูเขาอย่างมั่นคงพร้อมกับบอกกับพระยามารว่า

“พระยามารท่านจงอยู่ที่ภูเขานี้รอจนกว่าพระเจ้าอโศกมหาราชจะทรงกระทำมหารัชม พิธีใหญ่คือบูชาพระมหาสฤปเจดีย์และอารามต่าง ๆ จนแล้วเสร็จแล้วอาตมาจึงจะมาแก้มัดออกให้”

พระยาสวัสดิมารจำต้องถูกผูกติดกับภูเขาเป็นการประจานด้วยโทษฐานเป็นผู้มีใจบาป คอยขัดขวางทำลายของผู้กระทำความดีของผู้อื่นอย่างไม่มีทางหลีกเลี่ยงได้งานมหรหรรรมการฉลองพระ

มหาสฤๅปเจดีย์และพระอารามต่าง ๆ มีกำหนด๗ปี๗เดือน๗วันของพระเจ้าอโศกมหาราชได้สำเร็จ
ลุล่วงไปด้วยดีโดยปราศจากพระยามารมาขัดขวางเป็นที่พอใจของทุกฝ่าย

พระอุๅคๅตเถระเมื่อเห็นว่างานมหรหรรรมกุศลได้สำเร็จเสร็จสิ้นไปแล้วจึงได้ไปยังภูเขาคิชฌกูฏ
พระยามารผูกติดไว้กับภูเขาคิชฌกูฏแต่ท่านได้แอบบังกายของท่านอยู่เบื้องหลังเพื่อจะฟังว่าพระยามารจะ
กล่าวว่อย่างไรบ้างฝ่ายพระยามารนั้นเมื่อได้ถูกพระอุๅคๅตเถระจับมัดไว้กับภูเขาคิชฌกูฏ ๗ปี๗ เดือน๗วันก็
ละพศหๅมๅคๅมๅคๅรๅยกลับหวนคิดถึงพระสัๅมๅมาสัๅมๅพุๅทเจ้าแล้วได้กล่าวรำพันสรรเสริญขึ้นว่

เมื่อสมัยพระพุๅทธๅนๅคๅปรๅศๅทๅบเห็นอๅรๅตๅนๅบๅลๅงๅก ๓๐ ภายใตๅต้นพระศๅรๅมๅหาโพธิ์ข้าพระบาท
มีอๅจจะอดกลั้นความโกรธอๅจฉๅฉๅริๅยาไว้ได้จึงได้ขๅวๅงจๅกรๅกๅษๅณๅนๅคๅมๅกลๅที่ๅจะๅสามารถๅจะๅตัดๅวัๅชๅรๅบๅร
รๅทให้ๅชาๅดๅสะๅบๅนๅภายในๅพๅริๅบๅตาๅเดียวๅรๅวๅกๅบๅตๅดๅหนๅอๅไมๅไผๅฉๅฉๅนั้นๅแต่พระพุๅทธๅนๅคๅทๅรๅงๅพิๅจารๅณๅพระ
บๅรมี ๓๐ ปรๅศๅการมีๅทานๅเป็นๅต้นๅและมีๅอุๅเบๅกๅชาๅเป็นๅที่ๅสุดๅจๅกรๅนั้นๅพลๅนๅกลับๅกลๅยๅเป็นๅดๅอกๅไมๅกๅนๅเป็นๅ
เพๅดานๅอยู่ๅเบๅื้องๅบนๅส่วๅนๅพๅวๅกๅพลๅบๅริๅวๅรๅนั้นๅเลๅาๅได้ๅขๅวๅงๅอๅวๅรๅตๅง ๑ ไปยังพระพุๅทธๅนๅคๅแต่ๅว่ๅอๅวๅรๅ
เหลๅานั้นๅได้ๅกลๅยๅเป็นๅพๅวงๅบุๅปๅผๅาๅชาๅติๅดๅกๅยๅงๅยๅงๅพื้นๅดินๅในๅที่ๅสุดๅข้าพระบาทก็ๅต้องๅพๅยๅแพๅต่อพระๅองๅคๅ

พระยามารระลึกถึงพระพุๅทๅคๅณๅกๅลๅวๅคๅถๅว่ๅ “นๅโม ๓๐ ปุๅริๅสา ๑ ชๅญๅณๅ” เป็นๅอาๅทๅิ ซึ่งมี
ความๅหๅมๅยว่ๅ พระสัๅมๅมาสัๅมๅพุๅทเจ้าๅทๅรๅงมีๅพระๅมๅหาๅกๅรุๅณๅนๅธิๅคๅณๅกๅระๅทๅปรๅโยๅชนๅแๅกๅสรๅรๅพๅสๅตๅวๅและๅเป็นๅ
ที่ๅฟๅงๅของๅสๅตๅวๅทๅงๅปๅวงๅผู้ๅหาๅที่ๅฟๅงๅมิๅได้ๅลๅนๅกๅลๅนๅน พระพุๅทธๅนๅคๅทๅรๅงๅปรๅเสๅริๅฐๅดๅวๅคๅณๅหาๅผู้ๅเสมๅอๅมิๅได้ๅจๅงๅมา
เป็นๅที่ๅฟๅงๅของๅข้าพระๅบาทๅในๅบัดๅนี้ๅในๅกๅลๅกๅ่อนๅข้าพระๅบาทๅชๅอว่ๅ วๅสๅสๅวๅติ ๓๐ กๅระๅทๅอๅนๅตๅรๅยๅแๅกๅพระๅองๅคๅโดย
หาๅวๅธีๅการๅอๅนๅขๅวๅรๅยๅหลๅกๅหลๅยๅอๅยๅง แต่พระๅองๅคๅก็ๅมิๅได้ๅทๅรๅงๅกๅระๅทๅโๅษๅตๅอๅบๅได้ๅแๅกๅข้าพระๅบาทๅม้ๅแต่
เพียงๅนๅอยๅนๅิดๅก็ๅไมๅเคยๅมี แต่ๅกๅลๅบัดๅนี้ๅพระๅสาๅวๅกๅของๅพระๅองๅคๅๅขๅงๅไมๅมีๅเมๅตๅดๅกาๅรุๅณๅลๅงๅโๅษๅหนๅกๅแๅกๅข้าพระๅ
บาทๅให้ๅได้ๅรับๅทุๅกๅขๅสๅนๅสาๅหๅสๅเห็นๅปๅนๅฉๅฉๅนี้

พระยาๅวๅสๅสๅวๅติๅมารๅผู้ๅมีๅทุๅกๅขๅโๅหมๅนๅสๅกๅเๅาๅทๅทๅงๅสๅองๅถๅิๅญๅเขๅานั้นๅให้ๅเกิดๅอๅการๅหๅวๅนๅไๅหวๅตๅงๅ๑
ทๅงๅเบๅื้องๅบนๅเบๅื้องๅลๅงๅรๅวๅกๅบๅจะๅถๅลๅมๅทๅลๅยๅลงๅมาๅฉๅบๅลๅนๅม้ๅภูๅเขๅาๅสิๅเนๅรุๅราๅชๅกๅนๅอๅมๅยๅอดๅหๅวๅนๅไๅหวๅปรๅศๅจๅดๅง
ต้นๅไมๅเมื่อๅตๅองๅลๅมๅพๅยๅฉๅฉๅนั้นๅพื้นๅดินๅก็ๅสะๅเทๅือนๅดๅงๅสนๅนๅดๅงๅกๅบๅเกิดๅผๅนๅดินๅไๅหวๅไๅหๅมๅมหาๅสมๅทๅรๅสาๅครๅก็ๅเกิด
เป็นๅระๅลอกๅลูกๅคลื่นๅใหญ่ๅกระๅดๅกๅกๅระๅฉๅฉๅนๅเหมือนๅทะเลๅตๅองๅลๅมๅพๅยๅไๅหๅมๅรๅยๅแรงๅฉๅฉๅนั้นๅแล้วพระๅยามๅรๅก็ๅ
กลๅยๅระลึกๅถึงๅพระๅชนๅดิๅธๅรๅมๅของๅพระๅผู้ๅมีๅพระๅภาๅคๅเจ้าๅและๅก็ๅเปลๅงๅอุๅทานๅว่ๅ

“ถ้าๅหากๅข้าพๅเจ้าๅมีๅกุๅศๅลๅได้ๅสรๅงๅสมๅไว้ๅแล้วๅดๅงๅที่ๅพระๅผู้ๅมีๅพระๅภาๅคๅเจ้าๅทๅรๅงๅบๅเพๅ็ญๅบุญๅบๅรๅมีๅไว้
เพื่อๅการๅตๅรๅสๅฐๅในๅอนๅาคๅตๅกๅลๅฉๅฉๅนๅไๅดๅขอๅข้าพระๅเจ้าๅจๅงๅได้ๅเป็นๅพระๅสัๅมๅมาสัๅมๅพุๅทเจ้าๅบๅงๅเกิดๅขึ้นๅในๅโลกๅนี้ๅฉๅฉๅ
นั้นๅเพื่อๅจะๅได้ๅเป็นๅที่ๅฟๅงๅแห่งๅสรๅรๅพๅสๅตๅวๅและๅกๅระๅทๅปรๅโยๅชนๅโๅปๅรๅตๅเวๅไนๅยๅสๅตๅวๅทๅงๅปๅวงๅในๅสๅกๅลๅโลกๅ”

๒.๓ ความสำคัญของพระอุปัศฺต

ความสำคัญในการบูชาพระอุปัศฺตนั้นเป็นการนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาว่าด้วยหลักของการดำรงอยู่ของสังคมหลักการเวียนว่ายตายเกิด ซึ่งสรุปโดยใจความได้ว่าหากการดำรงวิถีชีวิตของคนในสังคมเน้นหนักที่จิตใจเป็นสำคัญถ้าจิตใจดีงามก็สามารถที่จะสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ที่เป็นสิ่งที่ดีงามให้เกิดขึ้นกับตัวเองชุมชนสังคม^{๔๑}

ในครั้งนั้นพระเจ้าอโศกมหาราช พระราชดำรัสที่จะชำระพระพุทธศาสนาให้บริสุทธิ์ ตามเจตนารมณ์ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่วางการดำเนินแนวทางไว้ให้ จึงทรงสร้างพระสถูปเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ จำนวน ๘๔,๐๐๐ องค์ ครั้นบรรจุพระบรมสารีริกธาตุเรียบร้อยแล้ว ทรงมีพระราชประสงค์จะจัดการฉลองสมโภชของค์พระมหาเจดีย์ ให้สมพระราชศรัทธา โดยจะจัดฉลองเป็นเวลาถึง ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน ทรงเห็นว่า งานสมโภชพระมหาธาตุนี้เป็นงานใหญ่ เกรงว่า จะมีอันตรายและมีปัญหาต่าง ๆ พระองค์ทรงขอให้คณะสงฆ์หาทางช่วยป้องกันเหตุต่าง ๆ โดยขอให้คัดเลือกพระเถระผู้สามารถมาช่วยป้องกันภัยอันตราย เมื่อพระเถระเข้าญาณพิจารณา ก็ทราบด้วยญาณของตนว่า เนื่องในงานสมโภชพระมหาเจดีย์ครั้งนี้ภัยจะเกิดขึ้น ต่างก็หาวิธีแก้ไขต่าง ๆ จึงได้ทำการปรึกษากับคณะสงฆ์ พระสงฆ์ทั้งปวงจึงกล่าวว่า “พระอุปัศฺตที่จำศีลอยู่กลางสะดือทะเล เป็นพระอรหันต์ที่มีฤทธิ์มากสามารถเนรมิตครอบแก้วคลุมตนไว้ ควรที่มหาบพิตรจะไปอาราธนามาคูและป้องกันภัยต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น” พระองค์ทรง ทราบความจริงขอให้คณะสงฆ์ ไปทำการอาราธนา พระเถระทั้งหลายจึงให้พระภิกษุหนุ่ม ๒ รูป ผู้ทรงอภิญญาสมบัติไปอาราธนาพระอุปัศฺต^{๔๒} (ชื่อเต็มว่า พระกัสนาคอุปัศฺตมหาเถระ) มาสู่ที่ประชุม พระภิกษุ ๒ รูปนั้น จึงเข้าญาณสมาบัติระเบิดน้ำลงไปหาท่านพระอุปัศฺตแล้วแจ้งให้ทราบว่า “บัดนี้คณะสงฆ์ทั้งหลายมีเกรบบัญชาให้ข้าพเจ้าทั้งสองมาอาราธนา พระคุณท่านไป ร่วมการประชุมเพื่อปรึกษางานพระพุทธศาสนา” พระอุปัศฺตเถระทราบสังขปัญชาเช่นนั้น คิดว่าจะต้องไปร่วมการประชุมในครั้งนี้ จะขัดคณะสงฆ์ไม่ได้ ต้องเคารพอำนาจแห่งหมู่สงฆ์ และงานนี้ก็เป็นงานพระพุทธศาสนา จากนั้นพระอุปัศฺตเถระจึงบอกภิกษุ ๒ รูปนั้นว่า “ท่านจงกลับไปก่อนเถิด เราจะตามไปที่หลัง” พระภิกษุหนุ่ม ๒ รูปนั้นกราบลาเดินทางล่วงหน้ามาก่อน พระอุปัศฺตจึงเข้าญาณสมาบัติมาถึงสำนักพระเถรานุเถระทั้งหลาย ก่อนภิกษุหนุ่ม ๒ รูป พระสงฆ์เถระประชุมสงฆ์ จึงกล่าวแก่พระอุปัศฺตว่า “คณะสงฆ์จะลงทัณฑกรรมแก่ท่าน เพราะความผิดที่ท่านไม่มาร่วมสังฆกรรม ทำอุโบสถ ฟังพระปาฏิโมกข์ร่วมกับคณะสงฆ์” พระอุปัศฺตจึงกล่าวว่า ข้าพเจ้ายินดีรับทัณฑ

^{๔๑} อภิชาติ ยอดสุวรรณ, “บทบาทของพระอุปัศฺตในเรื่องมหาอุปัศฺตฉบับล้านนา”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๔), หน้า ๔๗.

^{๔๒} อ่อง ชัยศรี, ปฐมสาเหตุของการสร้างพระบัวเข็ม, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์กลางเวียง, ๒๕๑๑), หน้า ๑๖.

กรรมที่คณะสงฆ์จะลงโทษ” พระสังฆเถระในที่ประชุมสงฆ์แล้วว่า “บัดนี้พระยาศรีธรรมโศกราช ทรงปรารภจะทำการสมโภชพระเจดีย์ที่บรรจุพระบรมธาตุ ๘๔,๐๐๐ องค์ ที่ทรงสร้างไว้ในชมพูทวีปทั้งหมด ต้องใช้เวลาถึง ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน ให้สมพระราชศรัทธา แต่เกรงว่าการสมโภชนั้นจะไม่พ้นภัย เกรงพญามารจะขัดขวางทำลายไม่ให้พระราชพิธีสมโภชนั้นดำเนินไปด้วยดี พระเจ้าศรีธรรมโศกราช ตรัสให้คณะสงฆ์ช่วยป้องกัน พระอุปัศฺต จึงถาม “พระคุณเจ้าทั้งหลายแจ้งมาว่า จะให้ข้าพเจ้าทำประการใด” พวกเราไม่มีใครสามารถจะช่วยให้ เห็นแต่ท่านผู้เดียวเท่า พระอุปัศฺตจึง ก้มลงกราบแล้วกล่าวว่า “ข้าพเจ้ายินดียอมรับทันทกรรม” เมื่อได้ผู้ป้องกันภัยอันตรายในการบำเพ็ญกุศลแล้ว คณะสงฆ์ โดยมี พระโมคคัลลีสบุตรตีสเถระ เป็นประธาน จึงถวายพระพรให้ พระเจ้าศรีธรรมโศกราช ๑ ทรงโสมนัสยิ่งนัก นั้นอีก แล้วมาเพื่อป้องกันภัยในครั้งนั้น จากนั้นข่าวการสมโภชพระมหาธาตุก็ได้กระจายไปทั่ว ครั้งต่อมาพระองค์ทอดพระเนตรเห็นองค์พระอุปัศฺตมหาเถระแล้วก็หนักพระทัย เพราะท่านมีร่างกายผ่ายผอมและทรงเล็กมาก พระองค์จึงทบทวนโดยเมื่อครั้งรุ่งเช้าทอดพระเนตรเห็นพระอุปัศฺตเดินไปบิณฑบาต ทรงมีพระราชบัญชาสั่งให้พนักงานเลี้ยงช้าง ปล่อยช้างตกมันไล่พระอุปัศฺตเพื่อทดสอบ พระอุปัศฺตมหาเถระเห็นช้างวิ่งไล่มาข้างหลัง จึงเข้าญาณสมาบัติอธิษฐานจิตให้ช้างตัวนั้นแข่งประดุจหิน ไม่อาจขยับเขยื้อนได้ พระเจ้าศรีธรรมโศกราช ทอดพระเนตรเห็นดังนั้น จึงทรงขอขมาและทรงพ้อพระทัยยิ่งนัก เกิดความเคารพนับถือพระมหาเถระอุปัศฺตเป็นอันมาก ครั้นได้มงคลฤกษ์จึงเริ่มบุญพิธีสมโภชพระมหาเจดีย์ตามพระราชประสงค์ ครั้งพญามารรู้ข่าวจึงคิดจะหยุดงานสมโภชตำนานกล่าวว่า พญามาร หรือ พญาวัสสวดีมาราธิดา ซึ่งเป็นตนเดียวกับที่ขัดขวางพระพุทธองค์ครั้งบำเพ็ญเพียรก่อนที่จะตรัสรู้ ได้ตั้งพระศรมหาโพธิ์ คิดจะทำลายพิธีนั้น จึงแสดงอิทธิฤทธิ์ให้บังเกิดมหาวาตพายุอย่างร้ายแรง มีกำลังพัดมาประหนึ่งจะกล่มแผ่นดินให้ทำลาย พระอุปัศฺตเถระเห็นอากาศวิปริตอย่างนั้นทราบชัดด้วยญาณอันประเสริฐของท่าน ว่า บัดนี้พญามารมาทำลายแล้ว ท่านจึงเข้าญาณสมาบัติโดยพลัน อธิษฐานให้เกิดเป็นลมเหมือนกัน แต่ลมของพญามารก็พ่ายแพ้ พญามารก็แผลงฤทธิ์ใหม่ เป็นลมกรด เป็นเพลิง เป็นทรายเพลิง เราร้อนด้วยไฟ และประการอื่นอีกหลายอย่างเพื่อทำลายพิธีฉลองสมโภชของค์พระมหาเจดีย์ จนพญามารเกิดโทสะแรงกล้าพยายามจะทำลายล้างพระมหาเถระ จึงปรากฏตัวเป็นพญามารเข้าไปทำร้าย พระอุปัศฺตมหาเถระเห็นว่า พญามารตนนี้มีแต่ความดุร้ายคอยทำลายแต่บุญกุศลต่างๆในบวรพระพุทธศาสนา รวมทั้งไม่มีความสำนึกในบาปต่างๆ จนพระอุปัศฺตได้เนรมิตสุนัขตายเฝ้าตัวหนึ่งมีน้ำหนองและหนองไข่ออกมาแฉวนคอพญา มารไว้แล้ว อธิษฐานไม่มีใครถอดออกได้ พญามารจึงชมซานไปหาทั่วโลกลบทั้ง ๔ ขอร้องให้ช่วยแก้สุนัขเฝ้าออกจากคอ ท้าวจตุมหาราชบอกว่า แก้มได้ พญามารจึงไปหาเทวดาองค์อื่นๆ จนถึงท้าวมหาพรหมๆ ก็ไม่สามารถจะช่วยแก้ได้ ท้าวมหาพรหมจึงพูดว่า “เราก็อช่วยท่านไม่ได้ ต้องลงไปขอขมาท่านพระอุปัศฺตมหาเถระ แล้วอ้อนวอนให้ท่านช่วยแก้” ดังนั้นพญามารจึงรำพันขึ้นว่า “พระรูปนี้เป็นเพียงสาวกของพระพุทธองค์เท่านั้นแต่ยังอวดดีมาทำร้ายเราได้ พระพุทธองค์ยังดีกว่าพระรูปนี้หลายท่านัก ครั้ง

พระองค์ทรงตรัสรู้ ว่าเราจะทำร้ายเราก็สู้บารมีของท่านไม่ได้ต้องแพภัยในครั้งนั้น แต่ถึงจะสาหัสเพียงไหน แต่ก็ไม่มีเลยที่พระองค์จะทรงกริ้วและประทุษร้ายตอบเรา”^{๔๓} ด้วยเหตุนี้ พญามารจึงเลื่อมใสในพระบารมีของพระพุทธองค์ จึงได้อธิษฐาน ขอเป็นพระพุทธรูปองค์หนึ่งในอนาคตกาล ด้วยจิตหยั่งรู้ของพระอุปัฏฐากจึงแจ้งแก่พญามารว่า เหตุนี้เป็นพุทธทำนายและให้พระอุปัฏฐากมาทรมานท่านให้ละเลงเลิกละและระลึกถึงความ ดีของพระพุทธองค์และจะอธิษฐานจิตเป็นพระพุทธรูปเจ้าในอนาคตกาล..ท่านอย่าได้ โกรธเรา เราทำด้วยปราณี พระอุปัฏฐากจึงคลายพันนาการออกจากคอกพญาวิสวดีมาร เรื่องราวของท่านพระอุปัฏฐาก มีปรากฏอยู่ใน พระปฐมสมโพธิกถา พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส ดังนั้นอาจมีการปรับปรุงแก้ไขข้อความเพื่อความเข้าใจบ้าง ด้วยเหตุดังกล่าว ชาวพม่ารามัญตลอดจนชาวไทยในภาคเหนือจึงพากันสร้างรูปพระมหาเถระอุปัฏฐากไว้ สักการบูชา แต่ด้วยยังไม่มีใครเคยเห็น รูปลักษณะแห่งพระมหาเถระอุปัฏฐาก่อน จึงไม่มีมาตรฐานอันใดในการที่จะจัดสร้างรูปพระมหาเถระอุปัฏฐาก ต่างคนจึงได้สร้างรูปของพระองค์นี้ขึ้นมาตามจินตนาการและตามความรู้ความ สามารถในฝีมือการสร้างรูปพระมหาเถระอุปัฏฐากของแต่ละคนขึ้นมา ดังนั้นเราจึงได้พบเห็นรูปของพระมหาเถระอุปัฏฐากที่มีรูปลักษณะที่แตกต่างกันไปหลากหลายรูปแบบ แต่ก็มีสัญลักษณ์ของท่านอยู่ประการหนึ่ง นั่นก็คือ โดยที่ท่านจำพรรษาอยู่ ณ กลางสะดือทะเล จึงมักจะสร้างบนพระเศียรคลุมด้วยใบบัว โดยเฉพาะที่ฐานด้านหน้า ด้านหลัง และได้ฐานจะทำเป็นรูป กุ้ง หอย ปู ปลา เป็นสัตว์อยู่เฉพาะในน้ำซึ่งเป็นบริวารและเป็นสิ่งบอกถึงว่า พระองค์นี้คือ พระมหาเถระอุปัฏฐาก อันมีวิหารแก้วประดิษฐานอยู่ ณ กลางเกษียรสมุทร หรือ สะดือทะเล นั่นเอง บางองค์ก็ทำเป็นปุ่มปม มีตุ่มนูนตามหน้าผาก หน้าอกและทั่วพระวรกาย นิยมเรียกว่า เข้ม มี ๓ เข้ม ๕ เข้ม ๗ เข้ม และ ๙ เข้ม เชื่อกันว่าแต่เดิมนั้น ตามตุ่มที่ฝังเข้มนั้นเป็นช่องที่บรรจุพระธาตุและพระบรมธาตุ กล่าวกันว่ายิ่งมาก เข้มเท่าไรก็ยิ่งดีเท่านั้น คนส่วนมากจึงมักจะนิยมแสวงหาพระบัวเข็มที่มีหลายๆ เข้ม พระอุปัฏฐากของเขมรนิยมสร้างด้วยเนื้อสัมฤทธิ์โดยสร้างเป็นรูป พระอุปัฏฐากนั่งอยู่ในเปลือกหอยหรือกระดองเต่า เข้าใจได้ว่าคงจะอุปมาจากการตำนานที่ว่าพระอุปัฏฐากได้บำเพ็ญธรรมอยู่ ณ สะดือทะเล ส่วนพระบัวเข็มของพม่านิยมแกะด้วยไม้ ซึ่งความเชื่อในการสร้างบูชาพระอุปัฏฐาก ก็เพื่อให้บังเกิดโชคลาภ และบันดาลความร่ำรวย ร่มเย็นเป็นสุข แล้ว ก็ยังเชื่อว่ามีอานิสงส์ทางด้านแคล้วคลาดจากอันตรายต่างๆ ทั้งปวง จึงมีการสร้างพระอุปัฏฐากเพื่อบูชากันมาแต่ครั้งโบราณ

^{๔๓} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, คัมภีร์ปฐมสมโพธิกถาพิสดาร ๒๙ ปริจเฉท, (กรุงเทพมหานคร : ห.จ.ก. รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, ๒๕๓๖), หน้า ๖๔.

๒.๔ บทบาทของพระอุปัศ

บทบาท หมายถึง การทำหน้าที่ที่กำหนดไว้ เช่น บทบาทของพ่อแม่ บทบาทของครู ซึ่งเป็นพฤติกรรมหรือการแสดงออก ตามความคาดหวังของตนหรือผู้อื่น หน้าที่หมายถึง กิจที่จะต้องทำ หรือ วงแห่งกิจการ ซึ่งอาจเป็นการกระทำด้วยจริยธรรมทำตามกฎหมาย หรือทำด้วยความสำนึกของบุคคลนั้นๆ^{๔๔}

บทบาทในการเผยแผ่ศาสนาธรรม หรือ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นกิจการอย่างหนึ่งที่มีการปฏิบัติ ตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน ซึ่งหมายถึง การทำให้หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าแพร่หลาย ออกไป ทำให้มีผู้เคารพเลื่อมใสในพระรัตนตรัย น้อมนำเอาหลักธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไปปฏิบัติ^{๔๕} ได้แก่ สนทนาธรรม การแนะนำสั่งสอน ปาฐกถาธรรม อภิปรายธรรม การสอนสมถกรรมฐานและสถานที่ต่าง ๆ ทั้งในวัดและนอกวัด การบรรยายธรรมทั้งทางวิทยุและโทรทัศน์ การเผยแผ่ธรรมด้วยสื่อต่าง ๆ เช่น หนังสือ หนังสือพิมพ์ ชื่อว่าภารกิจด้านการเผยแผ่ทั้งสิ้น

ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๓ พระเจ้าอโศกมหาราชผู้ปกครองประเทศอินเดียในสมัยนั้น มีความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามาก พระองค์ได้ทรงถวายความอุปถัมภ์ให้จัดการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๓ ขึ้นในปี พ.ศ.๓๐๓^{๔๖} ณ วัดอโศการาม นครปาฏลิบุตร แคว้นมคธปัจจุบัน คือ เมืองปัตนะ เมืองหลวงของรัฐพิหาร ทรงอาราธนาพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระเป็นประธาน หลังจากสังคายนาพระธรรมวินัยเสร็จสิ้นแล้ว พระองค์ได้จัดส่งคณะพระธรรมทูต ๙ คณะไปประกาศพระพุทธศาสนาในดินแดนต่างๆ^{๔๗} รวมถึงดินแดนที่เป็นประเทศไทยของเราด้วย พระพุทธศาสนาจึงได้แพร่หลายออกไปนอกประเทศอินเดียครั้งนั้นเป็นต้นมา^{๔๘}

ในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชนี้เองพระอุปัศได้มีบทบาทในด้านต่างๆ เป็นบทบาทที่ทำให้พระอุปัศ เป็นที่รู้จักของมหาชนอย่างกว้างขวาง และทำให้พระอุปัศมีสาธุศิษย์เป็นจำนวน

^{๔๔} ฉลอง มาปรีดา, **คุณธรรมสำหรับผู้บริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๔.

^{๔๕} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณโณ), **คู่มือพระสังฆาธิการ ว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓๓.

^{๔๖} รศ.คุณ โทจันทร์, **พุทธศาสนากับสังคมและวัฒนธรรมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๙.

^{๔๗} จำนงค์ ทองประเสริฐ, **ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์**, (กรุงเทพมหานคร : อภิธรรมมูลนิธิมหาธาตุวิทยาลัย, ๒๕๑๔), หน้า ๒๘๖.

^{๔๘} สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์, **ประชุมนิพนธ์เกี่ยวกับตำนานทางพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : คณะสงฆ์วัดพระพิเรนทร์ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระเทพคุณาธาร, ๒๕๑๔), หน้า ๓๗.

มากเป็นกำลังในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง บทบาทที่สำคัญอย่างหนึ่งของพระอุปัคฺตก็คือการใช้อิทธิฤทธิ์ ก็เพื่อให้ประชาชนทั้งหลายเข้าสู่ธรรม เป็นการสอนโดยใช้อิทธิฤทธิ์เป็นแรงจูงใจหรือโน้มน้าวจิตใจ เข้าสู่หลักคำสอนทางศาสนา นับว่าพระอุปัคฺตเป็นอริยสงฆ์รูปหนึ่ง ที่บำเพ็ญประโยชน์ทางพระพุทธศาสนาอย่างมหาศาล ตามหลักที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสเน้นให้พุทธบริษัททำหน้าที่ของตนให้เกิดประโยชน์โดยสมบูรณ์ เรียกว่า อัตถะ ๓ ประการ^{๔๙} คือเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่บุคคลอื่น และเพื่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย จากพระพุทธพจน์ดังกล่าว จะเห็นได้ว่า พระอุปัคฺตได้ทำหน้าที่หรือบทบาทช่วยเหลือคนที่มารับฟังคำสั่งสอนเป็นสำคัญ ต้องการให้ประชาชนที่ยังเวียนว่ายอยู่ในขุมแห่งกิเลส สิ่งมัวเมาเศร้าหมองทั้งมวล ได้หลุดพ้นไปสู่ความสุขตามอัตภาพของตน

๒.๔.๑ บทบาทในการนำจาริกแสวงบุญสักการะพุทธสถาน

พระอุปัคฺตเมื่ออุปสมบทแล้ว ได้มีบทบาทสำคัญและเด่นชัดเป็นที่รู้จัก คือ ท่านเป็นผู้นำพระเจ้าโอศกมหาราช ซึ่งมีความศรัทธาในพระพุทธองค์ออกธรรมาศตรา สักการะพุทธสถาน สนมพระทัย ที่เกี่ยวกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระสาวก พร้อมกับได้บูชาพระบรมสารีริกธาตุและพระธาตุของพระสาวก ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยกไว้ในฐานะเขตต์คະในทางต่าง ๆ พระอุปัคฺต รับหน้าที่นำพระเจ้าโอศกมหาราชจาริกแสวงบุญสักการะพุทธสถาน พร้อมกับถวายคำอธิบายเกี่ยวกับสถานที่แต่ละแห่งตามลำดับดังนี้^{๕๐}

- ๑) สวณลุมพินี
- ๒) กรุงกบิลพัสดุ์
- ๓) เทวาลัยของเจ้าศากยะชื่อว่า ศากยะวัณณะ
- ๔) สถานที่พวกพราหมณ์โหราจารย์เข้าเฝ้า ทำนายลักษณะ
- ๕) สถานที่พระนางปชาบดี ทรงเลี้ยงดูพระโพธิสัตว์ และสนามกีฬา
- ๖) สถานที่พระโพธิสัตว์ทรงทอดพระเนตรเห็นคนแก่ คนเจ็บ คนตาย
- ๗) ประตุมืองที่พระโพธิสัตว์เสด็จออกผนวช
- ๘) สถานที่พระโพธิสัตว์ทรงให้นายฉันทะนำม้าทรงและเครื่องทรงกลับไป
- ๙) สถานที่พระโพธิสัตว์ประทานผ้าไหมอย่างดีแก่นายพราณ เพื่อแลกเอาผ้าเหลือง
- ๑๐) สถานที่ช้างปั้นหม้อเชิญพระโพธิสัตว์เสด็จสู่สำนักเขา

^{๔๙} พ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๔๔/๔๖๔.

^{๕๐} พ. สุวรรณ, พระบัวเข็ม พระอรหันต์พิชิตมารให้ลาร่ำรวย, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : หจก.เมื่อดทรายพริ้งตั้ง, ๒๕๕๐), หน้า ๔๔.

- ๑๑) สถานที่พระเจ้าพิมพิสารถวายพระราชอาณัติจักรกัณฑ์หนึ่ง
- ๑๒) สถานที่พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญทุกกรกิริยา
- ๑๓) สถานที่นางนันทาและนางนันทพลานำข้าวมธุปายาสมาถวายพระโพธิสัตว์
- ๑๔) สถานที่พระโพธิสัตว์ได้รับมธุปายาส
- ๑๕) สถานที่พญานาคชื่อกาลิกะ สรรเสริญพระโพธิสัตว์
- ๑๖) สถานที่พระโพธิสัตว์เสด็จสู่โพธิพฤกษ์
- ๑๗) สถานที่พระโพธิสัตว์ทรงตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ
- ๑๘) สถานที่พระพุทธรองค์ทรงรับบาตรศิลา
- ๑๙) สถานที่นายวาณิชทั้งสอง คือ ตปุสสะ และภัลลิกะ
- ๒๐) สถานที่อุปชีวกเข้าเฝ้า
- ๒๑) สถานที่พระพุทธรองค์ทรงแสดงพระธรรมจักร
- ๒๒) สถานที่พระพุทธรองค์ทรงประทานอุปสมบทแก่ชฎิล
- ๒๓) สถานที่ทรงแสดงธรรมโปรดพระเจ้าพิมพิสารพร้อมบริวาร
- ๒๔) สถานที่พระพุทธรองค์ทรงสอนธรรมแก่ท้าวสักกเทวราช
- ๒๕) สถานที่ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์
- ๒๖) สถานที่เสด็จลงจากดาวดึงส์สวรรค์
- ๒๗) สถานที่พระพุทธรองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน^{๕๑}

จากนั้นได้นำเสด็จพระเจ้าอโศกมหาราชบูชาพระธาตุของพระสาวก ในวัดเชตวันาราม

ดังนี้

- ๑) สถูปของพระสารีบุตร
- ๒) สถูปของพระโมคคัลลานะ
- ๓) สถูปของพระมหากัสสปะ
- ๔) สถูปของพระพุกุลเถระ
- ๕) สถูปของพระอานนท์^{๕๒}

^{๕๑} ส. ศิวรักษ์, ความเข้าใจในเรื่องพระเจ้าอโศกและอโศกาวทาน, (กรุงเทพมหานคร...สายส่งศึกษา
บริษัทเคสตีไทย จำกัด, ๒๕๓๔), หน้า ๑๒๙-๑๓๖.

^{๕๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๖-๑๔๑.

๒.๔.๒ บทบาทในการใช้อิทธิฤทธิ์

พระอุปัชฌาย์ ได้แสดงบทบาทในด้านต่างๆ เป็นที่รู้จักของมหาชนอย่างกว้างขวาง และทำให้พระอุปัชฌาย์ ได้สาธุศิษย์เป็นจำนวนมากเป็นกำลังในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองบทบาทอีกบทบาทหนึ่งของพระอุปัชฌาย์ ก็คือการใช้อิทธิฤทธิ์ ก็เพื่อให้ประชาชนทั้งหลายเข้าสู่ธรรมเป็นการสอนโดยใช้อิทธิฤทธิ์เป็นแรงจูงใจ หรือโน้มน้าวจิตใจ เข้าสู่หลักคำสอนทางศาสนา การใช้อิทธิฤทธิ์ของพระอุปัชฌาย์ มีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อให้ประชาชนทั้งหลาย เข้าสู่คำสอนทางศาสนานับว่า พระอุปัชฌาย์ เป็นอริยสงฆ์รูปหนึ่ง ที่บำเพ็ญประโยชน์ทางพระพุทธศาสนาอย่างมหาศาล

ปรากฏหลักฐานที่กล่าวถึงการใช้ฤทธิ์ของพระอุปัชฌาย์ ดังนี้

๑) เนรมิตปราสาทแก้วท่ามกลางมหาสมุทร

พระอุปัชฌาย์ เนรมิตปราสาทแก้ว สำหรับใช้จำพรรษาเพื่อหลีกเลี่ยงความวุ่นวาย โดยท่านจะเข้าฌานสมาบัติไม่ฉันภัตตาหาร จากเรื่องราวดังกล่าวนำไปสู่ความเชื่อว่า พระอุปัชฌาย์ ท่านชอบอยู่ในน้ำ ฉะนั้น เวลาบูชาพระอุปัชฌาย์ต้องประดิษฐานพระอุปัชฌาย์ไว้ในท่ามกลางน้ำ เป็นลักษณะจำลองคล้ายกับพระอุปัชฌาย์ จำพรรษาอยู่ในน้ำ^{๕๓} เพื่อให้ตรงกับประวัติของพระอุปัชฌาย์ แล้วบูชาพระอุปัชฌาย์ด้วยดอกไม้สีขาวที่มีกลิ่นหอม เช่น ดอกมะลิ ชาวพุทธล้านนามีความเชื่อว่าการบูชาพระอุปัชฌาย์ถูกต้องจะทำให้ครอบครัวอยู่เย็นเป็นสุข จะนำโชคลาภและสวัสดิมงคลมาให้มิได้ขาด จนเป็นความเชื่อสืบทอดจนถึงปัจจุบัน

๒) ใช้ฤทธิ์เดินทางจากสะดือทะเลสู่โศการาม

พระเถระผู้ทรงอภิญญา ๒ รูป ได้รับสังฆบัญชา ให้ไปนิมนต์พระอุปัชฌาย์ มาช่วยปราบมารในงานฉลองสมโภชมหาสมุทรของพระเจ้าอโศกมหาราช พระอุปัชฌาย์ รับบัญชาแล้ว ให้พระเถระทั้งสองเดินทางล่วงหน้าไปก่อน แล้วท่านจะเดินทางไปทีหลัง ปรากฏว่า พระอุปัชฌาย์ เดินทางไปโศการามก่อนพระเถระทั้งสองรูป จากประวัติทำให้ชาวพุทธล้านนาเชื่อว่า พระอุปัชฌาย์เป็นพระที่มีฤทธิ์ จึงทำให้เกิดการนับถือสืบทอดถึงปัจจุบันนี้

๓) ใช้ฤทธิ์เนรมิตช้างกลายเป็นศิลา

พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงทอดพระเนตรเห็นพระอุปัชฌาย์เป็นผู้มีรูปผอมบาง ทรงดำริว่าพระอุปัชฌาย์จะช่วยปราบมารได้หรือ จึงรับสั่งให้ปล่อยช้างตกมันไล่มาข้างหลัง พระอุปัชฌาย์รู้ได้ทันทีว่าพระเจ้าอโศกมหาราชใคร่ทดสอบความสามารถของตน ท่านจึงเนรมิตช้างกลายเป็นศิลาพระเจ้าอโศกมหาราชทรงพอพระทัยในความสามารถของพระอุปัชฌาย์ และทรงมั่นพระทัยในตัวของพระอุปัชฌาย์ ที่จะสามารถช่วยปกป้องคุ้มครองงานฉลองของพระองค์ จนบรรลุความสำเร็จ

^{๕๓} บุญชัย ใจเย็น, อิทธิปาฏิหาริย์สิ่งศักดิ์สิทธิ์ บูชาเสริมมงคลชีวิต ให้ลาภ ให้รวย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เลิฟบุ๊กส์, ๒๕๕๑), หน้า ๑๓.

๔) ความเชื่อในด้านใช้ฤทธิ์ปราบมาร

เมื่อพระอุปัชฌาย์ได้รับสังฆบัญชา และได้รับนิมนต์จากพระเจ้าอโศกมหาราช ช่วยคุ้มครองงานฉลองสถูป ที่พระเจ้าอโศกมหาราชมีพระราชศรัทธา สร้างมหาสถูปจำนวน ๘๔,๐๐๐ องค์ ให้เท่าจำนวน ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นของพระพุทธองค์ เพื่อเป็นพุทธานุสสติ ธัมมานุสสติและสังฆานุสสติ สร้างถวายไว้ในพระบวรพุทธศาสนา เมื่อทรงสร้างมหาสถูปสำเร็จเกรงว่า พญาวสวัตติมาร ที่พระพุทธเจ้าทรงผจญจะทำลายพิธีดังกล่าว จึงทรงดำริหาผู้ที่จะมาคุ้มครองงาน จนได้พระอุปัชฌาย์ช่วยคุ้มครองงาน

เมื่อวันงานฉลองมาถึง พญามาร ชื่อ พญาวสวัตติมาร เป็นเทพที่มีความริษยา ไม่อยากเห็นผู้ใดทำคุณงามความดี จึงมาทำลายพิธีฉลองด้วยวิธีต่างๆ แต่พระอุปัชฌาย์ก็สามารถแก้สถานการณ์ร้ายให้กลายเป็นดีมาตลอด สุดท้ายพระอุปัชฌาย์จึงคิดหาวิธีการที่จะปราบพญามารให้หมดฤทธิ์ จึงเนรมิตสุนัขเฝ้ามีกลิ่นเหม็นคลุ้ง ผูกติดกับคอพญามาร พร้อมกับบอชืฐานว่า จะเป็นใครก็ตามอย่าได้แก้มัดหรือช่วยเหลือได้เลย

พญามารได้พยายามที่จะแกะสุนัขออกแต่ก็ไม่สามารถเอาออกได้ จึงไปขอร้องเทวดาในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ ให้ช่วย แต่ก็ไม่สามารถเอาออกได้ พญามารจึงกลับมาวิงวอนขอพระอุปัชฌาย์ช่วยแก้ออกให้ พระอุปัชฌาย์ทราบได้ด้วยพระญาณว่า พญามารยังไม่สำนึกผิด จึงจับพญามารมัดติดภูเขาสูงหนึ่งเป็นเวลา ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน จนพญามารลดทิฐฐิมานะ สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระพุทธเจ้า ก็เกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ตั้งจิตอธิษฐานเป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งในอนาคต จากประวัติดังกล่าว นำไปสู่ความเชื่อของชาวพุทธล้านนาว่า พระอุปัชฌาย์เป็นผู้มีฤทธิ์ขนาดพระสงฆ์ทั้งปวง ยังไม่สามารถรับหน้าที่ปราบพญามาร โดยอ้างว่าไม่มีกำลังพอ โดยยกหน้าที่ในการปราบพญามารให้แก่พระอุปัชฌาย์ พญามารตนนี้พระพุทธเจ้าเคยผจญมาแล้วแต่ก็ไม่สามารถปราบได้ จึงพยากรณ์ไว้ว่า พระอุปัชฌาย์จะเป็นผู้ปราบมารตนนี้อย่างราบคาบ และพญามารจะปรารถนาพุทธภูมิจากประวัติตรงนี้ทำให้พระอุปัชฌาย์มีบทบาทที่โดดเด่นนำไปสู่ความเชื่อของชาวพุทธล้านนาในด้านมีฤทธิ์สืบต่อมา^{๕๔} ยังมีความเชื่ออีกอย่างหนึ่งของชาวพุทธล้านนา เมื่อบริเวณใดเกิดอาถรรพ์หรืออาเพศ เช่น การก่อสร้างสถานที่ต่าง ๆ คนงานเจ็บป่วยหรือตาย การทำงานมีปัญหาความเชื่อของชาวพุทธล้านนาจะสร้างศาลเพียงตาขึ้นและนิมนต์พระอุปัชฌาย์มาตั้งประดิษฐานไว้ ภัยต่าง ๆ ก็จะหมดไปทำให้การงานลุล่วงไปด้วยดี

^{๕๔} มณี พะยอมยงค์, เครื่องสักการะในล้านนาไทย, (เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์, ๒๕๓๘), หน้า ๒๓-๒๕.

๕) ความเชื่อในด้านปรามมาร

คำว่า **มาร** ในพระพุทธศาสนาหมายถึง สิ่งที่ขัดขวางคุณความดี หรือสิ่งที่มาบุคลให้ตายจากคุณความดี หรือจากผลที่หมายอันประเสริฐ สิ่งทีล้างผลาญคุณความดี ตัวการที่กำจัดหรือขัดขวางบุคคลมิให้บรรลุผลสำเร็จอันดีงาม มี ๕ ชนิด คือ

๑) **กิเลสมาร** มาร คือกิเลส, กิเลสเป็นมารเพราะเป็นตัวกำจัดและขัดขวางความดี ทำให้สัตว์ประสบความพินาศทั้งในปัจจุบันและอนาคต

๒) **ขันธมาร** มาร คือเบญจขันธ์ ขันธ์ ๕ เป็นมาร เพราะสภาพอันปัจจัยปรุงแต่ง มีความขัดแย้งกันเองอยู่ภายใน ไม่มั่นคงทนทาน เป็นภาระในการดูแลรักษา ทั้งแปรปรวนเสื่อมโทรมไป เพราะชรา พยาธิ เป็นต้น ถิรอนโอกาสมิให้บุคคลทำกิจหน้าที่ หรือบำเพ็ญคุณความดีได้

๓) **อกิสังขารมาร** มาร คืออกิสังขาร อกิสังขารเป็นมาร เพราะเป็นตัวปรุงแต่งกรรมทำให้เกิดชาติ ชรา มรณะเป็นต้น ขัดขวางหลงติดอยู่มิให้หลุดพ้นไปจากสังสารวัฏทุกชั้น

๔) **มัจจุมาร** มาร คือความตาย ความตายเป็นมาร เพราะเป็นตัวตัดโอกาสและเวลา ที่จะก้าวหน้าต่อไปในคุณงามความดีทั้งหลาย

๕) **เทพบุตรมาร** มาร คือเทพบุตร เป็นเทพที่ยิ่งใหญ่ระดับสูงสุดแห่งชั้นกามาวจร ชื่อว่าปรณิมิตตวสวัตติ ได้ชื่อวามาร (พญามาร) เพราะเป็นนิमितแห่งความขัดข้อง คอยขัดขวางเหนี่ยวรั้งบุคคลไว้มิให้ล่วงพ้นจากแดนอำนาจครอบงำของตน โดยชักให้ห้วงพะวงในกามสุข ไม่หาญอาจเสียสละออกไปบำเพ็ญความดีที่ยิ่งใหญ่ได้^{๕๕}

มารที่พระอุปัคตได้รับนิมนต์ให้ไปช่วยปราม คือ เทพบุตรมาร มารคือเทพบุตรเป็นเทพที่ยิ่งใหญ่ที่ชื่อว่า วสวัตติมาร เป็นพญามารที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงผจญ ในสมัยที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำความเพียรอยู่ในที่สุดก็แพ้ หรือมีความปราชัยต่อพระบารมีของพระพุทธองค์ และพระพุทธองค์ก่อนจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ทรงพยากรณ์ว่า หลังจากตถาคตนิพพานล่วงแล้ว พระอุปัคตจะได้ทรมานพญาวสวัตติมาร ให้ลดพยุสสันความร้ายกาจ ในอนาคต และพญามารจะปรารณาเป็นพระพุทธเจ้าในภาคหน้าต่อไป^{๕๖}

เมื่อพระอุปัคต ได้รับนิมนต์ให้มาช่วยปรามพญามาร ในงานฉลองสถูปจำนวน ๘๔,๐๐๐ องค์ ของพระเจ้าอโศกมหาราช พระอุปัคตได้ทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองงาน ได้ต่อสู้กับพญามารด้วยวิธีต่างๆ ซึ่งสรุปได้ดังนี้

^{๕๕} วินย. ฎีกา. (ไทย) ๑/๔๘๑.

^{๕๖} พ. สุวรรณ, พระบัวเข็ม พระอรหันต์พิชิตมารให้ลางร้าย, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : หจก. เม็ดทรายพริ้งตัง, ๒๕๕๐), หน้า ๓๙.

๑) พญามารใช้ฤทธิ์บันดาลฝนทรายกรด ฝนกรด ฝนก้อนศิลา ฝนถ่านเพลิง ฝนลมกรด ฝนอาวุธ ฝนถ้ำร้อน ตามลำดับ พระอุปัชฌาย์ได้แก้ด้วยใช้ฤทธิ์หอบไปทิ้งนอกจักรวาล^{๕๗}

๒) พญามารแปลงกายเป็นโคยักษ์ เพื่อที่จะทำลายให้พินาศ พระอุปัชฌาย์ จึงเนรมิตร่างเป็นพญาคชสีห์ใหญ่ จับโคยักษ์ ทำให้พญามารประสบความพ่ายแพ้

๓) พญามารเนรมิตร่างเป็นพญานาค ๗ เศียร พระอุปัชฌาย์ จึงเนรมิตร่างเป็นพญาครุฑจับเศียรพญานาค จนพญานาคพ่ายแพ้

๔) พญามารเนรมิตร่างเป็นยักษ์ใหญ่ ถือกระบองทองแดงเท่าลำตาล พระอุปัชฌาย์ จึงเนรมิตร่างเป็นยักษ์ที่ใหญ่กว่า ถือกระบองลูกเป็นเปลวเพลิง เข้าตีศีรษะพญามาร ทำให้ยอมจำนนต่อพระอุปัชฌาย์

จากการศึกษาเรื่องราวในด้านการใช้ฤทธิ์ของพระอุปัชฌาย์ เราจะเห็นว่าพระอุปัชฌาย์จะใช้ฤทธิ์ ก็เพื่อที่จะแก้ไขเหตุการณ์ต่าง ๆ เท่านั้น การแสดงฤทธิ์ของพระอุปัชฌาย์ล้วนจะมีประโยชน์ต่อการแสดงธรรม และช่วยให้ผู้ฟังน้อมจิตศรัทธาเลื่อมใสในพระธรรมเทศนา

๒.๔.๓ บทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอุปัชฌาย์

สำหรับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอุปัชฌาย์นั้น แบ่งออกเป็น ๒ วาระ คือ การเผยแผ่ก่อนอุปสมบท และการเผยแผ่หลังอุปสมบท

ก. การเผยแผ่ก่อนอุปสมบท

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาถือเป็นหน้าที่พระสาวกของพระพุทธเจ้าทุกรูปที่นำหลักธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้มาด้วยความยากลำบาก ประกาศธรรมให้แพร่หลาย พระอุปัชฌาย์เมื่อครั้งเป็นคฤหัสถ์ได้มีโอกาสทำงานด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรมที่เด่นชัด ในการสอนธรรมแก่นางवासวัตตตานางวาสวัตตดาเป็นโสเภณี แห่งเมืองมฤรา ซึ่งหลงใหลในตัวอุปัชฌาย์ ได้ส่งสาวใช้ไปเชิญอุปัชฌาย์มาหาตนเองถึงสองครั้ง โดยไม่คิดค่าตัว แต่ถูกอุปัชฌาย์ปฏิเสธทุกครั้ง ต่อมานางวาสวัตตดาได้ฆ่าบุตรชายของนายช่างตaylor เพราะความโลภ นางถูกจับและถูกลงโทษจากเจ้าหน้าที่บ้านเมืองโดยถูกตัด มือเท้า จมูก และใบหู ถูกนำไปทิ้งที่เชิงตะกอน

เมื่ออุปัชฌาย์รู้ข่าว เกิดความสงสารจึงเดินไปสู่เชิงตะกอน สาวใช้เห็นจึงบอกนางวาสวัตตดาว่า อุปัชฌาย์ที่นางเคยใช้ให้ไปเชิญมาหา นางจึงกล่าวต่อว่าอุปัชฌาย์ เมื่อร่างกายของนางยังไม่เสียรูปทรง และยังมุ่งทางกามฉันทะ ได้ส่งสาวใช้ไปเชิญมาหาตนเองถึงสองครั้ง แต่ถูกปฏิเสธทุกครั้งกลับบอกว่ายังไม่ถึงเวลาที่จะพบ บัดนี้ มือ เท้า จมูก และหูของนาง ถูกตัดหมดแล้ว นั่งจมกองเลือดของตนเองอยู่

^{๕๗} พระสังฆธรรมโฆษะเถระ, โลกบัญญัติ, (กรมศิลปากร : โดยหอสมุดแห่งชาติ : พิมพ์เผยแพร่, ๒๕๒๓),

อุปคุต ได้กล่าวตอบแก่นางवासวตัตตาให้พิจารณาเห็นความเป็นจริงของสังขาร ผู้วิจัยขอนำข้อความคำสอนของอุปคุตมาเสนอไว้ดังนี้^{๕๘}

ฉันไม่ได้มาหาเธอเพราะแรงกระตุ้นทางตัณหา หากฉันมาดูสภาพที่แท้จริงทางธรรมชาติ อันห่อหุ้มไว้ด้วยกิเลสและตัณหา

เมื่อเธอห่อหุ้มร่างไว้ด้วยพัศตราภรณ์ และเครื่องประดับภายนอกอื่น ๆ อันมีค่า ย่อมช่วยยั่วให้เกิดตัณหาแก่ผู้ซึ่งมองดูเธอ เพราะเขาไม่เห็นเธอตามสภาพที่แท้จริง แม้เขาจะพยายามเพ่งพินิจก็ตาม

แต่บัดนี้ เธอปลอดจากเครื่องล่อลวงต่าง ๆ แล้ว อาจแลเห็นร่างของเธอได้ตามสภาพที่แท้จริงคนที่แสวงหากามสุขจากเรือนร่างอันหยาบนี้ ช่างโง่เขลาและเลวทรามเสียจริง ๆ

ใครเล่าจะรู้สึกถึงความดึงดูดต่อร่างกายซึ่งมีแต่หนังห่อหุ้มไว้เต็มไปด้วยกองเลือดรอบ ๆ ตัว ทั้งยังเปื้อนฉวีหนังด้วย แลเห็นเนื้อเป็นก้อนๆโยงไปยังกล้ามเนื้อและเส้นเลือดดำ

ยิ่งไปกว่านี้ คนพาลแลเห็นของสวยงามจากรูปร่างนอก แล้วย่อมเกิดความปฏิพัทธ์ผูกพัน โดยที่เขาควรจะรู้ว่าภายในเน่าเหม็น ผู้รู้จึงไม่ยึดติดในสิ่งเหล่านี้

ซากศพย่อมโสโครกและน่าเกลียด โดยที่ความบริสุทธิ์จะมีได้ก็ต่อเมื่อระดับตัณหาเสียได้ ผู้ซึ่งระงับก็มีตัณหา หากรู้ว่าอะไรดีอะไรชั่ว

การรู้ที่แท้นั้นคือ กลิ่นเหม็นย่อมประกอบไปด้วยกลิ่นหอมเป็นอันมากที่รวมตัวกัน แม้ น้ำหอมก็คือการรวมตัวกันของความไม่บริสุทธิ์

การเอาเสื้อผ้าและเครื่องประดับมาสวมใส่นั้น ช่วยได้แต่การแสดงออกทางอวกาศภายนอก แต่ความโสโครกภายในหาแก้ไขอะไรได้ไม่โดยที่เหงื่อไคล และฝุ่นละออง ก็ยังมีอยู่กับร่างกาย แม้จะชำระล้างได้ด้วยน้ำเป็นครั้งคราวก็ตาม

ด้วยเหตุฉะนี้ คนพาลจึงหลงกับโครงกระดูกอันโสโครกด้วยไปยึดติดอยู่กับตัวตัณหา

สำหรับผู้ที่จะตัณหาเสียได้ ย่อมรู้นั่นคือการคลุกเคล้าไปด้วยความน่าเบื่อ ความโศก และความทุกข์ นี่มิใช่สิ่งที่วิญญูชนจะพึงสรรเสริญ

เขาย่อมออกสู่ป่าอันสงัด มุ่งจิตใจไปให้พ้นจากเหตุที่ก่อให้เกิดตัณหา เพื่อเขาจักข้ามไปสู่ฝั่งข้างโน้น ละเสียได้จากมหาโอฆสงสารแห่งการเวียนเกิดเขาย่อมจะถือเอาनावเป็นมรรค เขาย่อม

^{๕๘} ส. ศิวรักษ์, ความเข้าใจในเรื่องพระเจ้าอโศกและอโศกาวทาน, (กรุงเทพมหานคร : สายส่งศึกษา บริษัทเคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๓๔), หน้า ๖๙.

สดับและประพฤติปฏิบัติตามพระวโรกาสของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ซึ่งตรัสสอนอย่างไพเราะและเหมาะสมฯ^{๕๙}

เมื่อนางวาสวัตตาได้ฟัง นางรู้สึกสะพรึงกลัวในวัฏฏสงสาร จิตใจของนางอ่อนน้อมสงบลง นึกถึงพระพุทธคุณ อุปคุตจึงเริ่มเทศนาปฐกปาฐกนิยยกถา ให้นางเข้าใจในเรื่อง ทาน ศีล สวรรค์ ตัวเธอก็เข้าใจซึ่งถึงธรรมชาติที่แท้จริงแห่งร่างกายของนาง จนเธอเกิดความรังเกียจในกามภพ การที่เธอเข้าใจสังขารก็ด้วยการที่เธอแสดงธรรมนั่นเอง อุปคุตจึงได้สำเร็จเป็นพระอนาคามี ส่วนนางวาสวัตตาได้บรรลุเป็นโสดาบัน หลังจากนั้นอุปคุตก็เดินจากไป นางก็ได้เสียชีวิต และได้ไปเกิดในสุคติภพ

ข) การเผยแผ่พระพุทธศาสนาหลังจากอุปสมบท

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เป็นไปด้วยดี ต้องได้พระธรรมกถึกผู้คงแก่เรียน เข้าใจพุทธธรรมอย่างถูกต้อง มีจิตใจมั่นคงในพระพุทธศาสนา เป็นผู้สนับสนุนและช่วยกันเผยแผ่คำสอน พระธรรมกถึกผู้เผยแผ่พุทธธรรมนั้น เปรียบเสมือนเป็นทหารของพระพุทธเจ้า^{๖๐}

การสอนธรรมแก่พญามาร

เหตุการณ์ในการสอนธรรมของพระอุปคุตที่ปรากฏเด่นชัด หลังจากอุปสมบทแล้ว ได้แก่ การสอนธรรมแก่พญามาร พระอุปคุตเมื่อบรรลุพระอรหันต์ขึ้นมาแล้ว ได้รับอาราธนาให้เทศนาที่เมืองมฤรา ในขณะที่ท่านกำลังแสดงพระธรรมเทศนาอยู่นั้น พญามารได้บันดาลให้ไข่มุกตกลงมาท่ามกลางที่ประชุมประจวบผดุง ชาวเมืองกำลังมีจิตเข้าสู่ธรรม ก็เลยถูกความโลภครอบงำ จนไม่มีใครสักคนได้เห็นสังขาร พระอุปคุตพิจารณาเหตุการณ์อย่างแยบคาย ท่านก็ทราบว่าเป็นต้นเหตุ^{๖๑}

วันที่สอง พญามารได้บันดาลให้ทองตกลงมาสู่ที่ประชุม ทำให้จิตใจของผู้ที่กำลังน้อมนำไปในพระสัทธรรมผันแปรไป เพราะอำนาจของความโลภ จึงทำให้ไม่มีใครสนใจในพระสัทธรรม

ครั้นถึงวันที่สาม มหาชนได้มาประชุมกันมากกว่าเดิม เพราะต่างพากันคิดว่าเวลาที่พระอุปคุตแสดงพระธรรมเทศนาไข่มุกและทองจะตกลงมา เมื่อถึงเวลาแสดงธรรมพระอุปคุตแสดงอนุปพิภิกถาจบแล้ว กำลังจะเริ่มอธิบายพระอริยสัจ ๔ พญามารก็เริ่มแสดงฤทธิ์ให้บังเกิดการแสดงของ

^{๕๙} ส. ศิวรักษ์, ความเข้าใจในเรื่องพระเจ้าอโศกและอโศกาวทาน, (กรุงเทพมหานคร : สายส่งศึกษา บริษัทเคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๓๔), หน้า ๖๗-๗๒.

^{๖๐} พระพิจิตรธรรมพาที (ชัยวัฒน์ ธมฺมวฑฺฒโน), “เทคนิคการเผยแผ่ธรรม”, ใน พระธรรมทูตสายต่างประเทศรุ่นที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๓๔.

^{๖๑} ส. ศิวรักษ์, ความเข้าใจในเรื่องพระเจ้าอโศกและอโศกาวทาน, (กรุงเทพมหานคร : สายส่งศึกษา บริษัทเคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๓๔), หน้า ๖๔.

เทพศาสตรา และนางอัปสรออกมาร้ายรำ พุทธบริษัทในที่นั้นก็เลยพากันสนใจดูมหรสพและฟังเสียงพิณ โดยไม่สนใจในพระธรรมเทศนาของพระอุปัคต พญามารพอใจที่สามารถดึงมหาชนออกจากการฟังพระธรรมเทศนาของพระอุปัคตไปสู่อำนาจของตน พญามารจึงเอาพวงมาลัยไปคล้องคอพระอุปัคตต์แสดงถึงชัยชนะ

พระอุปัคตจึงตรัสตรองว่า พญามารตนนี้ก่อเหตุทำร้ายพระธรรมคำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาค ท่านจะต้องทำให้พญามารหันมานับถือ และสมათานศีลสิกขาในพระพุทธศาสนาให้ได้เพราะพระพุทธองค์ทรงมีพุทธพยากรณ์เกี่ยวกับท่านว่าเป็นพระอนุพุทธะที่จะมาปราบมาร ท่านจึงกำหนดจิตสำรวจดูว่า ถึงเวลาที่พญามารจะเข้าถึงพระศาสนาหรือยัง และก็แจ้งแก่ใจว่าถึงเวลาแล้วจึงนำชากศพมาสามร่าง เป็นร่างงูตาย ๑ สุนัขตาย ๑ และคนตาย ๑ ด้วยอิทธิวิธีเนรมิตร่างทั้งสามนั้นให้เป็นพวงมาลา แล้วเดินทางเข้าไปหาพญามาร พญามารเห็นพระอุปัคตพร้อมพวงมาลัย ก็พอใจและชอบใจ คิดว่าเอาชนะพระอุปัคตได้แล้ว จึงปรากฏกายมารับพวงมาลัย

พระอุปัคตจึงเอาชากงูสวมศีรษะให้ ร่างสุนัขสวมคอให้ และร่างคนใส่ไว้ที่หู แล้วพระอุปัคตจึงกล่าวว่า พวงมาลัยนี้เหมาะสมกับบุคคลผู้มีความกระหายกามคุณอย่างเช่นพญามาร ไม่มีใครที่จะมีความสามารถเอาพวงมาลัยออกให้พญามารได้ พญามารพยายามเอาออกด้วยตนเองก็ไม่สามารถเอาออกได้ จึงเหาะไปหาเทพยดาองค์อื่น ๆ ก็ไม่สามารถแก้ออกได้ จนกระทั่งไปหาท้าวมหาพรหม ก็ไม่สามารถแก้ได้ พระพรหมจึงแนะนำพญามารให้กลับไปหาพระอุปัคตช่วยแก้ให้เพราะว่าไม่มีใครสามารถที่จะแก้ได้นอกจากพระอุปัคตองค์เดียวเท่านั้น พญามารจึงกลับไปหาพระอุปัคตแล้วเข้าไปก้มกราบเท้าของท่าน^{๖๒} และขอให้พระอุปัคตช่วยแก้พวงมาลัยออก แต่พระอุปัคตทราบด้วยญาณว่าพญามารยังมีใจกระด้าง มีจิตใจยังไม่อ่อนนุ่มเข้าสู่พุทธธรรมจึงนิ่งเสีย พญามารตำรว่า ลูกศิษย์ของพระตถาคตองค์นี้ ทำไมไม่มีจิตใจเหี้ยมโหด ไม่เหมือนพระพุทธองค์ แม้พญามารได้ทำร้ายพระพุทธองค์มานับร้อยๆ ครั้ง แต่พระองค์ไม่ทรงกริ้วโกรธ กลับทรงไว้ซึ่งพระเมตตากรุณาต่อพญามารอยู่เสมอ พระอุปัคตจึงกล่าวว่า พญามารทำผิดไว้มากมาย ล่วงเกินพระผู้มีพระภาคมีทางเดียวที่จะช่วยพญามารได้ ก็ด้วยการเข้าถึงพระตถาคตองค์เดียวเท่านั้น พญามารก็หวนมาระลึกนึกถึงพระพุทธเจ้าผู้ทรงพระคุณอันยิ่งใหญ่ จิตใจของพญามารอ่อนนุ่มศรัทธาในพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อพญามารมีจิตใจอ่อนโยนลงและเข้าถึงพระรัตนตรัยแล้ว พระอุปัคต จึงถอดเอาพวงมาลัยออกให้แกพญามารให้เป็นอิสระ^{๖๓}

^{๖๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔.

^{๖๓} สมเด็จพระพรหมญาณสังขตญาณ, คัมภีร์ปฐมสมโพธิกถา พิสตาร ๒๙ ปริจเฉท, (กรุงเทพมหานคร : ห.จ.ก. รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, ๒๕๓๖), หน้า ๔๙๘.

เกี่ยวกับเหตุการณ์ตอนนี้ คัมภีร์ปฐมสมโพธิกถา^{๒๔} ได้กล่าวถึงแปลกออกไปว่า พระอุปัคตได้รับอาราธนาให้มาดูแลรักษางานสมโภชพระสถูปจำนวน ๘๔,๐๐๐ องค์ ของพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นเวลา ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน ในระหว่างจัดงานฉลองสมโภชอยู่นั้น พญามารก็มาก่อวุ่นในงานพิธี พญามารตนนี้คือ พระยาวัสวดี คู่ริของพระพุทธเจ้า เมื่อสมัยที่พระพุทธองค์ตรัสรู้พญามารมาแย่งชิงบัลลังก์ จนพระพุทธเจ้าตรัสเรียกนางสุนธรา พระแม่ธรณีมาเป็นพยาน โดยบีบบวยผม น้ำกรวดที่พระองค์ทรงบำเพ็ญกุศล ไหลออกมาขัดเอาเสนามารทั้งหลายและช้างคิริเมชลิให้ถอยร่นไปติดขอบจักรวาล พญามารตะลึงเห็นอัศจรรย์ จึงประณมหัตถ์ถวายพระพุทธเจ้า ยอมพ่ายแพ้พระบารมีของพระพุทธเจ้า พญามารมาก่อวุ่นพิธีในครั้งนี้ โดยคิดว่าเมื่อไม่มีพระพุทธเจ้า คงจะไม่มีใครมาคอยขัดขวางได้ พญามารต่อสู้กับพระอุปัคตด้วยวิธีต่างๆ แต่พระอุปัคตก็สามารถแก้ไขสถานการณ์ทั้งหมดได้ พระอุปัคตดำริว่า พญามารมีใจเหี้ยมหนัก สมควรที่เราจะทรمانให้พญามารสำนึกผิด จึงเนรมิตสุนัขเนา มีกลิ่นเหม็นเต็มไปด้วยหนอนขนอนไซ เอาไปผูกติดไว้ที่คอของพญามาร พญามารพยายามที่จะแก้สุนัขเนาออกอย่างไรก็ไม่สามารถแก้ออกได้

พระยาวัสวดีติมารผู้มีซากสุนัขเนาผูกติดคออยู่ โดยที่ตัวเองไม่สามารถจะปลดเปลื้องได้จะหาวิธีการแก้ไขอย่างไรก็สิ้นความคิด ทำให้มีจิตกลัดกลุ้มและอับอายแก่เทพยดา และมนุษย์ทั้งปวงไม่รู้จะหนีไปที่ไหนให้พ้นได้ เมื่อหมดทางแก้ไข จึงเหาะขึ้นไปยังสำนักของท้าวจาตุมมหาราชทั้ง ๔ คือ ท้าวธตรฐ ท้าววิรุฬหก ท้าววิรูปักษ์ และท้าวกุเวร แล้วกล่าววิงวอนขอให้ท้าวจตุโลกบาลมหาราช ขอจงช่วยปลดเปลื้องสุนัขเนาตัวนี้ออกจากคอของตน ท้าวจาตุมมหาราชทั้ง ๔ จึงถามถึงเหตุ

พระยาวัสวดีติมารกล่าวชี้แจงว่าถูกพระอุปัคตเถระ เอาสุนัขเนามาผูกติดคอของตนไว้ท้าวจาตุมมหาราชทั้ง ๔ พอได้ยินชื่อของพระอุปัคตเถระแล้ว จึงกล่าวว่า อุปัคตมีฤทธานุภาพมากยิ่งขึ้น พวกตนหมดความสามารถจะช่วยแก้สุนัขเนาให้ได้

เมื่อพญามารไม่ได้รับความช่วยเหลือจากท้าวจาตุมมหาราช จึงได้เหาะขึ้นไปสำนักของพระอินทร์ ท้าวสุยามา ท้าวสันดุสิต และท้าวสัทธัมมิติมหาพรหม กล่าวขอร้องอ้อนวอนให้ช่วยแก้มัดสุนัขเนาออกจากคอของตนเหมือนดังที่กล่าววิงวอนท้าวจาตุมมหาราช เทวราชทั้งหลายและท้าวสัทธัมมิติมหาพรหมก็กล่าวกับพญามารว่า ไม่สามารถที่จะแก้สุนัขเนาออกได้ ขอให้กลับไปสำนักของพระอุปัคต แล้วกล่าวขอร้องท่านด้วยวาจาอันสุภาพอ่อนหวาน ท่านจะช่วยแก้ออกให้เอง ส่วนผู้อื่นนั้นเกรงกลัวอำนาจของท่าน ไม่มีใครกล้าที่จะแก้ออกให้ได้

ในที่สุดพญามารต้องจำใจกลับมาหาพระอุปัคต เข้ามากราบแทบเท้าขอให้ช่วยแก้เครื่องพันธนาการ และสารภาพที่ได้กระทำผิด พระอุปัคตเห็นว่า พญามารยังไม่คลายทิฐิมานะจึงจับพญามารมัดติดกุเขา จนกว่างานฉลองสมโภชพระสถูปของพระเจ้าอโศกมหาราชจะเสร็จสิ้นเหตุการณ์

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓๐-๔๓๑.

ดังกล่าวทำให้พญามารถึงกับรำพึงว่า พระพุทธเจ้าไม่เคยทำกับตนอย่างนั้น มีแต่พระเมตตา กรุณาต่อตน พระอุปัคตเป็นแค่พระสาวกองค์หนึ่งทำไมทำกับตนถึงขนาดนี้ พระอุปัคตทราบวาระแห่งจิตใจของพญามารด้วยญาณจึงกล่าวว่า ท่านและพญามารทั้งสองเป็นคู่กรรมกันด้วยเหตุนี้จึงไม่มีความกรุณา ท่านทำโทษพญามารเพื่อให้มีจิตใจปรารถนาพุทธภูมิ ดังพระพุทธเจ้าได้ ตรัสพยากรณ์ไว้ ฝ่ายพญามารได้มีจิตใจชุ่มชื่นได้ละพศหมดความดุร้าย หวนระลึกนึกถึงคุณูปการของพระพุทธเจ้า แล้วกล่าวสรรเสริญพระพุทธรองค์ เปล่งวาจาปรารถนาพุทธภูมิต่อหน้าพระอุปัคต พระอุปัคตเห็นดังนั้น จึงเข้าไปแก้มัดให้ แล้วกล่าวสอนธรรมอันเป็นพุทธพจน์ให้สติแก่พญามารแล้วพญามารก็เป็นอิสระเลิกกระทำการกรรมอันหยาบซ้ำตลอดไป^{๒๕}

พระมหาเถระพอได้กล่าวเหตุผลต่างๆ ให้พญามารได้ฟังแล้ว ก็มีความประสงค์จะให้พญามารช่วยเนรมิตร่างกายของตนเป็นพระรูปของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้ได้ชมเป็นมิ่งขวัญตา จึงได้กล่าวขอร้องพระยาวสวัตติมารช่วยอนุเคราะห์ท่าน เนื่องจากพระบรมศาสดาได้เสด็จอุบัติขึ้นในโลก และเสด็จดับขันธปรินิพพานไปนานแล้ว ท่านได้เห็นแต่พระธรรมวินัยของพระพุทธรองค์ ไม่ทันได้เห็นพระวรกายของพระพุทธรองค์ ขอให้พญามารจงเนรมิตกายของตนเองเป็นพระวรกายของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พร้อมทั้งพระอัครสาวกทั้งสององค์ให้อุปัคตได้เห็นกับตา

พระยาวสวัตติมารฟังคำขอร้องของพระอุปัคตเถระ โดยมีข้อแม้ว่า ถ้าตนเนรมิตกายเป็นพระรูปของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่าได้ถวายนมัสการเป็นอันขาด พระอุปัคตเถระกล่าวปฏิญาณว่าจะไม่ถวายนมัสการ จะเพียงแต่ขอชมเท่านั้น พระยาวสวัตติมารจึงเข้าไปในโพรสณฑ์แห่งหนึ่ง เพื่อจะบันดาลอิทธิฤทธิ์ให้เป็นไปตามที่พระอุปัคตเถระขอร้อง พระอุปัคตเถระจึงบอกให้พระภิกษุทั้งหลายมาประชุมกันมากโดยเร็วพลันอย่างน่าอัศจรรย์ ด้วยอำนาจฤทธิ์ของท่าน และพระภิกษุรูปใดต้องการจะเห็นพระบรมศาสดา พระภิกษุรูปนั้นก็ได้อธิษฐานเพียรดอกไม้ของหอม เป็นต้น มาประชุมแวดล้อมพระอุปัคตเถระ

ในกาลนั้น พระยาวสวัตติมารได้เนรมิตกายเป็นพระรูปของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อันประกอบด้วยพระมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ และพระอนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ ทั้งสว่างรุ่งเรืองด้วยพระฉัพพรรณรังสี คือ พระรัศมี ๖ ประการมีพระอัครสาวกอยู่ทางเบื้องขวาเบื้องซ้าย พร้อมกับแวดล้อมด้วยพระอสีติมหาสาวก เป็นสังฆบริวาร แสดงให้ปรากฏแก่มหาสันนิบาตบริษัททั้งปวง

พระเจ้าอโศกมหาราชกับหมู่อำมาตย์และข้าราชการบริพารได้เสด็จมาคอยชมอยู่ในสถานที่นั้นด้วย ฝ่ายพระอุปัคตเถระ เมื่อได้แลเห็นพระรูปของพระผู้มีพระภาคเจ้า พร้อมด้วยพระมหาสาวกทั้งหลายปรากฏขึ้นดังนั้น ก็บังเกิดขนลุกชูชันด้วยอำนาจของอจลศรัทธาปสาทะ คือ ความเชื่อและ

^{๒๕} พระครูสิริรัตนสุนทร, ปีสสูตรอาราธนาพระมหาอุปัคต, (เชียงใหม่ : ธาราทองการพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๔-๑๖.

ความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหว ทำให้ลืมหืมตาที่ให้แก่พญามาร จึงก้มลงถวายอภิวาทพระรูปของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเบญจางคประดิษฐ์อย่างสนิทใจ และมหาชนทั้งหลายมีพระเจ้าโศกมหาราชทรงเป็นองค์ประธาน ทรงกระทำนมัสการสักการบูชาโดยพร้อมเพรียงกัน

ในขณะนั้นพญามารพลันบันดาลให้พระรูปของพระบรมศาสดาและพระสาวกทั้งหลายหายไป แล้วกลับกลายมาเป็นรูปพญามารปรากฏขึ้นในที่ประชุมชนมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์ประธาน และได้กล่าวต่อว่าพระอุคุตเถระ พระอุคุตกล่าวตอบว่า ไม่ได้กราบไหว้พญามารหรอกแต่ท่านกระทำอภิวาทพระรูปของพระบรมศาสดาและพระมหาสาวกทั้งหลายต่างหาก

จำเดิมแต่กาลที่พระยาวสวัตติมาร ได้ตั้งความปรารถนาเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วจิตมีความอ่อนน้อมศรัทธาในพระพุทธานุภาพ ไม่มีความหยาบชู้ดร้ายเหมือนแต่ก่อนนั้นเลย พระอุคุตเถระพิจารณาเห็นความเป็นไปในทางตั้งใจของพญามารแล้วจึงกล่าวกับพญามารให้ไปโดยความสุขสวัสดิ์เถิด พระยาวสวัตติมารน้อมกายถวายนมัสการพระอุคุต แล้วลากลับยังเทวสถานปรินิพพาน สวัสดิ์วิมานของตน

ข่าวได้แพร่ไปทั่วนครวาฬะ พระอุคุตได้ปราบพญามาร จนหันหน้าเข้าหาพระศาสนาเมื่อราษฎรได้รับทราบข่าวนี้ ทุกคนพากันไปหาพระเถระ เพื่อฟังพระธรรมเทศนา พราหมณ์เป็นแสนๆ คน พระเถระดุจดั่งราชสีห์ หามีความสะทกสะท้านไม่ ขึ้นนั่งบนสัทบัลลังก์เพื่อแสดงธรรม^{๖๖}

พระอุคุต มีบทบาทในการสืบทอดพุทธกิจของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสมือนดังศาสดาองค์ที่สอง รองจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพียงแต่ปราศจากมหาปฐกฤษณะเท่านั้น ที่สามารถปราบพญามารผู้ซึ่งเป็นใหญ่ในกามภพ รวมถึงเทวดา มนุษย์ นาค อสูร ยักษ์ คนธรรพพิทยาทรรพ์ ทั้งหมดนี้ ล้วนศิโรราบแทบเบื้องพระบาทพระเถระเจ้า ทำให้พระอุคุตเป็นที่รู้จักของมหาชนอย่างกว้างขวาง จนทำให้ชื่อเสียงของท่านแผ่กระจายไปทั่วเมือง ท่านแสดงธรรมตามพุทธวิธีโดยอธิบายจากง่ายไปหายากทำให้ประชาชนเข้าถึงธรรม บรรลุธรรมจำนวนมาก ผลของการเผยแผ่มีคนเลื่อมใสสละชีวิตฆราวาสเข้ามาบวชจำนวน ๑๘,๐๐๐ คน หลังปฏิบัติธรรมไม่นานได้บรรลุพระอรหันต์ บทบาทนี้เป็นบทบาทเด่นของพระอุคุตที่ทำให้ชื่อเสียงเกียรติคุณเป็นที่รู้จักทั่วเมืองมฤดาและทำให้พระเถระได้สาธุศิษย์เป็นจำนวนมาก เป็นกำลังในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง นับเป็นพระอริยบุคคลชั้นสูงสุดในการพระพุทธศาสนา ต่อมาได้เป็นพระอาจารย์สั่งสอนสมณกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน เป็นพระภิกษุที่มีชื่อเสียงโด่งดังมากที่สุด^{๖๗}

จากการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับพระอุคุต ในคัมภีร์อโศกาวทาน คัมภีร์ปฐมสมโพธิกถาทั้งสองคัมภีร์จะกล่าวถึงเรื่องราวเกี่ยวกับพระอุคุตท่านเองเดียวกัน จะเป็นเพราะว่าทั้งสองเป็นคัมภีร์

^{๖๖} สมเด็จพระพรหมญาณสังขมุนี, คัมภีร์ปฐมสมโพธิกถา พิศดาร ๒๙ ปริเฉท, หน้า ๔๙๘-๕๐๑.

^{๖๗} ส. ศิวรักษ์, ความเข้าใจในเรื่องพระเจ้าอโศกและอโศกาวทาน, หน้า ๗๖-๗๗.

ฝ่ายเถรวาทเหมือนกัน เรื่องราวจึงมีความเหมือนกันทุกประเด็น ซึ่งคัมภีร์ทั้งสองจะกล่าวถึงพระอุปัคฺต ท่านมีชีวิตอยู่ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช และมีบทบาทปราบมารไม่ให้ทำลายสฤป ๘๔,๐๐๐ องค์ จากนั้นพระอุปัคฺตได้ทรมาน ให้พญามารลดทิฐิมานะ แล้วสั่งสอนพญามารให้กลับใจ มานับถือ พระพุทธศาสนา คัมภีร์ทั้งสองไม่ได้กล่าวรายละเอียดเกี่ยวกับชีวประวัติของท่านมากนัก มีเพียงแต่กล่าวว่าท่านเป็นพระอรหันต์ มีอิทธิฤทธิ์เนรมิตปราสาทอยู่ใต้สะดือทะเล เพื่อใช้ในการพำนัก และ เจริญวิเวกสมาบัติแต่เพียงผู้เดียว

สำหรับคัมภีร์อโศกาวทาน เป็นคัมภีร์ฝ่ายนิกายสรวาสติวาทิน จะกล่าวถึงประวัติพระอุปัคฺตอย่างละเอียด และยังกล่าวถึงประวัติของพระเจ้าอโศกมหาราชอย่างละเอียด ซึ่งเป็นเรื่องราวที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง ทำให้เราสามารถรู้ประวัติอย่างกว้างขวางน่าสนใจ

จากการศึกษาคัมภีร์ทั้งสอง คือ ปฐมสมโพธิกถา ของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทและอโศกาวทานของพระพุทธศาสนาฝ่ายนิกายสรวาสติวาทิน มีประเด็นที่แตกต่างกันและประเด็นที่เหมือนกันดังนี้^{๖๘}

ประเด็นที่เหมือนกัน ทั้งสองคัมภีร์จะกล่าวถึง บทบาทของพระอุปัคฺต ในการใช้ฤทธิ์ปราบ พญามาร และทั้งสองคัมภีร์ไม่ได้กล่าวถึงการดับขันธปรินิพพานของพระอุปัคฺต

ปฐมสมโพธิกถา จะไม่ทราบชาติภูมิของพระอุปัคฺตเลย ตรงกันข้ามคัมภีร์อโศกาวทานมีประวัติโดยละเอียด

๑) วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอุปัคฺต

เมื่อกล่าวถึงบทบาท ของพระอุปัคฺตที่ปรากฏ ในคัมภีร์อโศกาวทานได้กล่าวถึงพระอุปัคฺต เมื่อได้รับการอุปสมบทแล้ว ก็ได้ดำเนินตามพุทธานุญาต โดยการแสดงพระธรรมเทศนาแก่ ชาวเมืองมฤรา ทำให้ชื่อเสียงของท่านแผ่กระจายไปทั่วเมืองมฤรา เพราะท่านแสดงธรรม โดยยก หัวข้อธรรมมาอธิบายจากง่ายไปหายาก ทำให้ประชาชนเข้าถึงธรรม อันนำไปสู่ความหลุดพ้น บ้างก็ได้ โสดาปัตติผล บางคนก็ได้สกทาคามีผล บางคนได้บรรลุอนาคามีผล ท่านมีวิธีการสอนธรรม ดังนี้

๑.๑ ตรวจดูอุปนิสัยของผู้ฟังก่อนแสดงธรรม

ก่อนที่จะแสดงธรรมทุกครั้ง พระอุปัคฺตได้ทำการตรวจดูอุปนิสัยสัตว์โลกแล้วนำมาใช้ ดังเช่น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงใช้ในพุททกิจ ๕ ประการของพระพุทธองค์ คือ ในที่ประชุมใหญ่ ในการแสดงธรรมประจำวัน ซึ่งมีทั้งเหล่าเทพบุตร เทพธิดา ประชาชน หรือพระสงฆ์จำนวนมากและ

^{๖๘} อภิชาติ ยอดสุวรรณ, “บทบาทของพระอุปัคฺตในเรื่องมหาอุคฺตฉบับล้านนา”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๔). อ้างใน พระประพันธ์ สุทิจิตโต, “อิทธิพล ความเชื่อเรื่องพระอุปัคฺตที่มีต่อพิธีกรรมชาวพุทธล้านนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘).

บรรดาคนเหล่านั้นส่วนมาก เป็นผู้มีพื้นฐานความรู้ ความเข้าใจ มีความเลื่อมใสศรัทธาอยู่แล้วมาฟัง เพื่อหาความรู้ความเข้าใจเพิ่มเติม และหาความสุขทางจิตใจ

ครั้งพระอุปัชฌาย์ได้เข้าสมาธิแล้วสำรวจดูว่า พุทธบริษัทของพระพุทธเจ้า นั่งประชุมกันอย่างไร พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมอย่างไรท่านก็จะแสดงธรรมตามเป้าหมายในการสอนของพระพุทธองค์ คือ ฝึกฝนอบรมคนให้เกิดปัญญาที่แท้จริง เพื่อให้ใช้ปัญญาดำเนินชีวิต^{๖๙}

๑.๒ แสดงธรรมตามแนวพุทธวิธี

หลังจากที่พระอุปัชฌาย์ได้เข้าสมาธิตรวจดูอุปนิสัยของผู้ฟังธรรมตามแบบที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง ท่านจะแสดงอนุปฐกีก่อน แล้วจึงแสดงอริยสัจ ๔^{๗๐} อันเป็นหัวใจของพุทธศาสนา

พระอุปัชฌาย์เริ่มสอนจากสิ่งที่เรียกว่าความทุกข์ ความเดือดร้อน ซึ่งเป็นสิ่งบีบคั้นชีวิตที่ทุกคนมองเห็นและประสบอยู่โดยธรรมดา ทุกคนรู้ประจักษ์อยู่แล้ว ต่อจากสอนเรื่องทุกข์จึงสอนให้สาวไปหาสาเหตุที่ลึกซึ้ง และวิธีแก้ไขต่อไป หรือสอนตามลำดับขั้น จากเนื้อเรื่องที่ง่ายไปหาที่ยากกลุ่มเล็กตามลำดับ เรียกว่า อนุปฐกีก^{๗๑} จากนั้นจึงแสดงเรื่องอริยสัจ ๔

๒.๔.๔ พระอุปัชฌาย์เป็นเอกทัศคณด้านธรรมกถึก

พระอุปัชฌาย์ได้รับพยากรณ์จากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ได้ตรัสกับพระอานนท์ว่าอีกร้อยปี หลังจากพุทธปรินิพพาน พระอุปัชฌาย์จะได้ตรัสรู้เป็นพระอนุพุทธอย่างปราศจากมหาบุรุษลักษณะ หากจะรับพุทธกิจมากระทำต่อไป โดยจะได้เป็นเอกทัศคณด้านธรรมกถึก ภิกษุทั้งหลายเกิดความสงสัยว่า ผู้เป็นธรรมกถึกจะต้องประกอบไปด้วยเหตุไรบ้าง^{๗๒}

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสว่า หากภิกษุแสดงธรรมเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับรูป ควรเรียกได้ว่า ภิกษุเป็นธรรมกถึก หากภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่ายเพื่อคลายกำหนด เพื่อดับรูป ควรเรียกได้ว่า ภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม หากภิกษุเป็นผู้หลุดพ้นเพราะความเบื่อหน่าย เพราะคลายกำหนด ไม่ถือมั่นรูป เรียกว่า ภิกษุเป็นผู้บรรลุนิพพานในปัจจุบัน^{๗๓}

^{๖๙} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, คิดเป็นทำเป็นตามแนวพุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๗), หน้า ๑๗.

^{๗๐} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๓๗/๑๘๙.

^{๗๑} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๓๗/๑๘๙.

^{๗๒} พระครูพัฒนารัตน, พระมหาอุปัชฌาย์ พระอรหันต์ผู้ปราบมารบันดาลโชคลาภ, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สันติภาพแพคเกจจิ้ง จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๓.

^{๗๓} ส. ศิวรักษ์, ความเข้าใจในเรื่องพระเจ้าอโศกและอโศกาวทาน, (กรุงเทพมหานคร : สายส่งศึกษา บริษัทเคสไทย จำกัด, ๒๕๓๔), หน้า ๖๐-๖๑.

พระอุปัคฺต ท่านเป็นพระธรรมกถึกและธรรมกถึกประกอบด้วยองค์ธรรม คือธรรมที่ผู้แสดงหรือสั่งสอนคนอื่นควรตั้งไว้ในใจ ๕ คือ

๑) อนุพุทฺธิกถิ กล่าวความไปตามลำดับ คือ แสดงหลักธรรมหรือเนื้อหาวิชาตามลำดับความง่ายยากกลุ่มเล็ก

๒) ปริยายทสฺสาวิ ชี้แจงยกเหตุผลมาแสดงให้เห็นเข้าใจ ชี้แจงให้เข้าใจชัดในแต่ละแง่แต่ละประเด็น โดยอธิบายขยายความ ยกอ้างอิงไปต่างๆ ตามแนวเหตุผล

๓) อนุทฺยตํ ปฏิจฺจ แสดงธรรมด้วยอาศัยเมตตา คือ สอนเขาด้วยจิตเมตตา มุ่งจะให้เป็นที่ประโยชน์แก่เขา

๔) น อามิสฺนโร ไม่แสดงธรรมด้วยเห็นแก่อามิส คือ สอนเขามีใช้เพราะมุ่งที่ตนจะได้ลาภหรือผลประโยชน์ตอบแทน

๕) อุตฺตทานญจ ปรญฺจ อนุปฺหจฺจ แสดงธรรมไม่กระทบตนและผู้อื่น คือ สอนตามหลักธรรม ตามเนื้อหา มุ่งแสดงอรรถ แสดงธรรม ไม่ยกตน ไม่เสียดสีข่มขู่ผู้อื่น^{๗๔}

สรุปว่า

พระอุปัคฺต มีบทบาทสำคัญ ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชหลายด้านที่ปรากฏชัดได้แก่ บทบาทในการเป็นผู้นำพระเจ้าอโศกมหาราชออกจาริกแสวงบุญสักการะพุทธสถาน รวมถึงพระสอุปบริจจุธัธฺธาตุของสาวก บทบาทในการเป็นผู้ใช้อิทธิฤทธิ์ โนมน้ำาจิตใจของประชาชนให้เข้าสู่ธรรมะ และบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งก่อนอุปสมบทและหลังอุปสมบทแก่นางวาสวทัตตาและพญามาร วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอุปัคฺต ได้ผลสำเร็จเป็นอย่างดีเพราะท่านสามารถอุปนิสัยของสัตว์โลกได้และจะแสดงธรรมตามแนวพุทธวิธี คือแสดงอนุพุทฺธิกถิก่อนจากนั้นจึงแสดงเรื่องอริยสัจ ๔ ท่านได้รับยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะหรือผู้เลิศด้านธรรมกถึกหรือการสอนธรรมประกอบด้วยองค์คุณ ๕ ประการ เป็นที่ปรากฏ

๒.๕ เป้าหมายการนับถือพระอุปัคฺต

การนับถือพระอุปัคฺตอันนำไปสู่ความเชื่อของชาวพุทธล้านนาว่า พระอุปัคฺตเป็นพระทรงอภิญาณีฤทธิ์ ที่สามารถป้องกันคุ้มครองให้ปราศจากอันตรายได้ ทำให้เกิดเป็นเครื่องเสริมศรัทธาให้ชาวพุทธล้านนา ได้ทำพิธีอัญเชิญพระอุปัคฺตมารักษางาน เพื่อมิให้พญามารหรือความชั่วร้ายอุปสรรคทั้งหลายมารบกวน สำหรับสังคมในล้านนางานที่มักจะนิยมนิมนต์พระอุปัคฺตมาคุ้มครองรักษางานคืองานปอยหลวง หรืองานเสนาสนะภายในวัด เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดเหตุร้ายต่างๆ ซึ่งผู้วิจัยมีความเห็นว่าการที่นิมนต์พระอุปัคฺตมาคุ้มครองงานนั้นเป็น กุศโลบายประการหนึ่งในอันที่จะรักษาความสงบ

^{๗๔} อ.ป.ญก. (ไทย) ๒๒/๑๕๙/๒๐๕.

เรียบร้อยภายในงาน ซึ่งถือว่าเป็นลักษณะ ของจิตวิทยาประการหนึ่ง ด้วยการสร้างขุมหรือห่ออุปคุตไว้ ภายในห่อประกอบด้วยอัฐบริวาร คนโท พัด เสือ หมอน คนที่มาร่วมงานเห็นไม่กล้าที่จะก่อเหตุร้ายต่าง ๆ เพราะเกรงกลัวต่อบาป เป็นธรรมเนียมนิยมของชาวล้านนา ที่เดินผ่านศาลเจ้าที่ หรือห่อเจ้าที่ที่สร้างขึ้นต่างก็ยกมือขึ้นแสดงความเคารพ ความยำเกรงไม่กล้าทำความชั่วใด ๆ เพราะกลัวว่าจะได้รับโทษต่าง ๆ มีการเจี๊ยะปวย เป็นต้น^{๗๕}

อีกประการหนึ่งเป้าหมายในการบูชาพระอุปคุตชาวล้านนามีความเชื่อว่า ผู้ใด ได้ใส่บาตรให้แก่ “พระอุปคุต” หรือบูชาท่านอย่างสม่ำเสมอ ก็จะได้พบกับชีวิตที่ประสบความสำเร็จ เจริญรุ่งเรือง ร่ำรวยได้อย่างรวดเร็ว การบูชา “พระอุปคุต” เพื่อความสำเร็จในชีวิต และความร่ำรวย^{๗๖} เพราะความเชื่อดังกล่าวจึงเป็นที่มาของพิธีการตักบาตรและการบูชา ซึ่งเป็นความเชื่อมายาวนานว่า “เป็นบุญใหญ่” จะทำให้พบกับความสำเร็จและความร่ำรวยนั้นจึงเป็นเสมือนเคล็ดลับ ชนิดที่พลิกชีวิตได้เพียงแค่ข้ามวัน เลยกี่เดียว! หลายท่านคงสงสัยว่า พระอุปคุต ท่านคือใคร หลายๆ คนอาจจะยังไม่รู้จัก หรือไม่เข้าใจ ว่าทำไมเมื่อตักบาตรแด่ท่าน หรือบูชาท่านจึงจะพบกับความสำเร็จและร่ำรวย จึงขอนำตำนานของท่านมาให้พิจารณากัน ตามความเชื่อในทางพุทธศาสนา ต่างศรัทธาต่อพิธีการทำบุญวันพระใหญ่ในคืนวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ซึ่งตรงกับวันพุธ อันจะมีสิ่งมหัศจรรย์บังเกิด นั่นก็คือ พระอุปคุต ท่านออกมาบิณฑบาตโปรดสัตว์ หลังจากบำเพ็ญธรรมเข้ามานสมาบัติเสวยวิมุตติสุข ณ โลกใต้สมุทรภายในปราสาทแก้วที่เนรมิตขึ้น เหนือรัตนบัลลังก์ ในคำคือนั้น ท่านจะจำแลงแปลงกายเป็นเณรออกจากสมาบัติ ขึ้นมาบิณฑบาตบนโลกมนุษย์โปรดสัตว์ผู้ทุกข์ยาก จึงนำมาซึ่งความเชื่อในเรื่องนี้จนเกิดเป็นประเพณี “ตักบาตรเที่ยงคืน” อันเป็นพิธีที่ถือปฏิบัติมาหลายร้อยปี ตามวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ และในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา ดังเช่น ในจังหวัดเชียงใหม่ ของประเทศไทย ในวันเวลาดังกล่าว จะมีผู้คนจำนวนหลายพันคนจะมารวมตัวกันที่วัดอุปคุต เริ่มจากบริเวณสองข้างถนนเชิงสะพานนวรัตน์ ไกลไปเป็นแถวยาวเหยียด เพื่อที่จะทำการตักบาตรพระหลายพันรูป ซึ่งนิมนต์มาจากท้องที่ต่างๆ ทั้งในเมืองและนอกเมือง เมื่อเข้าสู่วันใหม่คือเวลา ๐๐.๐๐ น. ก็จะถึงเวลาอันเป็นมงคลฤกษ์ ผู้ศรัทธาในเนื่อนาบุญนับพันจะร่วมกันตักบาตรโดยพร้อมเพรียงกัน สร้างความอึกอึ้งใจเพราะ

^{๗๕} จิตตปัญญา, ปาฏิหาริย์แห่งการบูชา ๓ พระอรหันต์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ แสบปู้ด พับลิชชิง จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๒๘.

^{๗๖} สัมภาษณ์ พระครูโสภณศิลปาคม, เจ้าอาวาสวัดมิ่งเมือง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย, ๒๔ สิงหาคม, ๒๕๖๑.

ชื่อว่า การดักบาตรในคำคืนกับพระสงฆ์ที่สมมติว่า เป็นพระอุปัชฌาย์นี้ หากใครได้ดักบาตรและอธิษฐานขอพรสิ่งใดไว้ ก็จะสำเร็จผลได้ง่ายว่าการอธิษฐานในเวลาปรกติ^{๗๗}

ในอดีตกาลนั้น กล่าวกันว่า ผู้ใดก็ตามที่สามารถใส่บาตรแด่พระอุปัชฌาย์ได้นั้น จึงต้องเป็นผู้ที่กระทำความดีมามากมาย หรือเป็นผู้ทุกข์ทนและร้อนใจ ซึ่งพระอุปัชฌาย์ต้องการโปรดสัตว์ โดยในปัจจุบันนี้ครูบาอาจารย์ท่านกล่าวว่า นี่เป็นการใช้ศรัทธาในทางพระพุทธศาสนา จูงใจให้ผู้คนทำทานโดยใช้ความศรัทธาในการใส่บาตรพระอุปัชฌาย์เป็นที่ตั้ง แต่ความจริงแล้ว แม้ไม่ใช่เป็นการใส่บาตรแด่พระอุปัชฌาย์ แต่เป็นการใส่บาตรธรรมดาที่ปฏิบัติได้ในทุกเช้าตรู่ รวมถึงทำทานทั่ว ๆ ไป ก็ทำให้อุปสรรค ปัญหาต่าง ๆ ที่เข้ามาในชีวิตได้ลดน้อยถอยลงไป เพราะนี่คือ การทำบุญ กระทำความดีเพื่ออุทิศบุญกุศล แต่มีพระคุณที่ล้นกลับ และเพื่อนำอานิสงส์บุญนั้นไปขอให้อริกรรมต่อเจ้ากรรมนายเวร ยิ่งเสริมด้วยพลังบุญเพื่อเดินบันไดขั้นที่สองแห่งการรักษาศีล และสู่บันไดขั้นที่สาม คือ เจริญภาวนา ก็จะนำมาซึ่งความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตนำไปสู่ความสำเร็จได้ทุกประการ ด้วยภูมิปัญญาจากศรัทธาของบรรพบุรุษ ที่มีมายาวนาน จึงได้มีการสร้างเคล็ดแห่งการบูชาพระอุปัชฌาย์ขึ้นมา โดยไม่ต้องรอกุญชร รอวันเวลา ผ่านการสร้างองค์พระบูชาที่เรียกว่า “พระอุปัชฌาย์” หรือที่เรียกกันในบางพื้นที่ว่า “พระบัวเข็ม” การตั้งบูชา โดยมีวิธีการบูชา ด้วยการอัญเชิญพระอุปัชฌาย์ ตั้งบนฐานรองรับอยู่กลางภาชนะใส่น้ำ อันเป็นการจำลองในการที่ท่านจำพรรษาอยู่ในมหาสมุทร พร้อมด้วยดอกมะลิหอมลอยอยู่ เพื่อเป็นเครื่องสักการบูชา แต่ที่สำคัญในตำแหน่งการจัดวางขององค์ท่าน ต้องตั้งต่ำกว่าพระพุทธรูป เพราะพระอุปัชฌาย์ท่านเป็นพระอรหันต์ ผู้เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า

จากการศึกษาพระอุปัชฌาย์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา รวมถึงความเชื่อและพิธีกรรมของชาวพุทธล้านนา ความเชื่อเป็นนามธรรมที่เกิดขึ้นจากความจริงต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แล้วจึงแสดงออกต่อสิ่งที่เป็นรูปธรรม เช่น การกราบไหว้ สักการบูชา จึงทำให้เกิดพิธีกรรม ก็คือการแสดงออกเป็นรูปธรรม ความเชื่อและพิธีกรรม เป็นสิ่งที่คู่กันแยกออกจากกันไม่ได้ เกิดความเชื่อแล้วก็จะก่อให้เกิดพิธีกรรมขึ้น พระอุปัชฌาย์ ก็เช่นเดียวกัน เมื่อเข้ามาสู่สังคมของชาวพุทธล้านนา แล้วจึงเป็นที่ยอมรับนับถือเกิดศรัทธาต่อพระอุปัชฌาย์ จึงทำให้พระอุปัชฌาย์มีอิทธิพลต่อแนวความคิดในรูปแบบเชิงปรัชญา อีกทั้งความเชื่อก่อให้เกิดพิธีกรรมและมีความสำคัญต่อการสร้างระบบวัฒนธรรมจารีตประเพณีล้านนาในสังคมของชาวพุทธล้านนาอย่างมาก สุดท้ายนี้ผู้วิจัยจะได้ศึกษาถึงคติเรื่องพระอุปัชฌาย์ในแง่วิถีชีวิตในบทที่ ๓ ต่อไป

^{๗๗} ฉลาดชาย รมิตานนท์, ความเชื่อทางศาสนา พิธีกรรม ความเชื่อทางวิทยาศาสตร์และภูมิปัญญาชาวบ้าน, (เอกสารสัมมนาทางวิชาการเรื่องความเชื่อและพิธีกรรม : ภูมิปัญญาชาวบ้านไทย-ไทย, โรงแรมดวงตะวัน เชียงใหม่, ๒๕๓๗), หน้า ๑.

บทที่ ๓

คติความเชื่อเรื่องพระอุปคุตในวิถีชีวิตของชาวพุทธ

คติเรื่องพระอุปคุต มีปรากฏขึ้นและเห็นได้ชัดจากความเป็นอยู่ของชาวพุทธที่มีความเคารพ แสดงออกโดยผ่านการบวกรทางความเชื่อและพิธีกรรมของชาวพุทธ ความเชื่อเป็นนามธรรมที่เกิดขึ้นจากศรัทธาต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แล้วจึงแสดงออกต่อสิ่งที่เคารพนับถือ เช่น การกราบไหว้ สักการบูชา จึงทำให้เกิดพิธีกรรม ก็คือ การแสดงออกเป็นรูปธรรม ความเชื่อและพิธีกรรมเป็นสิ่งที่คู่กันแยกออกจากกันไม่ได้ เกิดความเชื่อแล้วก็ก่อให้เกิดพิธีกรรมขึ้น พระอุปคุตก็เช่นเดียวกันเมื่อเข้ามาสู่สังคมของชาวพุทธแล้ว จึงเป็นที่ยอมรับนับถือ เกิดศรัทธาต่อพระอุปคุต จึงทำให้พระอุปคุตมีอิทธิพลต่อความเชื่อ และก่อให้เกิดพิธีกรรมและมีความสำคัญต่อการสร้างระบบวัฒนธรรม จาริตประเพณีล้านนา ในสังคมของชาวพุทธล้านนาล้วนอย่างมาก ดังผู้วิจัยจักได้ค้นคว้ามาดังต่อไปนี้คือ

๓.๑) คติที่ปรากฏในศาสนพิธี

๓.๒) ความเชื่อทั่วไปที่ปรากฏในเรื่องพระอุปคุต

๓.๓) อิทธิพลที่มีต่อพุทธศาสนิกชน

๓.๔) คุณค่าที่ปรากฏในเรื่องพระอุปคุต

๓.๑ คติที่ปรากฏในศาสนพิธี

ศาสนพิธี เป็นพิธีกรรมหรือกิจกรรมทางศาสนาที่มีการปฏิบัติสืบเนื่องกันมา^๑ เป็นเอกลักษณ์และมีความสำคัญต่อสังคม เช่น การแต่งกาย ภาษา วัฒนธรรม ศาสนา ศิลปกรรม กฎหมาย คุณธรรม ความเชื่อ ฯลฯ อันเป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมของสังคมเชื้อชาติต่าง ๆ กลายเป็นประเพณีประจำชาติและถ่ายทอดกันมาโดยลำดับ หากประเพณีนั้นดีอยู่แล้วก็รักษาไว้เป็นวัฒนธรรมประจำชาติ หากไม่ดีก็แก้ไขเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเทศะ ประเพณีล้วนได้รับอิทธิพลมาจากสิ่งแวดล้อมภายนอกที่เข้าสู่สังคม รับเอาแบบปฏิบัติที่หลากหลายเข้ามาผสมผสานในการดำเนินชีวิต ประเพณีจึงเรียกได้ว่าเป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิตของสังคม โดยเฉพาะศาสนาพุทธที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีความงามต่าง ๆ จนมีอาจจะแยกออกจากกันได้ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของพุทธศาสนาที่มี

^๑ ฉลาดชาย รมิตานนท์, ความเชื่อทางศาสนา พิธีกรรม ความเชื่อทางวิทยาศาสตร์และภูมิปัญญาชาวบ้าน, (ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๗), หน้า ๕.

ต่อสังคมและชี้ให้เห็นว่าชาวพุทธให้ความสำคัญในการบำรุงพุทธศาสนาด้วยศิลปกรรมที่งดงาม เพื่อใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาตั้งแต่โบราณกาลเป็นต้น

ตามประวัติได้กล่าวไว้ว่า พระอุปัชฌาย์เนรมิตปราสาทแก้วจำพรรษาอยู่ใต้สะดือทะเล พระเจ้าอโศกมหาราชจะทำบุญถวายสกลเจติย์ ๘๔,๐๐๐ องค์ ขึ้นทั่วชมพูทวีป ทรงมีปริวิตกว่า พญามารจะมารบกวนก่อเหตุร้ายต่าง ๆ ในงาน จึงปรึกษากับพระสงฆ์ทั้งหลายว่า จะนิมนต์ใครมารักษางาน และมาช่วยปราบพญามาร พระสงฆ์ทั้งหลายต่างไม่มีใครอาสา ในที่สุดได้มีการกล่าวถึงพลังอิทธิฤทธิ์ของพระอุปัชฌาย์ ซึ่งบำเพ็ญสมาบัติอยู่ในปราสาทแก้วใต้สะดือทะเล จึงขออนิมนต์พระอุปัชฌาย์มาทำการปราบพญามาร ท่านรับนิมนต์มาช่วยป้องกันพญามาร^๒ โดยจับพญามารมัดติดภูเขาลูกหนึ่งเป็นเวลา ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน กระทั่งงานฉลองสำเร็จ จากประวัตินี้เองอันนำไปสู่ความเชื่อของชาวพุทธล้านนาว่า พระอุปัชฌาย์เป็นพระทรงอิทธิฤทธิ์ที่สามารถป้องกันคุ้มครองให้ปราศจากอันตรายได้ ทำให้เกิดเป็นเครื่องเสริมศรัทธาให้ชาวพุทธล้านนา ได้ทำพิธีอัญเชิญพระอุปัชฌาย์มารักษางาน เพื่อมิให้พญามารหรือความชั่วร้ายอุปสรรคทั้งหลายมารบกวน สำหรับสังคมในล้านนางานที่มักจะนิมนต์พระอุปัชฌาย์มาคุ้มครองรักษางานคือ งานปอยหลวง หรืองานฉลองเสนาสนะภายในวัด เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดเหตุร้ายต่าง ๆ ซึ่งผู้วิจัยมีความเห็นว่าการที่นิมนต์พระอุปัชฌาย์มาคุ้มครองงานนั้นเป็น กุศโลบายประการหนึ่ง ในอันที่จะรักษาความสงบเรียบร้อยภายในงาน ซึ่งถือว่าเป็นลักษณะ ของจิตวิทยาประการหนึ่ง ด้วยการสร้างขุมหรือห่ออุปัชฌาย์ไว้ในห่อประกอบด้วย อัญมณีบริวาร คนโท พัด เสื้อหมอน คนที่มาร่วมงานเห็นไม่กล้าที่จะก่อเหตุร้ายต่าง ๆ เพราะเกรงกลัวต่อบาป เป็นธรรมเนียมนิยมของชาวพุทธ ที่เดินผ่านศาลเจ้าที่ หรือ ห่อเจ้าที่ที่สร้างขึ้นต่างก็ยกมือขึ้นแสดงความเคารพ ความยำเกรง ไม่กล้าทำความชั่วใดๆ เพราะกลัวว่าจะได้รับโทษต่างๆ มีการเจ็บป่วย เป็นต้น

พิธีกรรมการบูชาพระอุปัชฌาย์ในแต่ละท้องถิ่นย่อมแตกต่างกันไปตามบริบทนั้นๆ แต่เนื้อหาสาระสำคัญนั้นไม่ต่างกัน เพราะมีจุดหมายในทิศทางเดียวกัน รูปแบบของพิธีกรรมการบูชาพระอุปัชฌาย์นั้นพอจะแยกออกเป็น ๒ ประเภทกล่าว คือ

๑) พิธีกรรมเกี่ยวกับพระภิกษุสงฆ์สามเณร ซึ่งจะเป็นพิธีกรรมที่เป็นเนื้อหาสาระในการปฏิบัติเป็นส่วนมาก เน้นเรื่องของการปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงสาระสำคัญของพิธีกรรมหรือการปฏิบัติเพื่อความขัดเกลา หลุดพ้นความเป็นชาวบ้านเข้าสู่หลักของพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

๒) พิธีกรรมเกี่ยวกับชาวบ้าน ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชาวบ้านและไม่จัดรวมอยู่ในพิธีกรรมของพระภิกษุสงฆ์สามเณร ซึ่งพิธีกรรมนี้จะแสดงออกให้เห็นถึงความสัมพันธ์กัน

^๒ ญาณ สันติสุข, พระอุปัชฌาย์เถระอรหันต์ ผู้เรืองฤทธิ์ผู้พิชิตมาร, (กรุงเทพมหานคร : มปป., ๒๕๓๑),

ระหว่างพุทธศาสนากับสังคม หรือพระสงฆ์กับชาวบ้าน โดยมีพิธีกรรมเป็นสื่อในการสร้างความสัมพันธ์และเป็นประตูเชื่อมระหว่างชุมชนชาวบ้านกับชุมชนพระสงฆ์ที่คอยช่วยเหลือกัน^๓

พิธีกรรมต่างๆ เหล่านี้นั้นมีอิทธิพลเป็นอย่างยิ่งต่อสังคม เพราะถือเป็นสิ่งที่หล่อหลอมและสรรค์สร้างให้เกิดรูปแบบในการประพฤติปฏิบัติและควบคุมสังคมโดยมีความเชื่อคตินิยม วัฒนธรรม ประเพณีเดียวกัน และที่สำคัญเป็นกุศโลบายอย่างหนึ่งในการสร้างสังคม รวมสังคมเข้าไว้ด้วยกัน เพราะในสังคมแต่พื้นที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์อาศัยอยู่ร่วมกัน แต่มีพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ทำให้เกิดการหลอมรวมสังคมเข้าไว้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จึงทำให้พิธีกรรมการบูชาพระอุปัชฌาย์มีอิทธิพลต่อคนทั้งระบบความเชื่อ คตินิยมและเกิดการยึดถือปฏิบัติสืบ ๆ กันมา

แนวคิดและองค์ความรู้ในการบูชาพระอุปัชฌาย์ในล้านนากับการสอดแทรกแนวคิดปรัชญาชีวิตของสังคมสิ่งสำคัญประการหนึ่งในพิธีกรรมการบูชาพระอุปัชฌาย์ในล้านนาที่มีอิทธิพลต่อสังคมล้านนาคือการถ่ายทอดความคิด แนวคิด ปรัชญาชีวิตของสังคมโดยผ่านพิธีกรรม ความเชื่อที่แฝงอยู่ในขั้นตอนของพิธีกรรม แนวคิดหลักประการหนึ่งคือ เชื่อว่าผู้ที่เข้าร่วมพิธีกรรมนั้นเป็นผู้ที่ฝึกขัดเกลาจิตใจเพื่อความหลุดพ้น เป็นผู้มีความมั่นคงแน่วแน่ต่อการปฏิบัติ มักน้อยสันโดษ หากช่วยกันทำนุบำรุง ช่วยเหลือท่านเหล่านั้นจะทำให้เกิดบุญกุศลเป็นอย่างมาก และถือว่าเป็นบุญอย่างยิ่งที่ได้คอยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยผ่านพิธีกรรมตั้งแต่การช่วยกันปิดกวาด ปรับปรุงพื้นที่และการสร้างสิ่งต่าง ๆ เพื่อความสะดวกต่อการประกอบพิธีกรรมถือว่าได้กุศลมาก แนวคิดเหล่านี้ไม่ได้หายไปจากสังคมล้านนาแต่กลับถูกหล่อหลอมสร้างขึ้นใหม่โดยผ่านการประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมา และมีได้จางหายไปตามกาลเวลา การสอดแทรกแนวคิดในการดำเนินชีวิตโดยยึดหลักความพอประมาณ ไม่มากเกินไป มีความสันโดษ แสวงหาในสิ่งที่เป็กุศลไม่ยึดติดต่อสิ่งต่าง ๆ แนวคิดนี้ปรากฏเป็นอย่างมากในสังคมล้านนาแม้ในปัจจุบันก็ยังมีแนวคิดนี้ปรากฏอยู่ แนวคิดการดำเนินชีวิตแบบนี้เป็นการถ่ายทอดตัวตนไม่ให้หลงมัวเมาต่อสิ่งต่าง ๆ ภายนอก แต่กลับนำแนวคิดนี้มาพัฒนาให้เกิดคุณค่าทางจิตใจ ซึ่งถือเป็นปรัชญาชีวิตของสังคม สามารถสรุปได้คือ

๑) การแสวงหาในสิ่งที่ควรแสวงหา แสวงหาในคุณงามความดี ในกุศลซึ่งทำให้วิถีชีวิตของคนล้านนาไม่ชอบเบียดเบียนใคร เป็นสังคมที่สุขสงบเรียบง่ายแต่มาด้วยข้อคิด

๒) การรักษาสิ่งที่ดีงาม รักษาความดีงามให้คงอยู่สืบต่อไป แม้กาลเวลายุคสมัยจะเปลี่ยนไปแต่ความเป็นสังคมล้านนายังคงอยู่ ซึ่งดูได้จากพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในสังคมล้านนายังถูกสรรค์สร้าง รื้อฟื้นขึ้นมา แม้พิธีกรรมการบูชาพระอุปัชฌาย์ในล้านนาก็ยังคงคุณค่าอยู่ในปัจจุบัน

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๖.

๓) การเลือกเข้าสู่สังคมที่ดี พื้นฐานความเชื่อที่ผ่านพุทธศาสนานั้น จะเน้นในเรื่องของการคบคน ในหลักของมงคลสูตรนั้น ข้อแรกคือการไม่คบคนพาล คนไม่ดี คนไม่มีกุศล ให้เลือกคบคนดี คนมีกุศล จะทำให้เกิดมงคลต่อชีวิต เช่นเดียวกันกับพิธีกรรมการบูชาพระอุปคุตในล้านนา การเลือกคบหาผู้ประพฤติปฏิบัติธรรมถือว่าเป็นผู้ที่มีความคิดที่ดีงาม เป็นกุศล ทำให้สังคมล้านนาคงอยู่และคงความเป็นล้านนาไว้ได้

๔) การตั้งตนอยู่ในคุณค่าของสิ่งที่ดีงาม สิ่งสำคัญอย่างหนึ่งคือการดำรงตนอยู่ในความไม่ประมาท มีความพอเพียง พอประมาณอยู่ในตนเอง ไม่มีความทะเยอทะยาน มีความยากมีจิตใจที่เย็นไม่ริบร้อน ทำให้เกิดเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของคนในล้านนาที่ทั้งการพูด การกระทำและจิตใจต่างจากสังคมในส่วนอื่นอย่างเห็นได้ชัด

จากแนวคิดปรัชญาชีวิตเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เกิดจากพิธีกรรมที่เป็นส่วนรวมอย่างพิธีกรรมการบูชาพระอุปคุตแทบทั้งสิ้น เพราะเป็นพิธีที่ทั้งพระภิกษุสามเณร และชาวบ้านต่างปฏิบัติเหมือนกันและคอยช่วยเหลือกันสืบต่อกันมา

การสร้างซุ้มหรือห่อพระอุปคุตเวลามีคนเดินผ่านไปมาก็จะเกิดความกลัว บางคนไม่กล้าเดินผ่านเพราะถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ควรให้ความเคารพยำเกรง จึงทำให้เกิดประเพณีนิยม วัดที่จะจัดงานต้องมีการอัญเชิญพระอุปคุตมาก่อนหนึ่งวัน ในช่วงนั้นชาวบ้านจะช่วยกันสร้างห่อเล็ก ๆ มีที่มุงที่บังทั้ง ๓ ด้าน เปิดเฉพาะด้านหน้า ตั้งไว้ที่เหมาะสม หลังจากนั้นเจ้าอาวาสและคณะกรรมการจัดงานจะเชิญชวนศรัทธาชายหญิงเข้าร่วมพิธีแห่พระอุปคุตมาคุ้มครองงาน มีการจัดขบวนแห่มีซอ ตุงชัย ฆ้องกลอง ช่างฟ้อน เดินตามขบวน ให้มีคนยกเป็นคนถือพานถือข้าวตอกดอกไม้ รูปเทียน มีข้อที่ควรปฏิบัติคือ ทุกคนจะต้องสำรวม กาย วาจา ใจ ของตนห้ามมิให้พูดในสิ่งที่ไม่ควรพูด เมื่อขบวนแห่ถึงแม่น้ำก่อนอื่นต้องจุดรูปเทียนบอกแม่ธรณีเจ้าที่ตรงริมฝั่งแม่น้ำ แล้วมีคนยกก็จะทำหน้าที่กล่าวอาราธนา นำเอาเข้าตอกดอกไม้ โปรยลงไปในแม่น้ำ แล้วลงไปเอาก่อนหินมาหนึ่งก้อนจากแม่น้ำโดยสมมติว่าเป็นพระอุปคุตแล้วนำก้อนหินนั้นมาล้างด้วยน้ำขมิ้นสัปปายะน้ำอบน้ำหอมแล้วก็แห่ขบวนกลับวัด เมื่อมาถึงวัดก็นิมนต์ท่านขึ้นสู่หอ โดยนำก้อนหินที่เอามาจากแม่น้ำใส่พานเอาไปวางไว้ที่หอหรือซุ้มที่สร้างไว้และในศาสนพิธีในล้านนานี้เองมีคำอาราธนาพระอุปคุตดังนี้

วิธีอาราธนาพระอุปคุต

สิทธิการิยะ โบราณจารย์ ได้กล่าวไว้ กันจักปลุกสร้างแปงถาวรวัตถุทั้งหลายหรือมีงานทำบุญฉลองทานต่าง ๆ ของวัดวาอารามเพื่อให้งานสำเร็จลุล่วงไปด้วยความเรียบร้อยด้วยดี ปราศจากเหตุเภทภัยก็นิยมกันอาราธนาพระอุปคุตมาสถิตเฝ้ารักษา ให้สร้างปราสาทสี่เสา (วิหารน้อย) ภายในมีเครื่องบูชา คือ ข้าวตอกดอกไม้ รูปเทียน ผ้าไตร บาตร น้ำตั้น ขันหมาก เสือสาด อาสนะ ตั้งบูชาใส่บาตรทุกวัน เมื่อจักไปอาราธนาพระอุปคุตนั้นให้นิมนต์พระสงฆ์ไปด้วย พร้อมดอกไม้รูปเทียน น้ำขมิ้น สัปปายะ ฆ้องกลองไปที่ทำน้ำแล้วจุดเทียนกล่าวคำอาราธนา แล้วเลือกเอาหินธรรมชาติก้อนที่งามไม่

หักหรือบิ่นบ้างล้างให้สะอาด เอาน้ำขมิ้นสัปปะยอบอบงค์สมมติเป็นพระมหาอุปคุตเถระเจ้า เมื่อมาถึงสถานที่กล่าวคำนิมนต์สถิตอยู่ในปราสาท ใส่ข้าวบาตรทุกเข้าพร้อมจตุรปูเทียมนบูชา กันว่าเสร็จงานพิธีเรียบร้อย แล้วให้นำไปส่งยังท่าน้ำที่เก่าเดิม ฯ

คำโอภาสอาราธนาพระอุปคุตแบบล้านนา

แบบที่ ๑ สาธุกันเเต เถระ สะถิตตะ สะมุทัง อะหัง ยาจามิ มะหาอุปคุตตะเถระสะถิตตั้ง ทักขิณะสะโต อะนุกะโต โอกาสะ อารักขะ ปัญจะสะหัสสะ อัมหากัง อุททิชัตติ โมทิตวา สัมปะฏิ สิตา ปฏิปัตติ ปุเชมะ ฯ สาธุ ข้าแต่พระมหาอุปคุตเถระเจ้าต้นผาเสริฐ ถ้าเลิศนักหนาอันรักษาพระศาสนา ปัญจะมาระ ต้นผาแบ่ยังมารักยั้งหลาย บัดนี้ศรัทธาผู้ข้าตั้งหลาย ตั้งปายในและปายนอก ปายในหมายมี (ชื่อนามพระสงฆ์) ปายนอกหมายมีศรัทธาอันน้อยใหญ่ผู้จุนคนต่างมีใจเป็นศรัทธามาก กว้างได้ก่อสร้างแปงยัง (อะไรก็ว่าไป) เพื่อถวายทานไว้กัจจวรพุทธศาสนา บัดนี้ก็บวระมวเลียบร้อยแล้ว ก็ปากันมีเอกสันทะสามัคคีใครทำบุญฉลองถวายทานไว้กับพระศาสนา ผู้ข้าตั้งหลายก็กลัวมีภัยมารมากวนควี กลัวบ่ดีหยังหยาบ บัดนี้ผู้ข้าตั้งหลายก็นำมายังรูปบุปผาลาชาข้าวตอกดอกไม้ มาใส่ไว้เหนือขัน เพื่อจักขอเป็งบุญสมปานพระมหาอุปคุตเถระเจ้าไปสถิตสถาน ในวิหารผาสาทป่เส้า ขอพระมหาอุปคุตเถระเจ้ามีเมตตาคุณณา ปกปักษ์รักษาอย่าให้อภัยมารักยั้งตั้งหลายมาผาจดจ่อเจ้าผู้ข้าตั้งหลายสักเอื้องสักประการ หื้อผู้ข้าตั้งหลายได้อยู่สุขเจยบาน ได้กระต่าบุญหื้อทานไปใจ ๆ หื้อปันได้เข้าใกล้หมาเนรพานเจ้านันจุงจักมีเตียงแต่ดีหลีเตอะ ฯ^๔

แบบที่ ๒ สาธุ กันเเต พระอุปคุตโต มหาเถโร นามะเสฏโฐอะนันตาทิคุโน อิมังโลกังอะหัง วันทามิ สัพพะทา สาธุ สาธุ โอกาสะ ข้าแต่พระมหาอุปคุตเถระเจ้าต้นผาเสริฐ ถ้าเลิศกว่าโลก โลกว่าต้นผาแบ่ หมูมาร อตีแต่กำโลโสกระราจา ปางเมื่อพระยาอโศกราจามหาราช สร้างยังมหาธาตุเจ้าแปดหมื่นสี่พันหลัง เจ้ายังจะนะผาแบ่ แก่พระยามารต้นเคื่องคาบ ต้นใจบาปหยาบจ้า จึงได้สถาปนาพระธาตุเจ้าไว้ หื้อเป็นตีไห้วและสักกระปูจา แก่คนและเทวดาสืบต่อกันมาถึงกาละบัดนี้แสนุสสะโลกนบ้นอมไห้วและสักกระปูจา อะนันตาทิคุโนเจ้าต้นทะรงคุณอนันต่า หาที่สุดบ่ได้ จึงมานมัสการวานไห้วขอเป็งสมปาน ผู้ข้าตั้งหลายต่างมีใจบานจมนั้น โสมนัสสะต้องตื่นด้วยศรัทธาจึงปากันมาสมานฉันทะพร้อมเปียงกันนับเลียงจุนจุงค์หมายมีสวารุสมภารเจ้าอาวาสจื่อ (ออกชื่อพระสงฆ์พร้อมฉายา) ผู้เป็นประธานกว่าผู้ข้าตั้งหลาย จัตนับทหมายได้.....รูป พร้อมด้วยเทवासักโยมจุน หนปายนอกหมายมีศรัทธาอันน้อยใหญ่ญิงจาย จุผู้จุงคน ได้พร้อมเปียงกันเปือว่าจักกระดำการมั่งคละกรรมอันหนักอันใหญ่ คือว่า (งานอะไรก็ว่าไป) ว่าสิ้นนี้แต่ดีหลี บัดนี้ผู้ข้าตั้งหลาย ได้ตกแต่งพร้อมน้อมนำมายังบุปผาราคา ดวงดอก ข้าวตอกดอกไม้และลำเตียน มาจำเนียรไว้เหนือขันกับตั้งบริวารวัตถุทานตั้งหลายมวลผู้นี้มาฐาปะนาตั้งไว้ในตื้นแล้ว ผู้ข้าตั้งหลายขออาราธนายังพระอุปคุตเถระเจ้า จุงอินดูคุณณาได้เสด็จลีลา

^๔ ถาณสมปนโน, คู่มือสมภาร, (ลำพูน : ภิญโญ, ๒๕๓๘), หน้า ๑๑๑ - ๑๑๓.

ย้ายต้นต๋ิบมาสถิตสถาน ยังวิหารเหนืออาสนาเด่นแก้ว ในตีกากาละวันนียามนี้แต่ดีหลี แล้วขอมหาเถรเจ้ามีเมตตาได้ห้ามทัพ ดับเสียยังสัพพะมาร สัพพะภัยยะอุปัทวะกั๊วลอนทรายดังหลายต่าง々なนา อันต๋ิจักมาแต่จตุทิสา อัญฐะทิสา ทะสะทิสา และทวาทะสะสิบสองราศี อุปะเหตุวา ขออย่าหื้อหม่มมารมาผากฎจื่อแก๊ผู้ข้าดังหลายสักเยื้องสักประการขอหื้อผู้ข้าดังหลายได้กระทำบุญทานไปจื้อๆ ขอหื้อได้อยู่อุคมิจำเริญด้วยดังปณิธานะ ขอหื้อสมดังก้ามักกำหนดนาแห่งสมณะศรีทธา และมูลศรีทธาผู้ข้าดังหลายจุนจุงค์ จุผู้จุนใหญ่่น้อยญิงจายนั้นจุงจักมีเตียงแต่ดีหลีแต่เตอะฯ^๕ จากนั้นทางวัดและคณะศรีทธาของวัดนั้นจะต้องจัดเพื่อบูชาถวายภัตตาหารมังสวิรัตทั้งตอนเช้าและเพลตลอดงาน

คำถวายข้าวอุปคุต

อิมัง โอทนะปิตตะทานัง มะหาอุปคุตเถรัง สักกัจจัง เทวะปุเชมะ, ทุตติยัมปิ อิมัง โอทนะปิตตะทานัง มะหาอุปคุตเถรัง สักกัจจัง เทวะปุเชมะ, ตติยัมปิ อิมัง โอทนะปิตตะทานัง มะหาอุปคุตเถรัง สักกัจจัง เทวะปุเชมะ, จัสสะรัตตัง อิตถายะ ทิตายะ สุขายะ ยาวะ นิพพานายะ สังวัตตันตุ โน ฯ

คำโอกาสอาราธนาพระอุปคุตแบบอีสาน

แบบที่ ๑ คำอาราธนาพระอุปคุต โอกาสะ โอกาสะ ผุ่งข้าทั้งหลาย อภิวันท์ให้วียงพระมหาอุปคุตผู้ประเสริฐ มีศักดาเลิศปรากฏ ทรงเกียรติยศชีณา กว่าพระอรหันตาทั้งหลาย ข้าขออาราธนามหาเถระผู้มีอาคมแก่กล้า จงเสด็จแต่น้ำคองคา มาผจญมารร้ายด้วยบาทพระคาถาว่า อุปคุตโต มหาเถโร ศิขณะภูโต สามุทธะโย เอกะมาโร เตชะมาโร ปะลายันตุ ผุ่งข้าทั้งหลายขออาราธนามหาเถระเจ้า จงมาผจญมลมารทั้งห้า ไต้ลุ่มฟ้าและเวหน ภายบนแต่อกนิภูฐานเป็นเค้าตลอดเท่าถึงนาคครุฑ มนุษย์เทวา ผู้มีใจสาโหด โกรธาโกรธธรรม ผุ่งมีใจดำป่อง หน้ามีตมุ่นมานมัว ถ้าผายเหนือและขอกได้ทั้งที่ใกล้และที่ไกล ตะวันตกและตะวันออก ขอบเขตภูมิสถาน อันผุ่งข้าทั้งหลายจักพึงพระธรรมเทศนา ในสถานที่นี้ ขออัญเชิญพระอาทิตย์ผู้วิเศษใสแสง พระจันทร์แยงเยื้องโลก อังคารโผดผายผัน พุทธพลัษฏ์ล้นแว่นเทียว ศุภร์เสาร์เกี่ยวค้อยระว้าง กำจัดบังแหวดไว้ เทพไท่ตนลือฤทธิ์พระพายแมนมิตรไตรสถาน พระอิศวรผันผายแผ่รัศมีแก่แดโช ผาบัศัตรูมาฮ้าย ในคุ่มช่วงเขตสถาน อันผุ่งข้าทั้งหลายจักยกทานและและพึงเทศน์ องค์เทเวศจงฮักฮักกำจัดประดามารโหดร้าย ให้พลัดพ่ายกลับหนี อย่าฮาวีช่วงเขตที่นี้ก็ข้าเทอญโย โย อุปคุตโต มหาเถโร ยัง ยัง อุปคุตตัง มหาเถรัง กายัง พันธะมะรัส สะติวัง สัพพะยกขา ปะลายันตุ สัพเพ ภยา ปะลายันตุ สัพเพ ปิสายา ปะลายันตุ ผุ่งผิยักษและ

^๕ พระภททพงษ์ นิลุตติเมธี, “ศึกษาอิทธิพลของพระอุปคุตที่มีต่อสังคมชาวพุทธในล้านนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๓๘.

ผีเสื้อ ผูกเป็นใจพญามาร สุทนต์ทั้งหลายมีใจ อันมักผาบัณฑ์ตนประเสริฐ สัพพัญญู ปะลายันตุ จงผันผายออกหนี จากขอบเขตประเทศที่นี้ ก็ข้าเทอญ^๖

แบบที่ ๒ คำอาราธนาเชิญพระอุปคุตความว่า “โอกาส โอกาส ผูกข้าทั้งหลายขอขาบ (กราบ) ไหว้พระมหาอุปคุตตะเถระเจ้าคนฉลาด ด้วยอาคมพรหมจารีอันแก่กล้า ได้ลุ่มฟ้าลือชาผะหย่า จบไตรเพท วิเศษด้วยกองธรรม ผูกข้าทั้งหลายขอโอกาสอาราธนาออกมาแต่แม่น้ำสมุทรวงศา อันเจ้านิรมิตเป็นเมืองแก้ว อันแล้วด้วยอาคมจบไตรเพท วิเศษกว่าอรหันตาเจ้า บัดนี้ผูกข้าพเจ้าทั้งหลาย จะพร้อมยังภูมิสถาน บิให้มารทั้งห้า ที่จะมาเบียดเบียนแก่ผูกข้าทั้งหลาย ในสถานที่จัดงานแก่ข้าเทอญ^๗”

คาถาพระอุปคุต

บทที่หนึ่ง อุปคุตโต มหาเถโร เยนะ สัจจนะ ยะสัจ วาชิปุเร อะหุสัจจะ วัชเชนะ วิสังสามัส สะหัญญะตุ

บทที่สอง อุปคุตโต เยนะสัจจนะ ยะสาโม สัจจิมา มาตา เปติกะโรอาหุ กุเรชฌฐา ปังจาโยโน เอเตนะ สัจจะวัชเชนะ วิสสา มัสสะหัญญะตุ

บทที่สาม อุปคุตโต เยนะสัจจนะ ยะสาโม ปานาปิ ยัตตะโร มะมะ เอเตนะ สัจจะวัชเชนะ วิสัง สามัสสะ หัญญะตุ

บทที่สี่ อุปคุตโต ยะจิน จิตตะ ปุญญะมังทะ เจวะ สิตุจะเต สพเพนะเต สาเลนะ อีสามัสสะหัญญะตุ^๘

เมื่อเสร็จงานแล้วจะต้องกล่าวคำขอขมา หรือกล่าวขอภัยที่ได้ล่วงเกินอย่าได้เกิดภัยอันตรายทั้งในปัจจุบันและอนาคตแก่ญาติโยมทั้งหลายแล้วแห่ไปส่ง คือ ตามโบราณบอกว่า “เอามาอย่างไร เอาไปอย่างนั้น” เมื่อถึงฝั่งแม่น้ำค่อยเอาก่อนหินวางลงอย่างนุ่มนวล ห้ามโยนก่อนหิน ถ้าวัดไหนตอนมาแห่มารับ แต่ตอนกลับไม่แห่โดยให้คนใดคนหนึ่งนำไปโยนลงแม่น้ำ ถือว่าเป็นข้อห้ามของคนล้านนา ถ้าวัดไหนกระทำคนล้านนาเรียกว่า “ตกขีด” จะทำให้เจ้าอาวาส คณะกรรมการและชาวบ้านวัดนั้นแตกความสามัคคีกันทำให้เกิดความเดือดร้อน

เคล็ดวิธีบูชาพระอุปคุต ๑. ถวายน้ำสะอาดวันละ ๑ แก้วที่สะอาด จตุรูปหอม ๓ ดอก (หรือจะรูปไฟฟ้าสมัยใหม่ก็ได้) ๒. ดอกมะลิหรือดอกบัวขาว ลอยอยู่ในภาชนะที่ใส่น้ำ ๓. ถวายข้าว,

^๖ พระมหาชาติ มานพ, ประเพณีบุญผะเหวดประเพณีไทยภาคอีสาน, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://mahachat.com/index.php/doc/206-2013-09-10-11-58-48> [๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

^๗ บุญเกิด พิมพ์วรรณธากุล, อีต คอง คะล้า มรดกไทอีสาน, (ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังน่านาวิทยา, ๒๕๕๔), หน้า ๑๑๘-๑๑๙.

^๘ พระมหาชาติ มานพ, ประเพณีบุญผะเหวดประเพณีไทยภาคอีสาน, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://mahachat.com/index.php/doc/206-2013-09-10-11-58-48> [๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

กล้วย, ขนมหู, ทุกเช้า หรือในทุกวันพระ แต่ห้ามถวายประเภทสิ่งมีชีวิต เพราะท่านไม่โปรดการฆ่าสัตว์ ตัดชีวิต ซึ่งเป็นกรรมที่ผูกพัน ๔. เวลาจัดงานหรือมีพิธีการใด ให้จัดโต๊ะพิเศษ อันเชิญพระอุปคุตมาตั้งไว้ พร้อมบูชาเครื่องสักการะตลอดงาน ระวังอย่าให้ไฟที่จุดบูชาและในงานดับขณะกำลังทำพิธี คำบูชาเพื่อขอโชคลาภจากพระอุปคุต เริ่มต้นด้วยการจุดธูปเทียนบูชา พร้อมกับดอกไม้หอม เครื่องหอม น้ำหอมต่างๆ เทหยดใส่ในขันนํ้ามนต์ ณ ที่บูชาพระในบ้าน ในร้านค้า หรืออาคารสำนักงาน จากนั้นอธิษฐาน ขอให้กลั่นควันธูปเทียน โดนลมพัดไปทางไหน ของให้ตกลงใจผู้คนที่เข้ามาอุดหนุนตลอด ขอให้ดำเนินกิจการด้วยความราบรื่น ร่ำรวย และมีความสำเร็จสมปรารถนาทุกประการ เมื่ออธิษฐานจุดธูปเทียนบูชาแล้ว ให้สวด นะโม ๑ จบ และสวดคำบูชาขอลาภพระอุปคุต ๑ จบ (หากจะให้เกิดผลเร็วให้สวด ๕ จบทุกเช้าเย็นและเวลาที่ว่าง) ดังต่อไปนี้

ตั้งนะโม ๓ จบ คำบูชาขอลาภพระอุปคุต มหาอุปคุตโต จะ มหาลาโภ พุทโธ ลาภัง สัพเพชะนา พะหุชะนา ราชาบุรีโสธิตถียอมาณัง นะโมโจรา เมตตาคจิตตัง เอหิจิตติจิตตัง ปิยังมะมะ สะเทวะกัง สะพรหมมะกัง มนะสฺसानัง สัพพะลาภัง ภาวัน ตุ เมฯ เอหิจิตติจิตตัง พันธะนัง อะทิตถิยา ปะอัยยิสสุตัง อุปฺปะสสะอิฯ (ในบางแห่งใช้คาถาบทนี้ “ อุปฺปะสสะโต จะ มหาเถโร สัมพุทเธนะ วียากะโต มารัญจะ มาระพะลัญจะ โสอิทานิ มหาเถโร นะมัสสิตะวา ปะติฏฐิตโธ อะหัง วันทามิ อิทาเนวะ อุปฺปะสสะโต จะ มหาเถรัง ยัง ยัง อุปฺปะสสะโต ชาตัง วิธัง เสติ อะเสสะโต มหาลาภัง ภาวันตุเม

เมื่ออธิษฐานจุดธูปเทียนบูชาแล้ว ให้สวดนะโม ๓ จบ และสวดคาถาบูชาขอลาภพระอุปคุต ๑ จบ แล้วทำนํ้ามนต์สวดด้วย คาถาขอลาภพระมหาอุปคุต อีก ๑ จบเสร็จแล้ว เอนํ้ามนต์ประพรมร้านค้า และสินค้าต่างๆ ในร้าน หรือทำธุรกิจอย่างอื่น ก็ให้เอนํ้ามนต์ประพรมภายในสำนักงานและอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในการประกอบธุรกิจนั้นทั้งหมด

ให้ปฏิบัติตามที่กล่าวมานี้ก่อนเปิดร้านในตอนเช้า ก่อนลูกค้าจะเข้าร้านหรือเปิดสำนักงานเวลาเช้า เป็นการทำเสน่ห์ เมตตามหานิยม มีลูกค้าเข้ามาอุดหนุนมากมาย มีโชคลาภเข้ามาไม่ขาดระยะ ส่งเสริมให้ฐานะร่ำรวยมาก โจรผู้ร้ายบังเกิดเมตตาสงสารไม่ยากมารบกวนหรือคุกคาม ที่สำคัญศัตรูคู่แข่งไม่อาจขัดลาภหรือผลประโยชน์ได้ ทั้งหมดนี้เป็นเป้าหมายของการบูชาพระอุปคุตทั้งชาวไทยและชาวล้านนาที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ

จากการศึกษาและสังเกตการณ์งานฉลองเสนาสนะภายในวัดในล้านนาเกี่ยวกับการอาราธนาพระอุปคุตมาคุ้มครองงาน แสดงให้เห็นว่า คนล้านนามีความเชื่อเรื่องพระอุปคุตเป็นอย่างยิ่ง และมีอิทธิพลต่อคนล้านนาทำให้เกิดพิธีกรรมที่ปฏิบัติสืบ ๆ กันมา จากการสังเกตพบว่า คนในชุมชนให้ความสนใจและเข้าร่วมพิธีกรรมการอาราธนาพระอุปคุตด้วยความศรัทธาและความเชื่อที่ว่า พระอุปคุตจะมาปกป้องคุ้มครองงานไม่ให้เกิดปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ เพื่อความผาสุกของวัดและหมู่บ้านที่

ตนอาศัย จึงได้พร้อมใจกันเข้าร่วมขบวน จากความร่วมมือกันของคนในชุมชนทำให้เกิดความสามัคคีกัน ในชุมชนและช่วยกันดูแลป้องกันภัยต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นภายในงาน ซึ่งถือว่าเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ต้องการที่จะสื่อให้ลูกหลานในชุมชนเกิดความสามัคคี ช่วยกันดูแลซึ่งกันและกัน ก่อเกิดการสร้างความสัมพันธ์กันภายในหมู่บ้าน ไม่ทำให้เกิดความแตกแยก เรื่องร้าย ๆ ต่าง ๆ ก็จะไม่เกิดขึ้นส่วนพระสงฆ์ตลอดจนผู้เข้าร่วมพิธีกรรมอาราธนาพระอุปคุต ไม่ให้กระทำการสิ่งที่ไม่ดีบาปหรือความชั่วต่าง ๆ และให้เกรงกลัวต่อพระอุปคุต เนื่องจากท่านเป็นผู้มีฤทธิ์ หากจะกระทำ พุทและคิดความชั่วต่าง ๆ ให้เกรงกลัวต่อพระอุปคุต ให้มีสติสัมปชัญญะ ซึ่งเป็นกุศโลบายในการสอนให้ทำดีอีกทางหนึ่งด้วย

๓.๒ ความเชื่อทั่วไปที่ปรากฏในเรื่องพระอุปคุต

ความเชื่อ คือ ความพยายามของคนรุ่นก่อน ๆ เพื่อหาคำตอบให้กับคำถามเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่แวดล้อมตนเอง หรือเกี่ยวกับตนเอง โดยอาศัยประสบการณ์บ้าง จินตนาการบ้าง เพื่อให้ได้คำตอบที่ไม่เป็นเหตุเป็นผลทางวิทยาศาสตร์ แต่คนยอมรับแล้วส่งผ่านยังคนรุ่นหลัง ๆ ความเชื่อก็มักถูกทำให้ลึกลับยิ่งขึ้นด้วยการประกอบพิธีกรรม^๙ เพื่อให้สามารถสัมผัสและใกล้ชิดเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จนเกิดเป็นประเพณีต่าง ๆ ขึ้นอีกมากมายต่อความเชื่อนี้

๓.๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ

คำว่า “ความเชื่อ” มีอยู่หลายความหมาย นักวิชาการและผู้รู้ได้ให้ความหมายของความเชื่อไว้โดยภาพรวม ดังนี้

๑) ความเชื่อ คือ การยอมรับว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นความจริงหรือเป็นสิ่งที่เราไว้วางใจ ความจริงหรือความไว้วางใจที่เป็นรูปของความเชื่อนั้น ไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นความจริงที่ตรงตามหลักเหตุผลหรือหลักวิทยาศาสตร์ใด ๆ คนที่เชื่อในฤกษ์ยามก็จะถือว่า วันเวลาการโคจรของดวงดาวจะก่อให้เกิดผลต่อตัวมนุษย์ คนที่เชื่อเครื่องรางของขลังก็จะมีคามยึดมั่นว่า เครื่องรางของขลังให้คุณให้โทษแก่ตนได้จริง ตัวอย่างของความเชื่อ ได้แก่ ไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ โชคลาง ของขลัง ผีสางนางไม้ ความเชื่ออำนาจลึกลับ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ เหล่านี้เป็นต้น^{๑๐}

๒) ความเชื่อ เป็นนามธรรมเป็นกิจกรรมทางจิตที่ค่อนข้างสลับซับซ้อน ที่ยอมรับสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่ามีอยู่ หรือเป็นอยู่โดยมีหลักฐานพยานสนับสนุนอยู่บ้าง เมื่อมีความเชื่อต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ก็

^๙ ตนาพร เศรษฐกุล, “ความเชื่อและพิธีกรรมของไทย – ไท ที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาชาวบ้าน : ศึกษากรณีลื้อ”, (เอกสารสัมมนาทางวิชาการ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๓๗) (อัดสำเนา).

^{๑๐} กลุ่มวิทยาลัยครูภาคใต้, ความเข้าใจเกี่ยวกับสังคม, (กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๒๓.

พยายามแสดงออกทางกาย ทางวาจา ต่อสิ่งนั้น ทำให้เป็นรูปธรรม จึงทำให้เกิดพิธีกรรมที่สำคัญขึ้น พิธีกรรมจะต้องมีบรรยากาศแห่งความศักดิ์สิทธิ์อยู่ด้วย ถ้าไม่มีบรรยากาศแห่งความศักดิ์สิทธิ์ก็ไม่ใช่พิธีกรรม^{๑๑}

๓) ความเชื่อเป็นสิ่งที่มิมีประโยชน์ คือ ความเชื่อทำให้เกิดความมั่นใจเกิดพลัง เกิดการสร้างสรรค์ เกิดความสามัคคี เกิดรูปธรรม ความเชื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดปัญญา ทำให้นับถือศาสนาได้อย่างมั่นคง^{๑๒}

สรุปว่า ความเชื่อ คือการยอมรับหรือไว้วางใจโดยไม่จำเป็นต้องเป็นจริงตามหลัก หลักเหตุผล หรือวิทยาศาสตร์ เป็นกิจกรรมทางจิตที่ค่อนข้างซับซ้อน ทำให้เกิดพิธีกรรมที่สำคัญและศักดิ์สิทธิ์ เป็นประโยชน์ ทำให้เกิดความมั่นใจ เกิดพลัง การสร้างสรรค์ เป็นต้น เป็นพื้นฐานให้เกิดปัญญาทำให้นับถือศาสนาได้อย่างมั่นคง

๓.๒.๒ ความเชื่อในทางพุทธศาสนา

คำว่า “ความเชื่อ” ในทางพระพุทธศาสนาจากศัพท์ภาษาบาลีว่า “สทุธา”^{๑๓} โดยทั่วไป พระพุทธศาสนาสอนว่า การที่คนเราจะเชื่ออะไรลงไป ไม่ควรเชื่ออย่างงมงาย ควรที่จะเชื่ออย่างมีเหตุผล เพราะฉะนั้น ในที่ใดที่พระพุทธเจ้าสอนเรื่องความเชื่อ ก็จะมีคำสอน เรื่องปัญญาในที่นั้นด้วยเสมอ ผู้นับถือพระพุทธศาสนา จึงเชื่อว่าเป็นผู้มีเสรีภาพในการใช้ความเชื่ออย่างเต็มที่ เพราะพระพุทธศาสนาไม่นิยมการบังคับ การล่อลวงให้เชื่อในสิ่งใด ๆ ทั้งนั้น^{๑๔}

พระพุทธองค์ทรงวางแนวตรวจสอบหลักความเชื่อ เพื่อป้องกันความคลาดเคลื่อนจากการตีความ และความเชื่อต่าง ๆ ด้วยกาลามสูตร ๑๐ ประการดังนี้

- ๑) อย่าด่วนเชื่อ โดยฟังตามๆ กันมา
- ๒) อย่าด่วนเชื่อ โดยการสืบทอดประเพณี
- ๓) อย่าด่วนเชื่อ โดยตื่นข่าวลือ
- ๔) อย่าด่วนเชื่อ โดยอ้างตำรา
- ๕) อย่าด่วนเชื่อ โดยนึกเอาเอง
- ๖) อย่าด่วนเชื่อ โดยการคาดคะเน

^{๑๑} แสง จันทร์งาน, ศาสนศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๔), หน้า ๙๖.

^{๑๒} มณี พะยอมยงค์, “ความเชื่อของคนไทย”, ใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๗๑.

^{๑๓} พระธรรมกิตติวงศ์, ศัพท์วิเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๕๐), หน้า ๖๖๑.

^{๑๔} พระมหาเปรม โอภาโส, “ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒๑.

๗) อย่าด่วนเชื่อ โดยตรึงตรองเอาตามอาการ

๘) อย่าด่วนเชื่อ โดยชอบใจว่าตรงตามลัทธิของตน

๙) อย่าด่วนเชื่อ โดยผู้พูดเป็นคนควรเชื่อได้

๑๐) อย่าด่วนเชื่อ โดยนับถือว่า ท่านเป็นครูอาจารย์ของเรา^{๑๕}

นอกจากนี้ในพระพุทธศาสนาได้แสดงเรื่องความเชื่อที่ถูกต้องมีเหตุมีผล ๔ ประการ คือ

๑) กัมมสัทธา เชื่อกรรม ได้แก่ เชื่อมั่นว่าทำดีก็ได้รับผลดี ทำชั่วก็ต้องรับผลชั่ว

๒) วิปากสัทธา เชื่อวิปาก ได้แก่ เชื่อมั่นในผลของกรรม ผลของการกระทำนั้น ๆ เช่นเชื่อมั่นว่าผลที่ดีมาจากกรรมที่ดี ผลที่ชั่วก็มาจากกรรมที่ชั่ว เป็นต้น

๓) กัมมัสสกตาสัทธา ได้แก่ ความเชื่อมั่นว่าสัตว์มีกรรมเป็นของ ๆ ตน หมายความว่าเหตุ ทั้งผล รวมลงที่คน เมื่อคนทำเหตุ คือ กรรมดี ก็ผลิตผลดี กรรมและผลที่ดีก็รวมลงอยู่ที่บุคคลเมื่อบุคคลทำกรรมที่ชั่ว ผลิตผลที่ชั่ว เหตุผลที่ชั่วก็รวมลงที่บุคคล จึงเรียกว่า กัมมัสสกตา ความที่สัตว์มีกรรมเป็นของ ๆ ตน เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของ ๆ ตน

๔) ตถาคตโพธิสัทธา ได้แก่ ความเชื่อมั่นในความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า คือ เชื่อพระปัญญาของพระองค์มั่นใจในพระองค์ว่าพระองค์ได้ตรัสรู้สัจธรรมจริง^{๑๖}

เกี่ยวกับความเชื่อทั้ง ๔ ประการนี้ เป็นที่รู้จักกันมากในสังคมไทย หากแต่ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมีเพียงความเชื่อในความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้านั้น^{๑๗} แต่ถ้าศึกษาในเชิงลึกก็จะทำให้พิจารณาได้ว่า ความเชื่ออีกทั้ง ๓ ประการก็รวมอยู่ในความเชื่อในความรู้ของพระพุทธเจ้านั่นเอง

ส่วนในคัมภีร์อรรถกถาได้แสดงความเชื่อ ๒ ประเภท คือ ๑.ความเชื่อกรรมและผลของกรรม ๒.ความเชื่อปัญญาตรัสรู้ของตถาคตหรือเชื่อพระรัตนตรัย^{๑๘}

พระพุทธองค์ได้ตรัส เรื่องความเชื่อว่ามีผลเป็น ๒ ประการในปัจจุบัน คือ ๑) สิ่ง que เชื่อกันด้วยดีแต่กลับเป็นของว่างเปล่าเป็นเท็จไปก็มี ๒) สิ่งที่ไม่เชื่อกันด้วยดีแต่สิ่งนั้นกลับเป็นจริงแท้ไม่เป็นอื่นก็มี^{๑๙}

สรุปได้ว่า ความเชื่อในทางพระพุทธศาสนานั้น ให้เชื่ออย่างมีเหตุผล โดยพระพุทธเจ้าทรงวางตรวจสอบความเชื่อไว้ ๑๐ ประการ มิให้สักแต่เชื่อตามๆ กันไป แต่ทรงสอนให้เชื่ออย่างถูกต้อง

^{๑๕} อด.ดิก. (ไทย) ๒๐/๖๖/๑๘๓-๑๘๘.

^{๑๖} อด.ว. (ไทย) ๓๕/๘๒๒/๓๙๙.

^{๑๗} พระพรหมคุณาภรณ์, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : เอส.อาร์.พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๑๔๐.

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๐.

^{๑๙} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๒๘/๕๓๘

เชื่อในกรรมคือการกระทำ ผลของการกระทำ ความเป็นผู้รับผลของกรรมที่ตนทำไว้และมั่นใจในความ
ตรัสรู้ของพระพุทธองค์ ความเชื่ออย่างเดียวโดยไม่มีปัญญาในปัจจุบัน อาจเปลี่ยนแปลงไปได้

๓.๒.๓ ความเชื่อเรื่องอุปคุตในสังคมไทย

ความเชื่อในสังคมไทยเป็นนามธรรมที่เกิดขึ้นจากศรัทธาต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แล้วจึงแสดงออก
ต่อสิ่งที่เคารพนับถือ เช่น การกราบไหว้บูชา จึงทำให้เกิดพิธีกรรม ก็คือการแสดงออกเป็นรูปธรรม
ความเชื่อและพิธีกรรมเป็นสิ่งที่คู่กันแยกออกจากกันไม่ได้ เกิดความเชื่อแล้วก่อให้เกิดพิธีกรรมขึ้น
ความเชื่อเรื่องพระอุปคุตในสังคมไทย ได้ปรากฏในหลายรูปแบบซึ่งผู้วิจัยจะประมวลมาเป็น ๔
ประเด็น ดังต่อไปนี้

๑) ความเชื่อเรื่องอุปคุตในวรรณกรรมไทย

วรรณคดีเรื่องพระอุปคุตที่มีบทบาทใกล้ชิด กับชีวิตของคนไทยเป็นอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะเป็น
บทบาทด้านเกี่ยวกับความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ในวรรณกรรมภาษาไทยที่ได้กล่าวถึงพระอุปคุตที่
เห็นชัดๆ นั้นมีอยู่ ๒ เล่ม คือ คัมภีร์ปฐมสมโพธิกถาและคัมภีร์โลกบัญญัติ มีความเป็นมาดังนี้

ก) คัมภีร์ปฐมสมโพธิกถา

คัมภีร์ “ปฐมสมโพธิกถา” (ฉบับ ๒๙ ปริเฉท) เป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณ
เจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส วัดพระเชตุพนฯ พระนคร เป็นเล่มที่รู้จักกันกว้างขวางที่สุด

ปฐมสมโพธิกถา ที่รู้จักกันมาก และใช้ศึกษาอย่างเป็นวรรณคดีสำคัญนั้น คือฉบับที่เป็น
นิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส วัดพระเชตุพน ทรงรจนาถวายฉลอง
พระราชศรัทธาพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ได้ทรงอาราธนาเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๗^{๒๐}

กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงแปลชำระจากต้นฉบับภาษาบาลี ซึ่งไม่มีบอกไว้ให้
ทราบว่าใครเป็นผู้แต่ง แต่งเมื่อไรฉบับที่ทรงรจนานี้ทรงชำระปฐมสมโพธิกถาฉบับเก่า ทรงตัดและเติม
ขยายความสำคัญบางตอน เนื้อหามีคติทั้งมหายานและเถรวาทปนกันมาแต่เดิม และทรงจัดเป็นบท
ตอนเพิ่มขึ้นรวมมี ๒๙ ปริเฉท มีทั้งฉบับภาษาบาลีและฉบับแปลเป็นภาษาไทย^{๒๑}

ความน่าสนใจประการหนึ่งของคัมภีร์นี้ก็คือ การแปลเป็นภาษาไทยของสมเด็จพระ
ปรมานุชิตชิโนรส ทรงมีวิธีแปลที่พิสดารมาก ทรงใช้วิธีแปลทับศัพท์ภาษาบาลีแล้วขยายความ
ด้วยภาษาบาลีบ้าง ภาษาไทยบ้างปนกันไป เช่น “สังสารนิवासกอบด้วยอาทินวโทษภยุปัทวันตราย
ใหญ่หลวง”, “ปราศจากสัญจรมรรคาแห่งราคาทิกิเลสทั้งหลายแล้ว”

^{๒๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒,
(กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๘๘-๑๘๙.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๘-๑๘๙.

สรุปพอได้ใจความว่า คัมภีร์ปฐมสมโพธิกถา ๒๙ ปริเฉทโดยพิสดารนี้ เป็นหนังสือแสดงถึงประวัติพระพุทธเจ้าโดยละเอียดพิสดาร สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ได้เรียบเรียงโดยละเอียดสำนวนไพเราะ อ่านฟังเข้าใจง่าย จึงเป็นหนังสือที่พุทธศาสนิกชนทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิตนิยมอ่านฟังกันอย่างแพร่หลาย

ข) คัมภีร์โลกบัญญัติ

โลกบัญญัติ เป็นอีกคัมภีร์หนึ่งที่มีเรื่องเกี่ยวกับภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ของโลกจัดอยู่ในหมวดโลกศาสตร์ เป็นคัมภีร์ที่ท่านผู้รจนาแม้จะเป็นพระภิกษุสงฆ์ก็ได้มุ่งเขียนหนังสือธรรม เพื่อสอนศาสนาโดยตรง ตามความเชื่อถือเก่า ๆ ที่ว่านักศาสนาจะต้องเขียนหรือแต่งหนังสือธรรมที่เกี่ยวกับคำสอนของศาสนาเท่านั้น แต่ตรงกันข้าม คัมภีร์นี้ท่านผู้รจนาได้พรรณนาถึงกำเนิดขึ้นของโลก ความเปลี่ยนแปลงของโลก และความดับของโลก ตลอดทั้งสัตว์ผู้อาศัยอยู่ในโลกด้วย นอกจากนั้นยังกล่าวถึงโลกทิพย์ คือ เทวโลกและยมโลก ตลอดถึงจักรวาล และพระอุปคุตก็ปรากฏด้วย ซึ่งเป็นเรื่องละเอียดลึกซึ้งอยู่เหนือข้อพิสูจน์ของสามัญชนจะทำได้ นับว่าเป็นความฉลาดของท่านผู้แต่งอย่างน่าอัศจรรย์ยิ่งดูคล้ายกับว่าท่านผู้รจนาจะเป็นผู้สิ้นอาสวกิเลส จึงสามารถหยั่งรู้เรื่องราวของโลกได้อย่างชำخองเช่นนี้ นับว่าเป็นเรื่องที่สำคัญน่าสนใจควรแก่การศึกษาค้นคว้ามากคัมภีร์หนึ่ง แม้ชาวต่างประเทศ เช่น ฝรั่งเศส ได้จัดพิมพ์ภาษาบาลีเรื่องนี้เป็นอักษรโรมัน และแปลเป็นภาษาฝรั่งเศสออกเผยแพร่มากแล้ว เป็นหลักฐานที่ยืนยันได้ว่าคัมภีร์ที่เกี่ยวกับโลกศาสตร์เรื่องนี้เป็นความรู้ใหม่มีสิ่งลึกลับอยู่ในเนื้อหาเป็นศาสตร์ที่ทุกชาติศาสนาสามารถศึกษาค้นคว้าได้โดยไม่ขวยเขินว่าเป็นคติทางพระพุทธศาสนา

หนังสือที่มีเนื้อหาคล้ายคลึงกับโลกบัญญัติ คือ ว่าด้วยโลกและจักรวาลเหมือนกัน แต่มีความแตกต่างในข้อปลีกย่อยอยู่มาก ซึ่งหอสมุดแห่งชาติได้ถ่ายทอดและแปลเป็นภาษาไทยแล้ว มี ๒ เรื่อง คือ โลกทิปการและจักกวัตติปนิ^{๒๒} แต่ผู้รจนาไม่ใช่คนเดียว

ท่านผู้รจนาคัมภีร์นี้ คือ พระสังฆธรรมโฆษเถระ ชาตีกาเนตของท่านไม่ปรากฏแน่นอนว่าท่านเป็นชาวพม่าหรือชาวลังกา บางอาจารย์กล่าวว่าท่านเป็นพระเถระนักปราชญ์ชาวลังกาท่านรจนาคัมภีร์นี้ในลังกาในสมัยอนูราธปุระ บางอาจารย์กล่าวว่าท่านเป็นพระเถระนักปราชญ์ชาวพม่าท่านรจนาคัมภีร์นี้เป็นภาษาบาลีอักษรพม่า หนังสือที่ท่านรจนาเท่าที่ปรากฏในหนังสือวรรณคดีบาลีของพม่า มี ๒ เรื่องคือ ชคตทิปนิ และโลกบัญญัติ แต่คัมภีร์โลกบัญญัตินี้ เป็นที่นิยมอย่างกว้างขวางกว่าคัมภีร์แรก

^{๒๒} พระสังฆธรรมโฆษเถระ, **โลกบัญญัติ**, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร หอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๒๓),

กรมศิลปากร เห็นประโยชน์จากการพิมพ์หนังสือเรื่องนี้ออกเผยแพร่หลายประการเป็นต้นว่า เพื่อให้มีคัมภีร์โลกปัญญาอักษรไทย สำหรับใช้ศึกษาค้นคว้า เพื่อให้มีหนังสือประเภทโลกศาสตร์ตามคติทางศาสนาเพิ่มขึ้น และเพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักศึกษาและผู้สนใจศึกษาค้นคว้าวิชาประเภทวรรณคดีบาลี จึงได้มอบให้ศาสตราจารย์นาวาอากาศเอก (พิเศษ) แย้ม ประพัฒน์ทอง เปรียญธรรม ๙ ประโยค สำนักวัดกิตติณีนารถ อักษรศาสตร์ดุสิตบัณฑิตยสถาน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อดีตผู้อำนวยการกองอนุศาสนาจารย์กองทัพอากาศ แปลจากภาษาบาลี เป็นภาษาไทยไว้ชั้นหนึ่งก่อน และเมื่อจะพิมพ์ขึ้นในครั้งนี้ได้มอบให้นายสุวัฒน์ โกพลรัตน์ เปรียญธรรม ๙ ประโยค M. A. สำนักเรียนวัดเบญจมบพิตร กรุงเทพฯ นักภาษาโบราณ กองหอสมุดแห่งชาติเป็นผู้ตรวจสอบและค้นหาที่มาในภาคภาษามคร และจัดทำตรชน^{๒๓}

๓.๒.๔ ความเชื่อที่ปรากฏในเรื่องพระอุปคุต ที่ส่งผลทำให้เกิดประเพณีต่าง ๆ ในสังคมไทย

ความเชื่อเรื่องพระอุปคุตได้มีอิทธิพลต่อสังคมไทย ในภูมิภาคต่าง ๆ และได้ก่อให้เกิดประเพณีต่าง ๆ หลายประการ ที่ล้วนเป็นประเพณีบุญ ประเพณีต่าง ๆ ในแต่ละภูมิภาคที่เกิดจากความเชื่อเรื่องพระอุปคุต นั้นก่อให้เกิดวัฒนธรรมอันงดงามในแต่ละท้องถิ่น ก่อให้เกิดคุณค่าทางด้านสังคม ความสามัคคีในหมู่คณะ ทางด้านจิตใจ อารยธรรม และคุณค่าทางเศรษฐกิจและการปกครอง^{๒๔} ต่อไปนี้ผู้วิจัยจะได้นำเสนอความเชื่อเรื่องพระอุปคุตที่ส่งผลให้เกิดประเพณีต่างๆ ในสังคมโดยในแต่ละภูมิภาคไปตามลำดับ

๑) ความเชื่อเรื่องพระอุปคุตที่ส่งผลให้เกิดประเพณีไทย ภาคอีสาน ประเพณีบุญผะเหวด

ประเพณีบุญผะเหวด หรือเรียกโดยทั่วไปว่า “บุญมหาชาติ” คือ งานมหากุศลที่สะท้อนให้เห็นถึงความศรัทธาอันแรงกล้าในพระพุทธศาสนา เป็นประเพณีบุญตามฮีต ๑๒ ของชาวอีสานนิยมทำกันในเดือน ๖ ของทุกปี แต่บางจังหวัดก็นิยมทำกันเมื่อออกพรรษาแล้ว หรือนิยมทำราวเดือน ๔ เมื่อทำบุญนี้ก็มีพิธีพืชมงคลเรื่องพระเวสสันดรด้วย วัดใดที่จะทำบุญผะเหวดก็ประชุม

^{๒๓} นายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์, อธิบดีกรมศิลปากร, หอสมุดแห่งชาติ มิถุนายน ๒๕๓๘ พระสัทธรรมโฆสเถระ ผู้รจนา ศาสตราจารย์ นาวาอากาศเอก (พิเศษ) แย้ม ประพัฒน์ทอง ป.ธ. ๙, อ.ด. ผู้แปล นายสุวัฒน์โกพลรัตน์ ป.ธ. ๙, M.A. ผู้ตรวจสอบและค้นหาที่มาในภาคภาษามคร จัดทำตรชนและตรวจเรียงสำนวนภาษาไทย, หน้า ๗.

^{๒๔} วิจิตร ขอนยาง, “การศึกษาประเพณีจากวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๓๒), หน้า ๓๖.

ทายกทายิกา คือ เมื่อตกลงกันเรียบร้อยแล้ว ก็จะบอกบุญไปยังหมู่บ้านใกล้เคียง หรือร้านค้าต่างๆตามท้องตลาดในตัวเมือง โดยแจกภัณฑ์เทศน์เป็นภัณฑ์ ๑ ไป^{๒๕}

ความสำคัญ บุญผะเหวด หรือที่เรียกโดยทั่วไปว่าบุญมหาชาติ เป็นประเพณีบุญตามฮีต ๑๒ ของชาวอีสาน นิยมทำกันในเดือน ๖ ของทุกปี แต่บางจังหวัดก็นิยมทำกันเมื่อออกพรรษาแล้ว หรือนิยมทำราวเดือน ๔ เมื่อทำบุญนี้ก็มีพิธีเทศน์เรื่องพระเวสสันดรด้วย วัดใดที่จะทำบุญผะเหวด ก็ประชุมทายกทายิกา คือ เมื่อตกลงกันเรียบร้อยแล้ว จะบอกบุญไปยังหมู่บ้านใกล้เคียงหรือร้านค้าต่าง ๆ โดยแจกภัณฑ์เทศน์เป็นภัณฑ์ ๑ ไป^{๒๖}

ส่วนทางวัดนั้นก็แบ่งภัณฑ์ เพื่อให้ภิกษุสามเณรเป็นผู้เทศน์ งานทำบุญทางวัดจะให้จัดเครื่องสักการบูชา ตั้งบูชาที่หน้าธรรมาสน์ และผูกแขวนห้อยย้อยไว้ตามพื้นเพดานศาลาการเปรียญที่จัดไว้สำหรับงานนี้ กำหนดเอาตามคาถาพันเป็นเกณฑ์ และเครื่องประดับประดาบูชาชานาการประการดังพรรณนาไว้พอสังเขป เช่น มีพานตั้ง หรือขันกระห้อย สำหรับบรรจุช่อธงชัยและช่อดอกไม้แห้งต่าง ๆ มีธงผืนใหญ่ห้อยย้อยตามต้นเสา มีพวงมาลัย ดอกไม้ ข้าวตอกย้อมสีต่างๆตั้งบูชาหน้าธรรมาสน์ นอกจากนี้ ยังจัดประดับด้วยกระดาสสี ธงทิวต่าง ๆ พร้อมกับนำเอากล้วยอ้อย ก้านมะพร้าว มาประดับเป็นซุ้มเป็นป่าในศาลาอีก กลายเป็นต้น ๆ ทั้งเครือ มะพร้าวเป็นทะลาย ๆ อ้อยเป็นลำ ๆ พร้อมทั้งยอดผูกติดเป็นเสา ๆ ทุกเสา แล้วก็มีฉัตรเงิน ฉัตรทอง ผูกติดตามเสาธรรมาสน์สี่เสา นอกจากนั้นยังมีภาพแผ่นผ้าว่าด้วยภาพเรื่องมหาชาติตั้งแต่ภัณฑ์ทศพร-นครภัณฑ์ติดรอบโรงฟังธรรม มีฆ้องผูกแขวนตี

เมื่อจบแต่ละภัณฑ์แต่ละผูก ซึ่งสายสิญจน์รอบโรงธรรม ด้านนอกทิศตะวันออกโรงธรรม มีปลูกศาลเพิงตา มีกลดกางกั้นไว้บนศาล มีบาตร กาน้ำ กระโถน กระถางธูป เรียกตามคำนิยามว่า “หออุทิศ” สำหรับป้องกันอันตราย ชาวบ้านจะช่วยกันที่วัดตั้งแต่บ่าย

พิธีกรรม ชาวอีสานจะจัดทำบุญผะเหวด ปีละ ๑ ครั้ง ระหว่างเดือน ๓ เดือน ๔ ไปจนถึงกลางเดือน ๕ ในช่วงสัปดาห์แรกของเดือนมีนาคมทุกปี โดยจะมีวันรวมตามภาษาอีสานเรียกว่า วันโฮมบุญ พุทธศาสนิกชนมาช่วยกันจัดตกแต่งศาลาหรือสถานที่ที่จะทำบุญ จัดเตรียมเครื่องสักการะ ดอกไม้ ธูปเทียน ข้าวตอก อย่างละพันท่อน มีการตั้งธงใหญ่ไว้แปดทิศ และมีศาลเล็กๆ เป็นที่เก็บข้าวพันท่อน และเครื่องควหาวนสำหรับผี เปรต และมารรอบ ๆ ศาลาการเปรียญจะแขวนผ้าผะเหวดเป็นเรื่องราวของพระเวสสันดร ตั้งแต่ภัณฑ์ที่ ๑ ถึงภัณฑ์สุดท้าย การจัดงานบุญผะเหวด หรืองาน

^{๒๕} องค์การบริหารส่วนจังหวัดร้อยเอ็ด, **พิธีลัทธิบุญผะเหวด และงานเทศกาลวันข้าวหอมมะลิโลก ร้อยเอ็ด**, (ร้อยเอ็ด : ทนใจการพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๘.

^{๒๖} พระครูพิสัยปรีดิกิจ (แก่น อคควณโณ), “ศึกษาวิเคราะห์วัฒนธรรมการให้เชิงพุทธในสังคมไทย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๖๔.

เทศน์มหาชาตินิยมที่อัญเชิญพระอุปคุตมาปกป้องคุ้มครอง มิให้เกิดเหตุเภทภัยอันตรายทั้งปวง และให้โชค ลาภแก่พุทธศาสนิกชนในการทำบุญมหาชาติ จึงมีการแห่พระอุปคุต ซึ่งเป็นการสมมติว่าอัญเชิญมาจากสะดือทะเล

สาระสำคัญ บุญผะเหวดหรืองานบุญมหาชาติ คืองานมหากุศล ให้รำลึกถึงการบำเพ็ญบุญ คือความดีที่ยั่งยืน อันมีการสละความเห็นแก่ตัวเพื่อผล คือ ประโยชน์สุขอันไพศาลของมวลชนมนุษยชาติเป็นสำคัญ ดังนั้น บรรพชนชาวไทยอีสานแต่โบราณ จึงถือเป็นเทศกาลที่ประชาชนทั้งหลายพึงสนใจร่วมกระทำบำเพ็ญ และได้อนุรักษสืบทอดเป็นวัฒนธรรมสืบมา จนถึงอนุชนรุ่นหลังที่ควรเห็นคุณค่าและอนุรักษเป็นวัฒนธรรมสืบไป นอกจากนี้ยังเป็นการสังสรรค์ระหว่างญาติพี่น้องจากแดนไกล สมกับคำกล่าวที่ว่า กินข้าวบูน เอาบุญผะเหวด ฟังเทศน์มหาชาติ^{๒๗}

ประเพณี บุญผะเหวดหรือบุญเดือนสี่นั้น สะท้อนให้เห็นถึงความศรัทธาอันแรงกล้าในพระพุทธศาสนา ซึ่งชาวอีสานยึดถือและปฏิบัติกันมาช้านานและอย่างเคร่งครัด เพราะถือว่าเป็นงานบุญใหญ่ที่สุดที่ทำได้ การจัดงานบุญผะเหวดนั้นอยู่ ที่การเทศน์เรื่องพระเวสสันดรชาดกหรือเทศน์มหาชาติ มีจำนวนทั้งหมด ๑๓ กัณฑ์

โดยชาวอีสานมีความเชื่อว่า ถ้าหากว่าฟังเทศน์ครบทั้งหมดวันเดียว และจัดเตรียมเครื่องคาว (บูชา) ได้ถูกต้อง ก็จะได้เกิดในศาสนาพระอริยมตไตรย แต่ถ้าหากตั้งเครื่องคาวไม่ถูกต้อง จะทำให้เกิดอาเพศและสิ่งไม่ดีต่างๆ ตามมา จึงทำให้ทุกคนในหมู่บ้านให้ความสำคัญกับงานนี้อย่างมาก โดยจะมาทำพิธีร่วมกันอีกประการหนึ่งคือ เพื่อระลึกถึงพระเวสสันดร พระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญเพียรบารมีชาติสุดท้ายของพระองค์

นอกจากการฟังเทศน์มหาชาติแล้ว ประเพณีนี้ยังได้แฝงความเชื่อหลายประการไว้ด้วยคือ ความเชื่อในเรื่องพระอุปคุต อันเป็นพระผู้รักษาพิธิต่างๆ ให้ดำเนินไปอย่างราบรื่นตั้งแต่ต้นจนจบ โดยเชื่อกันว่าในการทำบุญแต่ละครั้งจะมีมารเข้ามาขัดขวางทำลายพิธี ชาวพุทธจึงต้องนิมนต์พระอุปคุตมาร่วมพิธีด้วย เพื่อช่วยขจัดอันตรายต่าง ๆ และเกิดความสวัสดีมงคลอีกด้วย การนิมนต์พระอุปคุตจะเริ่มทำก่อนวันเทศน์มหาชาติหนึ่งวัน เรียกว่า มื้อโฮม (วันสุกดิบ) ในตอนบ่ายจะทำพิธีแห่ผ้าผะเหวดเข้าเมือง หลังจากนั้นจะนิมนต์พระอุปคุตมาสถิต ณ บริเวณพิธี โดยมีขบวนแห่ดอกไม้ รูป เทียน ชันห้ำหรือขันแปดไปยังสระน้ำที่อยู่ใกล้ ๆ แล้ว ผู้อาวุโสจะหยิบก้อนหินจากสระน้ำถ้ำ ๓ ครั้งก่อนจะนำหินมาสถิต ๆ ไว้ยัง “หอพระอุปคุต” โดยกำหนดหอพระอุปคุตเป็นศาลเพียงตา หรือทำหิ้งบูชาอยู่ใน

^{๒๗} กลุ่มงานข้อมูลสารสนเทศและการสื่อสาร สำนักงานจังหวัดร้อยเอ็ด, “เอกลักษณ์ของจังหวัดร้อยเอ็ด”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : http://www.roiet.go.th/brand_of_roiet.htm. [๑๓ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

มณฑลพิธี ซึ่งจะมีเครื่องบูชาต่าง ๆ ได้แก่ บาตรพระ, ชันห้าหรือขันแปด, ผ้าไตรจีวร, พานหมากและพานยาสูบ, รมกนกกันแดด, น้ำดื่มและกระโถนวางไว้^{๒๘}

มูลเหตุแห่งประเพณีบุญผะเหวด มีกล่าวไว้ในหนังสือมาลัยหมื่นมาลัยแสนว่า ครั้งหนึ่งพระมาลัยได้ไปให้พระธาตุเกศแก้วจุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ได้พบและสนทนากับพระศรีอารียเมตไตรยพระโพธิสัตว์ ผู้ซึ่งจะได้จุติกาลลงมาเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ทราบความประสงค์ของมนุษย์จากพระมาลัยแล้วจึงสั่งความกับพระมาลัยว่า หากใครต้องการจะพบและเกิดในสมัยพระศรีอารีย ให้ทำแต่ความดี อย่าฆ่าพ่อตีแม่ สมณะ ชี พรหมณ์ ครูอาจารย์ อย่าทำร้ายพระพุทธเจ้า อย่ายุยงสงฆ์ให้แตกกัน และต้องฟังเทศน์มหาชาติให้จบทุกกัณฑ์ในวันเดียว ท่านทั้งหลายจะได้เกิดร่วมและพบพระองค์ ด้วยเหตุนี้เอง ชาวร้อยเอ็ดจึงได้พากันทำบุญผะเหวดและไปฟังเทศน์มหาชาติทุกปี โดยกำหนดเอาวันศุกร์ วันเสาร์ และวันอาทิตย์แรกของเดือนมีนาคม

สรุปได้ใจความว่า ภาคอีสานมีการนับถือพระอุปัชฌาย์ โดยมีความเชื่อว่าพระอุปัชฌาย์สามารถปราบมารและบันดาลให้โชคลาภได้ ทำให้เกิดความสงบในสังคม พิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระอุปัชฌาย์ในภาคอีสาน คืองานบุญผะเหวด งานบุญบั้งไฟ งานบุญประจําหมู่บ้าน มีการอาราธนาพระอุปัชฌาย์มาคุ้มครองงาน ก่อนจะถึงวันงานจะมีขบวนแห่ไปอาราธนาพระอุปัชฌาย์ที่ฝั่งแม่น้ำ งามก่อนหินก้อนหนึ่งจากในน้ำ โดยสมมติว่าเป็นพระอุปัชฌาย์ แล้วแห่ไปสถานที่จัดงาน สร้างหอขึ้น ในหอจะจัดอัฐบริวาร ข้าวน้ำเปลี่ยนทั้งเช้าเพล ผู้ที่มาร่วมงานไม่กล้าที่จะทำในสิ่งที่ไม่ดีงาม เพราะเกรงกลัวพระอุปัชฌาย์ ถ้าทำลงไปกลัวจะเป็นบาป จึงทำให้งานเกิดความราบรื่น เมื่องานเสร็จสิ้นแล้วก็จะจัดขบวนแห่ไปส่งพระอุปัชฌาย์ที่แม่น้ำตามเดิม

๒) ความเชื่อเรื่องพระอุปัชฌาย์ที่ส่งผลให้เกิดประเพณีไทย ภาคเหนือ ประเพณีอัฐบริวารพระอุปัชฌาย์มาคุ้มครองงาน

ตามประวัติได้กล่าวไว้ว่า พระอุปัชฌาย์เนรมิตปราสาทแก้วอยู่ใต้สะดือทะเล พระเจ้าอโศกมหาราชจะทำบุญถวายสกุญเจติย ๘๔,๐๐๐ องค์ขึ้นทั่วชมพูทวีป ทรงมีปริวิตกว่าพญามารจะมารบกวนก่อเหตุร้ายต่างๆ ในงานดังกล่าว จึงทรงปรึกษากับพระสงฆ์ทั้งหลายว่าจะนิมนต์ใครมารักษา^{๒๙} และ มาช่วยป้องกันปราบพญามาร พระสงฆ์ทั้งหลายต่างก็ไม่มีใครอาสา ในที่สุดได้มีการกล่าวถึงพลังอิทธิฤทธิ์ของพระอุปัชฌาย์ ซึ่งบำเพ็ญฌานสมาบัติอยู่ในปราสาทแก้วใต้สะดือทะเลจึงขอ

^{๒๘} ศูนย์สารสนเทศเพื่อการบริหารและงานปกครองกรมการปกครองกระทรวงมหาดไทย, “ข้อมูลการปกครอง”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.dopa.go.th/padmic/jungwad76/jungwad76.htm>. [๑๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

^{๒๙} มณี พะยอมยงค์ และศิริรัตน์ อาสนะ, เครื่องสักการะในล้านนาไทย, (เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์, ๒๕๓๘), หน้า ๑๒-๑๔.

นิมนต์พระอุปัชฌาย์ มาทำการปราบพญามาร ท่านรับนิมนต์มาช่วยป้องกันพญามาร โดยจับพญามารมัดติดภูเขาภูหนึ่ง เป็นเวลา ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน กระทั่งงานฉลองสำเร็จ

จากประวัติดังกล่าว นำไปสู่ความเชื่อของชาวพุทธล้านนา พระอุปัชฌาย์เป็นพระทรงอภิญาญามีฤทธิ์ที่สามารถปกป้องคุ้มครองให้ปราศจากอันตรายได้ ทำให้เกิดเป็นเครื่องเสริมศรัทธาให้ชาวพุทธล้านนาได้ทำพิธีอัญเชิญพระอุปัชฌาย์มารักษางานต่าง ๆ^{๓๐} เพื่อมิให้พญามารหรือความชั่วร้ายอุปสรรคทั้งหลายมารบกวน สำหรับล้านนาในงานที่มักจะนิมนต์พระอุปัชฌาย์มาคุ้มครองรักษางาน คืองานปอยหลวง^{๓๑} เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดเหตุร้ายต่าง ๆ ซึ่งถือว่าเป็นภูมิปัญญาของคนล้านนาคู่กันก่อนอย่างแท้จริงและถือเป็นจิตวิทยาสังคมอย่างหนึ่ง กล่าวคือ

ก่อนงานปอยหลวงจะมีขึ้น ชาวบ้านจะมาช่วยงานกันที่วัด คนไหนถนัดงานประเภทไหนก็แยกย้ายไปทำตามความถนัด คนเฒ่าคนแก่ที่เคยผ่านการบวชมาแล้วก็จะมาดูแลงานทางพิธีกรรม ที่จะขาดไม่ได้เลยสำหรับงานปอยหลวง คือ หอพระอุปัชฌาย์ ต้องสร้างขึ้นเพื่อเป็นสถานที่ไว้ประดิษฐานพระอุปัชฌาย์ หลังจากอาราธนานิมนต์มาแล้ว ส่วนสร้างนั้นแต่ละวัดก็จะแตกต่างกันไป รูปแบบเหมือนกันหมดแต่จะต่างที่การประดับตกแต่งด้วยศิลปะของแต่ละถิ่น ตามฝีมือของชาวบ้าน เพื่อให้เกิดความสวยงาม ด้วยวัสดุธรรมชาติที่หาได้ง่ายในท้องถิ่นนั้น เช่น นำไม้ไผ่มาสานทำเป็นหอพระอุปัชฌาย์ รูปทรงจะคล้ายมณฑป ไม่มีหน้าต่าง จะมีก็ประตูทางเข้า ที่เหลืออีก ๓ ด้านจะปิดทึบ หลังคารูปทรงปรางค์หรือคล้ายโดม คล้ายลักษณะครึ่งวงกลม วางบนแท่นแก้วพอประมาณ เพื่อวางเครื่องสักการะ ซึ่งเครื่องสักการะจะประกอบด้วยธูปเทียน มีคันทะโพธิ์ธูปธูปแก้ว พัด เสือ หมอน ผ้าห่ม พานข้าวตอกดอกไม้ และประดับแจกันด้วยดอกไม้

เครื่องสักการะทุกอย่างจะใส่ไว้ในหอพระอุปัชฌาย์ บางแห่งตกแต่งสถานที่หอที่ตั้งพระอุปัชฌาย์ให้สะอาด ทำการขจัดรอบหอพระอุปัชฌาย์ ทั้ง ๔ มุม ของราชาวัดจะใส่น้ำ ซึ่งจะทำด้วยกระดาษแข็งตกแต่งด้วยกระดาษเงินกระดาษทอง เพื่อให้เกิดความสวยงามมากยิ่งขึ้น

การอาราธนาพระอุปัชฌาย์มาคุ้มครองรักษางานปอยหลวง เมื่อเสร็จงานแล้วจะต้องแห่ไปส่งพระอุปัชฌาย์ที่ท่าน้ำตามเดิม คือ เอามาอย่างไร ให้เอาไปส่งอย่างนั้น หอพระอุปัชฌาย์เมื่อเสร็จงานแล้วให้เก็บเอาไว้ที่มุมใดมุมหนึ่งของวัด จะไม่นิยมนำออก แต่จะปล่อยให้เป็นไปตามสภาพ เพราะชาวล้านนาถือว่าเป็นที่อยู่ของผู้ทรงศีลหรือผู้มีบุญญาธิการ ผู้มีฤทธิ์มีเดช จะไม่มีใครกล้าทำลาย กล่าวว่าจะได้รับบาป จึงปล่อยให้ชำรุดทรุดโทรมไปตามกาลเวลา

^{๓๐} พระครูสิริรัตนสุนทร, **ปัสสูตรอาราธนาพระมหาอุปัชฌาย์**, (เชียงใหม่ : ธาตุทองการพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๖ - ๑๘.

^{๓๑} มณี พะยอมยงค์, **ประเพณีสิบสองเดือนล้านนา**, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๑๑๙ - ๑๒๐.

ทำให้คนที่มาร่วมงานเห็น ไม่กล้าที่จะก่อเหตุร้ายต่าง ๆ เพราะเกรงกลัวต่อบาปเป็นธรรมเนียมของชาวพุทธล้านนา ที่เดินผ่านศาลเจ้าที่ หรือ ศาลพระภูมิที่สร้างขึ้นต่างก็ยกมือขึ้นไหว้แสดงถึงความเคารพ ความยำเกรง ไม่กล้าทำความชั่วใด ๆ เพราะกลัวว่าจะได้รับโทษต่าง ๆ เช่นการเจ็บป่วย เป็นต้น

พระอุปคุตเป็นพระอรหันต์สาวก ที่ชาวพุทธมีความเชื่อและความเคารพเลื่อมใสมากเป็นพิเศษองค์หนึ่ง ซึ่งจะเห็นได้ว่า ในล้านนาทุกวัดจะมีพิธีเกี่ยวกับพระอุปคุต เช่น ตักบาตรพระอุปคุต อาราธนาพระอุปคุตมาคุ้มครองงาน แสดงให้เห็นความเชื่อเรื่องพระอุปคุตที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อและพิธีกรรม ดังได้สอบถามท่านผู้มีความรู้ ทั้งด้านคุณวุฒิ และวัยวุฒิ ดังต่อไปนี้

พระอธิการนิวัฒน์ กิตติโสภโณ^{๓๒} นับถือพระอุปคุตตั้งแต่สมัยเป็นสามเณร ต่อมาเมื่ออุปสมบทแล้วมีโอกาสไปเมืองพม่าได้ไปพบเห็นพิธีกรรมเกี่ยวกับพระอุปคุต ยิ่งทำให้เกิดศรัทธามากยิ่งขึ้นอีก จึงได้สร้างพระอุปคุตขนาด ๒๙ นิ้วไว้มนทพหน้าวิหารวัดเกาะกลาง ให้พุทธศาสนิกชนได้สักการบูชา โดยมีความเชื่อว่าพระอุปคุตเป็นพระอรหันต์ที่มีอิทธิฤทธิ์ ยังมีชีวิตอยู่ยังไม่นิพพาน ตามคำพยากรณ์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ตรัสไว้ว่า หลังจากพระองค์ปรินิพพานไปแล้วจะให้พระอุปคุตคุ้มครองพระศาสนาแทนพระองค์ตลอด ๕,๐๐๐ วัสสา ส่วนพิธีกรรมที่วัดเกาะกลาง มีการอาราธนาพระอุปคุตมาคุ้มครองในงานฉลองเสนาสนะ และถวายข้าวสุก กล้วย เข้มเย็บผ้าโดยใส่ถ้วยตักแกงบ้านละถ้วยในวันเพ็ญพุธ โดยมีความเชื่อว่า กล้วยจะทำอะไรก็ง่ายเหมือนปอกกล้วย หรือเกิดชาติหน้าขอให้ได้กินอิ่มกินเต็ม ส่วนเข้มเกิดมาจะได้มีปัญญาหลักแหลม เมื่อเสร็จพิธีทางวัดจะแจกจ่ายสิ่งของที่นำมาถวายให้แก่ชาวบ้านนำไปรับประทานที่บ้านเพื่อเป็นสิริมงคล ส่วนถ้วยที่ใส่ของมาก็จะถวายไว้กับวัด เพื่อใช้ในกิจการของวัดต่อไป

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ มณี พยอมยงค์^{๓๓} ได้รับฟังเรื่องราวพระอุปคุตมาจากผู้เฒ่าผู้แก่ผู้มีจิตศรัทธา บรรพบุรุษได้เล่าสืบ ๆ กันมา และได้ศึกษามาจากคำธรรมของล้านนาเรื่อง อุปคุตสูตร โดยมีความเชื่อว่าพระอุปคุตเป็นบุคคลวิเศษ มีฤทธิ์เดชานุภาพ เป็นตัวแทนคณะสงฆ์ปราบพญามารจนงานฉลองเจดีย์สำเร็จ ส่วนพิธีกรรมเกี่ยวกับพระอุปคุตมีการใส่บาตรเพ็ญพุธ วันพุธ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ผู้มีศรัทธาจะเตรียมอาหาร ขนม ผลไม้ ใส่บาตรเลยเที่ยงคืนเป็นต้นไป และพิธีอาราธนาพระอุปคุตมาคุ้มครองงานหรือรักษางาน เพื่อมิให้เกิดสิ่งที่เป็นอัปมงคลต่าง ๆ

^{๓๒} พระภัทรพงษ์ นิรุติเมธี, “ศึกษาอิทธิพลของพระอุปคุตที่มีต่อสังคมชาวพุทธในล้านนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๔๓.

^{๓๓} พระประพันธ์ สุทนต์ (กวางสืบสาม), “อิทธิพลความเชื่อเรื่องพระอุปคุตที่มีต่อพิธีกรรมชาวพุทธล้านนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๓๐.

ชาวพุทธล้านนานอกจากจะมีคติความเชื่อให้ความสำคัญวันพุธเป็นอย่างยิ่งแล้ว ยังมีข้อห้ามสำหรับวันพุธ คือ ชาวล้านนามีความเชื่อว่า ห้ามตัดผมวันพุธ^{๓๔} ซึ่งคติความเชื่อดังกล่าวสืบเนื่องมาจาก ในอดีตกาล พระราชาองค์หนึ่งให้ช่างกลบตัดผมในวันพุธ บังเอิญนายช่างกลบรับสินจ้างรางวัลให้ปลงพระชนม์พระราชา จากพวกกบฏเขาจึงปลงพระชนม์พระราชาการสิ้นพระชนม์สร้างความเสียอกเสียใจเป็นอย่างมากแก่ประชาชน จึงถือสืบกันมาว่าวันพุธเป็นวันที่ไม่เหมาะสมสำหรับการตัดผม จึงเกิดเป็นคติความเชื่อว่า ห้ามตัดผมวันพุธสืบมา ร้านตัดผมต้องปิดวันพุธจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้

สรุปได้ว่าด้วยอำนาจอิทธิฤทธิ์ของพระอุปัคฺต จึงเป็นส่วนสำคัญยิ่งในการจัดงานประเพณีปอยหลวง งานฉลองเสนาสนะ หรืองานที่ยิ่งใหญ่ที่มีความเกี่ยวข้องกับทางวัด จะมีพิธีกรรมอาราธนาพระอุปัคฺตมาคุ้มครองงาน เพื่อให้งานนั้นสำเร็จและเสร็จด้วยความเรียบร้อย ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ความเชื่อเรื่องพระอุปัคฺตมีความเชื่อต่อชาวพุทธล้านนา ก่อให้เกิดพิธีกรรมที่ปฏิบัติสืบ ๆ กันมา ซึ่งจากการสังเกตการณ์ ประชาชนภายในหมู่บ้านจะให้ความสนใจและ เข้าร่วมพิธีกรรมอาราธนาพระอุปัคฺตด้วยความศรัทธาและความเชื่อที่ว่า พระอุปัคฺตจะมาปกป้องคุ้มครองงานฉลองเสนาสนะภายในวัด ไม่ให้เกิดปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ เพื่อความผาสุกของวัดและหมู่บ้านที่ตนอาศัย จึงได้พร้อมใจกันเข้าร่วมขบวนแห่ด้วยความสนุกสนาน จากความร่วมมือกันก่อให้เกิด ความสามัคคีขึ้นภายในหมู่บ้าน และช่วยกันดูแลป้องกันภัยต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นภายในงาน จึงทำให้งานไม่มีเหตุการณ์ร้าย ๆ เกิดขึ้น ทำให้การจัดงานเป็นไปอย่างราบรื่นซึ่งถือว่าเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ ที่ต้องการที่จะสื่อให้ลูกหลานเกิดความรัก ความสามัคคี ช่วยเหลือดูแลซึ่งกันและกัน ก่อให้เกิดการสร้างความสัมพันธ์กันภายในหมู่บ้าน ไม่ทำให้เกิดความแตกแยก เรื่องร้ายต่าง ๆ ก็จะไม่เกิดขึ้น

ประเพณีใส่บาตรเพ็ญพุทธหรือเป็งปุด

การตักบาตร^{๓๕} คือประเพณีอย่างหนึ่งที่ชาวพุทธปฏิบัติกันมาแต่สมัยพุทธกาล ทุกเวลาเช้าเมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงชำระพระวรกายเรียบร้อยแล้ว ทรงเป็นประธานนำพระภิกษุสงฆ์สาวกเสด็จออกบิณฑบาต เพื่อทรงโปรดประชานิกรผู้ต้องการบุญกุศล ให้ได้มีโอกาสบำเพ็ญบุญบารมี

^{๓๔} แสง จันทร์งาม, ศาสนศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๔), หน้า ๒๕๐.

^{๓๕} พุทธกิจประจำวัน คือ กิจที่พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญ การงานที่ทรงบำเพ็ญเป็นประจำในแต่ละวันมี ๕ คือ (๑) ปุพฺพเพท ปิณฑปาตญจ เวลาเช้าเสด็จบิณฑบาต (๒) สายณฺเฑธมฺมเทสนํ เวลาเย็นทรงแสดงธรรม (๓) บิโทเส ภิกขุโอวาทํ เวลาค่ำประทานโอวาทแก่เหล่าภิกษุ (๔) อหฺมรตเต เทวปญฺหํ เที่ยงคืนทรงตอบปัญหาเทวดา (๕) ปจฺจุสเวคเต กาเล ภพฺพาภพเพ วิโลกนํ จวนสว่างทรงตรวจพิจารณาสัตว์ที่สามารถและที่ยังไม่สามารถบรรลุธรรมอันควรจะเสด็จไปโปรดหรือไม่ อังนํ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๘๙ -๑๙๐.

ตามความประสงค์ พระพุทธเจ้าทรงปรารถนาเพื่อจะทรงโปรดอนุเคราะห์แก่ชาวโลกโดยทั่วไป จึงทรงถือการเสด็จออกบิณฑบาตนี้เป็นพุทธกิจประจำวัน ประการแรก

ส่วนประเพณีทำบุญตักบาตรเพ็ญพูน หรือประเพณีตักบาตรเที่ยงคืน เป็นประเพณีที่นิยมมาเป็นระยะเวลาหลายร้อยปี ในปัจจุบันก็ยังสืบทอดและปฏิบัติกันอยู่ สำหรับจังหวัดเชียงใหม่ประชาชนพากันไปตักบาตรกัน ในช่วงเวลา ๒๔.๐ – ๐๑.๓๐ น. ในบริเวณวัดอุปกุฏ พิธีกรรมจะเริ่มก่อนเที่ยงคืน พุทธศาสนิกชน จะมาไหว้พระสวดมนต์ รับศีล รับพร รับฟังพระธรรมเทศนาเกี่ยวกับเรื่องราวความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระอุกคตจากพระสงฆ์ แล้วจึงจะทำบุญตักบาตรเป็นเสร็จพิธี

๓๖

ซึ่งประเพณีตักบาตรเพ็ญพูนนี้ได้รับอิทธิพลมาจากพม่า^{๓๖} หลังจากพระเจ้าบุเรงนอง กษัตริย์พม่ายกทัพมาตีเมืองเชียงใหม่ อาณาจักรล้านนาก็ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า ในปี พ.ศ. ๒๑๐๑ เรื่อยมาเป็นระยะเวลานานกว่า ๒๐๐ ปี (๒๑๐๑ – ๒๓๑๗) ด้วยเหตุนี้ วัฒนธรรมล้านนาจึงเป็นการผสมผสานระหว่างขนบธรรมเนียมของชาวไทยลื้อ แสดงว่าได้รับอิทธิพลมาจากพม่าและชาวไทยลื้อ จึงได้ผนวกกับชาวไทยในรัฐฉานของพม่า จึงทำให้ประเพณีสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากพม่ามีความเชื่อว่า^{๓๗} พระอุกคตจะมาโปรดชาวเมืองก่อนรุ่งอรุณ ชาวพมามักจะตื่นแต่ดึก เตรียมอาหารไว้ใส่บาตรพระอุกคต ซึ่งจะทำให้ชีวิตรุ่งเรืองด้วยโชคลาภ แคล้วคลาดจากอุบัติเหตุทั้งปวง

ประเพณีตักบาตรเพ็ญพูน ของพุทธศาสนิกชนล้านนานั้น สืบเนื่องมาจากความเชื่อว่าพระอุกคตผู้มีมหิทธิฤทธิ์ สามารถดลบันดาลในทางให้โชคลาภ จะขึ้นมาจากทะเลโดยจะแปลงกายเป็นสามเณรน้อยออกโปรดสัตว์ ถ้าผู้ใดได้ทำบุญตักบาตรพระอุกคตแล้วบุคคลนั้นถือว่าเป็นผู้มีบุญจะทำให้ผู้นั้นร่ำรวยเป็นเศรษฐีบังเกิดเป็นสิริมงคลในชีวิต

ประเพณีลอยกระทง เพื่อบูชาพระอุกคต

ประเพณีลอยกระทงตรงกับวันเพ็ญ (วันขึ้น ๑๕ ค่ำ) เดือน ๑๒ (ตามปฏิทินทางจันทรคติ) ประมาณเดือนพฤศจิกายน ประเพณีนี้กำหนดขึ้นเพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์ และขอขมาต่อแม่พระคงคา บางหลักฐานเชื่อว่าเป็นการบูชารอยพระพุทธรูปที่ริมฝั่งแม่น้ำนัมทามหานที และบางหลักฐานก็ว่าเป็นการบูชาพระอุปคุตอรหันต์ หรือพระมหาสาวก สำหรับประเทศไทยประเพณีลอยกระทงได้กำหนดจัดในทุกพื้นที่ทั่วประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณที่ติดกับแม่น้ำ ลำคลองหรือแหล่งน้ำต่างๆ ซึ่งแต่ละพื้นที่ก็จะมีเอกลักษณ์ที่น่าสนใจแตกต่างกันไป โดยประเพณีลอยกระทง มีได้มีแต่ในประเทศไทยเท่านั้น ในประเทศจีน อินเดีย กัมพูชา ลาว และพม่า ก็มีการลอยกระทงคล้าย ๆ กับเมืองไทย จะ

^{๓๖} เจริญ ตันมหาพราณ, **พิธีกรรมพิสดาร**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แสงแดด, ๒๕๓๖), หน้า ๑๕.

^{๓๗} สงวน โชติสุขรัตน์, **ประเพณีไทยภาคเหนือ**, (เชียงใหม่ : สงวนการพิมพ์, ๒๕๑๒), หน้า ๒๕-๒๘.

^{๓๘} เจริญ ตันมหาพราณ, **พิธีกรรมพิสดาร**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แสงแดด, ๒๕๓๖), หน้า ๑๕ – ๑๗.

ต่างกันบ้างในส่วนของการรายละเอียด พิธีกรรม และความเชื่อในแต่ละท้องถิ่น แม้แต่ในบ้านเราเอง การลอยกระทงก็มาจากความเชื่อที่หลากหลายเช่นกัน ดังได้กล่าวแล้วข้างต้นเกี่ยวกับความเชื่อ เป็นประเพณีของชาวเหนือและชาวพม่า พระอุปัศฺตเป็นพระอรหันต์เถระหลังสมัยพุทธกาล

ด้วยเหตุนี้ จุดประสงค์ของประเพณีลอยกระทง คือเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ตระหนักรู้ และการรู้สำนึกต่อพระคุณของน้ำ และขอภัยพระแม่คงคาที่ตนได้ใช้น้ำมาตลอด สำหรับการดำรงชีพของตน ด้วยประการดังกล่าวนี้ ชาวบ้านมีการทำบุญให้ทาน และพักผ่อนสนุกสนาน ในประเพณีการลอยกระทง และพอสรุปจุดมุ่งหมาย^{๓๙} ได้ดังนี้

๑) เพื่อบูชาพระอุปัศฺตเถระ ซึ่งเชื่อกันว่าบำเพ็ญเพียรบริกรรมคาถาอยู่ในท้องทะเลลึก หรือสะดือทะเล

๒) เพื่อเป็นการขอขมาต่อแม่น้ำ โดยเฉพาะแม่น้ำลำคลอง ซึ่งมีคุณอย่างอนันต์ต่อคนสมัยก่อน ทั้งเรื่องใช้อาบชำระล้างสิ่งต่างๆ ประจำวัน รวมทั้งการเพาะปลูก การคมนาคมถือว่าเป็นการกระทำล่วงเกินให้น้ำสกปรก จึงได้ทำพิธีขอขมาอย่างเป็นพิธีการอย่างน้อยปีละครั้ง อีกประการหนึ่งถือเป็นการลอยทุกข์โศกโรคภัยและบาปต่างๆ^{๔๐}

๓) ความเชื่อเรื่องพระอุปัศฺตที่ส่งผลให้เกิดประเพณีไทย ภาคกลางประเพณีขอฝน

ในพระราชพิธีพืชมงคล (พิธีเดือนเก้า) กล่าวว่า พระมอญนำรูปเหมือนของพระอุปัศฺตมาถวายตั้งแต่ในรัชกาลที่ ๔ มีลักษณะนั่งก้มหน้า มีใบบัวคลุมอยู่บนศีรษะ และมีเข็มตุ้มปักตามหัวไหล่ตามเข่า ฐานรองเป็นดอกบัวคว่ำดอกหนึ่ง หงายดอกหนึ่ง ได้ฐานมีรูปดอกบัว ใบบัว เต่าปลา ปู พระทำด้วยแก่นศรีมหาโพธิ์ลงรักปิดทอง พระพม่า อธิบายว่า พระองค์นี้คือ พระอุปัศฺต อยู่ในประสาธแก้วได้น้ำ ชาวเมืองอย่างกุ้ง มีความเชื่อว่าได้ตักบาตรพระอุปัศฺต แล้วเป็นเศรษฐีชาวเมืองอย่างกุ้งพากันหุงข้าวแต่ยังไม่สว่างคอยตักบาตรพระอุปัศฺต จนทุกวันนี้ยังมีความนับถือพระอุปัศฺต จึงได้สร้างรูปพระอุปัศฺตขึ้นทำสักการบูชา ซึ่งมีความเชื่อว่ามีลานิสงส์เหมือนกัน พระอุปัศฺตยังใช้ตั้งทำพระราชพิธีขอฝนอีกด้วย^{๔๑}

พิธีขอฝนนี้เป็นพระราชพิธีจรเพราะปีใดฝนบริบูรณ์ก็ยกเว้นไม่ทำ ต่อปีที่ฝนแล้งจึงได้ตั้งพระราชพิธี ซึ่งมีเขตกำหนดอยู่เพียงเดือน ๙ ถ้าฝนต้นปีภายในเดือน ๙ แล้ง จึงได้ทำพิธี แต่การที่จะ

^{๓๙} พระยาอนุนามานราชชน, **วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ของไทย**, (กรุงเทพมหานคร : เอิร์ดเวฟ เอ็ดดูเคชั่น, ๒๕๔๒), หน้า ๗๕.

^{๔๐} เสถียร โกเศศ (พระยาอนุนามานราชชน), **ประเพณีเกี่ยวกับเทศกาลตรุษ – สาร**, (พระนคร : สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๐๖), หน้า ๒๖๐ – ๒๖๑.

^{๔๑} พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระราชพิธีสิบสองเดือน**, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๕๘), หน้า ๕๕๓ - ๕๕๔.

ทำพระราชพิธีนั้น มีวิธีแก้ไขอย่างอื่นและตั้งพิธีอย่างน้อยไปหลาย ๆ วันก่อน เมื่อเห็นฝนยังไม่ตกบริบูรณ์ จึงได้ตั้งพิธีใหญ่ต่อไป

เรื่องฝนกับพระพุทธรูปศาสนานั้นมีความสำคัญและผูกพันกันมาก เพราะในหนึ่งปีจะมีการอยู่จำพรรษาสามเดือน คือ ฤดูฝน แต่ฝนที่จะกล่าวในที่นี้เกี่ยวข้องกับชาวไร่ชาวนา ที่อาศัยฝนเป็นปัจจัยหลักในการประกอบอาชีพ ดังนั้น ในพิธีขอฝนนี้จึงจำเป็นต้องมีพระพุทธรูปที่จะตั้งในพิธี แต่เดิมมาเป็นพิธีของพราหมณ์ เมื่อมีพิธีสงฆ์เกิดขึ้น ซึ่งเอาอย่างพราหมณ์จึงต้องใช้พระพุทธรูปและรูปเหมือนของพระอุปัชฌาย์แทนเทวรูป

๔) ความเชื่อเรื่องพระอุปัชฌาย์ที่ส่งผลให้เกิดประเพณีไทย ภาคใต้

สังคมไทยภาคใต้ ไม่พบหลักฐานที่กล่าวถึงประเพณีที่มีความเกี่ยวข้องกับพระอุปัชฌาย์ เพราะว่าภาคใต้นั้นได้รับอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์และฮินดู คือ พิธีศารท ซึ่งไม่มีความเกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธแต่อย่างใด หรือจะมีอยู่บ้างก็มีเพียงผู้คิดสร้างรูปเหมือนของท่านขึ้นมาเพื่อสักการบูชา โดยสร้างเป็นรูปพระเครื่องบ้าง และพระบูชาบ้าง

ความเชื่อของชาวพุทธนั้นมีมากมาย ซึ่งความเชื่อในเรื่องต่างๆ เหล่านี้ล้วนเกิดจากความศรัทธา เน้นคุณธรรมเบื้องต้นที่จะนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ โดยใจเป็นปัจจัยเบื้องต้นก่อให้เกิดความศรัทธาขึ้น แล้วแปรจากสิ่งที่เป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรม ให้แสดงออกทางกาย เช่น การแสดงความเคารพ กราบไหว้บูชาด้วยสิ่งต่าง ๆ ตลอดถึงแสดงออกทางวาจา มีการสวดสรรเสริญรูปแบบต่างๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ เกิดจากความศรัทธาทั้งนั้น แม้ความเชื่อในเรื่องนั้นๆ อาจจะไม่สามารถพิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์ได้ก็ตาม แต่ก็ไม่ทำให้เกิดความเสียหายเป็นโทษต่อตนเองและส่วนรวม จึงมีการสืบทอดความเชื่อและพิธีกรรมนั้น ๆ เรื่อยมา

ความเชื่อของชาวพุทธดังกล่าว ล้วนเกิดจากความศรัทธาเป็นเบื้องต้น จึงทำให้เกิดพิธีกรรมต่าง ๆ มาก แต่ในที่นี้จะเน้นศึกษาเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระอุปัชฌาย์ที่ก่อให้เกิดความศรัทธาและได้รับการปลูกฝังมาจากบรรพบุรุษจนตกทอดมาถึงอนุชนรุ่นหลัง

จากการศึกษาเรื่องราวในด้านการใช้ฤทธิ์ของพระอุปัชฌาย์ เราจะเห็นว่าพระอุปัชฌาย์จะใช้ฤทธิ์ ก็เพื่อที่จะแก้ไขเหตุการณ์ต่าง ๆ เท่านั้น การแสดงฤทธิ์ของพระอุปัชฌาย์ล้วนจะมีประโยชน์ต่อการแสดงธรรม และช่วยให้ผู้ฟังน้อมจิตศรัทธาเลื่อมใสในพระธรรมเทศนา จากเรื่องราวการใช้ฤทธิ์ของพระอุปัชฌาย์ตามเหตุการณ์ทั้ง ๔ ที่กล่าวมา ทำให้เกิดอิทธิพลต่อความเชื่อต่อชาวพุทธล้านนาว่าพระอุปัชฌาย์เป็นผู้มีมหิทธิเดชานุภาพ ชาวพุทธล้านนาได้ทำการสักการบูชาด้วยรูปปั้นบ้างแกะสลักบ้าง โดยสมมติว่าเป็นพระอุปัชฌาย์ ทำให้ความเชื่อดังกล่าวแพร่หลายสืบมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้

๓.๒.๕ ความเชื่อพระอุปคุตด้านจิตรกรรม ประติมากรรมและสถาปัตยกรรม

๑) **จิตรกรรม** หมายถึง การระบายสี การใช้สีหรือการกระทำด้วยสี โดยใช้เครื่องมืออุปกรณ์ที่เหมาะสมเพื่อถ่ายทอดพฤติกรรมให้เป็นสารรูปหรือความรู้สึก^{๔๒}

จิตรกรรม คือ การระบายชั้นของสีลงบนพื้นระนาบรองรับเป็นการจัดรวมกันของรูปทรงและสีที่เกิดขึ้นจากการเตรียมการของศิลปินแต่ละคน ในการเขียนภาพนั้น^{๔๓}

จากการศึกษาพระอุปคุตที่มีต่อจิตรกรรม ส่วนใหญ่จะวาดรูปในอุโบสถ วิหารหรือศาลาล้วนเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติ พระเจ้าสิบชาติ และพระเวสสันดรเป็นต้น จะไม่นิยมนำเรื่องอื่น เพราะชาวพุทธให้ความสำคัญและให้ความเคารพอย่างสูงสุดต่อพระพุทธรูป เพื่อเป็นการน้อมระลึกนึกถึงพระคุณของพระพุทธรูปและนำเอาหลักคำสอนของพระองค์มาประพฤติปฏิบัติ ศาสนสถานทางพระพุทธศาสนา คือ สถานที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปโดยตรง ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชาวพุทธที่จะสื่อความหมายที่จะต้องการสอน จากความคิดที่เป็นนามให้เป็นรูปธรรม เพื่อให้เข้าใจได้ง่ายสัมผัสด้วยตา ใช้รูปในการอธิบายความหมายแทนคำพูด เส้น สี น้ำหนัก แสงเงา เป็นตัวบ่งบอกอารมณ์ สร้างสรรค์เป็นจิตรกรรมฝาผนัง ดังเช่น วัดบุญวาทย์ ในจังหวัดลำปาง จากความศรัทธานำไปสู่ความเชื่อด้วยการสร้างสรรค์เรื่องราวพระอุปคุต เพื่อให้สามารถสัมผัสได้^{๔๔}

๒) **ประติมากรรม** จัดเป็นศิลปกรรมประเภทหนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้นด้วยการปั้น การแกะสลัก การหล่อหรือวิธีการอื่นใดที่ก่อให้เกิดงานศิลปะ ซึ่งมีทั้งความกว้าง ยาว และลึกหรือหนาในศิลปะนั้น

ประติมากรรม คือ การปั้น การแกะสลัก หล่อ โดยการถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดของผู้สร้างที่ใช้วัสดุ จำพวกหิน ดิน ไม้ ปูนปลาสเตอร์ ปูนซีเมนต์ โลหะ พลาสติกและวัสดุสังเคราะห์^{๔๕}

จากความหมายของประติมากรรมดังกล่าวนี้ ทำให้เราเข้าใจความหมายของประติมากรรมดังนี้

- ๑) ประติมากรรมปูนปั้น ขึ้นอยู่กับวัสดุที่ใช้เป็นหลัก ส่วนใหญ่จะปั้นด้วยดินและปูน
- ๒) ประติมากรรมรูปหล่อ เป็นกรรมวิธีใช้โลหะที่หลอมละลายได้เทลงไปในหุ่นหรือพิมพ์ โลหะที่ใช้เช่น ทองเหลือง ทองแดง เงิน ทองคำหรือสัมริด
- ๓) ประติมากรรมแกะสลัก การใช้เครื่องมือแกะสลักวัสดุที่แข็งให้เป็นรูปที่ต้องการ เช่น แกะสลักจากท่อนไม้ ก้อนหินหรือแกะสลักจากโลหะ เพื่อให้ได้รูปทรงที่ต้องการ

^{๔๒} อารี สุทธิพันธ์, **สุนทรียภาพ**, (กรุงเทพมหานคร : เจริญธรรม, ๒๕๒๐), หน้า ๖๑.

^{๔๓} John Canaday, **What is Art**, (London : Hutchinson, 1980), p 11.

^{๔๔} วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, **หนังสือชุดความรู้ไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๒๘), หน้า ๓.

^{๔๕} โชตก เก่งเขตรกิจ และคณะ, **ความรู้พื้นฐานทางศิลปกรรม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เสริมวิทย์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๓.

ประติมากรรมเป็นตัวสื่อจากความเชื่อที่เป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรม ที่สามารถสื่อความหมายให้เกิดความเข้าใจได้ง่ายขึ้นและสามารถนำมาสร้างสรรค์เพื่อถ่ายทอดความรู้สึก นึกคิด ความพึงพอใจ ความภาคภูมิใจ ส่วนใหญ่จะเน้นเกี่ยวกับรูปเคารพทางศาสนาและความเชื่อ ดังเช่น ความเชื่อเกี่ยวกับพระอุปคุต จึงใช้ประติมากรรมเป็นสื่อแสดงออก จากวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น ทำสิ่งที่ไม่มีความมีค่าให้มีคุณค่าทางศิลปะ

พระอุปคุตที่เกิดจากประติมากรรมรูปปั้น จากการศึกษาพบว่าคนสมัยโบราณนิยมการปั้นมาก เพราะวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ หาได้ง่ายจากท้องถิ่น ไม่จำเป็นต้องใช้อื่นมาก เช่นใช้ดินเหนียวปั้นรูปพระอุปคุต เพื่อไว้สักการบูชา แต่ด้วยเป็นวัสดุที่แตกหักง่าย จึงหันมาใช้ปูนปั้นแทน ซึ่งแต่ละแห่งจะมีรูปลักษณะที่แตกต่างกันไป ตามแต่ผู้บูชาสักการะจะชอบอย่างไร แต่รูปลักษณะที่พบทางเหนือมากที่สุดคือ พระอุปคุตจกบาตร (ล้วงบาตร) ซึ่งรูปลักษณะเช่นนี้ถ้าคนทั่วไปเห็นจะรู้ได้ทันทีว่าเป็นพระอุปคุต ถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของพระอุปคุตที่ปรากฏให้เห็นมีอยู่ ๔ ลักษณะด้วยกันคือ

๑. พระอุปคุตจกบาตร ลักษณะนั่งขัดสมาธิ มือซ้ายอุ้มบาตรมือขวาล้วงอยู่ในบาตร หันหน้าไปทางขวามองดูตะวันตก โดยมีความเชื่อว่า พวกเดียรถีย์พวกหนึ่งรู้ชนบธรรมเนียมของพระ ชอบไปจับผิดพระ พระอุปคุตต้องการจะใช้ฤทธิ์ปราบพวกเดียรถีย์คนนอกศาสนา ในเวลาวิกาลแล้ว โดยแกล้งเอามือล้วงในบาตร คล้ายกับกำลังจะฉันภัตตาหาร พวกเดียรถีย์เห็นดังนั้นก็ว่ากล่าวติฉินว่า เวลาวิกาลทำไมต้องฉันอีก พระอุปคุตจึงแกลงมองดูตะวันตก ด้วยอำนาจแห่งฤทธิ์ จึงบังคับให้พระอาทิตย์มาอยู่ในเวลาที่พระฉันเพล พวกเดียรถีย์เห็นอย่างนั้น ก็อศรรยใจในอิทธิฤทธิ์ของพระอุปคุต และยอมแพ้ต่อพระอุปคุต

๒. พระอุปคุตนั่งสมาธิ เหมือนพระพุทธรูปปางมารวิชัย แต่ที่ศีรษะมีใบบัวปกคลุม ตามตัวจะมีจุด เช่น หน้าผา หัวไหล่ หัวเข่า สะโพก ที่ปรากฏจะพบบางองค์ก็มี ๕ ๗ ๙ ส่วนใหญ่จะพบมี ๙ จุด ตามตัวสันนิษฐานว่าฝั่งพระธาตุไว้ คนล้านนาจะเรียกจุเหล่านี้ว่า เข็ม จึงเป็นที่มาของการเรียกพระบัวเข็ม ด้วยมีใบบัวปกที่ศีรษะและมีเข็มติดอยู่ตามร่างกาย พระอุปคุตลักษณะนี้ต้องวางพระไว้ในพานหรือตั้งภาชนะแล้วใส่น้ำล้อมรอบ ตามประวัติท่านั่งสมาธิอยู่ในน้ำ ผู้บูชาจึงใส่น้ำเพื่อให้เกิดความร่มเย็นสุขและดอกไม้เครื่องหอมต่าง ๆ เป็นเครื่องสักการะ โดยมีความเชื่อว่าบูชาแล้วจะเกิดโชคลาภ การค้าขายจะเจริญรุ่งเรืองมากยิ่งขึ้น

๓. พระอุปคุตลักษณะนั่งขัดสมาธิยกเข่าทั้งสองขึ้น พนมมือไหว้ ซึ่งคนทั่วไปเรียกว่า พระอุปคุตปางเข้านิโรธสมาบัติได้สะตือทะเล จากความเชื่อตามประวัติว่าพระอุปคุตหลักความวุ่นวาย โดยเนรมิตปราสาทแก้วได้สะตือทะเล เพื่อเข้ามานิโรธสมาบัติจึงเป็นที่มาของการสร้างสรรคงานทางประติมากรรมตามประวัติของพระอุปคุต ซึ่งปางนี้มีประดิษฐานอยู่ที่วัดอุปคุต อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ และพบเห็นตามบ้านเรือนของประชาชนที่ให้ความเคารพนับถือ

๔. พระอุปคุตปางมัตถพญามาร นั่งขัดสมาธิ มือขวาจับผ้าที่จะมัดพญามาร ส่วนมือซ้ายวางไว้บนตัก จากประวัติพระอุปคุตกล่าวถึง พระอุปคุตจับพญามารมัดติดภูเขาไว้ ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน จนกระทั่งงานเฉลิมฉลองพระสถูปเสร็จสิ้นลง พระอุปคุตจึงปล่อยพญามารให้เป็นอิสระ จากประวัติดังกล่าวจึงสร้างพระอุปคุตมัตถพญามารตามประวัติที่ปรากฏในหนังสือปฐมสมโพธิกถา อโศกาวทาน และพระธรรมเทศนาพื้นเมืองล้านนา^{๔๖} พระอุปคุตปางมัตถพญามารประดิษฐานที่วัดอุปคุต อำเภอมะนัง จังหวัดเชียงใหม่

พระอุปคุตแบบรูปหล่อ ที่หล่อด้วยโลหะ กรรมวิธีนี้จะใช้เวลามาก เพราะจะต้องปั้นหุ่นให้ตามที่ต้องการ แล้วใช้ขี้ผึ้งผสมชันหุ้มหุ่นแล้วแต่งให้ได้รูปที่เราต้องการ แล้วใช้ดินนวล ทาหุ่นขี้ผึ้งแล้วใช้ปูนผสมปูนขาวพอกหุ่นขี้ผึ้งนั้นไว้ โดยใช้เหล็กเป็นยึดให้มันคง หลังจากนั้นนำไปเผาให้ขี้ผึ้งละลายออกจากพิมพ์ให้หมด แล้วปล่อยให้พิมพ์เย็นตัวลงแล้ว จึงหลอมโลหะให้ละลายแล้วเทใส่พิมพ์ รอให้เย็นแล้วทุบปูนที่พอกด้านนอกออก แล้วตกแต่งให้สวยงาม ซึ่งกรรมวิธีนี้จะมีความยุ่งยาก แต่ในปัจจุบันเทคโนโลยีทันสมัยทำให้ง่ายต่อการผลิต ซึ่งแบบพิมพ์เดียวสามารถนำมาใช้ซ้ำได้อีก

พระอุปคุตประติมากรรมแกะสลัก โดยใช้ไม้เป็นวัสดุในการแกะ เพราะหาได้ง่ายและสามารถเก็บรายละเอียดได้ดีกว่าวัสดุอย่างอื่น งานประติมากรรมแกะสลักพระอุปคุตที่มีความปราณีตและสวยงาม มักจะพบอยู่ตามบ้านเรือนมากกว่า ร้านค้าทั่วไป เพราะชาวพุทธมีความเชื่อว่าพระอุปคุตสามารถบันดาลลาภสักการะแก่ผู้บูชา นอกจากประติมากรรมที่แกะสลักด้วยไม้แล้วยังมีพระอุปคุตที่แกะสลักจากหิน แต่มีจำนวนน้อยกว่า เนื่องด้วยวัสดุนี้หายากกว่าและกรรมวิธีในการทำก็ยากกว่าด้วย แต่ก็พบพระอุปคุตที่แกะสลักจากหินอยู่ที่วัดบ้านเด่นสรีเมืองแกน อำเภอมะนัง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

นอกจากประติมากรรมดังกล่าวแล้ว ยังพบพระอุปคุตที่ทำเป็นเหรียญ ด้วยวัสดุโลหะสำหรับห้อยไว้ติดกับตัว เช่นที่วัดอมราวาส อำเภอมะนังสะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน รูปหล่อลอยองค์พระอุปคุตและพระผดอุปคุต สำหรับห้อยติดตัวที่จัดสร้างโดยวัดเกาะกลาง อำเภอเมืองเชียงใหม่ วัดบ้านเด่น อำเภอมะนัง จังหวัดเชียงใหม่ และวัดพระพุทธบาทห้วยต้ม อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน

สำหรับวัดอุปคุต ในอำเภอมะนังจังหวัดเชียงใหม่ นั้น เป็นวัดที่เกิดจากศรัทธาและความเชื่อเกี่ยวกับพระอุปคุตและเป็นที่ประดิษฐานพระอุปคุตที่ชาวพุทธล้านนาและชาวพุทธต่างถิ่น ที่มีความเชื่อเกี่ยวกับพระอุปคุตให้ความเคารพ ความศรัทธา เดินทางมากราบขอพรตลอดทั้งวัน เพื่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้า ความสงบสุขในชีวิตตลอดไป

^{๔๖} พระธรรมเทศนาเรื่อง **พระอุปคุต**, [ไมโครฟิล์ม], เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่, จ.ศ.๑๒๗๘, (๒๕๕๙).

จากการศึกษาพบว่างานประติมากรรมมีความเกี่ยวข้องกับพระอุปคุต ในด้านประเภทงาน ปั้น งานหล่อ และงานแกะสลัก งานประติมากรรมพระอุปคุตเป็นงานประเภทอนุสรณ์สถานสร้างขึ้น เพื่อเป็นการระลึกถึงบุคคลที่เรามีความเคารพเลื่อมใส คือพระอุปคุตที่เรามีความเคารพและเกิดความ ศรัทธา ก็สร้างสรรครูปท่านขึ้นมาเพื่อประกอบพิธีกรรมบูชา หรือการอาราธนาพระอุปคุตมาคุ้มครอง งานต่าง ๆ ให้สำเร็จตามจุดประสงค์ ด้วยอำนาจบารมีพระอุปคุตปกปักรักษาคุ้มครองให้ปลอดภัยจาก อาเพศต่าง ๆ และเพื่อความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงานและเกิดโชคลาภในการดำเนินชีวิต

๓) สถาปัตยกรรม หมายถึง ศิลปะและวิทยาการแห่งการก่อสร้าง ซึ่งสามารถอธิบายได้ ในอีกนัยหนึ่งได้ว่า เป็นการจัดระยะวาง ๓ มิติ เพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ทั้งทางด้านร่างกาย และจิตใจ^{๔๗}

สถาปัตยกรรม คือ วิทยาการก่อสร้าง ซึ่งสมัยโบราณเรียกว่า นวกรรม^{๔๘}

สถาปัตยกรรม คือ วิชาที่เกี่ยวกับการก่อสร้างเนื่องด้วยโครงสร้าง^{๔๙}

เพราะฉะนั้นการก่อสร้างสถาปัตยกรรมของไทย จึงเป็นไปใน ๒ ลักษณะด้วยกันคือ

สถาปัตยกรรมประเภทที่อยู่อาศัย เป็นการก่อสร้างเพื่อประโยชน์ใช้สอย เป็นที่อยู่ใน ชีวิตประจำวัน ซึ่งจะแตกต่างกันไปตามสถานภาพและบทบาททางสังคมที่เรียกชื่อเฉพาะตามลักษณะ ของสิ่งก่อสร้าง เป็นต้นว่า

พระบรมมหาราชวัง พระราชวัง ตำหนัก ปราสาท เป็นที่อยู่อาศัยของพระมหากษัตริย์ และบรมศานุวงศ์

วัง ศาลาสน์ ตำหนัก คຸ້ม จวน ทำเนียบ เรือน เป็นที่อยู่อาศัยของคนชั้นสูง

อาศรม บรรณศาลา เป็นที่อยู่อาศัยของนักบวช

บ้าน เหย้า เคหะ ทับ กระโจม เป็นที่อยู่อาศัยของสามัญชน

สถาปัตยกรรมประเภทศาสนสถาน เป็นการก่อสร้างที่สะท้อนให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรือง ทางด้านสถาปัตยกรรมสิ่งก่อสร้างที่เด่นชัด เช่น วัดวาอาราม โบสถ์ วิหาร สถูปหรือเจดีย์ มณฑป พระ ปราง หอไตร ศาลาการเปรียญ ปราสาท กุฏิ หอระฆัง เป็นต้น^{๕๐}

สถาปัตยกรรมเป็นงานสร้างสรรค์ ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ เริ่มต้น แต่ความต้องการเฉพาะตัว เฉพาะกลุ่มจนไปถึงความต้องการของกลุ่มชนและสังคม ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อ ความเหมาะสมของกิจนั้น ๆ เช่น

^{๔๗} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมศัพท์ศิลปะ**, (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๓๐), หน้า ๑๔.

^{๔๘} น.ฌ ปากน้ำ, **พจนานุกรมศิลปะ**, (กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานคร, ๒๕๒๒), หน้า ๔๑๐.

^{๔๙} ศิลป์ พีระศรี, **ศิลปะและการช่าง**, (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๒๗), หน้า ๒๕.

^{๕๐} วาสนา บุญสม, **ศิลปะและวัฒนธรรมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ประกายแสง, ๒๕๔๑),

สร้างขึ้นเพื่อเป็นอยู่อาศัย มีความมั่นคง แข็งแรง และคุ้มภัยอันตรายต่าง ๆ

สร้างขึ้นเพื่ออาคาร สถานที่ มีคุณสมบัติทางด้านความสวยงามและทำให้เกิดความประทับใจและเกิดความสุข

สร้างขึ้นเพื่อสนองตอบและเป็นเครื่องแสดงออกซึ่งความศรัทธาและความเชื่อต่อพระศาสนาหรือวีรกรรมที่ได้รับยกย่อง สรรเสริญ

การสร้างสรรคผลงานทางสถาปัตยกรรม เพื่อให้เกิดความพึงพอใจแก่มนุษย์ ทั้งทางด้านความสวยงามและการใช้สอย ผลงานทางสถาปัตยกรรมจะเกิดขึ้นได้ต้องมีพื้นฐานจากสิ่งดังต่อไปนี้ คือ ทางด้านภูมิศาสตร์ ทางด้านฤดูกาล ทางด้านสังคม ทางด้านประวัติศาสตร์ ทางด้านศาสนา และทางด้านภูมิวิทยา^{๕๑}

สถาปัตยกรรมทางศาสนา สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่เคารพบูชา เป็นที่ระลึกหรือเป็นที่บรรจุสิ่งสำคัญ ซึ่งสามารถสถาปัตยกรรมทางศาสนาได้ดังต่อไปนี้ คือ สถาปัตยกรรมประเภทพุทธสถาน สถาปัตยกรรมประเภทสังฆสถาน สถาปัตยกรรมประเภทเจดีย์สถาน สถาปัตยกรรมประเภทบวรสถาน และสถาปัตยกรรมประเภทอนุสรณ์สถาน^{๕๒}

สถาปัตยกรรมทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับพระอุปัศ

จากการศึกษาเรื่องราวพระอุปัศจะได้ว่า พระอุปัศยังคงได้รับความเคารพนับถือและยังมีความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมกันอยู่ จึงทำให้เกิดศิลปกรรมในด้านต่าง ๆ รวมไปถึงงานสถาปัตยกรรม คือ การสร้างหอพระอุปัศ เพื่อเป็นสถานที่ประดิษฐานพระอุปัศและใช้ประกอบพิธีกรรม บางที่บางวัดสร้างด้วยวัสดุธรรมชาติ เช่น นำไม้ไผ่มาสาน โดยเลือกใช้วัสดุที่หาง่าย เพื่อให้เกิดความสวยงามและเรียบง่าย บางวัดมีงานที่เกี่ยวข้องกับพระอุปัศน้อย จึงทำแบบคงทนถาวร ตกแต่งลวดลายให้วิจิตรงดงาม บางวัดก็ทำการลงรักปิดทองคำเปลว ด้วยความสวยงามยิ่ง โดยมีจุดมุ่งหมาย เพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมและเป็นสถานที่ประดิษฐานพระอุปัศ ซึ่งชาวพุทธได้รับอิทธิพลมาจากบรรพบุรุษ สืบทอดมาจนกระทั่งปัจจุบัน ชาวพุทธยังมีการประพฤติปฏิบัติและอนุรักษ์กันอยู่ ซึ่งถือว่าเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ต้องการจะสอนลูกหลาน โดยดึงเอาสิ่งสิทธิ์ศักดิ์สิทธิ์เข้ามาไว้ในพิธีกรรม เพื่อให้เกิดความเกรงกลัวต่อการกระทำความชั่ว ทางกาย วาจาและใจ เพื่อให้งานกระทำบุญเกิดความสงบเรียบร้อยและการสอนดังกล่าวก็เพื่อไม่ให้เกิดบาปแก่ลูกหลาน เพราะวัดคือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และควรที่จะสำรวมระวังต่อพระรัตนตรัยอย่างยิ่ง เช่นพิธีกรรมอาราธนาพระอุปัศมาคุ้มครองงาน ประชาชนทั้งวัดและบ้านต่างร่วมกันจัดริ้วขบวนกันไปแห่พระอุปัศที่ทำน้ำไถ้ไว้ เพื่อ

^{๕๑} โชตก เก่งเขตรกิจ และคณะ, **ความรู้พื้นฐานทางศิลปกรรม**, หน้า ๗๕.

^{๕๒} จุลทรรศน์ พยาขรณนธ์, **ลักษณะสถาปัตยกรรมไทย ในเอกสารประกอบชุดวิชาไทยศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๒๓), หน้า ๑๑๒-๑๑๓.

มาคุ้มครองงานฉลองที่วัด ปู่ย่าตายายก็จะสอนให้ลูกหลานในหมู่บ้านพึงสำรวมระวังกาย วาใจและใจ ห้ามมิให้กระทำการสิ่งที่ไม่ดีไม่งามอันจะเป็นบาป จะทำให้ไม่เจริญงอกงาม เพราะพระอุปัชฌาย์มีฤทธิ์มาก จากประเพณีพิธีกรรมดังกล่าว เป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงจิตวิทยาทางสังคมที่ต้องการให้เกิดความปลั่ง ความสามัคคีของหมู่คณะ เพื่อช่วยกันขจัดภัยสาธารณะ มิให้บุคคลใดบุคคลหนึ่งก่อเกิดอันมิควรหรือ เหตุการณ์ร้าย ๆ ขึ้น ขณะมีงานฉลอง^{๕๓}

บางวัด สร้างหอพระอุปัชฌาย์ ขึ้นมาเป็นเพียงรองรับขณะอาราธนานิมนต์พระอุปัชฌาย์มา คุ้มครองงาน เมื่อเสร็จงานพิธีแล้วก็ปล่อยให้เสื่อมโทรมตามสภาพ เพราะวัสดุที่ใช้ขึ้น เป็นวัสดุ ธรรมชาติ อายุการใช้งานไม่ยืน เพียงแค่สร้างชั่วคราวเท่านั้น แต่บางที่บางวัดสร้างหอพระอุปัชฌาย์ขึ้นมา ด้วยวัสดุที่คงทนถาวร ก่ออิฐถือปูน ตกแต่งลวดลายให้มีความวิจิตรสวยงามดังงาม อย่างเช่น วัดบ้าน เต่น อำเภอมะนัง วัดป่าตาราภิรมย์ อำเภอมะนัง วัดเกาะกลาง วัดเจ็ดยอด วัดวังสิงห์คำ อำเภอบึง เมือง วัดพระธาตุศรีจอมทอง อำเภอบึงสามพัน จังหวัดเชียงใหม่ วัดพระธาตุสุโทน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดแพร่ วัดพระพุทธบาทห้วยต้ม อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน เป็นต้น

วัดที่กล่าวมาข้างต้น แต่ละวัดจะตกแต่งลวดลายด้วยปูนปั้นฝีมือช่างล้านนา ที่สวยงาม เพื่อประโยชน์ไว้สักการบูชา และคุ้มครองรักษาไว้ อย่างเช่นที่วัดป่าตาราภิรมย์ จะทำพิเศษ คือ สร้าง หอพระอุปัชฌาย์อยู่กลางสระน้ำและปลูกดอกบัวล้อมรอบหอพระอุปัชฌาย์ ดุจดั่งเรื่องราวของท่านที่ ต้องการหลีกเลี่ยงความวุ่นวายหรือปลุกใจเวก ลงไปนั่งเข้ามานสมาบัติได้สะดวกในสระน้ำนั้นก็มี ปู ปลา เต่า ที่ชาวบ้านมาปล่อยเพื่อสะเดาะเคราะห์ ทำให้บรรยากาศน่าทึ่งน่าขบขัน จิตใจของผู้พบเห็นเห็น เมื่อได้เห็นหอพระอุปัชฌาย์ล้อมรอบด้วยน้ำและดอกบัว ก็สงบเย็นใจได้และสัตว์ที่อาศัยอยู่ในน้ำ ก็ยังเกิด ความเมตตา ความรัก และเอ็นดูต่อสรรพสัตว์ที่เกิดมาร่วมโลกด้วยกัน ซึ่งถือว่าเป็นกุศโลบายของท่าน เจ้าอาวาสและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้แสดงจุดประสงค์หลัก เพื่อสักการบูชาพระอุปัชฌาย์ ตามคติความเชื่อ ของชาวล้านนา ความชื่นชม โสมนัสในบรรยากาศที่เกิดขึ้นแก่ผู้มาสักการบูชาอย่างยิ่ง

จากการศึกษาความเชื่อพระอุปัชฌาย์ มีปรากฏในหลายรูปแบบ คือ ความเชื่อใน พระพุทธศาสนา ความเชื่อในสังคมไทย ความเชื่อนำมาซึ่งประเพณีต่าง ๆ ในแต่ละภูมิภาค และเกิด เป็นศิลปกรรมด้านจิตรกรรม ประติมากรรมและสถาปัตยกรรม ซึ่งสิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความเชื่อ ที่ออกมาจากจิตใจของตัวบุคคลและเชื่อมต่อกันสัมพันธ์ต่อบุคคลรอบข้าง ให้เป็นไปในทิศทาง เดียวกัน รู้จักเอื้อเฟื้อแบ่งปัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน รักใคร่กลมเกลียวกัน ประพฤติปฏิบัติตาม ทำนองครองธรรม มีศีลธรรม ทำให้เกิดเป็นจารีต ประเพณี ที่สังคมยอมรับและสืบต่อกันมาเรื่อย ๆ ซึ่งถ้า พิจารณาแล้วล้วนมีเนื้อหาสาระที่มีประโยชน์มากมายต่ออนุชนรุ่นหลัง ปัจจัยสำคัญเกิดจากความเชื่อ ที่มีต่อศาสนา ความศรัทธาก่อให้เกิดแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงานจิตรกรรม ประติมากรรม

^{๕๓} มณี พะยอมยงค์, เครื่องสักการะในล้านนาไทย, (เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์, ๒๕๓๘), หน้า ๘๒.

และสถาปัตยกรรม ที่ทรงคุณค่าทั้งทางด้านศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี ประวัติศาสตร์ และที่สำคัญ คือคุณค่าทางด้านจิตใจ

๓.๓ อิทธิพลที่มีต่อพุทธศาสนิกชน

อิทธิพลการบูชาพระอุปัชฌาย์ในล้านนา เป็นการประพฤติปฏิบัติให้เข้าถึงสาระธรรมหรือแก่นของชีวิตทั้งพระภิกษุสามเณรผู้ที่ปฏิบัติและผู้ที่เกี่ยวข้อง อย่างเช่น ชาวบ้านบูชาพระอุปัชฌาย์ เพื่อมุ่งขัดเกลาจิตใจให้มีความลดละเลิกในสิ่งที่เป็นอบายมุข รวมไปถึงกิเลสให้เบาบางลงจนถึงขั้นหมดจากกิเลส เพราะการบูชาพระอุปัชฌาย์ในล้านนา นั้นมิใช่เป็นการประพฤติปฏิบัติหลักในการปฏิบัติข้อใดข้อหนึ่ง แต่เป็นการสำรวมระวัง กาย วาจา จิตใจ ของตนเอง มิให้มีความอยากในสิ่งต่าง ๆ การบูชาพระอุปัชฌาย์ หลอมรวมเอาข้อปฏิบัติเดียว คือ การสำรวมระวังกายวาจาใจ

จากที่กล่าวมาข้างต้นนั้น ความเชื่อ อิทธิพล คติธรรม ที่ผ่านกระบวนการทางสังคมในส่วนของพิธีกรรมการบูชาพระอุปัชฌาย์ในล้านนา เป็นตัวสร้างระบบวัฒนธรรมจารีตประเพณีของคนในล้านนา เพราะพิธีกรรมการบูชาพระอุปัชฌาย์ในล้านนานั้น มิใช่จะทำได้ตามความต้องการหรือไม่มีกำหนดกฎเกณฑ์อะไร แต่มีพื้นฐานที่อิงอาศัยทางสังคมของคนในชุมชนด้วย กล่าวคือ พิธีกรรมการบูชาพระอุปัชฌาย์แต่ละครั้งจะเลือก วัน เวลา ที่เหมาะสมกับสังคมชุมชนนั้นๆ เพื่อเป็นการอนุเคราะห์เกื้อกูลกันในสังคมและได้ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมา จนเกิดเป็นประเพณีนิยมในหมู่ชาวล้านนาและถือเป็นประเพณีของคนล้านนา ที่ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

อิทธิพลความเชื่อประเพณีและพิธีกรรมบางอย่าง อาจจะขัดแย้งกับหลักของศาสนาบ้าง แต่เราสามารถที่จะปรับเปลี่ยนได้ แต่ก็ต้องใช้เวลาเพราะคนส่วนใหญ่จะสนใจในระดับพิธีกรรม คนส่วนน้อยจะสนใจในระดับพุทธธรรมหรือระดับปรัชญา ดังนั้นพระพุทธศาสนาก็เป็นสิ่งสำคัญทรงไว้ซึ่งความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม ก็ถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญ ที่มีคุณค่าต่อพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง

ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม เป็นสิ่งที่มีคุณค่าที่บรรพบุรุษ ถือว่าเป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่น ประเพณีดักบาตร เพ็ญพุธ เป็นประเพณีที่แปลกพิสดารไม่พบในท้องถิ่นอื่น เป็นประเพณีที่มีเฉพาะท้องถิ่นล้านนา ด้วยความแปลกและพิสดาร จึงเป็นที่สนใจของบุคคลทั่วไป จึงทำให้เกิดแนวคิดต่างๆ ขึ้น สำหรับคนล้านนาได้ประพฤติปฏิบัติตามบรรพบุรุษกระทำสืบๆ กันมา เพื่อเป็นการสืบทอดประเพณี โดยอาศัย พระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา ซึ่งเป็นพุทธบริษัท ๔ เกิดความศรัทธาในการทำบุญ ครั้นจะปฏิเสธก็ไม่เกิดผลดี เพราะเขาตั้งใจทำความดี ถึงแม้จะผิดกาลเวลาก็ควรที่จะตอบสนองเจตนาศรัทธา แต่เราก็ต้องให้ถูกต้องตามหลักศาสนาบ้างเราจะเปลี่ยนแปลงทันทีทันใดไม่ได้ เพราะเขาเชื่อถือกันมาอย่างนี้นานแล้ว ถ้าเราจะปรับเปลี่ยนจำเป็นจะต้องทำแบบค่อยเป็นค่อยไปทีละเล็กละน้อยเหมือนกับคำกล่าวว่า “บัวไม่ให้ช้ำ น้ำไม่ให้ขุ่น”

อิทธิพลด้านความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์

สหธรรมเป็นประจักษ์ความสัมพันธ์สำหรับทำหน้าที่เชื่อมโยง ให้คณะบุคคลหมู่ชนมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ตั้งแต่สังคมส่วนเล็ก จนถึงสังคมส่วนใหญ่มากที่สุดคือประเทศชาติ การสวดเบิกในฐานะเป็นวัฒนธรรมหนึ่ง สหธรรมนี้เป็นจักรกลตัวสำคัญที่ทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมสังคมต่าง ๆ นับแต่มนุษย์ต่อมนุษย์ ตลอดถึงชุมชนสังคมเป็นต้น ซึ่งก่อให้เกิดผลทางวัฒนธรรม คือมีวัฒนธรรม หรือไร้วัฒนธรรม แสดงว่าวัฒนธรรมเกิดขึ้นเพราะการติดต่อของมนุษย์เป็นส่วนใหญ่ในวัฒนธรรมหลาย ๆ ด้านด้วยกัน คนเราเกิดมาในสังคม หนีสังคมไปไม่พ้นฉะนั้นการปฏิบัติตนให้ชอบด้วยหลักวัฒนธรรมจึงต้องถือเอาสหธรรมในทางที่ชอบ คือสหธรรมทางวัฒนธรรมเป็นหลักประพฤติปฏิบัติ^{๕๔}

การบูชาพระอุปคุตก็เช่นเดียวกันที่นำเอาหลักของสหธรรมมาใช้และปฏิบัติไม่ว่าจะเป็นหลักของคติธรรม เนติธรรม และวัตรธรรมที่เกี่ยวข้องกับการสวดเบิก เพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคลให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะอาศัยหลักของความเชื่อ ความเลื่อมใสในคติธรรมที่แฝงไว้กับการบูชาพระอุปคุต หลักของเนติธรรมที่ยึดเอาวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงามของชุมชนสังคมเป็นแนวปฏิบัติหรือหลักของวัตรธรรมที่ยึดหลักของพระพุทธรูปที่ทำการเปิดพระเนตร เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องยึดที่สำคัญที่สามารถทำให้กลไกทางสังคมก้าวเดินไปพร้อมกับวัฒนธรรม ความศรัทธา ความเลื่อมใสในการบูชาพระอุปคุตที่แฝงไปด้วยหลักการปฏิบัติที่เป็นแบบอย่างในสังคม

อิทธิพลด้านความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคม

ในสังคมต่างๆ ล้วนมีคตินิยมในการประพฤติปฏิบัติซึ่งเป็นกระบวนการที่สามารถขัดเกลาหล่อหลอม และสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ในสังคมนั้น ๆ ได้ พิธีกรรมการบูชาพระอุปคุต ซึ่งเป็นเรื่องของส่วนรวมหรือเป็นเรื่องของคนในสังคมที่ดำเนินการร่วมกันทุกฝ่ายเพื่อให้เกิดพิธีกรรมเกิดขึ้น ซึ่งมีใช้เป็นเรื่องของคนใดคนหนึ่ง พิธีกรรมการบูชาพระอุปคุตจึงมีอิทธิพลเป็นอย่างยิ่งต่อสังคม เพราะพิธีกรรมเป็นกระบวนการหนึ่งที่สามารถควบคุมสังคมให้ประพฤติปฏิบัติไปในทิศทางเดียวกัน โดยมีเป้าหมายเหมือนกัน มีความเชื่อโดยพื้นฐาน๗๗เหมือนกัน รูปแบบวิธีในการปฏิบัติคล้ายกัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นกระบวนการที่สามารถขัดเกลาคนในสังคมได้ทางหนึ่ง และมีอิทธิพลเป็นอย่างยิ่งต่อสังคม

การบูชาพระอุปคุตเป็นตัวสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ในการสร้างหลักการปฏิบัติต่อกันให้เป็นแบบอย่างในชุมชน คือ กลุ่มมนุษย์ ซึ่งขยายตัวออกไป กล่าวคือการบูชาพระอุปคุตเป็นรูปแบบของการปฏิบัติระหว่างสังคม เพราะการบูชาพระอุปคุตมิได้อาศัยเพียงแต่กลุ่มคนเพียงบางกลุ่มเท่านั้นแต่การบูชาพระอุปคุตเป็นการรวมเอาแต่ละกลุ่มในชุมชนหมู่บ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการ ยิ่งการบูชาพระอุปคุตมีความกว้างขวางเพียงไรสหธรรมก็มีความจำเป็นและมี

^{๕๔} เจริญ ตันมหาพราน, **พิธีกรรมพิสดาร**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แสงแดด, ๒๕๓๖), หน้า ๑๒.

ส่วนร่วมในการขยายตัวออกไปเพียงนั้น จะเห็นได้เช่น การงานอันเป็นหน้าที่ ที่มนุษย์เราจะต้องร่วมมือช่วยกันทำเพื่อให้บังเกิดผล คือความเจริญ รวดเร็วและ ความสะดวกสบายอื่นๆ ตามที่ตนถนัด และสามารถ ตัวอย่างเช่น พิธีกรรมในการบูชาพระอุปคุตนั้น แม้จะกล่าวในลักษณะรวม ๆ กันว่าเป็นงานเดียวกัน คือ ทำพิธีการบูชาพระอุปคุต แต่ก็ยังมีหน้าที่ต่าง ๆ กัน เช่น มีหน้าที่ที่จัดเตรียมสถานที่จัดเตรียมอุปกรณ์ที่ใช้ในพิธีกรรมเป็นต้น แสดงให้เห็นว่าคนเราต้องมีสธรรมเป็นเครื่องช่วยส่งเสริมงานในหน้าที่ต่าง ๆ อีกชั้นหนึ่ง แสดงให้เห็นว่าสธรรมเป็นธรรมอันสำคัญในด้านการส่งเสริมวัฒนธรรมในสังคมให้เกิดความสัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์กับสังคม

อิทธิพลความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

โดยลักษณะทั่วไปของการบูชาพระอุปคุตนั้นวัตถุประสงค์อย่างหนึ่งก็คือการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ อยู่กับธรรมชาติใช้ธรรมชาติอย่างรู้คุณค่า อุปกรณ์ในพิธีกรรมที่นำมาใช้ในการบูชาพระอุปคุตล้วนแล้วแต่เป็นวัสดุที่ได้จากธรรมชาติ เพื่อให้เข้าใจว่า เมื่อพระอุปคุตบรรลุธรรมแล้วก็เข้าสู่ธรรมชาติ แสวงหาธรรมชาติ และอยู่ร่วมกับธรรมชาติ การจำลองแบบให้เหมือนกับป่าหรือธรรมชาติ ผ่างไปด้วยคติคิดอย่างเป็นรูปธรรม ว่าการที่จะอยู่อย่างสันติได้นั้นต้องเข้าหาธรรมชาติ เพราะธรรมชาติเป็นสิ่งที่ให้ทุกสิ่งทุกอย่างกับชีวิตของตนเอง เมื่อทำพิธีกรรมทำเสร็จเรียบร้อยแล้วก็นำสิ่งเหล่านั้นกลับคือสู่ธรรมชาติ ด้วยการปลูกเพิ่มเติมจากที่ได้นำมาจากธรรมชาติ เป็นการคืนธรรมชาติให้กับธรรมชาติเป็นกุศโลบายอย่างหนึ่งที่เป็นแบบอย่างที่ดีในสังคมเป็นการแสดงให้เห็นว่าการบูชาพระอุปคุตโดยนิยามความหมายคือการเข้าถึงธรรมชาติอยู่กับธรรมชาติอาศัยธรรมชาติเป็นตัวดำเนินชีวิตของตนเองโดยที่ไม่ไปเบียดเบียนธรรมชาติ เพราะเป้าหมายหลักของพระพุทธศาสนาคือการอยู่กับธรรมชาติ การบูชาพระอุปคุตเป็นการนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาสอดแทรกเพื่อให้เกิดคติชนในทางสังคมเพื่อให้เข้าสู่ธรรมชาติอย่างเป็นระบบ^{๕๕}

คติความสำคัญของพระอุปคุตในฐานะเป็นการสอดแทรกแนวคิด ปรัชญาชีวิตของสังคม การสอดแทรกแนวคิดปรัชญาชีวิตของสังคมนั้น พิธีกรรมการบูชาพระอุปคุตมีส่วนในการเสนอแนวคิดและปรัชญาของสังคมไว้อย่างมาก โดยเฉพาะแก่นของเรื่องนั้นกล่าวถึงการปราบพระยามารให้ลดทมิฬ ฆาตกรรมฆาตมานะปรารถนาพุทธภูมิ แต่ก็ขมวดไว้ว่า ผลแห่งการสร้างสมคุณงามความดี ผลของกุศลกรรม การมีความวิริยะอุตสาหะพากเพียรย่อมได้รับความสุข ถึงลำบากยากแค้นอย่างไรก็ตามเทวดาฟ้าดินย่อมรู้เห็นตลอดและต้องมาช่วยให้พ้นภัยและประสพสุขตามความปรารถนา และทางตรงกันข้ามผลแห่งอกุศลกรรมที่ได้ทำย่อมได้รับความหายนะในท้ายสุดนอกจากนี้ยังชี้ให้เห็นถึงค่านิยมของการให้ทาน รักษาศีล ภาวนา

^{๕๕} เจริญ ตันมหาพราน, **พิธีกรรมพิสดาร**, (กรุงเทพฯ: พิมพ์แสงแดด, ๒๕๓๖), หน้า ๑๓ – ๑๔.

สรุปแสดงให้เห็นถึงบุคลิกของบุคคลในอุดมการณ์ คือ เป็นบุคลิกที่สังคมต้องการ กล่าวคือเป็นผู้ที่มีความเสียสละเพื่อประโยชน์ของประชาชนมากกว่าประโยชน์ส่วนตน มีความสามารถสูงมีความวิริยะอดทน มีคุณธรรมรูปร่าง อดทนต่อเหตุการณ์ร้ายต่าง ๆ นานาได้ ถึงแม้ว่าจะมีความเสียสละเพียงใดก็ตามหากว่าไม่มีความหนักแน่น หวังเฉพาะประโยชน์ตัวเอง ทางด้านสมบัติก็จะไม่ประสบผลสำเร็จ หากมีความแน่วแน่วโดยไม่หวังประโยชน์ส่วนตนแต่เพื่อประโยชน์ส่วนรวมก็จะได้รับความสุขแห่งชีวิต ค่านิยมเหล่านี้ได้สอดแทรกอยู่ในพิธีกรรมการบูชาพระอุปคุตเป็นการเสนอแนวคิดทางด้านปรัชญาชีวิตจากอดีตสู่ปัจจุบัน

๓.๔ คุณค่าที่ปรากฏในเรื่องพระอุปคุต

คุณค่าจะเกิดขึ้นได้นั้น ต้องอาศัยความเชื่อจากภายในใจแล้วแสดงออกมาด้วยการกระทำกล่าวคือ ความพยายามของคนรุ่นต่อรุ่น เพื่อหาคำตอบให้กับคำถามเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่แวดล้อมตนเอง หรือเกี่ยวกับตนเอง โดยอาศัยประสบการณ์บ้าง จินตนาการบ้าง เพื่อให้ได้คำตอบที่ไม่เป็นเหตุเป็นผลทางวิทยาศาสตร์อันเป็นพุทธปรัชญา แต่คนยอมรับแล้วส่งผ่านยังคนรุ่นหลัง ๆ ความเชื่อก็ถูกทำให้ขลังยิ่งขึ้นด้วยการประกอบพิธีกรรม

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอคุณค่าเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องพระอุปคุตในสังคมไทย โดยจะนำเสนอคุณค่าโดยทั่วไปที่เกี่ยวกับ พระอุปคุต

คุณค่าจากความเชื่อเรื่องพระอุปคุต

จากการศึกษาทั้งเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์เกี่ยวกับพระอุปคุต ผู้วิจัยได้พบว่า ประเพณีเกี่ยวกับพระอุปคุตได้ถือกำเนิด ดำรงอยู่คู่กับสังคมคนไทยและสังคมล้านนามาอย่างช้านาน นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยมีความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์และอิทธิฤทธิ์ของพระอุปคุตเป็นปัจจัยหลัก ก่อให้เกิดคุณค่าหลายด้านทั้งต่อตนเอง ครอบครัว และสังคม โดยสรุปได้เป็น ๓ ด้าน คือ ๑. คุณค่าด้านการให้ทาน ๒. คุณค่าด้านความสามัคคี ๓. คุณค่าด้านกตัญญูกตเวที

๑) ทาน การให้ เสียสละ

ทาน หมายถึง “การให้ปันสิ่งของด้วยความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเสียสละ ช่วยเหลือ สงเคราะห์ด้วยทุน หรือทรัพย์สิน และวัตถุสิ่งของตลอดจนให้ความรู้ และศิลปวิทยา”^{๕๖}

“การให้ทาน จึงให้ด้วยความเมตตาเพื่อแสดงน้ำใจไมตรี สร้างเสริมมิตรภาพ ให้ด้วยกรุณาต้องการช่วยปลดปล่อยความทุกข์ ความเดือดร้อน ให้ด้วยมุทิตา ส่งเสริมสนับสนุนให้ทำความดี มีความเจริญก้าวหน้า”^{๕๗}

^{๕๖} มหามกุฏราชวิทยาลัย, มงคลวิเสสเถก, พิมพ์ครั้งที่ ๒๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๐๖ – ๑๐๘.

^{๕๗} ดุราลัยเถียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), ธรรมบุญชีวิต, หน้า ๒๑.

จากการศึกษาคุณค่าของประเพณีตักบาตรเพ็ญพุธ ชาวพุทธล้านนาถือว่าเป็นประเพณีที่มีอานิสงส์มากและชาวพุทธล้านนาจะทำบุญกันมากเป็นพิเศษ ซึ่งประเพณีดังกล่าว จะตรงกับคติความเชื่อของคนล้านนาเกี่ยวกับการให้ทานในแต่ละวัน ซึ่งจะมีอานิสงส์ที่ต่างกันดังต่อไปนี้

วันอาทิตย์	ให้ทาน	จักได้ร้อยเท่า
วันจันทร์	ให้ทาน	จักได้ร้อยเท่า
วันอังคาร	ให้ทาน	จักได้ส่วนหนึ่ง เสียส่วนหนึ่ง
วันพุธ	ให้ทาน	จักได้แสนเท่า
วันพฤหัสบดี	ให้ทาน	จักได้แสนเท่า
วันศุกร์	ให้ทาน	จักได้ร้อยเท่า
วันเสาร์	ให้ทาน	จักได้เจ็ดเท่า ^{๕๘}

การให้ทาน^{๕๙} ของสังคมไทยภาคเหนือเป็นที่นิยมกันมากก็คือ ประเพณีตักบาตร ซึ่งประเพณีตักบาตรเพ็ญพุธนี้ได้รับอิทธิพลมาจากพม่า^{๖๐} จึงทำให้ประเพณีสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

ประโยชน์หรืออานิสงส์ของการให้

ประโยชน์ของการให้ทาน ที่สมบูรณ์ครบถ้วน จะมีผลมากอานิสงส์มาก ย่อมขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ คือ

๑) วัตถุสัมปทา ถึงพร้อมแห่งวัตถุ ในที่นี้หมายถึงผู้รับ คือ ปฏิภาหเป็นทักษิณยบุคคลผู้มีความพร้อมพร้อมด้วยคุณธรรม ยังมีคุณธรรมสูงมากเท่าใด ก็ยิ่งทำให้ทานของผู้บริจาคนั้นมีผลมากขึ้นเท่านั้น อย่างเช่น บุคคลผู้เป็นพระอรหันต์หรือพระอนาคามีผู้เข้านิโรธสมบัติได้

๒) ปัจจัยสัมปทา คือ ความถึงพร้อมแห่งปัจจัย ในที่นี้หมายถึงสิ่งของที่จะนำมาทำทานต้องได้มาอย่างบริสุทธิ์โดยชอบธรรม

๓) เจตนาสัมปทา ถึงพร้อมแห่งเจตนา ในที่นี้หมายถึงมีเจตนาดี คือต้องมีเจตนาดีทั้ง ๓กาล คือ^{๖๑}

๑) บุพพเจตนา เจตนาก่อนให้ คือตั้งแต่ตอนแรก เริ่มต้นก็ตั้งใจดี มีความเลื่อมใสจิตใจเบิกบาน และตั้งใจจริง แข็งแรง มีศรัทธามาก ต่อไป

^{๕๘} พระครูสิริรัตนสุนทร (อินแก้ว มณีรัตน์), **ปีบตำราพื้นเมือง**, (เชียงใหม่ : ธาราทองการพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๕.

^{๕๙} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๐๕/๑๙๕, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๙.

^{๖๐} เจริญ ดันมหาพราน, **พิธีกรรมพิศดาร**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แสงแดด, ๒๕๓๖), หน้า ๑๕.

^{๖๑} พระมหาสุทิตย์ วิเศษโสโก, **ทานก้าวแรกแห่งการพัฒนาคุณภาพชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๖๒.

๒) มุญจนเจตนา ขณะถวายเป็นกิจจริงใจจริงจัง ตั้งใจด้วยความเบิกบาน ผ่องใส มีปัญญา รู้เข้าใจ

๓) อปราปรเจตนา ถวายไปแล้ว หลังจากนั้น ระลึกขึ้นเมื่อไรจิตใจก็เอบอ้มผ่องใสว่าที่เราทำไปนี้ดีแล้ว ทานนั้นเกิดผลเป็นประโยชน์ เช่น ได้ถวายบำรุงพระศาสนาพระสงฆ์จะได้มีกำลังแล้วท่านก็จะได้ปฏิบัติศาสนกิจ ช่วยให้พระศาสนาเจริญงอกงามมั่นคง เป็นปัจจัยให้สังคมของเราอยู่ร่มเย็นเป็นสุข นึกขึ้นมาเมื่อไรก็เอบอ้มปลื้มใจ

๔) คุณาติเรกสัมปทา ถึงพร้อมด้วยคุณพิเศษ คือ ผู้รับทานมีคุณสมบัติพิเศษ เช่นเพิ่งออกจากนิโรธสมบัติใหม่ ๆ^{๖๒}

ประโยชน์การให้ทาน อันเกิดจากการบริจาคทานทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า“อานิสงส์” คือประโยชน์หรือผลที่เกิดจากการให้ทาน มีผลเกิดขึ้นทั้งแก่ผู้ให้ทานและผู้รับทาน แต่ถ้าพูดถึงอานิสงส์ของการให้ทาน หรือประโยชน์จากการทำทาน^{๖๓} หมายถึง ผลที่เกิดขึ้นแก่ผู้ให้ทานเป็นสำคัญ เพราะผู้ให้ทาน ไม่ว่าจะให้ด้วยเหตุผลประการใดก็ตาม ผู้ให้ย่อมได้รับอานิสงส์ที่เกิดจากการให้ ๓ ประการ

พุทธศาสนิกชนชาวไทยได้ยึดถือและปฏิบัติตามบรรพบุรุษที่เคยทำมา ทำให้มีอิทธิพลต่อสังคมไทยอย่างมาก โดยเฉพาะคำสอนเรื่องทาน เพราะสังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรมที่นับถือพระพุทธศาสนา ชีวิตความเป็นอยู่ของบุคคลในสังคมจึงดำเนินไปภายใต้ระเบียบข้อบังคับที่ถูกกำหนดขึ้นโดยจารีตประเพณี คำสอนเรื่องทานก็เข้ามาแทรกซึมในวัฒนธรรมไทย และการดำเนินชีวิตของชาวไทยอย่างกว้างขวางและลึกซึ้ง เห็นได้จากในเทศกาลประเพณีต่างๆ มักจะมีการให้ทาน เช่น ประเพณีตักบาตรเพ็ญพุธ ประเพณีบุญผะเหวด บุญวันสารท การโปรยทานในงานบวช เถกระจาด เป็นต้น การที่ชาวพุทธในสังคมไทยชอบให้ทานนั้น เกิดจากความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม โดยเชื่อว่าเหตุที่บุคคลหนึ่งมีสภาพความเป็นอยู่ดีกว่าบุคคลอื่น เพราะเขาได้สั่งสมกรรมดีมาแต่ชาติปางก่อนดังนั้นบุคคลที่ทำบุญไว้มาก ผลบุญนั้นย่อมส่งผลให้เขามีฐานะดีขึ้นในชาติหน้า ชาวพุทธเชื่อว่า การให้ทานเป็นวิธีที่ดีที่สุด เพราะทำได้สะดวกและสามารถทำได้ง่าย ๆ มากกว่าการให้กับคนหรือสัตว์การให้ทานแก่พระ เรียกว่า การทำบุญ ให้ทานแก่คนขัดสนหรือสัตว์ทั่วไป เรียกว่า ทำทาน ซึ่งตามหลักการที่แท้จริงของพุทธศาสนาแล้ว การให้ทั้ง ๒ อย่างจัดเป็นทานมัยเหมือนกัน

วัตถุประสงค์ของการให้ทานที่ถูกต้อง คือ เพื่อชำระกิเลส เป็นการกำจัดความโลภและการเห็นแก่ตัว แม้ส่วนใหญ่จะให้ทานเพื่อบูชาคุณ สงเคราะห์ และอนุเคราะห์ แต่การให้ทานมีเจตนา

^{๖๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๓.

^{๖๓} สุมาลี มหณรงค์ชัย, **ทาน สังฆทาน ฉบับคู่มือชาวพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์, ๒๕๔๗), หน้า ๕๕-๕๖.

ไม่บริสุทธิ์ ให้โดยมุ่งหวังตอบแทน การให้ทานที่ถูกต้องคือ ให้โดยไม่หวังผลตอบแทนใด ๆ ทั้งสิ้น พระพุทธเจ้าไม่ทรงยกย่องการให้เช่นนี้ เพราะมีผลเสียมากกว่าผลดี ทานที่ควรยกย่องคือ ต้องเป็นทานเพื่อประโยชน์ส่วนรวมเท่านั้น

๒) กตัญญูกตเวทิตะ

กตัญญูกตเวทิตะ หมายถึง ผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วและตอบแทน ผู้รู้จักคุณค่าแห่งการกระทำดีของผู้อื่น และแสดงออกเพื่อบูชาความดีนั้น^{๖๔}

พระอุปคุต เป็นพระอริยสงฆ์สาวก เป็นปูชนียบุคคลของพุทธศาสนิกชน ในฐานะเป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติเป็นธรรม ปฏิบัติสมควร เป็นเนื่อบุญของปวงชนชาวโลก เป็นผู้มีความรู้คุณต่อการศาสนาและประกาศพระศาสนาสืบต่อกันมา จากประวัติของท่าน นำไปสู่ความเชื่อว่า พระอุปคุตเป็นพระอรหันต์สาวกที่มีอิทธิฤทธิ์เป็นศาสดาองค์ที่สองรองจากพระพุทธเจ้า^{๖๕} สามารถปราบพญามาร ผู้ซึ่งเป็นใหญ่ในกามภพ รวมถึงเทวดา มนุษย์ นาค อสูร ยักษ์ คนธรรพวิทย์ฯ ทั้งหมดนี้ล้วนศิโรราบแทบเบื้องพระบาทพระเถระเจ้า ทำให้พระอุปคุตเป็นที่รู้จักของมหาชนอย่างกว้างขวาง และทำให้พระเถระได้สาธุศิษย์เป็นจำนวนมาก เป็นกำลังในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เมื่อจะจัดงานบุญใด หากได้อาราธนาท่านมาคุ้มครอง งานก็จะสำเร็จเรียบร้อยผ่านไปด้วยดี ด้วยเกรงคุณความดีของท่านจัดหาสักการะไปบูชาท่านด้วยความสำนึกในพระคุณของท่านพระพุทธศาสนา จึงได้เจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก จนอายุพระพุทธศาสนาดำรงมาถึงปัจจุบัน

๓) คุณค่าในด้านสามัคคี

คุณค่าของประเพณีอัญเชิญพระอุปคุต ที่ได้สืบทอดปฏิบัติกันมาจากคนรุ่นหนึ่งมาสู่คนอีกรุ่นหนึ่งล้วนมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของประชาชนในสังคมไทยตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน และมีการสืบทอดปฏิบัติต่อกันจนกลายเป็นรูปแบบของสังคม ที่ทุกองค์กรต่าง ๆ ในสังคมไทย เมื่อถึงประเพณีอัญเชิญพระอุปคุตในแต่ละปี ก็จะรวมกันจัดสถานที่เพื่อบูชา โดยประเพณีอัญเชิญพระอุปคุตนี้ถูกกำหนดขึ้นเพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์ โดยมีคติความเชื่อตามหลักฐานที่ว่า เป็นการบูชาพระอุปคุตอรหันต์ หรือพระมหาสาวก

การบูชาพระอุปคุตในล้านนากับคุณค่าในการดำเนินชีวิต

ในหลักสาระสำคัญที่ปรากฏในพิธีกรรมการบูชาพระอุปคุตนั้นมีหลักธรรมอยู่มากมายในการดำเนินชีวิตของชุมชนที่ยึดหลักของพุทธศาสนาในลักษณะของคตินิยม สาระหลักประการหนึ่งของพิธีกรรมการบูชาพระอุปคุตคือการแสดงคุณและโทษของอกุศลกรรมต่าง ๆ ที่พระพุทธเจ้าแสดงแนวทางปฏิบัติที่เป็นความพ้นทุกข์จากโทษของอกุศลกรรมตามเหตุหรือพื้นฐานชีวิตจิตใจสำหรับชีวิต

^{๖๔} อจ.ทก. (ไทย) ๒๐/๒๖๔/๑๐๘.

^{๖๕} ส. ศิวรักษ์, ความเข้าใจเรื่องของพระเจ้าอโศก, หน้า ๗๗.

คฤหัสถ์ ผู้ครองเรือนในสังคม หลักธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมการบูชาพระอุปัชฌาย์นั้นเป็นไปเพื่อยกระดับชีวิตมิให้ตกลงเข้าสู่ชีวิตระดับอกุศลกรรมที่เป็นความชั่ว เป็นบาป เป็นอกุศลและประคับประคองปัญหาชีวิตที่มีสมมาทิฎฐิ เป็นพื้นฐาน ไปในทางที่เป็นกายสุจริต วาสุจริต มโนสุจริต ธัมมจริยาที่ปรากฏเป็นหลักส่วนใหญ่ คือ ทาน ศีล และการมีความเคารพเลื่อมใสในพระรัตนตรัย ในฐานะเป็นสิ่งบริสุทธิ ประเสริฐสูงสุด เพราะความปราศจาก ราคะ โทสะ โมหะหลักธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมการบูชาพระอุปัชฌาย์นั้นนอกจากประกอบด้วย ทาน ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติเบื้องต้น เป็นพื้นฐานที่นำไปสู่ ศีลเพราะเหตุว่า ทาน การให้การแบ่งปันทรัพย์สินสิ่งของ ตลอดจนการให้อภัย ให้ธรรมทาน เป็นต้น ล้วนเป็นเครื่องขัดเกลาความโลภ ความตระหนี่ ความหวงแหนรู้จักสละละความเห็นแก่ตัว มีน้ำใจ ความมีเมตตาต่อผู้อื่นมีความเป็นธรรมและยุติธรรมทั้งนี้ก็มีกฎธรรมชาติของความเป็นเหตุเป็นปัจจัยของกระแสการปรุงแต่งที่ความต้องการครอบครอง ความหวงแหน ได้สร้างความเห็นแก่ตัวที่หยาบขึ้น ๆ จึงถึงขั้นมีความตระหนี่ อันเป็นเหตุให้เกิดความขัดแย้งการทะเลาะวิวาท ความเบียดเบียน สร้างชีวิตการอยู่ร่วมกันไม่ปรกติสุขต่อกัน

เนื่องจากกฎธรรมชาติของความเป็นเหตุเป็นปัจจัยที่ความหวงแหนและความตระหนี่เป็นเหตุปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความเบียดเบียนถึงขั้นประทุษร้ายทางกาย ทางวาจาตั้งกล่าวหลักธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมการบูชาพระอุปัชฌาย์ที่พระพุทธเจ้าทรงชี้้นำให้ประพฤติทานเป็นพื้นฐานของศีล หรือปฏิบัติทาน ศีล ประกอบกันไป อีกประการหนึ่งหลักธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมการบูชาพระอุปัชฌาย์จะเน้นไปที่การออกจากกามหรือเนกขัมมะ เป็นกุศโลบายในการที่ให้ชาวบ้านได้ดำเนินตามเพื่อที่จะยกระดับพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง เพราะการเห็นโทษของชีวิตระดับกาม ทั้งที่เป็นความชั่ว และความดี ทั้งที่เป็นนรก และสวรรค์ถ้ามีได้มีปัญญานำต่อไปถึงการออกจากกามแล้ว จักเกิดความเบื่อหน่ายชีวิตและสังคม ที่เป็นด้านลบ ผิดหวัง แต่หาทางออกไม่ได้ด้วยเหตุนี้พิธีกรรมการบูชาพระอุปัชฌาย์มิใช่เป็นเพียงพิธีกรรมที่ทำให้เกิดความเชื่อ ความศรัทธาเพียงอย่างเดียวแต่เป็นกระบวนการที่ฝึกตนเองให้มีเนกขัมมะคือการสลัดออกจากภาวะที่บีบคั้นในชีวิตอย่างสร้างสรรค์ อีกทั้งยังเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมเป็นการยกระดับชีวิตให้สูงขึ้นด้วยหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ในพิธีกรรมการบูชาพระอุปัชฌาย์ในล้านนา

สำหรับประเทศไทยประเพณีอัญเชิญพระอุปัชฌาย์ จากบริเวณที่ติดกับแม่น้ำ ลำคลอง หรือแหล่งน้ำต่างๆ ซึ่งแต่ละพื้นที่ก็จะมีเอกลักษณ์ที่น่าสนใจแตกต่างกันไป การจัดประเพณีอัญเชิญพระอุปัชฌาย์ในปัจจุบัน มีวัตถุประสงค์หลายอย่าง เช่น เพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์และส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูประเพณีอันดีงามของไทย โดยเฉพาะประเพณีอัญเชิญพระอุปัชฌาย์ของแต่ละท้องถิ่น ไว้สืบทอดต่อไป ส่งเสริมให้งานประเพณีอัญเชิญพระอุปัชฌาย์เป็นสินค้าทางการท่องเที่ยว โดยสามารถนำเสนอในรายการนำเที่ยวเป็นประจำทุกปี ในอนาคตอย่างยั่งยืนเพื่อเพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยวและรายได้จากนักท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศ เพื่อกระตุ้นให้เกิดกระแส

การเดินทางท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวชาวไทย และชาวต่างประเทศในช่วงเทศกาลประเพณีอัญเชิญพระอุปคุต เพื่อความพร้อมในการจัดงานประชาสัมพันธ์ทั้งในและต่างประเทศ พร้อมจัดทำเว็บไซต์ ประเพณีอัญเชิญพระอุปคุตขึ้นโดยเฉพาะ และแถลงข่าวการจัดงานเป็นระยะๆ กระบวนการเหล่านี้เป็นกิจกรรมเบื้องต้น สำหรับการจัดมหกรรมประเพณีอัญเชิญพระอุปคุต เป็นประเพณีที่สืบทอดมาอย่างช้านานมีพื้นฐานและที่มาจากพระพุทธศาสนา และศาสนาพราหมณ์ มีหลักธรรมที่เกี่ยวข้องก็คือหลักความสามัคคี และหลักของความกตัญญูกตเวที

ความสามัคคี ได้แก่การรู้จักพร้อมกันปฏิบัติหน้าที่ โดยมีกายสามัคคี และจิตสามัคคี เมื่อมีกรณียกิจเกิดขึ้นก็พร้อมกันคิดพร้อมกันวางแผน พร้อมกันจัดพร้อมกันทำ ความสามัคคีย่อมเป็นพลังสำคัญในการประกอบกรณียกิจทุกด้าน กิจการจะยุ่งยากสับสนและใหญ่ยิ่งเพียงใดหากมีความสามัคคีกันทำ ก็ย่อมทำให้สำเร็จได้ เหมือนประเพณีอัญเชิญพระอุปคุตนั้น ได้แสดงให้เห็นถึงความสามัคคี ความปรองดองกัน ความพร้อมเพรียงกันของหมู่คณะ^{๖๖} ถือเป็นเรื่องสำคัญสำหรับนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์สุขแก่สังคมไทยปัจจุบัน เป็นความดีที่ให้ผลแก่หมู่คณะ แก่สังคมประเทศชาติ ถือเป็นเรื่องสำคัญที่ทุกคนต้องปฏิบัติตามกรอบของศีลธรรมมีธรรมะประจำใจ ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ย่อมมีสติปัญญาอันเห็นชอบว่า การทะเลาะวิวาท การแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นกันในทางทำลายล้างผลาญกันว่าเป็นภัยอันตรายต่อความสงบเรียบร้อย และความเจริญสันติสุข แก่ทั้งตนเองและผู้อื่น และทั้งมีความเห็นชอบว่า การไม่ทะเลาะวิวาท แก่งแย่งชิงดีชิงเด่นกันในทางทำลาย โดยความปลอดภัย กล่าวคือ ย่อมนำมาซึ่งความสงบเรียบร้อยดีงาม และความเจริญสันติสุขมาสู่ทั้งตนเองและผู้อื่น ที่อยู่ร่วมกันในสังคมประเทศชาติบุคคลดีมีคุณธรรมดังกล่าวนี้นี้ จึงประพฤติปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยความมีน้ำใจไมตรีต่อกัน

ประเพณีอัญเชิญพระอุปคุต ได้ก่อให้เกิดความสามัคคีขึ้นในสังคมตั้งแต่ระดับย่อยจนถึงระดับใหญ่สำหรับคุณค่าที่จะกล่าวถึงตามลำดับต่อไปนี้ เป็นส่วนสำคัญอย่างมากของประเทศไทยปัจจุบัน เพราะเท่าที่เรารับทราบตามข้อมูลข่าวสารมาโดยตลอด ซึ่งได้เกิดขึ้นแล้วในช่วงสองสามปีที่ผ่านมา และเป็นปรากฏการณ์สำคัญหนึ่งที่ทำให้เราได้เห็นเหตุการณ์บางอย่าง กล่าวคือ สภาพของสังคมนั้น เกิดความแตกแยก ไม่มีความสามัคคีกันในสังคม ซึ่งต่างก็ล้วนแล้วเกิดจากพื้นฐานการขาดความสามัคคี ดังนั้น เราจะนำนิมิตการสร้างสามัคคี ที่เกิดขึ้นจากประเพณีอัญเชิญพระอุปคุตไปจัดการและแก้ไขปัญหานั้นได้มากน้อยแค่ไหน โดยประเด็นนี้อยู่ที่ว่า เราพร้อมที่จะยอมรับหรือไม่ เพราะว่าการวิจัยนั้นเป็นส่วนหนึ่งในการแสวงหาทางออก เพื่อช่วยคลี่คลายปัญหาทั้งหลายให้หมดไปได้ ถ้าหากได้นำไปปฏิบัติอย่างจริงจังจึงให้ปรากฏคุณค่าเป็นรูปธรรม ดังต่อไปนี้

^{๖๖} ศูนย์วัฒนธรรมมหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช, วัฒนธรรมลอยกระทงภาคใต้, (นครศรีธรรมราช : ศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑.

คุณค่าต่อครอบครัว ทำให้สมาชิกในครอบครัวได้มีโอกาสทำกิจกรรมด้วยกัน อีกทั้งได้แสดงความรักถึงบรรพบุรุษผู้ล่วงลับ ซึ่งเป็นการส่งเสริมให้เกิดสถาบันครอบครัวที่เข้มแข็ง คือการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างครอบครัว เพราะพิธีกรรมการบูชาพระอุปคุตนั้นทำให้ครอบครัวได้เรียนรู้ถึงบุญพิธี การชวนชวายเป็นบุญ การแสวงหาบุญในพระพุทธศาสนา ทำให้เกิดการเรียนรู้โดยการถ่ายทอดความสำคัญของการเข้ากรรมผ่านการบอกเล่า ความเชื่อ ทำให้คนในครอบครัวได้เรียนรู้ถึงพระพุทธศาสนาอีกทางหนึ่งด้วย

คุณค่าต่อชุมชน ทำให้เกิดความรัก ความสมัครสมานสามัคคีในชุมชน อันเป็นการช่วยส่งเสริมการช่างฝีมือท้องถิ่นทางอ้อม หรือทำให้ได้มีโอกาสพบปะสังสรรค์และสนุกสนาน ได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น เกิดการรวมกันของหลายชุมชน ทำให้เกิดสังคมที่มีแบบปฏิบัติเหมือนกัน ความเป็นชุมชนก็แผ่ขยายมากยิ่งขึ้น เมื่อชุมชนแผ่ขยายกว้างมากเท่าใด พระพุทธศาสนาก็แผ่ขยายไปมากเท่านั้น ซึ่งเป็นหลักการหนึ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นการเผยแผ่แบบได้ผลอย่างดี คือนำเอาหลักการสำคัญคือการปฏิบัติเป็นสื่อแนะนำเสนอทำให้เกิดความเลื่อมใสต่อคนในชุมชนอีกทางหนึ่งด้วย

คุณค่าต่อศาสนา ได้ช่วยกันทำนุบำรุงศาสนา เช่น ทางภาคเหนือที่มีการทำบุญให้ทาน การรักษาศีลและการประพฤติปฏิบัติธรรมที่ถูกต้องในการบูชาพระอุปคุต ซึ่งเป็นแบบปฏิบัติที่สืบทอดต่อกันมาทำให้เกิดการเรียนรู้สำหรับพระภิกษุสงฆ์และสามเณรผู้ที่มีพรรษาน้อยและยังไม่มีประสบการณ์มากพอที่จะเรียนรู้และทำความเข้าใจได้ การศึกษาเรียนรู้จึงเกิดขึ้น ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่ถูกต้องและเป็นการรักษาพระพุทธศาสนาโดยการถ่ายทอดด้วยประสบการณ์อีกทางหนึ่งด้วยทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจไปในทิศทางอันเดียวกันและสามารถทำให้ผู้ปฏิบัติ ปฏิบัติได้ถูกต้องตามหลักธรรมคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

คุณค่าต่อสังคม เมื่อครอบครัวต่างให้ความสนใจในพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะในการบูชาพระอุปคุตแต่ละครอบครัวรวมกันก็ทำให้เกิดเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ คือในสังคมนั้น ๆ จะมีแบบแผนและแนวปฏิบัติที่จะเข้าสู่สาระสำคัญหรือที่เรียกว่าพิธีกรรมโดยผ่านผู้มีประสบการณ์ผู้มีความรู้ซึ่งส่วนมากจะเป็นผู้มีอายุ ทำให้เกิดการเรียนรู้ถึงพิธีกรรมเนื่องด้วยพุทธศาสนาซึ่งเป็นการเรียนรู้เป็นขั้นเป็นตอน แต่ละขั้นตอนจะแผ่ธรรมะไว้อย่างชัดเจนทำให้เกิดเป็นแบบแผนแห่งการปฏิบัติหรือการถ่ายทอดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแบบองค์รวม คือถ่ายทอดได้ที่ละมาก ๆ และเข้าใจในทิศทางเดียวกันทำให้สังคมได้เรียนรู้พระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้นไป ทำให้สังคมมีความเอื้ออาทรต่อสิ่งแวดล้อม

ได้ตระหนักถึงความสำคัญของแม่น้ำลำคลองที่ได้ใช้สอยและอำนวยประโยชน์ต่อเราทั้งทางตรงและทางอ้อม^{๖๗}

คุณค่าด้านวัฒนธรรม วัฒนธรรมถือเป็นสิ่งที่ตั้งมาเพราะถูกถ่ายทอดสืบทอดมารุ่นต่อรุ่น ซึ่งวัฒนธรรมนั้นเป็นรากฐานสำคัญของสังคม ชุมชนนั้น ๆ ด้วยพิธีกรรมการบูชาพระอุปคุตเป็น วัฒนธรรมอันดีงาม เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าวัฒนธรรมแห่งการปฏิบัติ เพราะการปฏิบัติทำให้เกิดความ เข้าใจอันดีด้วยประสบการณ์ตรง ซึ่งวัฒนธรรมที่มีอยู่ในสังคมนั้นล้วนแล้วแต่มีบ่อเกิดมาจากพุทธ ศาสนาทั้งสิ้น และเป็นฐานของประเพณีที่ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาเรียกพิธีกรรมการบูชาพระอุปคุต อีกอย่างหนึ่งว่าเป็นพุทธประเพณี ที่เป็นประเพณีของการประพฤติปฏิบัติเพื่อความผาสุก สงบพุทธ วัฒนธรรม ประเพณีนี้ถูกถ่ายทอดด้วยตัวบุคคลผ่านประสบการณ์ตรงจากการปฏิบัติเพื่อให้เกิดความ เข้าใจอันดีต่อพระพุทธศาสนาจัดอยู่ในการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้พระพุทธศาสนา โดยมีวัฒนธรรม ประเพณีเป็นจุดสร้างความสนใจ ซึ่งในล้านนาถือว่าเป็นพุทธประเพณีที่เหมือนกันและมีรูปแบบที่ คล้ายกันต่างกันตรงรายละเอียดเท่านั้นจึงเป็นเหตุของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่แผ่ขยายวงกว้าง โดยผ่านวัฒนธรรม ประเพณีนั่นเอง

ในด้านการเมืองการปกครอง สิ่งสำคัญที่สุดในพิธีกรรมการบูชาพระอุปคุต คือการ ปกครอง เพราะถือว่าเมื่ออยู่รวมกันมากขึ้นต่างคนต่างมีความคิดเห็นที่แตกต่างทำให้ยากต่อการ ปกครอง แต่พิธีกรรมการบูชาพระอุปคุตในล้านนาเป็นกุศโลบายในการปกครองโดยนำเอาธรรมหรือ พระพุทธศาสนาเป็นหลัก ยึดหลักธรรมในการปกครองทำให้เกิดการยอมรับนับถือเป็นแบบปฏิบัติเป็น เนติแบบอย่างของการปกครองที่ไม่มีกฎหมายใด ๆ มาควบคุมทำให้เกิดความอิสระและไม่เบียดเบียน กันแต่มีโทษทางสังคมต่อผู้ที่ละเมิดกฎทางสังคมเท่านั้นเอง การนำเอาพุทธศาสนามาเป็นเครื่องมือใน การควบคุมคนถือเป็นการนำเอาพุทธศาสนาเข้ามาสู่ระบบสังคมมากขึ้น ทำให้เกิดการยอมรับนับถือ มากกว่าการบังคับกฎหมาย

สรุปคุณค่าที่ปรากฏในเรื่องพระอุปคุตตามความเชื่อของชาวพุทธในสังคมไทย เชื่อว่า วัน พุธ ขึ้น ๑๕ ค่ำ พระอุปคุต ซึ่งจำพรรษาอยู่ใต้สะดือทะเลจะแปลงกายเป็นสามเณร ขึ้นมาโปรดสัตว์ โลกหากผู้ใดได้ทำบุญตักบาตรพระอุปคุตก็จะทำให้บุคคลนั้นโชคดี คำขานเจริญก้าวหน้า และจะ กลายเป็นเศรษฐีในไม่ช้า ซึ่งความเชื่อดังกล่าวได้รับมาจากพม่า ตั้งแต่สมัยพระเจ้าบุเรงนองยกทัพมาตี อาณาจักรล้านนา เมื่อปี พ.ศ. ๒๑๐๑ ทำให้ประเพณีวัฒนธรรมพม่าและความเชื่อผสมผสานกันความ เชื่อดังกล่าวได้แทรกซึมไปถึงความศรัทธาของชาวพุทธในสังคมไทย อย่างแนบแน่น ซึ่งประเพณีนี้ได้รับ การวิพากษ์วิจารณ์อย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด บ้างก็เห็นว่าไม่เหมาะสม บ้างก็ต้องการอนุรักษ์ไว้

^{๖๗} อุดม เขยกิจวงศ์, ปฏิทินประเพณี ๑๒ เดือน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ภูมิปัญญา, ๒๕๔๗), หน้า ๒๕๘ – ๒๕๙.

เพราะบรรพบุรุษประพฤติปฏิบัติสืบกันมา บ้างก็เห็นคุณค่าของประเพณีดังกล่าว นอกจากพระอุปคุต จะมีต่อความเชื่อ ที่ก่อให้เกิดพิธีกรรมต่อชาวพุทธในสังคมไทยแล้ว ยังปรากฏให้เห็นในรูปแบบอื่นๆ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระอุปคุตเช่น รูปแบบประติมากรรมรูปแบบจิตรกรรม รูปแบบของวรรณกรรม และรูปแบบของสถาปัตยกรรม

คุณค่าและความเชื่อเรื่องพระอุปคุตนั้นมี คุณค่าต่อครอบครัว คุณค่าต่อชุมชน คุณค่าต่อศาสนาและคุณค่าต่อสังคมต่อสังคมไทย ทำให้เราทราบว่า ความเชื่อเกี่ยวกับพระอุปคุตได้รับอิทธิพลมาจากพม่า ในสมัยที่ล้านนาตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า พม่าและล้านนาต่างก็นับถือพระพุทธศาสนาแบบเถรวาท จึงทำให้ประเพณีและวัฒนธรรมล้านนา เกิดการผสมผสาน ระหว่างขนบธรรมเนียมของชาวไทลื้อ ผสมกับชาวไทยในรัฐฉานของพม่า ความเชื่อและพิธีกรรมเป็นของคู่กัน ความเชื่อเป็นนามธรรม จึงแสดงออกเป็นรูปธรรมด้วยการประกอบพิธีกรรมซึ่งทั้งความเชื่อและพิธีกรรมไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เมื่อเกิดความเชื่อแล้วย่อมก่อให้เกิดพิธีกรรมขึ้น และผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์ถึงเชิงปรัชญาในบทที่ ๔ ต่อไป

บทที่ ๔

วิเคราะห์คติเชิงปรัชญา

ผู้วิจัยได้ศึกษาประวัติและพัฒนาการของคติเรื่องพระอุปคุตในคัมภีร์พระพุทธศาสนา รวมถึงความหมายของพระอุปคุต, ความสำคัญของพระอุปคุต, อิทธิพลที่มีต่อพุทธศาสนิกชน และได้ศึกษาถึงคติเรื่องพระอุปคุตในพุทธปรัชญาที่เป็นแนวคิดองค์ความรู้อันเป็นคุณค่าที่ปรากฏในเรื่องพระอุปคุต และผู้วิจัยได้นำบทสัมภาษณ์จากนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาและผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน ๖ รูป/คน มาวิเคราะห์เชิงปรัชญาในหลายประเด็น ดังต่อไปนี้

๔.๑ วิเคราะห์ทางปรัชญาประวัติศาสตร์

ในเชิงปรัชญาประวัติศาสตร์จากการสันนิษฐานตามตำนาน พระเถระอุปคุต^๑ เมื่อบวชแล้วบำเพ็ญเพียร จนสำเร็จเป็นพระอรหันต์ชื่อนาสพ สำเร็จอภิญญาต่างๆ จนสามารถแสดงอิทธิฤทธิ์เป็นที่เลื่อมมาจนทุกวันนี้ มีปฏิปทาดำเนินไปในทางสันโดษ มักน้อย นัยว่าท่านเนรมิตปราสาททำด้วยแก้วแก้วประการ สูง ๙ ชั้น ขึ้นในท้องทะเลหลวง (สะดือทะเล) เป็นเวียงวังพญานาค มีพญานาคพิทักษ์รักษาอยู่อย่างมั่นคง พระองค์เข้าฌานสมาบัติอันละเอียดอ่อนที่สุดนานที่ปีหนึ่งจึงขึ้นมาบิณฑบาตโปรดมนุษย์สักครั้งหรือเมื่อมีเหตุเภทภัยเกิดขึ้นในพระศาสนา เมื่อมีพิธีกรรมใหญ่ๆ มีผู้นิมนต์ ท่านก็จะขึ้นมาช่วยเหลือด้วยความเต็มใจเสมอ

นับว่าท่านเป็นพระเถระสำคัญองค์หนึ่ง ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช มีลูกศิษย์เป็นพระอรหันต์ถึง ๖ หมื่นองค์ หลังจากที่ท่านโปรดจนได้พระผู้วิมุตติมากถึงเพียงนี้ท่านจึงจำแรกแผ่นดินไปสันโดษอยู่ใต้ท้องทะเลลึกแต่เพียงพระองค์เดียว พระอุปคุตเป็นผู้นำกองทัพนครแห่งกระจายไปทั่วโลก เป็นพระเถระผู้เปี่ยมด้วยพุทธานุภาพ และฤทธิ์เดชเกรียงไกร สามารถปราบพญามารและกำจัดสิ่งชั่วร้าย ที่จะมาทำลายพิธีกรรมใหญ่ๆ มาแต่ครั้งโบราณ^๒

ในด้านประวัติศาสตร์เรื่องราวเมื่อประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ ๒ หลังพุทธปรินิพพาน ณ นครปาฏลิบุตรราชธานี (ปัจจุบันคือเมืองปัตนะ ภาคใต้อินเดีย) พระเจ้าอโศกมหาราช ผู้ครองราชสมบัติในขณะนั้น ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ตามตำนานกล่าวว่า ได้ทรงสร้างพระ

^๑ พระใบฎีกาศาสน์ สารโน, ประวัติพระอุปคุต, (เชียงใหม่ : วัฒนาพานิช, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑.

^๒ สัมภาษณ์ พระราชวัชรขุมณี, เจ้าอาวาสวัดสวนดอก เจ้าคณะอำเภอเมือง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๒๕ สิงหาคม ๒๕๖๑.

วิหารและพระสฐูป มากมายทั่วทั้งชมพูทวีป (ประมาณว่า ๘๔,๐๐๐ องค์) เป็นผู้รวบรวมและชุดค้นพระบรมสารีริกธาตุ เพื่อจะนำไปบรรจุในสฐูปที่พระองค์ทรงสร้างไว้ทุกแห่ง

เมื่อการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุเสร็จเรียบร้อยแล้ว พระองค์ก็ทรงปรารภ ที่จะจัดให้มีการฉลองสมโภช พระสฐูปเจดีย์ทั้งหมดนั้น เป็นการมหิหารยิ่ง ตลอด ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน และเพื่อให้การฉลองสมโภช เป็นไปด้วยความเรียบร้อย ปราศจากอุปสรรค จึงใคร่จะอาราธนาพระสงฆ์ชีนาสพ ที่ทรงอิทธิฤทธิ์ มาเป็นผู้คุ้มครองงาน ให้ปราศจากการรบกวนจากการร้ายต่างๆ แต่พระสงฆ์ในครปาฏิฐบุตร ไม่มีรูปใดที่จะสามารถเป็นผู้คุ้มครองงานมหกรรมอันยิ่งใหญ่นี้ให้พ้นจากภัยทั้งหลายทั้งปวงได้ (โดยเฉพาะภัยจากพญาวัสสวดีมาร ผู้มีฤทธิ์ยิ่งกว่าภูตผีปีศาจทั้งหลาย) นอกเสียจากพระอุคุตเถระผู้เดียวเท่านั้น พระสงฆ์ทั้งปวงจึงตั้งตัวแทน ๒ รูป ลงไปอาราธนาพระอุคุตเถระผู้เรืองฤทธิ์ มาช่วยรักษาความปลอดภัยในงานสมโภชครั้งนี้ ซึ่งกล่าวกันว่า พระอุคุตเถระองค์นี้ มีปกติสันโดษอยู่องค์เดียว เข้ามานสมาบัติเสวยวิมุตติสุข อยู่ในมหาสมุทรอันกว้างใหญ่ ภายในปราสาทแก้วที่เนรมิตขึ้น เหนือรัตนบัลลังก์ จะออกจากสมาบัติ เหาะขึ้นมาบิณฑบาตในโลกมนุษย์ในวันพุธเพ็ญกลางเดือนเท่านั้น^๓

ในครั้งนั้น พระอุคุตเถระ ถูกพระภิกษุสองรูป ผู้ได้อภิญญาสมาบัติชำระมหาสมุทร ลงมาถึงตัวท่านแจ้งว่า ให้ท่านจงเป็นธุระ ป้องกันพญามารอย่าให้รบกวนงานฉลองพระสฐูปเจดีย์ ของพระเจ้าอโศกมหาราชได้

เมื่อพระอุคุตเถระได้รับนิมนต์ ก็เดินทางมานมัสการ และรายงานตัวต่อคณะสงฆ์ในวันรุ่งขึ้น พระเจ้าอโศกมหาราช จึงได้เสด็จเข้ามานมัสการคณะสงฆ์ เพื่อขอทราบเรื่อง ผู้ที่จะมาทำหน้าที่รักษาการ งานฉลองสมโภชพระสฐูปเจดีย์^๔ เมื่อพระองค์ทรงทราบ ว่าผู้ที่จะมาทำหน้าที่นี้ คือพระอุคุตเถระ ก็ทรงนึกแคลงพระทัย เนื่องจากพระอุคุตเถระนั้น มีร่างกายผ่ายผอมดูอ่อนแอ ก็ทรงไม่แน่ใจ เกรงจะทำหน้าที่ได้ไม่สมบูรณ์ แต่ไม่ทรงตรัสว่าอะไร

ครั้นพอรุ่งเช้าวันใหม่ ขณะที่พระอุคุตเถระ ออกบิณฑบาตในนครปาฏิฐบุตรนั้น พระเจ้าอโศกมหาราช ใคร่จะทดสอบฤทธิ์พระเถระ จึงทรงปล่อยช้างข้ามัน (ช้างตกมัน) ให้เข้าทำร้ายพระเถระ พระมหาอุคุตเถระเห็นดังนั้น จึงสะกดช้างที่กำลังวิ่งเข้ามา ให้หยุดอยู่กับที่ไม่ไหวติงประดุจช้างที่สลักด้วยศิลา พระเจ้าอโศกมหาราช ทอดพระเนตรเห็นดังนั้น ก็ทรงเลื่อมใส จึงเสด็จไปขอขมาพระเถระ พระมหาอุคุตเถระก็ให้อภัยทั้งแก่พระเจ้าอโศกมหาราชและพญาคชสาร เมื่อเห็นว่าพระอุคุต

^๓ ส. ศิวรักษ์, ความเข้าใจในเรื่องพระเจ้าอโศกและอโศกาวทาน, (กรุงเทพมหานคร : สายส่งศึกษา บริษัทเคสดีไทย จำกัด, ๒๕๓๔), หน้า ๓๐.

^๔ สัมภาษณ์ นายดุสิต ขวชาติ, ข้าราชการครูบำนาญ ประธานชมรมปักขพินล้านนา เชียงใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๒๖ สิงหาคม ๒๕๖๑.

เถระ มีฤทธิ์เดชมาก พระเจ้าอโศกมหาราช ก็ทรงวางพระทัย ตรัสสั่งให้เตรียมฉลองสมโภช พระสกลุเจติย์ทั้งหมด ด้วยการปลูกปะรำร้านโรง ประดับธงทิว และประทีปโคมไฟ ตลอดระยะทางกึ่งโยชน์ ทำให้ตามแนวฝั่งแม่น้ำคงคา สว่างไสวไปทั่วทั้งบริเวณ

เมื่อบรรลุลูกข่างยามตีตามที่กำหนดไว้ บรรดาพระสงฆ์ชีนาสพ และพระสงฆ์ปุกชนตลอดจนพุทธศาสนิกชน ทั้งในนครปาฏลิบุตร และต่างแดนจากจตุรทิศ ก็เริ่มหลั่งไหลเข้าสู่บริเวณงาน พร้อมเครื่องสักการบูชา เพื่อร่วมพิธีฉลองสมโภช พระบรมสารีริกธาตุที่บรรจุอยู่ในมหาเจติย์ และเจติย์ทั้งแปดหมื่นสี่พันองค์ ด้วยความเลื่อมใส ศรัทธาเป็นอย่างยิ่ง

และในเวลานี้เองพญามาร (พญาวัสสวดีเทพบุตรมาร) ก็มุ่งหน้าเข้ามาในงานกับเขาเหมือนกัน ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะก่อความวุ่นวายต่างๆ นานา ทั้งบันดาลให้เกิดลมพายุ ทั้งแปลงร่างเป็นสัตว์ป่า และสัตว์หิมพานต์ แต่ทุกครั้งก็โดนพระอุปัศฺเถระ กำราบได้หมด และสุดท้ายเพื่อให้พญามารออกไปจากบริเวณพิธี พระอุปัศฺเถระจึงเนรมิตร่างหมาเฝ้าขึ้นมาตัวหนึ่ง แล้วดึงประกาศจากเอวของท่าน ออกมาผูกร่างหมาเฝ้านั้น คล้องคอพญามารไว้ แล้วสาปว่าไม่ว่าใครก็ตาม (นอกจากท่านเอง) จะเอาหมาเฝ้านี้ออกจากคอพญามารไม่ได้ แล้วขับพญามารออกไปจากบริเวณงานทันที^๕

ด้วยความอับอายพญามารก็ออกมาจากบริเวณงาน และพยายามแก้ร่างสุนัขเฝ้า ออกด้วยฤทธาานุภาพ แต่ทำอย่างไรก็ไม่สามารถแก้ได้ เพราะเมื่อเอามือทั้งสองต้องสายประกาศที่คล้องคอทีไร ต้องมีไฟลุกขึ้นไหม้คอและมือทันที สุดท้ายจะแก้ไขด้วยตนเองได้ ก็ไปหาที่พึ่งอื่น แต่ถึงแม้จะไปหาท้าวมหาราชทั้งสี่ พระอินทร์ ท้าวยามา ท้าวสันดุสิต ท้าวนิมิตเทวราช ตลอดจนท้าวสหสบดีพรหม ก็ไม่มีใครสามารถช่วยได้ ต่างได้แต่แนะนำว่า ให้พญามารไปขอขมาและขอความเมตตาจากพระเถระผู้นั้นเสียดีกว่า^๖

พญามารเห็นดังนั้น จึงจำใจต้องกลับไปหาพระเถระ อ้อนวอน ให้ช่วยเอาซากหมาเฝ้าออกจากคอให้ แล้วจะไม่มารบกวนการจัดงานอีก พระอุปัศฺเถระก็อนุโลมตามแต่ยังไม่ไว้วางใจพญามารนัก เกรงพญามารจะกลับมาทำลายพิธีในภายหลัง จึงเดินนำพญามารไปยังเขาใหญ่ลูกหนึ่ง แล้วเอาร่างหมาเฝ้าทั้งลงเหวและเนรมิตให้สายประกาศยาวขึ้นแล้วพันคอพญามารไว้กับเขาลูกนั้น พร้อมทั้งแจ้งว่า เมื่อเสร็จพิธีฉลองสมโภชพระมหาเจติย์สิ้นสุดลงแล้วจึงจะแก้ไขออก ปลอຍให้พญามารเป็นอิสระ เมื่อเวลาผ่านไปตามที่ตกลงกัน การจัดงานสมโภช ก็สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี พระอุปัศฺเถระจึงกลับมาหาพญามาร โดยแอบอยู่ห่างๆ เพื่อฟังเสียงพญามารว่าละพยศร้ายหรือยัง พญามารเองเมื่อ

^๕ ส. ศิวรักษ์, ความเข้าใจในเรื่องพระเจ้าอโศกและอโศกาวทาน, (กรุงเทพมหานคร : สายส่งศึกษา บริษัทเคสดีไทย จำกัด, ๒๕๓๔), หน้า, ๓๑-๓๒.

^๖ อ่อง ชัยศรี, ปฐมเหตุของการสร้างพระบัวเข็ม, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์กลางเวียง, ๒๕๑๑), หน้า ๒๓.

จากทิพยวิมานอันบรมสุข มารับทุกข์เวทนาเช่นนี้ก็ละพยศรัยในสันดาน หวนนึกถึงพระพุทโศดม จึงกล่าวสดุดีในความเมตตากรุณา ของพระพุทเจ้า ในเรื่องที่ทรงมีมหากรุณาธิคุณ อันยิ่งใหญ่ว่า

“ทรงบำเพ็ญสิ่งอันเป็นที่สุดหามิได้ เป็นที่พึงพำนักแก่สัตว์โลกทั้งมวล ในกาลทุกเมื่อ พระองค์นั้น เป็นผู้ประเสริฐหาผู้เสมอเหมือนมิได้ อนึ่ง ในกาลก่อน ข้าพเจ้าได้ทำร้ายพระองค์โดยประการต่างๆ แต่พระองค์ก็ยังทรงมหากรุณาธิคุณ มิได้กระทำการโต้ตอบแก่ข้าพเจ้าเลย มาบัดนี้ สาวกของพระองค์นามว่าอุปัคต ไม่มีเมตตาแก่ข้าพเจ้าเลย กระทำกับข้าพเจ้าให้ได้รับความทุกข์ทรมานแสนสาหัส และได้รับความอับอายเป็นอย่างยิ่ง ถ้าหากว่าข้ายังมีบุญกุศลที่ได้สั่งสมไว้แต่กาลก่อน ข้าพเจ้าขอตั้งจิตอธิษฐานปรารถนาเป็นพระสัพพัญญูในอนาคต ดังเช่นพระองค์ต่อไป”^๗

จากเหตุการณ์ครั้งนั้น พระเจ้าอโศกได้ทำ “ธาตุนิธาน” คือ ทั้งรวบรวมพระบรมสารีริกธาตุทั้งปวง และสร้างพระเจดีย์ธาตุทั้งฉลองพระบรมธาตุทั้งปวงสำเร็จ เป็นเหตุการณ์สำคัญที่ยิ่งใหญ่ในพระพุทธศาสนา ส่วนพระอุปัคตได้รับการยกย่องจากมหาชนทั้งปวงว่า เป็นพระอรหันต์ปราบมาร^๘ เป็นประเพณีสืบต่อกันมาจนถึงทุกวันนี้ ว่าหากจะทำบุญใหญ่ ทำบุญสำคัญอันใด ให้แก่พระอุปัคตหรือนิมนต์พระอุปัคตเป็นพิธีเสียก่อนเพื่อให้การมีพระอุปัคตนั้น ขจัดเสียซึ่งอุปสรรคทั้งปวงอันจะมีมาได้ ป้องกันมารไม่ให้มาทำลายพิธีดังนี้

ในแง่ประวัติศาสตร์ยังมีตำนานข้างพม่าอีกว่าครั้งหนึ่งเมื่อพันกว่าปีที่แล้วพมามีกษัตริย์ที่ทรงอิทธิฤทธิ์สามารถไปไหนมาไหนโดยพรวิเศษ นั่งแล้วพรมก็ลอยขึ้นไปกลางอากาศพาเสด็จไปยังสถานที่ต่างได้ตามพระราชหฤทัย ครั้งหนึ่งพระราชากำลังเสด็จโดยทางอากาศแลเห็นพระอุปัคตมีรูปร่างผิวดำ ผอมกระห่อง เดินอยู่ริมชายหาด เนื้อตัวมอมแมมไปด้วยโคลน ขณะนั้นพระอุปัคตกำลังช่วยเหลือปูปลาที่มากัดกัดชายฝั่งอยู่ พระราชาเห็นแล้วก็นึกในใจว่า “สมณะสกปรก” คิดเพียงแค่นั้น พรมวิเศษที่ลอยอยู่กลางอากาศก็เสื่อมฤทธิ์ตกลงมายังพื้นดิน พระราชาคิดในใจว่าคงเป็นเพราะเราไปดูถูกพระรูปนั้นเข้า ชะรอยท่านคงเป็นพระอรียเจ้าเป็นแน่ จึงเข้าไปขอขมาท่านพรมวิเศษจึงมีฤทธิ์ดังเก่า^๙

อีกเรื่องหนึ่งเล่าว่าพระอุปัคตจำพรรษาในเกษียรสมุทธานานๆ จึงออกจากนิโรธสมาบัติมารับอาหารฉันสักคราว ครั้งหนึ่งพระอุปัคตออกจากฌานขึ้นมาบิดนวดขาในเมื่องพม่าตอนเที่ยงคืน กระยาจกผู้หนึ่งได้ใส่บาตรท่าน พอหันหลังกลับบ้าน ปรากฏว่ามีทองคำเพชรนิลจินดาเต็มไปหมด เหตุนี้ใคร ๆ ก็เลื่อยอยากทำบุญกับพระอุปัคตเพราะเชื่อกันว่าท่านเป็นพระแห่งโชคลาภ คนพม่าเชื่อว่า

^๗ อ่อง ชัยศรี, **ปฐมเหตุของการสร้างพระบวเข็ม**, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์กลางเวียง, ๒๕๑๑), หน้า ๒๓-๒๔.

^๘ สัมภาษณ์ พระครูโสภณศีลปาคม, เจ้าอาวาสวัดมิ่งเมือง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย, ๒๔ สิงหาคม, ๒๕๖๑.

^๙ อภิชาติ ยอดสุวรรณ, “บทบาทของพระอุปัคตในเรื่องมหาอุปัคตฉบับล้านนา”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๔), หน้า ๓๖.

พระอุปคุตนั้นท่านแบ่งภาคไปอยู่ในมหาสมุทรทิศต่าง ๆ ทั้ง ๘ ทิศ และอยู่กึ่งกลางมหาสมุทรอันเป็นทะเลน้ำนมด้วย การบูชาพระอุปคุตของพม่าจึงมักบูชา ๔ องค์ ๘ องค์ เป็นต้น

สรุปได้ว่าในแง่ปรัชญาด้านประวัติศาสตร์การดำรงอยู่ของพระอุปคุตนั้นทำให้ทราบถึงเหตุการณ์ในด้านต่าง ๆ คือ บริบททางสังคมสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชที่พระองค์ทรงสร้างเจดีย์ ๘๔,๐๐๐ องค์ ถวายแก่พระพุทธศาสนา รวมถึงประวัติและบริบทของนครปาฏลิบุตร แต่ที่สำคัญคือการร่วมกันสร้างสิ่งต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นในสังคมกล่าวคือ ใช้เป็นแบบปฏิบัติให้กับสังคมได้ประพฤติปฏิบัติตามเป็น คติธรรมเป็นเนติธรรม เป็นสหธรรม เพื่อที่จะให้สังคมนั้นเกิดความสุขสงบเรียบร้อยด้วยหลักธรรมที่มีอยู่ในพระพุทธศาสนา^{๑๐} การแผ่กตธรรม หลักธรรมไว้ในรูปลักษณะของการบูชาพระอุปคุตในสังคมล้านนาที่เน้นให้เกิดความเชื่อเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาผ่านพิธีกรรมที่สำคัญยังคงสาระในทางพระพุทธศาสนาแง่ปรัชญาประวัติศาสตร์ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ท่าน รักษาศีล ปฏิบัติภาวนา เพื่อเป็นความสุขความรุ่งเรืองของตนเอง ตลอดจนสังคม

แม้ว่าพระอุปคุตจะถูกตีความให้เป็นผู้มีบทบาทในการดำรงดูแลรักษากฎปฏิบัติอันสืบเนื่องมาจากแนวคิดหลักของชาวล้านนา โดยผ่านทางประวัติศาสตร์ที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นผ่านทางแนวคิดพระพุทธศาสนาทั้งในหลักฐานที่มาทั้งฝ่ายเถรวาทและฝ่ายมหายานที่ถูกความเป็นประวัติศาสตร์ ฉะนั้นข้อมูลเหล่านี้จึงถูกตีความเพื่อรักษาศรัทธาถึงบทบาทพระอุปคุต

๔.๒ วิเคราะห์อิทธิพลจากคติปรัชญาสรวาสติวาทิน

สรวาสติวาทินเป็นนิกายที่สำคัญ เพราะมหายานนั้นได้มีวิวัฒนาการแบบเส้นตรงแคบและมีทิศทางเดียว นิกายต่าง ๆ ได้มีส่วนช่วยในการเกิดวิวัฒนาการของมหายานในวิถีของตนเอง สำนักสรวาสติวาทินจากมุมมองของปรัชญา จะพบว่าเป็นปรัชญาแนวพหุนิยมและสังนิยม สรวาสติวาทิน ขยายและทำให้แนวคิดเกี่ยวกับธรรมที่มีอยู่ด้วยตนเอง ปัจจัยที่มีอยู่ด้วยตนเองให้แข็งแกร่งขึ้นจากมุมมองแบบนี้ สรวาสติวาทินจึงเป็นสำนักอภิปรัชญาที่เห็นได้ชัด เป็นอภิปรัชญาสุดขั้ว^{๑๑}

เนื่องจากแนวโน้มในการถือปัจจัยทั้งหลายว่าเป็นจริงว่ามี สวภาวะ (การมีอยู่ด้วยตนเอง) พวกเขาจึงมีปัญหาในการทำสังคายนาคั้งที่ ๓ พวกเขาเชื่อในการมีอยู่ของธรรมทั้งปวง นี่คือที่มาของชื่อที่ว่า สรวาสติวาทิน นั่นคือ สรวม สติ สิ่งทั้งปวงมีอยู่ ในบรรดาธรรมที่มีอยู่ก็จะมีธรรมที่เป็นอดีตและอนาคตด้วย ดังนั้นสำหรับสรวาสติวาทินแล้ว อดีตก็มีอยู่ อนาคตก็มีอยู่ เช่นเดียวกับปัจจุบัน ส่วน

^{๑๐} สัมภาษณ์ นายชาย ชัยชนะ, ข้าราชการครูบำนาญ บ้านท้อ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๒๖ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๑} ปีเตอร์ เดลลา สันตินา (เขียน), พระพุทธศาสนามหายาน, สมหวัง แก่งสุฟอง (แปล), (ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ม.ป.ป), หน้า ๓๕.

วิรัชชาตินเห็นว่า ปัจจุบันเท่านั้นมีอยู่ นี่ก็เป็นอีกประเด็นหนึ่ง ในช่วงเวลาที่ท่านศึกษา จะมีบางท่านอภิปรายถึงประเด็นนี้กันอย่างกว้างขวางในจุดยืนทั้งสองและสนทนากันอย่างจริงจัง มีการอ้างเหตุผลกันว่า ในลักษณะไหนที่อดีตมีอยู่ ถ้าไม่มีอยู่ในลักษณะเดียวกับปัจจุบันและปัจจุบันจะมีอยู่โดยไม่มีอดีตได้อย่างไร ถ้าไม่มีอดีตและอนาคตเสียแล้ว ปัจจุบันจะมีได้อย่างไร ปัจจุบันไม่อาจจะมีได้ ถ้าไม่มีอดีตและอนาคต เราจะจินตนาการถึงปัจจุบันได้ก็โดยเชื่อมโยงกับอดีตและอนาคต

สรวาสติวาทิน ได้รับประกันบางสิ่งเกี่ยวกับการให้เหตุผลของกรรม โดยให้รายละเอียดถึงสิ่งที่เป็สาเหตุให้เราไปเกิดในเงื่อนไขบางอย่าง ในสถานการณ์บางอย่าง ในพระพุทธศาสนาเชื่อกันว่า การที่เราเกิดในสถานการณ์บางอย่างก็เพราะกรรมของเราแต่สิ่งดังกล่าวเป็นไปได้อย่างไร เนื่องจากเราเป็นเพียงการรวมกันแห่งกระบวนการ เป็นเพียงการรวมกันของขันธ ขันธดังกล่าว สิ้นไป ณ เวลาตาย แล้วอะไรคือสิ่งที่กล่าวนั้น สิ่งดังกล่าวนั้นมารวมกับกรรมได้อย่างไร ข้าพเจ้าจะรับผลกรรมนั้นได้อย่างไร คำตอบเกี่ยวกับเรื่องนี้มีแตกต่างกัน เราไม่จำเป็นต้องรู้คำตอบทั้งหมดนั้นในตอนนี แต่ฝ่ายสรวาสติวาทิน มีทางออกที่สะดวกมาก ทุกคนจะมาพร้อมกับปัจจัยในอดีต ปัจจัยซึ่งเป็นปัจจัยที่แท้จริง ซึ่งมีอยู่ มีธรรมชาติที่แท้จริง ปัจจัยดังกล่าวเรียกว่า ปราปติ ซึ่งหมายถึงคุณสมบัติหรือความจำเป็น มันเป็นเหมือนกับสมุดบันทึกหรือบันทึกรายงานผลเมื่อคุณตายและตามข้อมูลในบันทึกรายงานผลคุณไปเกิดเป็นสุนัขหรือกษัตริย์ ไม่ว่าจะอยู่ในสถานะใดที่คุณต้องไปบังเกิด ดังนั้นพวกเขาจึงยึดเอาสิ่งเหล่านี้ ซึ่งเราเรียกในทางปรัชญาว่า สัจนิยม (Realism) พวกเขายึดสิ่งเหล่านี้อย่างเหนียวแน่น ทุกสิ่งทุกอย่างจริง ทุกสิ่งทุกอย่างมีการมีอยู่ของตนอย่างเป็นอิสระ ถึงแม้จะมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน แต่ปัจจัยทั้งหมดก็มีอยู่จริงนี่คือสิ่งที่คุณอาจจะยอมรับ หรือสิ่งที่คุณอาจจะผลักไสหนีห่างจากมุมมองเกี่ยวกับธรรมชาติของมหายาน ซึ่งก็คือ ธรรมในราตมย ไม่มีตัวตน ความไร้แก่นสารแห่งปัจจัยมุมมองสรวาสติวาทิน เป็นทำนองนี้ ตรงข้ามกับมุมมองของมหายานในประเด็นของความจริง ประเด็นการพูดถึงสิ่งที่มีอยู่จริง ๆ

อิทธิพลจากคติปรัชญาสรวาสติวาทิน กล่าวคือ คัมภีร์ที่กล่าวถึงพระอุปัคตฝ่ายวรรณคดีสันสกฤต วรรณคดีสันสกฤต เป็นวรรณคดีพุทธศาสนาฝ่ายอุตตรนิกาย หรือนิกายที่เผยแผ่ขึ้นมาทางเหนือของชมพูทวีป เรียกว่าฝ่ายอาจารย์วาท หรือที่เรารู้จักกันดีในนาม “นิกายมหายาน” ภาษาสันสกฤต เป็นภาษาที่ใช้ในหมู่ชนวรรณะสูงของอินเดียโบราณ วรรณคดีสันสกฤตจึงเน้นความเก่งกล้าสามารถในวีรกรรมของกษัตริย์ เทพเจ้า และแม้แต่เรื่องราวทางพุทธศาสนาก็มีภรรยานาในลักษณะประชันขันแข่งกับศาสนาพราหมณ์^{๑๒}

^{๑๒} เพ็ญสุภา สุขคตะ, *ปริศนาโบราณคดีพระอุปัคตในวรรณคดีสันสกฤต*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงเทพ, ๒๕๕๙), หน้า ๔๑.

เรื่องราวของปรัชญาฝ่ายสรวาสติวาทินของพระอุปัคฺตในวรรณคดีสันสกฤต ปรากฏอยู่ใน คัมภีร์ ๒ เรื่อง ได้แก่ อวทาน-ศตก และอโศกาวทาน อวทาน-ศตก (อ่าน อวทาน ศตะกะ) หมายถึง “อวทาน ๑๐๐ เรื่อง” นักปรัชญาศาสนาถือว่าเป็นคัมภีร์พุทธศาสนาฝ่ายสันสกฤตที่เก่าแก่ที่สุด แต่งขึ้นในอินเดียก่อน พ.ศ.๕๐๐ เนื้อหาของ อวทาน-ศตก หมวดที่ ๑-๙๙ กล่าวถึงการสร้างบารมีของพระโพธิสัตว์องค์ต่าง ๆ เพื่อให้ได้เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า กับพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

แต่ตอนสุดท้ายคือเรื่องที่ ๑๐๐ ชื่อว่า “สังคิตอวทาน” ได้มีการกล่าวถึงพระอุปัคฺต ว่ามีบทบาทในการถวายคำอธิบายแก่พระเจ้าอโศกมหาราช ในส่วนที่แทรกกับตอนพระเจ้าอโศกตรัสถามว่า เพราะกรรมอันใดจึงส่งผลให้ชายหนุ่มนาม “สุนทร” มีรูปโฉมงามกว่าพระโอรสของพระองค์นาม “เจ้าชายกุนดาละ”

ในสังคิตเรื่องนี้ ไม่ได้อธิบายบทบาทด้านปาฏิหาริย์ของพระอุปัคฺตในแง่มุมที่คนไทยรู้จัก แต่อย่างใด บอกแต่เพียงว่า พระอุปัคฺตมีสถานะเป็น “พระอาจารย์ของพระเจ้าอโศกมหาราช” มีคุณูปการในแง่ที่ทำให้พระเจ้าอโศกเปลี่ยนจากการนับถือศาสนาพราหมณ์มาเป็นพุทธศาสนิกชน

คัมภีร์สันสกฤตเล่มสำคัญที่ให้รายละเอียดของพระอุปัคฺตค่อนข้างมากคือ “อโศกาวทาน” เขียนโดย “พระคันถรจนอาจารย์” ชาวแคว้นกาศมีระ ของอินเดียเหนือ ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๕ จัดเป็นอวทาน ๑ ใน ๔ อวทานของ “คัมภีร์ทิพยาวทาน” ที่นำเสนอเรื่องราวของพระเจ้าอโศกมหาราช อวทานทั้ง ๔ ประกอบด้วย

๑) ปศุปรทานวทาน อวทานนี้กล่าวถึงการที่พระอุปัคฺตโนมน้าวพระทัยอันโหดร้ายของพระเจ้าอโศกมหาราช ให้หันมาเลื่อมใสในพุทธศาสนา

๒) วิดาโศกาวทาน เกี่ยวกับประวัติพระกนิษฐภคินี (น้องเขย) ของพระเจ้าอโศกมหาราช

๓) กุณาลวทาน อวทานนี้มีหลายเรื่อง อาทิ เกี่ยวกับเจ้าชายกุนดาละ โอรสของพระเจ้าอโศกมหาราช และตอนที่พระอุปัคฺตนำพระเจ้าอโศกมหาราชเสด็จธรรมยาตราสังเวชนียสถานอันศักดิ์สิทธิ์ เช่น สถานที่ประสูติ เป็นต้น

๔) อโศกาวทาน เป็นอวทานที่กล่าวถึงช่วงบั้นปลายพระชนม์ชีพของพระเจ้าอโศกมหาราช^{๑๓}

อวทานทั้ง ๔ ไม่นิยมเรียก “คัมภีร์ทิพยาวทาน” แต่เรียกโดยรวมว่า “อโศกาวทาน” แต่ละอวทาน มีเรื่องราวของพระอุปัคฺตแทรกอยู่เป็นช่วง ๆ มีการกล่าวย้อนถึงอดีตชาติของพระอุปัคฺตดังต่อไปนี้

จากพญาวานรผู้ได้รับพุทธพยากรณ์ สู้บุตรพ่อค่าน้ำหอม ลูกศิษย์สายพระอานนท์ ในอโศกาวทาน พระอุปัคฺตถูกระบุว่า เป็นบุคคลที่ได้รับการพยากรณ์โดยสมเด็จพระสัมมาพุทธเจ้า

^{๑๓} พระปรศมเถระ, อโศกาวทานฝ่ายสันสกฤต, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.dmc.tv/forum/index.php?showtopic=26400> [๒๒ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

องค์ปัจจุบันหรือพระโคตมมะ ว่าในอีก ๑๐๐ ปีข้างหน้า หลังจากที่พระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว จะมีคนขายน้ำหอมชื่อ “คุปตะ” บุตรของเขานามว่า “อุปคุปต์” (คุปต์ เป็นภาษาสันสกฤต ในขณะที่ภาษาบาลี และภาษาล้านนาใช้ คุต / คุตต ในที่นี้จะใช้คำว่า “อุปคุต” แทน) จะได้เป็น “พระอนุพุทธ”^{๑๔}

พระอนุพุทธ หมายถึงพระอรหันต์ที่มีพุทธานุภาพใกล้เคียงกับพระพุทธเจ้า เพียงแต่ปราศจากมหาปรีติลักษณะ ๓๒ ประการอย่างพระพุทธเจ้า (เช่น ฝ่าพระบาท ฝ่าพระหัตถ์มีรูปธรรมจักร มีอุณาโลมหรือกลุ่มขนคิ้วหว่างกลางพระนลาฏ เป็นต้น)

พระอนุพุทธอุปคุต ผู้นี้ จะทำงานพุทธกิจสืบสานต่อจากสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในการปราบพญามาร และช่วยให้ภิกษุจำนวนมากเอาชนะกิเลสจนเข้าถึงอรหัตผล

คำพยากรณ์ของพระพุทธเจ้าเรื่องพระอนุพุทธอุปคุตนี้ พระองค์ทรงตรัสไว้แก่พระอานนท์ ณ เมืองมฤรา ซึ่งในยุคพุทธกาลขณะนั้น พระอุคุตยังเสวยชาติเป็นพญาวานรตนหนึ่งอยู่แถวไหล่เขาอรุณมุนี คอยอุปฐากพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่ง^{๑๕} (พระปัจเจกพุทธเจ้าหมายถึง ผู้ตรัสรู้ด้วยตนเองแต่ไม่มีวิชาอนุศาสน์ ไม่สามารถตรัสสอนบุคคลใดให้บรรลุธรรมได้)

ต่อมาพระสาวกรูปหนึ่งผู้เป็นศิษย์เอกของพระอานนท์ นาม “พระศากนกวาสินเถระ” ผู้นี้เองในรุ่นถัดมาได้กลายมาเป็นผู้เชื่อมโยงเรื่องราว ในฐานะเป็นพระอุปัชฌาย์ให้แก่พระอุคุตและสถานที่บวชของพระอุคุตก็คือวัดบนภูเขาอรุณมุนี สถานที่แห่งเดิมเหมือนยุคที่พระอุคุตเคยเสวยชาติเป็นพญาวานร ซึ่งวัดนี้สร้างโดยพระศากนกวาสินเถระ

การตัดหูดัดจมูก นางวาสวัตตดา อุปมาดั่งนางสำนักขาในรามเกียรติ์ ในคัมภีร์โอศิกาวทาน ยังได้ระบุว่ามีนางคณิกาหรือหญิงโสเภณีคนนางหนึ่ง ผู้หลงใหลในตัวพระอุคุตก่อนที่จะบวช ซึ่งเรื่องราวทำนองนี้ไม่พบในคัมภีร์ฝ่ายบาลี^{๑๖}

คณิกานางนั้นมีนามว่า “วาสวัตตดา” ซึ่งสาวใช้ของนางได้ไปชื้อน้ำหอมจากนายวาณิชอุคุต แล้วกลับมาเพื่อพรวำพันถึงรูปโฉมโฉมพรรณ ความใจดี มีเสน่ห์ ฉลาดเฉลียว สุภาพ น่ารักของพ่อค้าหนุ่มให้นายหญิงฟัง

จนนายหญิงสั่งให้สาวใช้ไปบอกพ่อค้าน้ำหอมผู้นั้นว่า ปกติแล้วราคาค่าตัวของนางต้องไม่ต่ำกว่า ๕๐๐ กหาปณะ (เอกสารบางเล่มใช้หน่วย ตำลึงทอง) แต่สำหรับนายวาณิชอุคุตผู้นี้ นางยินดีให้เสพสุขฟรีโดยไม่รับเงินแม้แต่กหาปณะเดียว เมื่อข่าวรู้ถึงหญิงวาณิชอุคุต เขาฝากบอกสาวใช้ว่า “ยังไม่ถึงเวลาไปพบ”

^{๑๔} สัมภาษณ์ พระครูพัทธธนาธิมุต, เจ้าอาวาสวัดพระอุคุต อำเภอมะนัง จังหวัดเชียงใหม่, ๒๕ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๕} สัมภาษณ์ ดร.พรศิลป์ รัตนชูเดช, อาจารย์พิเศษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, ๒๖ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๖} สุเทพ สุนทรภัสส, **ตำนานพระอุคุตในคัมภีร์สันสกฤต**, (เชียงใหม่ : สยามการพิมพ์, ๒๕๑๓), หน้า ๑๒.

ต่อมา นางวาสวัตตดา ขณะที่กำลังให้บริการบุตรนายช่างผู้หนึ่งในโรงโสมณนครของนางสาวใช้มาแจ้งข่าวสำคัญว่า มีพ่อค้ารายหนึ่งจับม้าป่าได้ถึง ๕๐๐ ตัว มีความปรารถนาที่จะเสเพลสุขกับนางในคันทันนั้น นางวาสวัตตดาเกิดความโลภ ชั่งน้ำหนักแล้วเห็นว่าคงได้รับค่าตัวจากพ่อค้าม้าในราคาที่แพงกว่าบุตรนายช่าง นางกับพ่อค้าม้าจึงช่วยกันฆ่าบุตรนายช่าง โดยเอาศพไปหมกในกองขยะ

ต่อมาญาติผู้ตายได้มาฟ้องร้องต่อพระราชา พระราชาสั่งให้ราชบุรุษนำนางวาสวัตตดาไปลงโทษด้วยกฎหมายเหี้ยมโหดอันแสนโหดในยุคนั้น ด้วยการตัดมือ ตัดเท้า ตัดหู ตัดจมูก เสีย แล้วนำร่างไปทิ้งไว้แถวป่าช้าใกล้เชิงตะกอน

เมื่อนายวาณิชอุปัคตทราบข่าว จึงเดินทางไปพบนางที่สุสานแห่งนั้น โดยที่นางเองให้รู้สึกอับอายที่อยู่ในสภาพร่างกายจมกองเลือดหาความน่าพิสมัยมิได้ จึงถามอุปัคตหนุ่มว่า “ก่อนนี้เมื่อรูปโฉมเรายังงาม เราประสงค์จะพบท่าน ไฉนท่านจึงไม่มาพบเรา” อุปัคตหนุ่มตอบว่า “เมื่อเรือนร่างของนางยังถูกห่อหุ้มด้วยอาการอันวิจิตร ผู้ประสงค์ออกจากวังสูงส่งก็ไม่ควรไปพบนางขณะนั้น แต่ ณ บัดนี้ ข้าได้เห็นสภาพที่แท้จริงของนาง ได้เห็นโครงกระดูกอันน่าสยดสยอง ที่คลุกเคล้าไปด้วยความทุกข์โศก สมควรที่ข้าและนางควรก้าวข้ามให้พ้นนาวาแห่งต้นหานี้”

ขณะที่นายวาณิชอุปัคตเทศน์สอนนางคนธกขา เขาเองได้สำเร็จเป็นพระอนาคามี (ทั้งที่ยังไม่ได้บวช) ส่วนนางวาสวัตตดาที่บรรลुरुทธขึ้นโสดาบันด้วยเช่นกัน

สิ่งที่ปรากฏในแง่ปรัชญาในวรรณคดีคือโศกาวสานตอนนี้เป็นคือ เราจะเห็นร่องรอยของรามายณะปรากฏอยู่ นั่นคือตัวละครหนึ่งชื่อนางสำนักรา (ผู้เป็นน้องสาวของทศกัณฐ์ และมีภัสตาชื่อชีวหา) มีฉากเด็ดตอนโดนพระลักษมณ์ตัดหูตัดจมูกด้วยเช่นกัน โทษฐานที่ไปเที่ยวป่าและเกิดกามกิเลสหลงรักพระราม ใช้เล่ห์กลเข้าไปยั่ววนเกี้ยวพาราสีพระรามถึงอาศรม และเมื่อเห็นนางสีดาก็พยายามจับนางสีดามาด้วยวิธีต่างๆ ทำให้สุดท้ายต้องถูกพระลักษมณ์จับนางสำนักราตัดหูตัดจมูกแล้วพูดสอนเรื่อง “โทษของความงามที่ห่อหุ้มกายเนื้อ”

เห็นได้ว่านัยของการตัดหูตัดจมูก “สตรี” ผู้ใช้มายายั่ววนมหาบุรุษที่ต้องการก้าวพ้นจากกองกิเลส ไม่ว่าในศาสนาฮินดู (รามเกียรติ์) และศาสนาพุทธ (ผ่านเรื่องราวของพระอุปัคต) ล้วนลงเอยด้วยผลลัพธ์เดียวกัน ทั้งนางสำนักรา และนางวาสวัตตดา ล้วนเป็นตัวแทนของ “ธิดาพญามาร” ทั้งสิ้น

การหลุดจากสะดือทะเลของพระอุปัคต อุปไมยตั้งการอวตารของพระนารายณ์บรรทมสินธุ์ ย้อนกลับมามองเรื่องราวของพระอุปัคตฝ่ายคัมภีร์ภาษาบาลี ที่กล่าวถึงในสัปดาห์ที่แล้ว เห็นว่าไม่ปรากฏเรื่องราวของนางคนธกขาวัตตดาซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของธิดาพญามารฝ่ายสันสกฤตแต่อย่างใด^{๑๗}

การปราบมารของพระอุปัคตในคัมภีร์ฝ่ายภาษาบาลี กลับเน้นการผูกเรื่องราวให้พระอุปัคตมีความยิ่งใหญ่กว่า คือทรงศีลอยู่ใต้สะดือทะเลกลางเกษียรสมุทร (เกษียร หรือเกษิร แปลว่าน้ำนม

^{๑๗} เพ็ญสุภา สุขคตะ, *ปริศนาโบราณคดีพระอุปัคตในวรรณคดีสันสกฤต*, หน้า ๔๔.

เกษียรสมุทร หมายถึงทำเลน้ำนมหรือน้ำอมฤตทิพย์ที่ได้มาจากการกวนของนาคสองฝ่ายคือฝ่ายเทพและอสูร ตามตำนานของฮินดู)

แล้วยามใดก็ตามที่โลกจะส่ำระสายต้องการความช่วยเหลือให้พระอุปัศฺตช่วยปราบพญามาร พระอุปัศฺตก็จะผุดขึ้นมาตามที่ได้รับนิมนต์นั้น ไม่ได้ต่างอะไรไปจากเรื่อง วิชาญอนันตศายิน หรือพระนารายณ์บรรทมสินธุ์

การบรรทมสินธุ์ของพระนารายณ์นั้น ตามคัมภีร์วราหปุราณะ กล่าวว่าคือการบรรทมในช่วงขณะที่พระพรหมกำลังสร้างโลก และหากมนุษย์โลกกำลังมีภัยพิบัติเดือดร้อนจากพญามาร พระนารายณ์จักอวตารขึ้นมาปราบโลกเชยฺฐทันที ในปางต่างๆ ซึ่งมีทั้งหมด ๑๐ ปาง

ปางสุดท้ายของการอวตารคือ อวตารมาเป็น “พระพุทธเจ้า” เท่ากับว่าใครนับถือศาสนาพุทธ หากพูดแบบภาษาสมัยใหม่ ก็คือ “ดั่งหนึ่ง” ของการยอมรับนับถือศาสนาฮินดูไปโดยปริยายนั่นเอง

กระบวนการ “พราหมณ์ข่มพุทธ” ได้รับการตอบโต้จาก “พุทธข่มพราหมณ์” หรือ “พุทธแข่งพราหมณ์” เป็นระยะๆ แบบเนียนๆ อันเป็นภาพสะท้อนของการต่อสู้กันระหว่างโลกพุทธศาสนาทั้งฝ่ายมหายานและเถรวาทกับศาสนาฮินดู ด้วยการช่วงชิงพื้นที่จากศรัทธามหาชนในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๕ เป็นต้นมาอย่างหนักหน่วง อย่างน้อยที่สุด ก็ปรากฏร่องรอยที่ตกค้างมาสู่เรื่องราวของ “นางพญามาร” คือสำนักข่า กับวาสวทัตตา และ “ผู้ปราบมาร” คือพระนารายณ์บรรทมสินธุ์ กับพระอุปัศฺตจำศีลได้สะตือทะเล

สรุปพระอุปัศฺตในแง่ของปรัชญาสรวาสตีวาทีน หรือวรรณคดีทางสันสกฤตได้กล่าวถึงพระอุปัศฺตเถระ ในคัมภีร์อโศกาวทานคล้ายกับคัมภีร์ฝ่ายเถรวาท โดยเฉพาะปศุปรทานวาทน อวทานนี้กล่าวถึงการที่พระอุปัศฺตโน้มน้าวพระทัยอันโหดร้ายของพระเจ้าอโศกมหาราช ให้หันมาเลื่อมใสในพุทธศาสนา ซึ่งทางฝ่ายปรัชญาสรวาสตีวาทีนจะกล่าวถึงพระอุปัศฺตแบบอ้างอิงอภินิหาร และประการสำคัญแนวคิดในด้านปรัชญามหายานนี้ได้เสริมอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์เข้าไปด้วย นั่นเป็นเพราะการกลมกลืนและต่อสู้ในด้านการเผยแพร่ศาสนาในครั้งนั้น โดยเฉพาะคัมภีร์ “อโศกาวทาน” ที่เขียนโดย “พระคันถรจนจารย์” ชื่อพระปรศุเถระชาวแคว้นกาศมีระ ของอินเดียเหนือ

การใช้อิทธิฤทธิ์ของพระอุปัศฺต

พระอุปัศฺต ได้แสดงบทบาทในด้านต่าง ๆ เป็นที่รู้จักของมหาชนอย่างกว้างขวาง และทำให้พระอุปัศฺต ได้สาธุศิษย์เป็นจำนวนมากเป็นกำลังในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง บทบาทอีกบทบาทหนึ่งของพระอุปัศฺต ก็คือการใช้อิทธิฤทธิ์ ก็เพื่อให้ประชาชนทั้งหลายเข้าสู่ธรรมเป็นการสอนโดยใช้อิทธิฤทธิ์เป็นแรงจูงใจ หรือนำมาจิตใจ สยบความสงสัยและสร้างความเชื่อมั่นให้คนทั่วไป ได้เข้าสู่หลักคำสอนทางศาสนาไปประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องดั่งงามในการดำรงชีวิต การใช้

อิทธิฤทธิ์ของพระอุปคุต มีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อให้ประชาชนทั้งหลาย เข้าสู่คำสอนทางศาสนานับว่า พระอุปคุต เป็นอริยสงฆ์รูปหนึ่ง ที่บำเพ็ญประโยชน์ทางพระพุทธศาสนาอย่างมหาศาล

๔.๓ วิเคราะห์จากคติพุทธปรัชญาเถรวาท

คติพุทธปรัชญาเถรวาท อโศกาวทานนี้ มีทั้งคัมภีร์ทางฝ่ายมหายาน และเถรวาท แต่ที่นี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงปรัชญาเถรวาทในเรื่องพระอุปคุต – คัมภีร์อโศกาวทาน เรื่องราวความเป็นมาของท่าน จากที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์อโศกาวทาน มีกล่าวไว้ว่า พระอุปคุตเถระ ท่านถือกำเนิด มาในตระกูลของพ่อค้า ที่เมืองมถุราซึ่งเป็นเมืองที่ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำยมุนา ท่านมีพี่ชาย ๒ คน ส่วนท่านนั้น เป็นคนสุดท้อง มูลเหตุที่ทำให้พระอุปคุตได้บวชนั้น ก็สืบเนื่องมาจาก บิดาของท่าน ได้เคยให้สัญญาไว้กับพระเถระรูปหนึ่ง คือ พระสาณวาสี ว่าถ้าตนมีลูกชาย ก็จะให้บวชในพระพุทธศาสนา ที่นี้พอมีลูกชายคนแรก ก็ไม่ยอมให้บวช ด้วยอ้างว่าจะต้องเอาไว้ดูแลทรัพย์สิน ในเหย้าเรือน เอาไว้ถ้ามีลูกชายคนที่ ๒ เมื่อไร แล้วจะยอมให้บวช แต่พอมีลูกชายคนที่ ๒ เข้าจริง ๆ ก็หาเรื่องบิดเบือนอีก ว่ามีความจำเป็นต้องเอาไว้สำหรับ ทำธุระตามหัวเมือง ขอให้รอไว้มีลูกชายคนที่ ๓ แล้วจะต้องบวชให้อย่างแน่นอน^{๑๘}

พระอุปคุต – คัมภีร์ปฐมสมโพธิ ดำเนินใน คัมภีร์ปฐมสมโพธิ ซึ่งเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส มีเนื้อความดังนี้

ในคัมภีร์ปฐมสมโพธิได้กล่าวถึงพระเจ้าอโศกว่า แต่เดิมนั้นพระเจ้าอโศกทรงนับถือศาสนาพราหมณ์มาก่อน แต่พอมาได้ฟังธรรม จากสามเณรนิโครธ ก็เกิดพระศรัทธาในพุทธศาสนาอย่างมาก จนถึงขนาดทรงนำหลักธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า มาเป็นนโยบายในการปกครองไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ ซึ่งระบบนี้เรียกว่า ระบบธรรมาธิปไตย คือการถือเอาธรรมะเป็นใหญ่^{๑๙}

และในสมัยต่อมา พระเจ้าอโศกก็ได้โปรดให้สร้างพระสถูปเจดีย์และพุทธวิหารขึ้นทั่วชมพูทวีป โดยพุทธวิหาร ที่โปรดให้สร้างขึ้นนั้น ที่มีชื่อเสียงที่สุด ได้แก่ มหาวิหารที่ชื่อว่า “อโศการาม” ซึ่งตั้งอยู่ในเขตแคว้นมคธ ส่วนพระสถูปเจดีย์นั้น โปรดให้สร้างขึ้นถึง ๘๔,๐๐๐ องค์ และเมื่อพระสถูปเจดีย์ได้สร้างสำเร็จ สมพระราชประสงค์แล้ว พระเจ้าอโศกก็จึงได้ตรัสถามพระภิกษุทั้งหลายว่า จะสามารถหาพระบรมสารีริกธาตุ^{๒๐} แต่ที่ใดมาบรรจุ ในพระสถูป ให้ถ้วนทั่วทั้ง ๘๔,๐๐๐ องค์ พระภิกษุทั้งหลาย ถวายพระพรว่า “พวกอาตมาภาพเคยได้สดับสืบ ๆ กันมาว่า การกระทำพิธีฝัง

^{๑๘} ส. ศิวลักษณ์, ความเข้าใจเรื่องพระเจ้าอโศกและอโศกาวทาน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสองสยาม จำกัด, ๒๕๓๔), หน้า ๕๓.

^{๑๙} สัมภาษณ์ นายชาย ชัยชนะ, ข้าราชการครูบำนาญ บ้านท้อ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๒๖ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๒๐} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, คัมภีร์ปฐมสมโพธิกถาพิสดาร ๒๙ ปริจเฉท, (กรุงเทพมหานคร : ห.จ.ก. รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, ๒๕๓๖), หน้า ๗๗.

พระบรมสารีริกธาตุ นั้นมีอยู่ แต่มีทราบวาสถานที่กระทำพิธีฝังพระบรมสารีริกธาตุนั้นอยู่ที่ไหน” เมื่อพระเจ้าอโศก ทรงทราบเช่นนั้น จึงรับสั่งให้รื้อทำลาย พระสถูปเจดีย์ใน เมืองราชคฤห์ เพื่อค้นหา พระบรมสารีริกธาตุ แต่ก็ไม่ทรงพบ จึงทรงรับสั่งให้ก่อสร้างไว้เป็นปกติดังเดิม

ในแ่งมมหนึ่งนักปราชญ์ของพระพุทธศาสนาเถรวาท กล่าวว่า พระอุปัคฺต คือ องค์เดียวกันกับพระโมคคัลลิตฺตฺตสเถระ ที่ได้ถวายเทศนาแก่พระเจ้าอโศกมหาราช จนพระองค์ทรงมีความเลื่อมใส และชาวซึ่งในหลักธรรมอันบริสุทธิ์ของพระพุทธองค์ ได้ประทับอยู่ที่อุทยานนับเป็นเวลา ๗ วัน เพื่อชำระพระพุทธศาสนาให้บริสุทธิ์จากเดิรภัยเข้าปโลมบวช ในวันที่ ๗ พระองค์ได้ประกาศบอกนตให้พระภิกษุที่อยู่ในชมพุทวิปทั้งสิ้นให้มาประชุมที่อโศการามเพื่อชำระความบริสุทธิ์ของตน ภายใน ๗ วัน พระองค์ประทับนั่งภายในม่านกับท่านโมคคัลลิตฺตฺตสเถระ ได้สั่งให้ภิกษุผู้สังกัดอยู่ในนิกายนั้น ๆ นั่งรวมกันเป็นนิกาย ๆ แล้วตรัสถามให้พระอธิบาศำสอนของพระพุทธองค์ ซึ่งพระสงฆ์เหล่านั้นได้อธิบาศิตไปตามลัทธิของตน ๆ พระเจ้าอโศกมหาราชจึงได้ตรัสให้สีกพระอลัษซีเหล่านั้นทั้งหมด ซึ่งเป็นจำนวนหกหมื่นรูป ครั้นก้ำจัดพระภิกษุพวกอลัษซีให้หมดไปจากพุทธศาสนาแล้ว พระโมคคัลลิตฺตฺตสเถระ จึงได้จัดให้มีการทำสังคายนาครั้งที่ ๓ ขึ้นที่อโศการามเมืองปาฏลิบุตร โดยได้รับราชูปถัมภ์จากพระเจ้าอโศกมหาราชอย่างเต็มที่ ในประเด็นนี้ยังเป็นที่ยกเถียงกันอยู่ว่า ทั้งพระอุปัคฺต และพระโมคคัลลิตฺตฺตสเถระจะเป็นรูปเดียวกันหรือไม่เพราะพระเถระทั้ง ๒ มีชีวิตสมัยเดียวกัน เกิดในสมัยแผ่นดินเดียว จึงเป็นประเด็นที่ยกเถียงกันอยู่

แต่อย่างไรก็ตามในแ่งของคติเชิงปรัชญาทางเถรวาทนี้ ถือว่าพระเถระรูปใดก็ตามที่ขึ้นชื่อว่าเป็นลูกศิษย์ของพระพุทธเจ้าแล้วต้องจะต้องเผยแผ่พระพุทธศาสนาถือเป็นหน้าที่พระสาวกของพระพุทธเจ้าทุกรูปที่นำหลักธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้มาด้วยความยากลำบาก ประกาศธรรมให้แพร่หลาย พระอุปัคฺตเมื่อครั้งเป็นคฤหัสถ์ ได้มีโอกาสทำงานด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรมที่เด่นชัด ในการสอนธรรมแก่นางวาสวตตดา นางวาสวตตดาเป็นโสเภณี แห่งเมืองมฤรา ซึ่งหลงใหลในตัวอุปัคฺต ได้ส่งสาวใช้ไปเชิญอุปัคฺตมาหาตนเองถึงสองครั้ง โดยไม่คิดค่าตัว แต่ถูกอุปัคฺตปฏิเสธทุกครั้ง ต่อมานางวาสวตตดาได้ฆ่าบุตรชายของนายช่างตaylor เพราะความโลภ นางถูกจับและถูกลงโทษจากเจ้าหน้าที่บ้านเมืองโดยถูกตัด มือเท้า จมูก และใบหู ถูกนำไปทิ้งที่เชิงตะกอน^{๒๑}

การสอนธรรมแก่พญามารเหตุการณ์ในการสอนธรรมของพระอุปัคฺตที่ปรากฏเด่นชัด หลังจากอุปสมบทแล้ว ได้แก่การสอนธรรมแก่พญามาร พระอุปัคฺตเมื่อบรรลุพระอรหันต์ชินาสพแล้วได้รับอาราธนาให้เทศนาที่เมืองมฤรา ในขณะที่ท่านกำลังแสดงพระธรรมเทศนาอยู่นั้น พญามารได้บันดาลให้ไข่มุกตกลงมาท่ามกลางที่ประชุมประดุจฝนตก ชาวเมืองกำลังมีจิตเข้าสู่ธรรม ก็เลยถูกความ

^{๒๑} สัมภาษณ์ พระราชธรรมนิมิต, เจ้าอาวาสวัดสวนดอก เจ้าคณะอำเภอเมือง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๒๕ สิงหาคม ๒๕๖๑.

โลกครอบงำ จนไม่มีใครสักคนได้เห็นสังขารม พระอุปคุตพิจารณาเหตุการณ์อย่างแยกคาย ท่านก็ทราบว่าเป็นต้นเหตุ^{๒๒}

สรุปคติเชิงปรัชญาของเถรวาทนี้ไม่ได้อ้างถึงอิทธิปาฏิหาริย์เหมือนกับทางฝ่ายมหายาน เพราะว่าทางนิกายเถรวาทนี้ ยึดถือตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นหลักการใหญ่ และที่สำคัญ พระคันถรจนายจารย์ทางฝ่ายเถรวาทไม่นิยมแต่งหรือเขียนวรรณกรรมแบบพุทธมติแบบฝ่ายมหายาน แต่จะมุ่งปฏิบัติถึงธรรมอันสูงสุด อย่างไรก็ตามทางเถรวาทนี้ก็ยึดตามคัมภีร์อโศกาทาน (ฝ่ายเถรวาท) เป็นหลักและคัมภีร์ปฐุมโพธิกถา ซึ่งกล่าวถึงประวัติของพระอุปคุตเถระที่มีชีวิตอยู่ในสมัยของแผ่นดินพระเจ้าอโศกมหาราช และได้ทำหน้าที่เป็นมัคคุเทศก์ให้คำแนะนำแก่พระเจ้าอโศกมหาราชจาริกไปที่สำคัญต่างๆ คือ สังเวชนียสถาน ในปรัชญาเถรวาทนี้ถือว่า เป็นพระเถระในต่างนิกายแต่ร่วมสมัยเดียวกับพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระที่สำคัญพระเถระทั้งสองรูปนี้มีส่วนช่วยในการบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง

๔.๔ วิเคราะห์เชิงโครงสร้างปรัชญา

ในที่นี้ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์ถึงโครงสร้างด้านปรัชญาของเรื่องพระอุปคุต โครงสร้างปรัชญานั้นประกอบไปด้วย ๑) อภิปรัชญา (Metaphysics) หรือภววิทยา (Ontology) ๒) ญาณวิทยา (Epistemology) ๓) คุณวิทยา (Axiology) ดังต่อไปนี้

๔.๔.๑ ด้านอภิปรัชญา

คำว่า “อภิปรัชญา” (ปรัชญาอันยิ่งใหญ่, ความรู้อันประเสริฐที่ยิ่งใหญ่) มาจากภาษาอังกฤษว่า “Metaphysics” ซึ่งมีรากศัพท์มาจาก Meta + Physics รวมกันแล้วแปลว่า “สภาวะที่อยู่เหนือการสัมผัส” นั่นหมายความว่า อภิปรัชญา เป็นปรัชญาที่เกี่ยวกับสิ่งที่อยู่เหนือการรู้เห็นทั่วไป ดังในเรื่องของพระอุปคุตนี้

๑. ความมีอยู่ของพระอุปคุตทางภววิทยา พระอุปคุตมีอยู่จริงในความคิดความเชื่อ แต่ท่านนั้นไม่มีตัวตนหรือกายหยาบเหมือนมนุษย์^{๒๓} กล่าวคือพระอุปคุตเป็นพระอรหันต์ สามารถทรงอิทธิฤทธิ์ เหาะเหินเดินอากาศ จำแลงกายหรือหายตัว ย่นระยะทาง และเนรมิตได้ด้วยความสามารถหรือเจตนา ซึ่งถ้าวิเคราะห์แล้วช่วงระยะระหว่างพุทธปรินิพพานกับสมัยพระเจ้าอโศกยังไม่ห่างกันมากนัก จึงยังคงมีพระอรหันต์อยู่ เช่น เรื่องราวของพระอุปคุตที่มีอยู่จริง ถึงจะเป็นเพียงมี

^{๒๒} สัมภาษณ์ ดร.พรศิลป์ รัตนชูเดช, อาจารย์พิเศษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, ๒๖ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๒๓} สัมภาษณ์ พระครูโสภณศิลปาคม, เจ้าอาวาสวัดมิ่งเมือง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย, ๒๔ สิงหาคม, ๒๕๖๑.

อยู่ในนามธรรมก็ตาม ยังคงเป็นที่กล่าวขานและเชื่อมาถึงปัจจุบัน ว่าท่านชอบความสันโดษจึงปลีกวิเวกไปจำพรรษาใต้สะดือทะเล เนรมิตปราสาทแก้วเป็นที่อยู่อาศัย สะดือทะเลอาจเปรียบเหมือนตั้งศูนย์กลางของจักรวาล ซึ่งจักรวาลในทางพุทธศาสนา^{๒๔} หมายถึง อาณาเขตอันประกอบด้วยสรรพสิ่งต่างอันมีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางจักรวาล เขาสัตตบริภัณฑ์ ทวีปใหญ่ ๔ ทวีป ทวีปน้อยสองพันทวีป และมหาสมุทร โดยมีเขาจักรวาลล้อมรอบ เรียกว่า จักรวาลหนึ่ง หรือโลกธาตุหนึ่ง และหมายรวมถึง สวรรคภูมิ นรกภูมิ พระจันทร์และพระอาทิตย์

มีความสัมพันธ์กันเป็น จักรวาล โลก สรรพสิ่ง และชีวิต ซึ่งศูนย์กลางนี้ จะมีหรือไม่มีนั้นก็ขึ้นอยู่กับใจ อย่างใจเป็นศูนย์กลางของร่างกาย ถ้าเกิดเชื่อด้วยใจแล้วก็เหมือนพระอุคุตมีอยู่ในใจ เป็นเรื่องของความมีอยู่จริงในความคิดและเป็นนามธรรม ท่านยังไม่นิพพานเรียกว่า สอุปาทิเสสนิพพาน เพราะขึ้นอยู่กับเหตุและปัจจัย ด้วยเจตจำนงของท่านที่ได้ตั้งปณิธานจะปกป้องรักษาพระพุทธศาสนาให้ตราบ ๕,๐๐๐ ปี

ผู้ปกป้อง ผู้คุ้มครอง ผู้ไกล่เกลี่ยและผู้ประนีประนอม จำเป็นต้องมีสิ่งเหนือธรรมชาติในบางรูปแบบในโลกนี้ บางสิ่งที่เข้ากันได้กับความเชื่อที่จะมาปกป้องคุ้มครอง เมื่อพระพุทธเจ้าเข้าสู่ปรินิพพาน และพระอรหันต์ทั้งหลายเข้าสู่นิพพาน ผู้คนก็จะอยู่เพียงลำพัง เหมือนถูกทอดทิ้ง พระอรหันต์ที่ยังคงอยู่ เหลือเพียงจำนวนน้อย พระอรหันต์บางองค์ก็ปลีกวิเวก บางองค์ก็ไม่อาจเข้าไกล่เกลี่ย เพื่อตอบสนองความต้องการของเขาได้ ดังนั้น พระอรหันต์ที่ดำรงอยู่จึงเริ่มที่จะทำบาปทบาทของผู้ไกล่เกลี่ย ทำหน้าที่ของพระอริยะที่ผู้คนสามารถเข้าหาเพื่อขอความช่วยเหลือการปกป้องคุ้มครอง ทำหน้าที่เป็นตัวกลางระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ (สิ่งเดียวกันนี้ก็มีปรากฏในศาสนาคริสต์และอิสลาม ในคริสต์ ก็มีเทพ)^{๒๕}

นอกจากพระอุคุตแล้ว ยังมีพระอรหันต์ที่ยังคงมีอยู่ในโลก ตามคัมภีร์สันสกฤตที่กล่าวไว้ว่าพระอรหันต์ไม่ได้เข้าสู่ปรินิพพาน เมื่อมองจากมุมมองของเถรวาทจะมีความขัดแย้งกัน พระอรหันต์จะเข้าถึงปรินิพพาน แต่ในจารีตอภิธรรมมิกะ สันสกฤต จากข้อมูลของสรวาสติวาทิน จะมีพระอรหันต์อยู่จำนวนหนึ่งที่ไม่ยอมเข้าสู่ปรินิพพาน ที่ไม่เข้าสู่ปรินิพพาน ก็เพราะเดินตามคำสอนของพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ได้ตรัสบอกพระอรหันต์จำนวนหนึ่งว่าอย่าเข้าสู่ปรินิพพานจนกว่าพระอริยมะตได้ตรัสรู้ และได้มาตรัสรู้ และพระอรหันต์ดังกล่าว คือพระมหากัสสปะ พระปิณโฑลภารทวาชะ

^{๒๔} ชัชชนะ ปิ่นเงิน, **จักรกวางทิปนี**, (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๒), หน้า ๑.

^{๒๕} ปีเตอร์ เดลลา สันตินา (เขียน), **อุดมการณ์พระโพธิสัตว์**, สมหวัง แก้วสุฟอง (แปล), (ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ม.ป.ป), หน้า ๕๖.

พระราहुล และพระอุปัคฺต พระอุปัคฺตนั้น อยู่หลังพุทฺธกาลประมาณ ๑๐๐ ปี และพระอรหันต์ทั้ง ๔ เหล่านี้ จะดำรงอยู่ในโลกจนกระทั่งพระอริยมตฺตโรจะได้อมาตฺรสรู^{๒๖}

สรุปคือ พระอุปัคฺตนี้มีอยู่จริงในความเชื่อของผู้ที่เชื่อถือ และนับถือ ถ้าจะเปรียบก็ เหมือนกับพระเจ้าของฝ่ายเทวนิยม คือ พระเจ้าเป็นสิ่งที่ไม่จำกัด หมายความว่า มีอำนาจอย่างไม่ สิ้นสุด ไม่ขึ้นอยู่กับอวกาศ แต่แสดงออกมาเป็นสิ่งที่ทั้งหลายที่อยู่ในอวกาศ พระเจ้าเป็นสิ่งที่นิรันดร์ หมายความว่า ไม่ขึ้นอยู่กับกาล คืออยู่เหนือกาล แต่แสดงออกมาเป็นเหตุการณ์ในกาล พระเจ้าเป็นสิ่งที่ มีอยู่ด้วยตัวเอง หมายความว่าไม่ขึ้นอยู่กับเหตุ แต่เป็นเหตุของโลก

๒. ความมีอยู่ของพระอุปัคฺตจากศัพทประมาณ คือ คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เช่น ใน คัมภีร์อโศกาวทาน เนื้อหาของคัมภีร์นี้จะกล่าวถึงประวัติของพระเจ้าอโศกมหาราช ทรงทำนุบำรุง พระพุทธศาสนา และกล่าวถึงพระอุปัคฺต เป็นผู้นำพระเจ้าอโศกมหาราชเสด็จทอดพระเนตรสถานที่ สำคัญๆ ทางพระพุทธศาสนา และรับหน้าที่คุ้มครองงานฉลองสมโภชพระสถูป ๘๔,๐๐๐ องค์ เป็น ระยะเวลาานติดต่อกันถึง ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน ท่านใช้อิทธิฤทธิ์สูงส่งปราบปรามและชนะพญามารได้ จนพญามารมีจิตเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ตั้งจิตปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตข้างหน้า^{๒๗}

ส่วนคัมภีร์อโศกาวทานของฝ่ายมหายานกล่าวว่า เมื่อพระเจ้าอโศกให้สร้างนรกาลยแล้ว ทรงตั้งนายจันทศิริกะเป็นเพชรฆาตประจานนรกาลย พระองค์ทรงรับสั่งว่าใครก็ตามที่เข้ามาในนรกา ลยนี้แล้วต้องฆ่าให้ตายทั้งหมดจะไม่ให้กลับออกไปอีก ต่อมาพระภิกษุรูปหนึ่งชื่อว่า พาลบัณฑิต เดิน ทางเข้ามาในนรกาลยจันทศิริกะจึงจับพระเถระโยนลงไปในกระทะทองแดงที่กำลังเดือดพล่าน แต่เป็น ที่น่าอัศจรรย์ยิ่งนักพระเถระกลับไม่เป็นอันตราย จันทศิริกะไปกราบทูลให้พระเจ้าอโศกทรงทราบ แต่ พระองค์ไม่ทรงเชื่อจึงเสด็จไปทอดพระเนตร พระเถระเลยถือโอกาสแสดงธรรมเพื่อชี้แจงแสดงให้พระ เจ้าอโศกทรงเห็นโทษของการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต จนพระเจ้าอโศกเกิดความสังเวชแล้วหันมานับถือ พระพุทธศาสนา พระองค์จะเสด็จกลับออกไปจันทศิริกะไปยืนขวางหน้าพระองค์ไว้ แล้วจะจับ พระองค์โยนลงกระทะทองแดง ทำให้พระองค์ทรงพระพิโรธอย่างมาก จึงรับสั่งให้จับจันทศิริกะโยน เข้ากองเพลิงทันที และให้ทำลายนรกาลยเสีย ต่อมาพระองค์ได้พบกับพระอุปัคฺตเถระ ได้รับ คำแนะนำสั่งสอนจากพระเถระทำให้พระเจ้าอโศกเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนายิ่งขึ้น ทรง โปรดให้สร้างเจดีย์ขึ้นถึงจำนวน ๘๔,๐๐๐ องค์เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

สรุปคือ คัมภีร์ทั้งสอง คือ คัมภีร์อโศกาวทานฝ่ายสรวาสติวาทิน เรื่องราวจะเหมือน บุคคลทั่วไป แต่คัมภีร์ปฐมสมโพธิกถาของฝ่ายเถรวาท จะเน้นทางด้านอธิปาฏิหาริย์เพื่อให้ตัวเอง

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน.

^{๒๗} สัมภาษณ์ นายดุสิต ขวชาติ, ข้าราชการครูบำนาญ ประธานชมรมปักขพินล้านนา เชียงใหม่, อำเภอ เมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๒๖ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ของเรื่องคือพระอุปัชฌาย์โดดเด่น จะเห็นได้ว่าคัมภีร์ปฐมสมโพธิกถาที่เน้นการใช้สิทธิของพระอุปัชฌาย์เป็นคัมภีร์ที่มีความเชื่อต่อชาวพุทธเป็นอย่างมาก ก่อให้เกิดเป็นความเชื่อที่ปลูกฝังอย่างแน่นแฟ้น ประการแรกคัมภีร์ปฐมสมโพธิกถาเป็นคัมภีร์เถรวาท ย่อมจะมีความเชื่อต่อชาวพุทธในสังคมไทยเป็นธรรมดา และภูมิภาคนี้นับถือพระพุทธศาสนาแบบเถรวาท อีกประการหนึ่งคัมภีร์ปฐมสมโพธิกถากล่าวถึงพระอุปัชฌาย์ว่า เปรียบประดุจบิดาอยู่ใต้สะดือทะเล สามารถปราบมารบันดาลโชคลาภ ชาวพุทธในสังคมไทยจึงมีความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระอุปัชฌาย์ เช่น ประเพณีและพิธีกรรมนิมนต์พระอุปัชฌาย์ที่แม่น้ำเพื่อคุ้มครองรักษางาน ประเพณีตักบาตรพระอุปัชฌาย์ ในวันพุธขึ้น ๑๕ ค่ำ ซึ่งชาวล้านนาจะเรียกว่า “ประเพณีใส่บาตรเพ็ญพุธ” โดยมีความเชื่อว่าพระอุปัชฌาย์จะออกมาโปรดสัตว์ ใครได้ตักบาตรพระอุปัชฌาย์ ผู้นั้นจะมีโชคลาภ

เรื่องราวของพระอุปัชฌาย์ที่ปรากฏในคัมภีร์ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น มีจุดประสงค์ คือ เพื่อให้เกิดความนอบน้อมมีจิตใจที่ตึงาม^{๒๘} และมีคุณธรรมรู้จักบาปบุญคุณโทษ และเจตนาของผู้เขียนคัมภีร์หมายให้คนรุ่นหลังเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา โดยยึดเอาหลักอิทธิปาฏิหาริย์ของพระอุปัชฌาย์ในการปราบพญามารดังปรากฏในคัมภีร์ เมื่อวิเคราะห์ทางศัพท์ประมาณแล้ว ทั้ง โอศกาวทานฝ่ายเถรวาท และโอศกาวทานฝ่ายสรวาสติวาทิน มีจุดประสงค์หลักอันเดียวกัน โดยให้ความสำคัญของพระอุปัชฌาย์ในรูปแบบของการแสดงฤทธิ์ แต่อย่างไรก็ตามศัพท์ประมาณมองว่าพระอุปัชฌาย์นี้เป็นพระเถระที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ และมีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

๔.๔.๒ ด้านจริยศาสตร์

คำว่า “จริยศาสตร์” เป็นคำศัพท์สันสกฤต แยกออกได้เป็น ๒ คำ คือ จริยะ แปลว่า ความประพฤติ และคำว่า ศาสตร์ แปลว่า ความรู้ หรือ วิชา

จริยศาสตร์จึงมีความหมายว่า วิชาที่ว่าด้วยความประพฤติ แปลมาจากศัพท์ภาษาอังกฤษว่า Ethics ซึ่งมาจากคำในภาษากรีกว่า Peri ethikes โดยมีรากศัพท์มาจากคำว่า Ethos แปลว่า ขนบธรรมเนียม ภาษาลาตินทับศัพท์กรีกว่า Ethica แปลว่า จริยศาสตร์ มีชื่อเรียกหลายอย่าง เช่น Moral Philosophy ปรัชญาศีลธรรม Ethical Philosophy ปรัชญา จริยะ ซึ่งในที่นี้จะกล่าวถึงจริยศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา อันหมายถึงหลักธรรม

๑. พิธีกรรม คนล้านนามีความเชื่อเรื่องพระอุปัชฌาย์เป็นอย่างยิ่งและมีอิทธิพลต่อคนล้านนาทำให้เกิดพิธีกรรมที่ปฏิบัติสืบๆ กันมา^{๒๙} จากการสังเกตพบว่า คนในชุมชนให้ความสนใจและ

^{๒๘} สัมภาษณ์ นายชาย ชัยชนะ, ข้าราชการครูชำนาญ บ้านทอ อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๒๖ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๒๙} สัมภาษณ์ พระครูพัทธนาธิมุต, เจ้าอาวาสวัดพระอุปัชฌาย์ อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๒๕ สิงหาคม ๒๕๖๑.

เข้าร่วมพิธีกรรมการอาราธนาพระอุปคุตด้วยความศรัทธาและความเชื่อที่ว่า พระอุปคุตจะมาปกป้องคุ้มครองงานไม่ให้เกิดปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ เพื่อความผาสุกของวัด และหมู่บ้านที่ตนอาศัย จึงได้พร้อมใจกันเข้าร่วมขบวน จากความร่วมมือกันของคนในชุมชนทำให้เกิดความสามัคคีกันในชุมชนและช่วยกันดูแลป้องกันภัยต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นภายในงานซึ่งถือว่าเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ต้องการที่จะสื่อให้ลูกหลานในชุมชนเกิดความสามัคคี ช่วยกันดูแลซึ่งกัน และกัน ก่อเกิดการสร้างความสัมพันธ์กันภายในหมู่บ้าน ไม่ทำให้เกิดความแตกแยก เรื่องร้ายๆ ต่างๆ ก็จะไม่เกิดขึ้น ส่วนพระสงฆ์ตลอดจนผู้เข้าร่วมพิธีกรรมอาราธนาพระอุปคุต ไม่ให้กระทำการสิ่งที่ไม่ดีหรือความชั่วต่าง ๆ และให้เกรงกลัวต่อพระอุปคุต เนื่องจากท่านเป็นผู้มีฤทธิ์ หากจะกระทำ พูดและคิดความชั่วต่างๆ ให้เกรงกลัวต่อพระอุปคุต ให้มีสติสัมปชัญญะ ซึ่งเป็นกุศโลบายในการสอนให้ทำดีอันเป็นหลักจริยาศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา^{๓๐}

พิธีกรรมกรรมกรรมาบูชาพระอุปคุตเป็นการแสดงให้เห็นลักษณะของความเป็นชุมชนสังคมในที่นั้นๆ เพราะเป็นการแสดงออกถึงการมีความร่วมมือกันภายในสังคมทุกส่วนของชุมชนเอง ไม่ว่าจะด้านใดก็ตาม เพราะพิธีกรรมกรรมาบูชาพระอุปคุตไม่ใช่เรื่องของคนเพียงคนเดียว แต่พิธีกรรมเป็นการทำเพื่อให้เกิดผลร่วมกันในสังคม ซึ่งพิธีกรรมกรรมกรรมาบูชาพระอุปคุตในล้านนาจะส่งผลต่อสังคมโดยตรง กล่าวคือ การบูชาพระอุปคุตจะมีความเชื่อมโยงเกี่ยวพันกับสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จำต้องอาศัยร่วมกันในการดำเนินงานของทางศาสนาและชุมชนจึงจะสามารถดำเนินการต่อไปได้ เพื่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย คือทางด้านศาสนาโดยเฉพาะพระภิกษุสงฆ์ผู้ปฏิบัติ กับชุมชนคือผู้ช่วยเหลือคอยอุปถัมภ์ ซึ่งทั้งสองย่อมได้ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย และให้ถึงเป้าหมายสูงสุดของชีวิตซึ่งในทัศนะของพิธีกรรมกรรมาบูชาพระอุปคุตในทางพระพุทธศาสนานั้นเป้าหมายสูงสุดของชีวิตในพระพุทธศาสนา คือ ความดับทุกข์ ภาวะที่ไร้ปัญหาชีวิตที่จะทำให้ชีวิตเป็นทุกข์เรียกว่าเป็นประโยชน์สูงสุดในพระพุทธศาสนา ที่ควรพัฒนาตนเองไปให้ถึงจุดนั้นให้ได้

๒. หลักกรรม คำว่า “กรรม” แปลว่า การกระทำ มีความหมายเป็นกลางๆ คือ การกระทำ ยังไม่ถือว่าดีหรือชั่ว กรรมเป็นกฎแห่งสาเหตุเกี่ยวกับศีลธรรม คำว่า “การกระทำ” (กรรม) หมายถึงการกระทำทุกอย่างที่แสดงออกจากตัวเรา เช่น การแสดงออกทางกาย (กายกรรม) ทางวาจา (วจีกรรม) และทางใจ (มโนกรรม)

โดยหลักมูลฐานแล้ว กรรมก็คือ เจตนา ดังคำนิยามศัพท์ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ตอนหนึ่งว่า “เจตนาหิ ภิกขเว วทามิ เจตยิตวา กโรติ กาเยน วาจาเยน มนสา” ภิกษุทั้งหลาย เราขอบอกว่าเจตนาคือกรรม (เป็นตัวกรรม) เมื่อมีเจตนาแล้ว คนเราก็ลงมือกระทำการด้วยกาย วาจา และด้วยใจ

^{๓๐} สัมภาษณ์ พระราชธรรมมุนี, เจ้าอาวาสวัดสวนดอก เจ้าคณะอำเภอเมือง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๒๕ สิงหาคม ๒๕๖๑.

หมายความว่า การกระทำที่จะเป็นกรรมได้นั้น จะต้องมียเจตนา คือ ความตั้งใจ จงใจ แล้วกระทำการลงไปโดยใช้เครื่องมือ คือ กาย วาจา และใจ

หลักคำสอนเรื่องกรรม นับว่าเป็นสิ่งที่แสดงถึงลักษณะพิเศษของพระพุทธศาสนา ซึ่งทำให้พระพุทธศาสนาแตกต่างไปจากลัทธิศาสนาอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งลัทธิศาสนาประเภทเทวนิยม ซึ่งคำสอนเรื่องกรรมของลัทธิศาสนาประเภทเทวนิยม^{๓๑} สอนให้คนเรามอบกายถวายชีวิตของตนไว้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายนอก เช่น ความเป็นไปของชีวิตจะต้องขึ้นอยู่กับพระเจ้า พระองค์จะเป็นผู้ลิขิตชีวิตของสรรพสัตว์ให้เป็นไป ที่เรียกกันว่า “พรหมลิขิต” เป็นต้น แต่พระพุทธศาสนาปฏิเสธอำนาจของสิ่งภายนอกทั้งหมด แต่สอนให้เชื่ออำนาจของผลกรรมของตนเองว่าเป็นผู้สร้างสรรค์สิ่งต่างๆ และเป็นสิ่งจำแนกสรรพสัตว์ให้แตกต่างกัน หรือเรียกกันว่า “กรรมลิขิต”

เช่นดังพระอุปัชฌาย์ ผู้ซึ่งประกอบกรรมดีมาตลอด เรียกว่า กุศลกรรม คือ กรรมฝ่ายดี เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “กุศลกรรมบถ ๑๐”^{๓๒} หมายถึง วิธีแห่งการทำความดี ๑๐ หรือเรียกว่า “สุจริต” แยกสุจริตได้ ๓ หมวด จาก ๑๐ ประการมี รายละเอียดดังต่อไปนี้

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี^{๓๓} - เว้นจากการฆ่าสัตว์
 ๒. อทินนาทานา เวรมณี - เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้
 ๓. กาเมสุ มิจฉาราวา เวรมณี - เว้นจากการประพฤติดิฉิตในกาม
- เรียกว่า กายสุจริต ๓
๔. มุสาวาทา เวรมณี - เว้นจากการพูดเท็จ
 ๕. ปิสุณาย วาจา เวรมณี - เว้นจากการพูดส่อเสียด
 ๖. ผรุสหาย วาจา เวรมณี - เว้นจากการพูดคำหยาบ
 ๗. สัมผัปปลาปา เวรมณี - เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ
- เรียกว่า วจีสุจริต ๔
๘. อนภิชชา - ไม่คิดโลภอยากได้ของผู้อื่น
 ๙. อพยาบาท - ไม่คิดพยาบาทปองร้ายเขา
 ๑๐. สัมมาทิฎฐิ - เห็นชอบตามคลองธรรม
- เรียกว่า มโนสุจริต ๓

^{๓๑} สัมภาษณ์ นายดุสิต ขวชาติ, ข้าราชการครูชำนาญ ประชานชมรมปักขพินล้านนา เชียงใหม่, อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๒๖ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๓๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๗๕.

^{๓๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๗/๓๖๒.

อกุศลกรรม คือ กรรมฝ่ายชั่ว เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “อกุศลกรรมบถ ๑๐” หมายถึง วิธีแห่งการทำความชั่ว ๑๐ หรือเรียกว่า “ทุจริต” โดยแยกทุจริตออกได้ ๓ หมวดจาก ๑๐ ประการนั้น มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑. ปาณาติบาต - การฆ่าสัตว์
 ๒. อทินนาทาน - การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้
 ๓. กาเมสุมิฉฉาจาร - การประพฤติดิฉินในกาม
- เรียกว่า กายทุจริต ๓
๔. มุสาวาท - การพูดเท็จ
 ๕. ปิสุณวาจา - การพูดส่อเสียด
 ๖. ผรุสวาจา - การพูดคำหยาบ
 ๗. สัมผัปปลาปะ - การพูดเพ้อเจ้อ
- เรียกว่า วจีทุจริต ๓
๘. อภิชฌา - คิดโลภอยากได้ของเขา
 ๙. พยาบาท - คิดปองร้ายคนอื่น
 ๑๐. มิจฉาทิฎฐิ - เห็นผิดจากคลองธรรม
- เรียกว่า มโนทุจริต ๓

๒. กรรม ๔ ชนิด ในกุกกุโรวาทสูตร มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์^{๓๔} และในกรรมวรรคอังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต พระพุทธองค์ทรงจำแนกกรรมไว้ ๔ ชนิดคือ

- ๒.๑ กรรมที่เป็นฝ่ายดำ (กรรมชั่ว)
- ๒.๒ กรรมที่เป็นฝ่ายขาว (กรรมดี)
- ๒.๓ กรรมที่เป็นทั้งฝ่ายดำและฝ่ายขาว
- ๒.๔ กรรมที่ไม่ดำไม่ขาว

๒.๑ กรรมที่เป็นฝ่ายดำ (กรรมชั่ว) มีวิบากเป็นฝ่ายดำ (ฝ่ายชั่ว) คือ อกุศลกรรมอันเกิดจากอกุศลเจตนา ๓ ประเภท ได้แก่

- ๒.๑.๑ กายทุจริต - การประพฤติชั่วทางกาย
- ๒.๑.๒ วจีทุจริต - การประพฤติชั่วทางวาจา
- ๒.๑.๓ มโนทุจริต - การประพฤติชั่วทางใจ

๒.๒ กรรมที่เป็นฝ่ายขาว (กรรมดี) มีวิบากเป็นฝ่ายขาว (ฝ่ายดี) คือ กุศลกรรมอันเกิดจากกุศลเจตนา ๓ ประเภท ได้แก่

^{๓๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๐/๔๗๓.

๒.๒.๑ กายสุจริต - การประพฤติดีทางกาย

๒.๒.๒ วาจาสุจริต - การประพฤติดีทางวาจา

๒.๒.๓ มโนสุจริต - การประพฤติดีทางใจ

กรรมที่เป็นทั้งฝ่ายดำและฝ่ายขาว มีวิบากเป็นฝ่ายดำและฝ่ายขาว (ฝ่ายชั่วผสมกับฝ่ายดี) คือ การกระทำทั้งดีและชั่ว อันเกิดจากกุศลเจตนาและอกุศลเจตนาในคราวเดียวกัน (ปะปนกันหรือติดต่อกัน) เช่น ชายหนุ่มคนหนึ่งเดินเลียบฝั่งคลองมา ขณะนั้นตาเหลือบมองเห็นหญิงสาวกำลังจะจมน้ำตาย จึงกระโดดลงไปช่วยขึ้นมาจากน้ำ ขณะที่ชายหนุ่มได้สัมผัสกับร่างของหญิงสาวคนนั้น จิตก็เกิดพิศواس จึงถือโอกาสจับโน่นคลำนี้ นี่ก็แสดงให้เห็นว่าชายหนุ่มผู้นี้มีเจตนาทั้ง ๒ อย่าง คือ กุศลเจตนาและอกุศลเจตนาที่เกิดขึ้นปะปนหรือติดต่อกัน

กรรมที่ไม่ดำไม่ขาว ไม่มีวิบากทั้งฝ่ายดำและฝ่ายขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม คือ การกระทำที่เกิดจากเจตนาที่จะละทิ้งกรรมดำและกรรมขาว ซึ่งเป็นเจตนาก่อให้เกิดกรรมที่นำไปสู่การหลุดพ้นจากทุกข์โดยสิ้นเชิง กรรมชนิดนี้ ได้แก่ มรรคมงคล ๘

ระดับสัจธรรม กฎแห่งกรรม (กฎแห่งเหตุผล) ระดับสัจธรรมนี้ ไม่ว่าพระอุปคุต หรือมนุษย์ไม่สามารถกำหนดหรือบัญญัติขึ้นมาเองตามที่ต้องการได้^{๓๕} เพราะเป็นเรื่องของธรรมชาติล้วนๆ แต่กฎดังกล่าวนี้ยังไม่ปรากฏว่ามีใครนำมากล่าว และยังไม่มีใครค้นพบมาก่อน จนกระทั่งพระพุทธเจ้าตรัสรู้โดยการค้นพบ “กฎของธรรมชาติ” (Law of Nature) จึงทรงนำมาสอนโลกว่า สิ่งทั้งปวงเป็นเพียงสิ่งประชุมปรุงแต่งเกิดขึ้นโดยอาศัยเหตุอาศัยปัจจัย เมื่อเกิดขึ้น โดยอาศัยปัจจัย เมื่อเกิดขึ้น (รวมกันแล้ว) ก็แปรปรวน ครั้นสิ้นเหตุสิ้นปัจจัย สิ่งที่ปรุงแต่งนั้นก็ดับสลายไป สิ่งทั้งหลายจึงล้วนตกอยู่ในหลัก “อนิจจัง” คือ เป็นสิ่งที่หาความเที่ยงแท้แน่นอนตลอดไปไม่ได้ ผู้ใดหลงผิดคิดว่าเป็นสิ่งเที่ยงแท้แน่นอน เมื่อสิ่งนั้นมันไม่เที่ยง ไม่แน่นอนตามที่คิดมันแปรเปลี่ยนไปเขาจึงเกิดความทุกข์ (ทุกข์) เกิดความเดือดร้อน เพราะมันไม่อยู่ในสภาพเดิม แม้ร่างกายและจิตใจที่เรายึดว่าเป็นตัวของเรา เป็นสิ่งที่เรารัก เราหวงแหนมากที่สุด มักก็เป็นเพียงตัวตนที่สมมุติเท่านั้น มิใช่เป็นตัวตนที่คงทนถาวรแท้จริง เพราะมันจะต้องเป็นไปตามกฎของมัน คือ ต้องแก่ (ชรา) ต้องตาย (มรณะ) หาความเป็นตัวเป็นตน (ถาวร) มิได้ (อนัตตา) หรือหลักไตรลักษณ์อันเป็นความจริงสูงสุด จึงเรียกว่า “สัจธรรม”

สรุปความได้ว่า หลักกรรม คือกฎแห่งกรรม บุคคลกระทำดีหรือชั่ว ย่อมต้องได้รับผลของกรรมนั้น หรือความประพฤติปฏิบัติ ซึ่งเป็นไปตามสัจธรรมหรือกฎของธรรมชาติ เป็นความจริงอันสูงสุด ที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้และมีอาจจะหลีกเลี่ยงได้ จนกว่าจะนิพพาน จึงถือได้ว่าสิ้นสุดการเวียนว่ายตายเกิด ดังเช่นพระอุปคุตมีเจตนาที่จะกระทำกรรมดี ด้วยการบำเพ็ญอิทธิบาทสี่ สังสม

^{๓๕} สัมภาษณ์ พระครูพุทธนาถมิต, เจ้าอาวาสวัดพระอุปคุต อำเภอมะนัง จังหวัดเชียงใหม่, ๒๕ สิงหาคม

บารมี อย่างมุ่งมั่น เพื่อกระทำตามปรารถนาที่ได้ตั้งใจไว้ คือ คัมภีร์พระพุทธรศาสนา ๕,๐๐๐ ปี และอยู่รอดปลอดภัยจากการหรือสิ่งชั่วร้ายที่จะเกิดขึ้น ซึ่งก็เป็นไปตามความจริงและตรงกับคำทำนายของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ด้วยการกระทำกายกรรม วจีกรรมและมโนกรรม ให้บริสุทธิ์สะอาด ปราศจากอกุศลกรรม ไม่ไหลไปตามอำนาจของกิเลส ซึ่งพระอุปัคตได้ถือปฏิบัติ จึงเป็นเหตุผลจนกว่าจะบรรลุวัตถุประสงค์ที่ปรารถนาไว้ จึงตรงตามหลักความจริงสูงสุดหรือสัจธรรม

๓. หลักเจตนา ในคำสอนของพระพุทธรศาสนา มีการกล่าวถึง “เจตนา” ว่าเป็นพลังแรกเป็นแรงผลักดันของพลังทั้งหมด ที่ส่งผ่านถึงพลังกาย วาจาและจิต จึงเกิดผลต่อภาพพจน์ของชีวิตนั้นๆ จนกลายเป็นมรดกของชีวิตหนึ่งของมนุษย์ ที่มีผลต่อพฤติกรรมในปัจจุบันและอนาคต

ดังเจตนาของพระอุปัคตที่มีเจตนาบวช ต่อมาหลังจากที่บวชในบวรพระพุทธรศาสนา พระอุปัคตได้บำเพ็ญสมณะธรรมตามรอยบาทพระศาสดา ได้ตั้งใจศึกษาและปฏิบัติขัดเกลากิเลสอยู่เสมอ ในที่สุดท่านก็ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์แตกฉานในอรรถในธรรมทั้งปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ^{๓๖} มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดสามารถแสดงธรรมได้อย่างแจ่มแจ้ง จนเป็นเหตุให้มีผู้บรรลุอริยผลเป็นพระโสดาบัน สกทาคามี อนาคามี และที่สละเพศฆราวาสออกบวชแล้ว บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์นั้นมีจำนวนมากถึง ๑๘,๐๐๐ องค์เพราะเหตุนี้จึงทำให้ท่านมีชื่อเสียงขจรขยาย หลังจากนั้นท่านมีลูกศิษย์มากมายพอที่จะช่วยกันเผยแผ่พระศาสนาแล้วจึงปลีกวิเวกออกจากความวุ่นวายในเมือง ไปอยู่จำพรรษาที่ปราสาทแก้วที่ท่านเนรมิตขึ้น ได้เสด็จทะเลหรือทะเลหลวง ท่านอยู่เป็นสุขด้วยฉันทสมาบัติ^{๓๗}

ดังพุทธพจน์ที่กล่าวถึงเจตนาว่า ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม^{๓๘} บุคคลจงใจแล้ว จึงกระทำความกรรมด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ (และคำว่า) ดูก่อนอานนท จริยอยู่เมื่อกายมีอยู่ ความสุขและทุกข์อันเป็นภายในย่อมเกิดขึ้น เพราะกายสัญญาเจตนาเป็นเหตุ (เพราะความจงใจทางกายเป็นเหตุ) ดูก่อนอานนท หรือเมื่อวาจามีอยู่ ความสุขและทุกข์อันเป็นภายในย่อมเกิดขึ้น เพราะวจาสัญญาเจตนาเป็นเหตุ ดูก่อน อานนท หรือว่าเมื่อใจมีอยู่ ความสุขและทุกข์อันเป็นภายในย่อมเกิดขึ้น เพราะมโนสัญญาเจตนาเป็นเหตุ (และคำว่า) ภิกษุทั้งหลาย กายสัญญาเจตนา ๓ อย่าง เป็นกายกรรมฝ่ายอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก วจิตสัญญาเจตนา ๔ อย่าง เป็นวจีกรรมฝ่ายอกุศล

ที่พระพุทธองค์ตรัสอย่างนี้ มิใช่ความหมายว่า พระพุทธองค์ทรงห้ามมิให้เราคิด เพียงแต่ทรงแสดงความจริงไปตามธรรมดาว่า เรื่องนี้คิดเอาไม่ได้ หรือไม่อาจจะเข้าใจได้สำเร็จด้วยการคิดหาเหตุผล แต่เป็นเรื่องที่เข้าใจได้ด้วยการรู้ คือ เกี่ยวข้องด้วยความรู้และเท่าที่เรารู้ แล้วมีความมั่นใจ

^{๓๖} สัมภาษณ์ ดร.พรศิลป์ รัตนชุตเดช, อาจารย์พิเศษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, ๒๖ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๓๗} ดูรายละเอียดใน อาจารย์จำเนียร ทรงฤกษ์, พระธาตุพนมพิริอัญชัยพระอุปัคต, หน้า ๙.

^{๓๘} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๙/๘๐.

ตามแนวความรู้นั้น โดยศึกษาพิจารณาสิ่งที่เราตามดูรู้เห็นได้ คือ สิ่งที่กำลังเป็นไปอยู่จริงในปัจจุบัน จากส่วนย่อยหรือจุดเล็กที่สุด

สรุปหลักเจตนา คือ กระบวนการแห่งความคิด ความตั้งใจ ตั้งใจหรือเจตจำนง ที่เป็นตัวการปรุงแต่งจิตให้เกิดความหวั่นไหว โนมน้าว ให้จิตคล้อยตามจากสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือเรื่องใดเรื่องหนึ่ง แล้วแต่วิถีทางของจิต เป็นตัวปรุงแต่งให้เป็นไปตามเหตุปัจจัยนั้น ๆ อย่างการกระทำด้วยการพูดก็เช่นเดียวกันที่แสดงออกภายนอกโดยจงใจก็ดี หรือความคิดต่างๆ แม้เล็กน้อยที่เกิดขึ้นชั่วครู่ชั่วขณะ แล้วผ่านไปภายในจิตใจ การคิดถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งในลักษณะใดลักษณะหนึ่งก็ดี หรือความรู้สึกและท่าทีของจิตใจที่ปรากฏต่อสิ่งต่างๆ ที่ได้ประสบอายตนะ คือ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และที่นึกขึ้นมาในใจก็ดี ล้วนมีเจตนาประกอบอยู่ด้วยทั้งสิ้น มีความละเอียดอ่อนมาก ซึ่งสอดคล้องกับเรื่องราวของพระอุปัคฺค ที่ท่านมีความคิด ความตั้งใจ จึงเกิดเป็นเจตจำนงด้วยการกระทำความดี เป็นฝ่ายกุศลกรรมดี และด้วยความปรารถนาของท่านที่จะปกปักรักษาพระพุทธศาสนาอย่างแน่วแน่ และการบำเพ็ญเพียรเจริญอิทธิบาทสี่ และปฏิบัติตามปณิธานด้วยความมุ่งมั่นให้เสร็จสมบูรณ์ เพื่อบรรลุเป้าหมายอย่างแท้จริง จึงเป็นเหตุและปัจจัยต่อเจตจำนงของกฎแห่งกรรม ที่ท่านได้ปรารถนาไว้

๔. หลักไตรลักษณ์ ไตรลักษณ์ (three characteristics of existence) หมายถึง สภาพที่เป็นปกติวิสัยหรือเป็นไปตามธรรมชาติหรืออาจเรียกว่าเป็นทฤษฎีแห่งความเหมาะสมเหมือน (the law of identity) ในทางพุทธปรัชญานั้นเห็นว่าพระอุปัคฺคก็เป็นมนุษย์ มีธาตุ ๔ ชันธ์ ๕ เมื่อเป็นอย่างนี้ เพราะทุกสิ่งบนโลกจะอยู่ในกฎ หรือภาวะเช่นนี้เหมือนกันพระอุปัคฺค ไตรลักษณ์จึงเป็นหลักสัจธรรมทางพระพุทธศาสนาที่มุ่งสอนให้เข้าใจชีวิตที่เป็นไปตามธรรมดาตามความเป็นจริง ทำให้ตระหนักรู้ และเกิดความเข้าใจว่าชีวิตเป็นอย่างไร เกิดความรู้เท่าทัน และรับรู้ต่อทุกอาการของการปฏิบัติตนให้เป็นไปทางกุศลธรรมเสมอกับที่เราได้ยึดเหนี่ยวศรัทธาพระอุปัคฺค^{๓๙}

ในพระพุทธศาสนามีหลักสัจธรรมหรือคำสอนที่สำคัญสำหรับพุทธศาสนิกชนอยู่เป็นจำนวนมาก โดยไตรลักษณ์เป็นหลักคำสอนที่สำคัญประการหนึ่งที่มุ่งให้ระลึกถึงความเป็นปกติธรรมดาของสรรพสิ่งบนโลก เช่น ภาวะของพระอุปัคฺคก็สอดคล้องกับคำว่าเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป เป็นอาการสามัญของทุกสรรพสิ่งทั้งนามธรรม และรูปธรรม^{๔๐}

องค์ประกอบของไตรลักษณ์

๑. อนิจจตา ความเป็นอนิจจัง คือความไม่เที่ยง ความเปลี่ยนแปลง ลักษณะของอนิจจตาหรือที่เรียกว่า "อนิจจลักษณะ" ก็คือ การเกิดขึ้น , การเปลี่ยนแปลงขณะตั้งอยู่ , และการดับไปของสิ่งทั้งหลาย

^{๓๙} สัมภาษณ์ พระครูพัทธนาธิมุต, เจ้าอาวาสวัดพระอุปัคฺค อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๒๕ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๔๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๕๘/๓๙๔.

๒. ทุกขตา ความเป็นทุกข์หรือความทุกข์ คือสิ่งที่ทนได้ยาก และอาการที่ทนอยู่ในสภาวะเดิมไม่ได้ จำแนกความทุกข์ออกเป็น ๓ ประเภทดังนี้

- ๑) ทุกขทุกขตา หรือ ทุกขทุกข์ หมายถึง ทุกข์คือความรู้สึกทุกข์ซึ่งเป็นเวทนา
- ๒) สังขารทุกขตา หรือ สังขารทุกข์ ทุกข์ตามสภาพสังขารหรือทุกข์ คือ สังขาร หมายถึงทุกข์ของสังขารทั้งปวง
- ๓) วิปริณามทุกขตา หมายถึง ความรู้สึกสุขหรือสุขเวทนาที่เป็นความทุกข์หรือมีทุกข์แฝงอยู่ด้วยตลอดเวลา

๓. อนัตตา ความเป็นอนัตตา คือ ความไม่ใช่และไม่มีสิ่งที่เรียกว่า "อัตตา" รวมทั้งลักษณะของความไม่เป็นไปในอำนาจบังคับบัญชา ความเป็นอนัตตามีความหมายหลัก ๒ อย่าง คือ

- ๑) ความเป็นอนัตตาหมายถึงความไม่มีสิ่งที่เรียกว่า "อัตตา"
- ๒) ความเป็นอนัตตาหมายถึงลักษณะที่ไม่เป็นไปในอำนาจบังคับบัญชา

มีหลายท่านกล่าวว่า ท่านพระอุปัคฺตนั้นยังไม่ได้ปรินิพพาน^{๔๑} ยังประทับอยู่ที่ไหนสักแห่งในจักรวาล เพราะเชื่อว่า ท่านเป็นผู้มีฤทธิ์มาก และท่านปรารถนาไว้ว่าจะช่วยสัตว์โลก คืออุปมาว่าท่านยังดำรงชั้น ๕ ท่านไว้อยู่ ด้วยฤทธิ์ ยังมีได้ปรินิพพาน (ไม่ใช่ว่าท่านนิพพานแล้วไปอยู่ที่แดนนิพพาน หรือนิพพานแล้ว ยังกลับมาช่วยสัตว์โลก แบบพระโพธิสัตว์มหายาน แต่คือท่านยังไม่นิพพานยังดำรงชั้น ๕ อยู่ถึงกาลนี้) ข้อนี้เป็นความจริงเท็จประการใด มีโอกาสเป็นอย่างนั้น ได้หรือไม่ เพราะเชื่อว่า พระอรหันต์ผู้มีฤทธิ์มีคุณธรรมสูง ปรารถนาจะอยู่สักกับปีหนึ่ง ท่านก็ว่า เป็นข้อที่สามารถเป็นไปได้

ตำนานพระอุปัคฺตส่งเสริมให้ชาวพุทธยึดมั่นใน ทาน ศีล ภาวนา และมีศรัทธาที่ตั้งมั่นขึ้นจากคติความเชื่อของพระอุปัคฺตเป็นแรงเสริม เพราะได้รับอิทธิพลจากแนวความคิดคติความเชื่อว่าพระอุปัคฺตนั้นเป็นพระเถระที่ปกป้องคุ้มภัยจากอันตรายต่างๆ และยังมีแนวคิดที่เชื่อว่ายังดำรงอภิปาริชาติพระพุทธานุภาพถึงศักราช ๕,๐๐๐

สรุปว่าพระอุปัคฺตนั้นเป็นพระอรหันต์ที่ยังไม่นิพพาน ซึ่งทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า สอุปาทิเสสนิพพาน คือ ดับกิเลสอย่างมีขั้นมีเหล่า พระอุปัคฺตนั้นท่านมีเจตจำนงที่จะอยู่ดูแล และปกป้องพระพุทธศาสนา เพราะที่มาตามคัมภีร์ว่าท่านจะอยู่ที่กลางสะดือทะเล แต่อย่างไรก็ตามดูเหมือนจะขัดกับกฎไตรลักษณ์ของทางพระพุทธศาสนา เพราะชั้น ๕ ของพระอุปัคฺตนั้นไม่เป็นไปตามกฎ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา ซึ่งยากที่จะอธิบายเป็นคำพูด ภาวะของพระอรหันต์เป็นภาวะที่เหนือความคิดของปุถุชนจะไปให้ความอธิบายเพราะมีพุทธพจน์ว่า อานนท ผู้หนึ่งผู้ใดเจริญอิทธิบาทสี่ ทำให้มาก ทำให้

^{๔๑} สัมภาษณ์ พระครูโสภณศิลปาคม, เจ้าอาวาสวัดมิ่งเมือง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย, ๒๔ สิงหาคม, ๒๕๖๑.

เป็นประหนึ่งยาน ทำให้เป็นประหนึ่งวัตถุที่ตั้งไว้เนืองๆ อบรมไว้ ประารถด้วยดีโดยชอบแล้ว ผู้นั้นเมื่อ
ปรารถนาก็พึงดำรงชีวิตได้ตลอดกัปป์หรือเกินกว่ากัปป์ “ปรารถด้วยดีโดยชอบ” คือ การพิจารณา
เห็นความจริงตามธรรมชาติว่าอายุ สังขารนั้นมีปกติยืนยาวได้ถึงกัปป์หรือกว่ากัปป์ และอิทธิบาทธรรม
คือยานหรือเครื่องมือในการทำให้อายุ สังขารเป็นธรรมชาติ คือยืนอายุยาวถึงกัปป์หรือกว่ากัปป์ แล้วมี
ความปรารถนาที่จะมีอายุถึงกัปป์หรือกว่ากัปป์ พระอุปัคฺตก็เช่นกันท่านคงจะเจริญอิทธิบาท ๔ เพื่อให้
อายุของท่านถึงกัปป์หรือยิ่งกว่ากัปป์

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยเรื่อง วิเคราะห์คติเชิงปรัชญาที่ปรากฏในเรื่องพระอูปคุต มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพระอูปคุตในคัมภีร์พระพุทธศาสนา, เพื่อศึกษาคติเรื่องพระอูปคุตในวิถีชีวิตของชาวพุทธ, รวมถึงการวิเคราะห์เชิงปรัชญาที่ปรากฏในเรื่องพระอูปคุต เป็นการดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ คือ พระไตรปิฎก/คัมภีร์อโศกาวทาน/คัมภีร์ปฐมโปธิกคา/หนังสือเอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับพระอูปคุต แล้วจึงวิเคราะห์ในเชิงปรัชญา ซึ่งจะสรุปเนื้อหาสาระสำคัญของการวิจัย และข้อเสนอแนะการวิจัย ดังต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาเรื่องวิเคราะห์คติเชิงปรัชญาในเรื่องพระอูปคุต มีเนื้อหาสาระสำคัญ ซึ่งสรุปได้ต่อไปนี้

๕.๑.๑ พระอูปคุตในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พบว่า ประวัติของพระอูปคุตไม่มีปรากฏในพระไตรปิฎก ชื่อของท่านมาปรากฏในคัมภีร์บาลียุคหลังที่ชัดเจนที่สุด คือ ในคัมภีร์โลกบัญญัติ ในประเทศไทยปรากฏนามของท่านในคัมภีร์ปฐมสมโปธิกคา และพระราชพิธีสิบสองเดือน ต่อมาเมื่อการศึกษาเจริญขึ้นได้มีการแปลคัมภีร์อโศกาวทาน ซึ่งเป็นคัมภีร์มหายานสู่ภาคไทย ในคัมภีร์อโศกาวทาน กล่าวว่า อูปคุตเป็นลูกชายของพ่อค่าน้ำหอมคนหนึ่ง ชื่อคุปตะชาวเมืองมธูรา มีพี่น้องด้วยกัน ๓ คน คือ อัสวคุปต์ ธนคุปต์ และอูปคุต นายคุปตะพ่อค่าน้ำหอมนับถือพระพุทธศาสนา โดยการชักนำของพระศานกवासินเถระแห่งวัดบณูเขาอรุณมุนีทะเลชื่อว่าวัดนภกฏิกอรัญญิกवास พระศานกवासินเถระมีความประสงค์ให้นายคุปตะ มีจิตใจเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น จึงไปหานายคุปตะถึงที่อยู่พร้อมกับภิกษุหลายรูป วันที่สองไปเยี่ยมอีกพร้อมกับภิกษุอีกหนึ่งรูป และวันที่สามท่านได้ไปเพียงลำพังนายคุปตะแปลกใจ จึงสอบถามได้ความว่าพระศานกवासินเถระ ประสงค์อยากให้ตนได้เข้าสู่ชีวิตพรหมจรรย์และทำหน้าที่อุปัชฌาภกับคฤหัสถ์ตามอยู่ตลอด นายคุปตะจึงให้สัญญาว่า ถ้ามีลูกชายจะถวายให้บวชเป็นอุปัชฌาภแทนตน

ต่อมานายคุปตะได้บุตรชายสองคนตามลำดับ พระศานกवासินเถระก็ได้ทวงสัญญา แต่นายคุปตะได้ขอผ่อนผัน เพราะอยากให้บุตรชายสองคนช่วยทำงาน และอีกอย่างหนึ่งพระศานกवासินเถระรู้ว่าเด็กทั้งสองคนนั้นไม่ใช่อูปคุต ครั้นภรรยาคลอดบุตรคนที่ ๓ ซึ่งมีรูปร่างลักษณะดีน่ารัก

งดงาม เป็นที่รักใคร่ยินดี ได้ตั้งชื่อว่า “อุปัคฺต” หมายความว่า ผู้มีความคุ้มครองมั่นคงหรือเข้าไปคุ้มครอง

ตามประวัติของพระอุปัคฺตทั้งคัมภีร์ปฐมสมโพธิกถาและคัมภีร์โอศกาวทาน ไม่ได้กล่าวถึงว่า ท่านดับขันธนิพพานแล้วหรือยัง หรือยังอาจยังมีชีวิตอยู่ เพราะตามพุทธพยากรณ์มีการกล่าวไว้ว่า จะให้พระอุปัคฺตอยู่คุ้มครองศาสนาต่อไป และด้วยอานุภาพแห่งอิทธิบาทภาวนาของท่าน ตามหลักฐานที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พระอานนท์ว่า “ อิทธิบาท ๔ ผู้ใดผู้หนึ่งเจริญ ทำให้มาก ทำให้เป็นดุจยานแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว ให้ตั้งมั่นแล้ว สังสมแล้ว ปรารภดี ผู้นั้นเมื่อมุ่งหวังพึงดำรงอยู่ได้ ๑ กับ หรือเกินกับ” ดังนั้น พุทธศาสนิกชนชาวพม่าและชาวล้านนา มีความเชื่อว่าพระอุปัคฺตยังดำรงชีพอยู่จนถึงปัจจุบันนี้ จากความเชื่อดังกล่าวชาวพุทธพม่าและชาวล้านนาจึงเตรียมโภชนาหารต่าง ๆ เพื่อตักบาตรตอนเที่ยงคืนของวันพุธ ตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำ (วันเพ็ญพุธ) ซึ่งชาวล้านนาเรียกว่า วันเป็งปู้ด โดยมีความเชื่อว่า พระอุปัคฺตจะแปลงกายเป็นสามเณรน้อย เพื่อออกโปรดญาติโยม ถ้าหากใครได้ตักบาตรพระอุปัคฺตจะทำให้ผู้นั้นฐานะดีขึ้นและเจริญรุ่งเรือง จนกระทั่งมาถึงทุกวันนี้ก็ยังคงมีการนับถือพระอุปัคฺตแพร่หลายมากขึ้น

พระอุปัคฺตเป็นปฐมอาจารย์แห่งนิกายสรวาสติวาทในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชนี้องพระอุปัคฺตได้มีบทบาทในด้านต่าง ๆ เป็นบทบาทที่ทำให้พระอุปัคฺต เป็นที่รู้จักของมหาชนอย่างกว้างขวาง และทำให้พระอุปัคฺตมีสาธุศิษย์เป็นจำนวนมากเป็นกำลังในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง บทบาทที่สำคัญอย่างหนึ่งของพระอุปัคฺต คือ การใช้อิทธิฤทธิ์ในการปราบพญาวัวสวติมาราธิราชในคราวพระเจ้าอโศกมหาราชฉลองสถูป ๘๔,๐๐๐ องค์

จากการศึกษาพระอุปัคฺตในคัมภีร์พระพุทธศาสนา รวมถึงความเชื่อและพิธีกรรมของชาวพุทธล้านนา ความเชื่อเป็นนามธรรมที่เกิดขึ้นจากความศรัทธาต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แล้วจึงแสดงออกต่อสิ่งที่เราพนับถือ เช่น การกราบไหว้ สักการบูชา จึงทำให้เกิดพิธีกรรม ก็คือการแสดงออกเป็นรูปธรรม ความเชื่อและพิธีกรรมเป็นสิ่งที่คู่กันแยกออกจากกันไม่ได้ เกิดความเชื่อแล้วก็จะก่อให้เกิดพิธีกรรมขึ้น พระอุปัคฺตก็เช่นเดียวกันเมื่อเข้ามาสู่สังคมของชาวพุทธล้านนาแล้ว จึงเป็นที่ยอมรับนับถือ เกิดศรัทธาต่อพระอุปัคฺต จึงทำให้พระอุปัคฺตมีอิทธิพลทางแนวคิดในเชิงปรัชญาที่มีต่อความเชื่อและก่อให้เกิดพิธีกรรมและมีความสำคัญต่อการสร้างระบบวัฒนธรรม จารีต ประเพณีล้านนา

๕.๑.๒ คติเรื่องพระอุปัคฺตในวิถีชีวิตของชาวพุทธ พบว่า คติในเรื่องพระอุปัคฺตในด้านการปราบมารคำว่า มาร ในพระพุทธศาสนา หมายถึง สิ่งที่ขัดขวางคุณความดี หรือสิ่งที่ทำบุคคลให้ตายจากคุณความดี หรือจากผลที่หมายอันประเสริฐ สิ่งทีล้างผลาญคุณความดี ตัวการที่กำจัดหรือขัดขวางบุคคลมิให้บรรลุผลสำเร็จอันดี

คติการบูชาพระอุปคุตก็เช่นเดียวกัน ที่นำเอาหลักของสหธรรมมาใช้และปฏิบัติไม่ว่าจะเป็นหลักของคตินิยม เนติธรรม และวัตรธรรมที่เกี่ยวข้องกับการสวดเบิก เพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคลให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะอาศัยหลักของความเชื่อ ความเลื่อมใสในคตินิยมที่แฝงไว้กับการบูชาพระอุปคุต หลักของเนติธรรมที่ยึดเอาวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงามของชุมชนสังคมเป็นแนวปฏิบัติหรือหลักของวัตรธรรมที่ยึดหลักของพระพุทธรูปที่ทำการเปิดพระเนตร เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องยึดที่สำคัญที่สามารถทำให้กลไกทางสังคมก้าวเดินไปพร้อมกับวัฒนธรรม ความศรัทธา ความเลื่อมใสในการบูชาพระอุปคุตที่แฝงไปด้วยหลักการปฏิบัติที่เป็นแบบอย่างในสังคม

คติความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมเมื่อการบูชาพระอุปคุตเป็นตัวสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ในการสร้างหลักการปฏิบัติต่อกันให้เป็นแบบอย่างในชุมชน คือ กลุ่มมนุษย์ซึ่งขยายตัวออกไป กล่าวคือการบูชาพระอุปคุตเป็นรูปแบบของการปฏิบัติระหว่างสังคม เพราะการบูชาพระอุปคุตมิได้อาศัยเพียงแต่กลุ่มคนเพียงบางกลุ่มเท่านั้น แต่การบูชาพระอุปคุตเป็นการรวมเอาแต่ละกลุ่มในชุมชนหมู่บ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการ ยิ่งการบูชาพระอุปคุตมีความกว้างขวางเพียงไรสหธรรมก็มีความจำเป็นและมีส่วนร่วมในการขยายตัวออกไปเพียง

คติความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ โดยลักษณะทั่วไปของการบูชาพระอุปคุตนั้นวัตรประสงค้อย่างหนึ่งก็คือ การอยู่ร่วมกับธรรมชาติ อยู่กับธรรมชาติใช้ธรรมชาติอย่างรู้คุณค่า อุปกรณ์ในพิธีกรรมที่นำมาใช้ในการบูชาพระอุปคุตล้วนแล้วแต่เป็นวัสดุที่ได้จากธรรมชาติ เพื่อให้เข้าใจว่า เมื่อพระอุปคุตบรรลุนิพพานแล้วก็เข้าสู่ธรรมชาติ แสงหาธรรมชาติ และอยู่ร่วมกับธรรมชาติ การจำลองแบบให้เหมือนกับป่าหรือธรรมชาติแฝงไปด้วยคติคือความเป็นรูปธรรม

พระอุปคุตจึงมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวพุทธ เมื่อจะกระทำการอันใด เพื่อความปลอดภัยจากอุปสรรคที่อาจจะเกิดขึ้นระหว่างงาน ให้มีความเป็นไปด้วยดีและราบรื่น นอกจากการอันเชิญพระอุปคุตมาปกป้องคุ้มครองแล้ว ยังมีการสร้างเป็นวัตถุมงคล ไว้สำหรับการบูชา เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจและสร้างขวัญกำลังใจให้กับผู้เลื่อมใสได้เป็นอย่างดี พระอุปคุตจึงยังคงปรากฏอยู่ตราบที่ยังคงมีความเชื่อและศรัทธา

๕.๑.๓ วิเคราะห์เชิงปรัชญาที่ปรากฏในเรื่องพระอุปคุต ปรัชญาด้านประวัติศาสตร์การดำรงอยู่ของพระอุปคุตนั้นทำให้ทราบถึงเหตุการณ์ในด้านต่างๆ คือ บริบททางสังคมสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชที่พระองค์ทรงสร้างเจดีย์ ๘๔,๐๐๐ องค์ ถวายแก่พระพุทธศาสนา รวมถึงประวัติและบริบทของนครปาฏลีบุตร แต่ที่สำคัญคือการร่วมกันสร้างสิ่งต่างๆ ให้เกิดขึ้นในสังคมกล่าวคือ ใช้เป็นแบบปฏิบัติให้กับสังคมได้ประพฤติปฏิบัติตามเป็น คตินิยมเป็นเนติธรรม เป็นสหธรรม เพื่อที่จะให้สังคมนั้นเกิดความสุขสงบเรียบร้อยด้วยหลักธรรมที่มีอยู่ในพระพุทธศาสนา การแฝงคติธรรม

หลักธรรมไว้ในรูปลักษณะของการบูชาพระอุปคุตในสังคมล้านนาที่เน้นให้เกิดความเชื่อเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาผ่านพิธีกรรมที่สำคัญยังคงสสารในทางพระพุทธศาสนาแง่ปรัชญาประวัติศาสตร์ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ท่าน รักษาศีล ปฏิบัติภาวนา เพื่อเป็นความสุขความรุ่งเรืองของตนเอง ตลอดจนสังคม

แม้ว่าพระอุปคุตจะถูกตีความให้เป็นผู้มีบทบาทในการดำรงดูแลรักษาภัยพิบัติอันสืบเนื่องมาจากแนวคิดหลักของชาวล้านนา โดยผ่านทางประวัติศาสตร์ที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นผ่านทางแนวคิดพระพุทธศาสนาทั้งในหลักฐานที่มาทั้งฝ่ายเถรวาทและฝ่ายมหายานที่ถูกความเป็นประวัติศาสตร์ ฉะนั้นข้อมูลเหล่านี้จึงถูกตีความเพื่อรักษาศรัทธาถึงบทบาทพระอุปคุต

คติเชิงปรัชญาฝ่ายมหายานคัมภีร์อโศกาวทานของมหายาน เรื่องราวจะเหมือนบุคคลทั่วไป แต่คัมภีร์ปฐมสมโพธิกถาของฝ่ายเถรวาท จะเน้นทางด้านอิทธิปาฏิหาริย์เพื่อให้ตัวเองของเรื่องคือพระอุปคุตโดดเด่น จะเห็นได้ว่าคัมภีร์ปฐมสมโพธิกถาที่เน้นการใช้อิทธิฤทธิ์ของพระอุปคุต เป็นคัมภีร์ที่มีความเชื่อต่อชาวพุทธเป็นอย่างมาก ก่อให้เกิดเป็นความเชื่อที่ปลูกฝังอย่างแน่นแฟ้น ประการแรกคัมภีร์ปฐมสมโพธิกถาเป็นคัมภีร์เถรวาท ย่อมจะมีความเชื่อต่อชาวพุทธในสังคมไทยเป็นธรรมดา และภูมิภาคนี้นับถือพระพุทธศาสนาแบบเถรวาท อีกประการหนึ่งคัมภีร์ปฐมสมโพธิกถา กล่าวถึงพระอุปคุตว่า เณรมิตปราสาทอยู่ใต้สะดือทะเล สามารถปราบมารบันดาลโซคลาภ ชาวพุทธในสังคมไทยจึงมีความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระอุปคุต เช่น ประเพณีและพิธีกรรมนิมนต์พระอุปคุตที่แม่น้ำเพื่อคุ้มครองรักษางาน ประเพณีตักบาตรพระอุปคุต ในวันพุธขึ้น ๑๕ ค่ำ ซึ่งชาวล้านนาจะเรียกว่า “ประเพณีใส่บาตรเพ็ญพุธ” โดยมีความเชื่อว่าพระอุปคุตจะออกมาโปรดสัตว์ ใครได้ตักบาตรพระอุปคุต ผู้นั้นจะมีโชคลาภ และเพื่อให้เกิดความนอบน้อมมีจิตใจที่ตึงาม มีคุณธรรมรู้จักบาปบุญคุณโทษ และกระทำแต่สิ่งที่ดีงาม

ด้านอภิปรัชญา ความมีอยู่ของพระอุปคุตทางภววิทยา พระอุปคุตมีอยู่จริงในความคิดความเชื่อ แต่ท่านนั้นไม่มีตัวตนหรือมีกายหยาบเหมือนมนุษย์ กล่าวคือพระอุปคุตเป็นพระอรหันต์สามารถทรงอภิญญา มีอิทธิฤทธิ์ เหาะเหินเดินอากาศ จำแลงกายหรือหายตัว ย่นระยะทาง และเนรมิตได้ด้วยความสามารถหรือเจตนา ท่านชอบความสันโดษจึงปลีกวิเวกไปจำพรรษาใต้สะดือทะเล เณรมิตปราสาทแก้วเป็นที่อยู่อาศัย ท่านจึงยังไม่ สอุปาทิเสสนิพพาน เพราะขึ้นอยู่อยู่กับเหตุและปัจจัย ด้วยเจตจำนงของท่านที่ได้ตั้งปณิธานจะปกปักรักษาพระพุทธศาสนาให้ตราบ ๕,๐๐๐ ปี

ความมีอยู่ของพระอุปคุตจากศัพท์ประมาณ คือ คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา อโศกาวทาน ฝ่ายเถรวาท และอโศกาวทานฝ่ายมหายาน มีจุดประสงค์หลักอันเดียวกัน โดยให้ความสำคัญของพระอุปคุตในรูปแบบของการแสดงฤทธิ์ แต่อย่างไรก็ตามศัพท์ประมาณมองว่าพระอุปคุตนี้เป็นพระเถระที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ และมีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

ด้านจริยศาสตร์ การที่มีความเชื่อเรื่องพระอุปคุต เป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกรู้ถึงคุณงามความดีและเป็นการส่งเสริมให้ชาวพุทธยึดมั่นและหมั่นในการทำความดี มีจิตใจที่เป็นกุศล คือ ทาน ศีล ภาวนา และมีศรัทธาที่ดั่งมั่นขึ้นจากคติความเชื่อของพระอุปคุตเป็นแรงเสริม

ในการวิจัยนี้สรุปว่า พระอุปคุตนั้นเป็นพระอรหันต์ที่ยังไม่นิพพาน ซึ่งทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า สอุปาทิเสสนิพพาน คือ ดับกิเลสอย่างมีขันธเหลือ พระอุปคุตนั้นท่านมีเจตจำนงที่จะอยู่ดูแลและปกป้องพระพุทธศาสนา ตามคัมภีร์ได้กล่าวว่า ท่านจะอยู่ที่กลางสะดือทะเล แต่อย่างไรก็ตามดูเหมือนจะขัดกับกฎไตรลักษณ์ของทางพระพุทธศาสนา คือ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา แต่ถึงอย่างไรก็ตามการนำเอาพระอุปคุต ซึ่งเป็นถึงพระอรหันต์มาเปรียบเทียบกับคนธรรมดา ย่อมเป็นสิ่งที่แตกต่างกันเกินไป หรืออีกแง่หนึ่งภาวะของพระอุปคุตเป็นภาวะที่อยู่เหนือความคิดของปุถุชนจะไปให้ความอธิบายเพราะมีพุทธพจน์ว่า อานนท ผู้หนึ่งผู้ใดเจริญอิทธิบาทสี่ ทำให้มาก ทำให้เป็นประหนึ่งยาน ทำให้เป็นประหนึ่งวัตถุที่ตั้งไว้เนืองๆ อบรมไว้ ประารถด้วยดีโดยชอบแล้ว ผู้นั้นเมื่อปรารถนาก็พึงดำรงชีวิตได้ตลอดกัปหรือเกินกว่ากัป “ปรารถนด้วยดีโดยชอบ” คือการพิจารณาเห็นความจริงตามธรรมชาติว่าอายุ สังขารนั้นมีปกติยืนยาวได้ถึงกัปหรือมากกว่ากัป

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

การวิจัยในครั้งนี้ มุ่งศึกษาถึงพระอุปคุตในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ตลอดจนคติเรื่องพระอุปคุตในวิถีชีวิตของชาวพุทธ และวิเคราะห์ถึงเชิงปรัชญาที่ปรากฏในเรื่องพระอุปคุต แต่ไม่ได้วิเคราะห์เจาะลึกลงไปประเด็นใดประเด็นหนึ่ง ยังมีประเด็นอื่นที่น่าศึกษาอยู่อีกมาก ซึ่งผู้วิจัยคิดว่าน่าจะมีการศึกษาให้เข้าใจอย่างละเอียดชัดเจนขึ้น ดังนั้น ผู้วิจัยได้ตั้งเป็นข้อเสนอแนะ ดังต่อไปนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

๑. ควรมีการศึกษาเรื่อง “คติเชิงปรัชญาของการแต่งเรื่องพระอุปคุตที่พบในใบลานล้านนา” ซึ่งเป็นการศึกษาเฉพาะเจาะจงของแต่ละพื้นที่ เพราะเป็นการฟื้นฟูและอนุรักษ์ศิลปะที่เป็นภูมิปัญญาของชาวล้านนา เพื่อให้เยาวชนรุ่นหลังได้ศึกษาเล่าเรียน เพราะเกรงว่าเรื่องราวพระอุปคุตที่เป็นภาษาล้านนาจะค้นพบข้อมูลใหม่ ถ้าไม่รู้จักรักษาและสืบทอดให้แพร่หลายออกไป

๒. ควรมีการศึกษาเรื่อง “วิเคราะห์คติเชิงปรัชญาทางภววิทยาของพระอุปคุต” ซึ่งเป็นการศึกษาอย่างเชิงวิเคราะห์ทางปรัชญาถึงอัตภาพและความมีอยู่จริงของพระอุปคุตและสามารถยืนยันในแง่ปรัชญาได้ว่า พระอุปคุตเป็นพระอรหันต์ที่ยังไม่นิพพาน

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี-ไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กลุ่มวิทยาลัยครูภาคใต้. ความเข้าใจเกี่ยวกับสังคม. กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, ๒๕๒๖.

จันทร์บูรณ์ สิทธิ และ ทวีช จุฬารักษ์. พิธีกรรมและความอยู่รอด. สถาบันวิจัยชาวเขา เชียงใหม่, ๒๕๒๗.

เจริญ ตันมหาพราน. พิธีกรรมพิสดาร. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แสงแดด, ๒๕๓๖.

จำเนียร ทรงฤกษ์. พระธาตุพนมพิธีอัญเชิญพระอุปคุต. พิมพ์ครั้งแรก. นนทบุรี : โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด, ๒๕๕๖.

จิตตปัญญา. ปาฏิหาริย์แห่งการบูชา ๓ พระอรหันต์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ แอปเปิ้ลบุ๊ก พับลิชชิง จำกัด, ๒๕๕๓.

ฉลอง มาปรีดา. คุณธรรมสำหรับผู้บริหาร. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗.

ฉลาดชาย รมิตานนท์. ความเชื่อทางศาสนา พิธีกรรม ความเชื่อทางวิทยาศาสตร์และภูมิปัญญาชาวบ้าน. ภาควิชาสังคม – มานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๗.

ญาณ สันติสุข. พระอุปคุตเถระอรหันต์ ผู้เรืองฤทธิ์ผู้พิชิตมาร. กรุงเทพมหานคร : มปป., ๒๕๓๑.

ดนัย ไชยโยชา. ลัทธิศาสนาและระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘.

ทรงศักดิ์ ปรารังวัฒนากุล. วรรณกรรมท้องถิ่น. ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๕.

บุญชัย ใจเย็น. อิทธิปาฏิหาริย์สิ่งศักดิ์สิทธิ์ บูชาเสริมมงคลชีวิต ให้ลาภ ให้รวย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เลิฟบุ๊กส์, ๒๕๕๑.

บุษกร จักรสมศักดิ์. วัตถุอุปคุต ศิลปะพม่าที่เก่าแก่ในเชียงใหม่. เอกสารทางวิชาการจากหนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจภาคเหนือ, ๓๑ ตุลาคม ๒๕๓๗.

บำเพ็ญ ะวิน. **พุทธศาสนาในล้านนาไทย ในหลักคำสอน ภาค ๒. มรดกศาสนาในเชียงใหม่**
เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์, ๒๕๔๐.

ปีเตอร์ เดลลา สันตินา (เขียน). สมหวัง แก้วสุฟอง (แปล). **อุดมการณ์พระโพธิสัตว์**. ภาควิชาปรัชญา
และศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, (ม.ป.ป).

_____. **พระพุทธศาสนามหายาน** ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, (ม.ป.ป).

พ.สุวรรณ. **พระบัวเข็ม พระอรหันต์พิชิตมารให้ลมารร้าย**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : หจก.
เมื่อดทรายพริ้งตึง, ๒๕๕๐.

พระครูพัฒนวิชิต. **พระมหาอุปคุต พระอรหันต์ผู้ปราบมาร บันดาลโชคลาภ**. กรุงเทพมหานคร :
บริษัท สันติภาพแพ็คพริ้นท์ จำกัด, ๒๕๕๕.

พระครูสิริรัตนสุนทร. **ปฐมุตถารามพระมหาอุปคุต**. เชียงใหม่ : ธาตอทองการพิมพ์, ๒๕๓๕.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). **ลักษณะสังคมพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมล คีมทอง.
๒๕๒๗.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. **พระราชพิธีสิบสองเดือน**. กรุงเทพมหานคร : กรม
ศิลปากร, ๒๔๕๘.

พระใบฎีกาศาสน์ สารโน. **ประวัติพระอุปคุต**. เชียงใหม่ : วัฒนาพานิช, ๒๕๔๖.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ปอ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐.
กรุงเทพมหานคร : เอส.อาร์.พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๘.

พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ. ๙). **โลกทิปนี**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕.

พระมหาสุทนต์ วิชเชสโก. **ท้าวแก้วแรกแห่งการพัฒนาคุณภาพชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพ
การพิมพ์, ๒๕๔๑.

พระยาอนุนามราชชน. **วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ของไทย**. (กรุงเทพมหานคร : เอิร์ดเวฟ เอ็ด
ดูเคชั่น, ๒๕๔๒).

พระราชกิตติรังสี. **การบูชาพระอุปคุต**. กรุงเทพมหานคร : ศรีอนันต์การพิมพ์. ๒๕๓๙.

พระราชพิพัฒน์นารถ จิตตถาวโร. **บุญฤทธิ์ อธิฤทธิ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. นนทบุรี : สำนักพิมพ์ กรีนปัญญา
ญาณ, ๒๕๕๔.

พระสังฆธรรมโฆษะเถระ. **โลกบัญญัติ**. กรมศิลปากร. โดยหอสมุดแห่งชาติ : พิมพ์เผยแพร่ พ.ศ., ๒๕๒๓.

เพ็ญสุภา สุขคตะ. **ปริศนาโบราณคดีพระอุปคุตในวรรณคดีสันสกฤต**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
กรุงเทพ, ๒๕๕๙.

ภพพล จันทรวัดกุล. **ประวัติศาสตร์และศิลปะพม่า**. กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๕๓.

มณี พะยอมยงค์. **เครื่องสักการะในล้านนาไทย**. เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์, ๒๕๓๘.

_____ . **ความเชื่อของคนไทย, ในวัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ.** กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

รัตนพร เศรษฐกุล. **ความเชื่อและพิธีกรรมของไทย – ไทย ที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาชาวบ้าน : ศึกษากรณีลื้อ.** เอกสารสัมมนาทางวิชาการ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๓๗.

ศูนย์วัฒนธรรมมหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช. **วัฒนธรรมลอยกระทงภาคใต้.** นครศรีธรรมราช : ศูนย์วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช, ๒๕๕๐.

สงวน โชติสุขรัตน์. **ประเพณีไทยภาคเหนือ.** เชียงใหม่ : สงวนการพิมพ์, ๒๕๑๒.

สภาวัฒนธรรมจังหวัดขอนแก่น. **ของดีอีสาน.** ขอนแก่น : สำนักงานศึกษาธิการ จังหวัดขอนแก่น จัดพิมพ์, ๒๕๓๙.

สมหมาย เปรมจิตต์. **มรดกศาสนาเชียงใหม่ ภาค ๑ : ประวัติและพัฒนาศาสนาในเชียงใหม่.** เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์, ๒๕๔๐.

สมเด็จพระพรหมญาณโชติชินโรส. **พระปฐมสมโพธิกถาพุทธประวัติ.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : อำนวยศาสนการพิมพ์, ๒๕๓๔.

ส. ศิวรักษ์. **ความเข้าใจในเรื่องพระเจ้าอโศกและอโศกาวทาน.** กรุงเทพมหานคร : สายส่งศึกษา บริษัทเคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๓๔.

สุเทพ สุนทรเณส. **ตำนานพระอุปัชฌาย์ในคัมภีร์สันสกฤต.** กรุงเทพมหานคร : สยามการพิมพ์, ๒๕๑๓.

แสง จันทรงาม. **ศาสนศาสตร์.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๔.

อ่อง ชัยศรี. **ปฐมสาเหตุของการสร้างพระบัวเข็ม.** เชียงใหม่ : โรงพิมพ์กลางเวียง, ๒๕๑๑.

อุดม เขยกิจวงศ์. **ปฏิทินประเพณี ๑๒ เดือน.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ภูมิปัญญา, ๒๕๔๗.

จำเนียร ทรงฤกษ์. **พระธาตุพนมพิธีอัญเชิญพระอุปัชฌาย์.** กรุงเทพมหานคร : วิสาสน์การพิมพ์, ๒๕๓๘.

อโศกาวทานฝ่ายสันสกฤต. รจนาโดย พระปรศวเถระ, (ม.ป.ป).

John S.Strong, The Legend of king Asoka. แปลโดย ส.ศิวรักษ์. **ความเข้าใจเรื่องพระเจ้าอโศกและอโศกาวทาน.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัทเคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๓๕.

โพธิปักขิยธรรม. ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งความตรัสรู้, ธรรมที่เกื้อหนุนแก่อริยมรรคมี ๓๗ ประการคือ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ มรรคมรรค ๘.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

พระครูพิสัยปริยัติกิจ (แก่น อคฺควณโณ). “ศึกษาวิเคราะห์วัฒนธรรมการให้เชิงพุทธในสังคมไทย”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระบุญนาค อติพโล. “ศึกษาความเชื่อเรื่องพระอุปคุตในสังคมไทย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์**

มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระประพนธ์ สุทธิจิตโต. “อิทธิพลความเชื่อเรื่องพระอุปคุตที่มีต่อพิธีกรรมชาวพุทธล้านนา”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

พระภัทรพงษ์ นิรุติเมธี. “ศึกษาอิทธิพลของพระอุปคุตที่มีต่อสังคมชาวพุทธในล้านนา”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระมหาอุตรกร ปญญาสิริ. “ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาในพระพุทธรูป”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์**

มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

วิจิตร ขอนยาง. “การศึกษาประเพณีจากวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน”. **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์**

มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๓๒.

อภิชาติ ยอดสุวรรณ. “บทบาทของพระอุปคุตในเรื่องมหาอุปคุต ฉบับล้านนา”. **วิทยานิพนธ์**

ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต. สาขาวิชาภาษาและวรรณกรรมล้านนา : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๔.

(๓) ข้อมูลออนไลน์ :

Torquoise. **ตำนานพระอุปคุต**, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.maehongsonculture.com/history/pdf/ภาคผนวก%๒๐ประวัติพระอุปคุต.pdf> [๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑].

ศูนย์สารสนเทศเพื่อการบริหารและงานปกครองกรมการปกครองกระทรวงมหาดไทย. “ข้อมูลการปกครอง”. [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.dopa.go.th/padmic/jungwad76/jungwad76.htm> [๑๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

กลุ่มงานข้อมูลสารสนเทศและการสื่อสาร สำนักงานจังหวัดร้อยเอ็ด. “เอกลักษณ์ของจังหวัดร้อยเอ็ด”. [ออนไลน์], แหล่งที่มา : http://www.roiet.go.th/brand_of_roiet.htm. [๑๓ พฤษภาคม ๒๕๖๑].

(๔) บทสัมภาษณ์ :

ก. พระสงฆ์

สัมภาษณ์ พระครูราชรัชนี, เจ้าอาวาสวัดสวนดอก เจ้าคณะอำเภอเมือง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๒๕ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระครูโสภณศิลปาคม, เจ้าอาวาสวัดมิ่งเมือง ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย, ๒๔ สิงหาคม, ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระครูพัฒนารัตนโมลี, เจ้าอาวาสวัดพระอุปคุต ตำบลช้างคลาน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๒๕ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ข. ข้าราชการ

สัมภาษณ์ ดร.พรศิลป์ รัตนชูเดช, อาจารย์พิเศษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, ๒๖ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายชาย ชัยชนะ, ข้าราชการครูชำนาญการ บ้านท้อ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๒๖ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายดุสิต ชวชาติ, ข้าราชการครูชำนาญการ ประธานชมรมปกป้องพื้นที่ล้านนา เชียงใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, ๒๖ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ภาคผนวก ก

หนังสือขอความอนุเคราะห์ของศูนย์บัณฑิต

มจร. วิทยาเขตเชียงใหม่ และแบบสัมภาษณ์การวิจัย

หนังสือขอความอนุเคราะห์ของบัณฑิตศึกษา มจร. วิทยาเขตเชียงใหม่

ที่ ศธ ๖๑๒๔.(๑๐) / ว ๗๗

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตเชียงใหม่วัดสวนดอก พระอารามหลวง ต.สุเทพ อ.เมือง
จ.เชียงใหม่ ๕๐๒๐๐โทร. (๐๕๓) ๒๗๘๖๖๓, ๒๗๕๑๔๕, ๒๗๐๔๕๑,
๒๑๐๓๗๕ มือถือ ๐๘๗-๑๘๕๗๓๗๓

โทรสาร. ๐๕๓-๒๗๐๔๕๒

๒๑ สิงหาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ในการตรวจเครื่องมือวิจัย

เรียน ดร.พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์

สิ่งที่ส่งมาด้วย	๑. โครงการงานวิจัย	จำนวน	๑ ชุด
	๒. เครื่องมือวิจัย	จำนวน	๑ ชุด

ด้วย พระวิทย์ ธมมวโร (ธนานภรัตน์) เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๔๒๐๕๐๔๔ เป็นนิสิต
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา ของบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “วิเคราะห์คติเชิงปรัชญาที่ปรากฏในเรื่องพระอุปัชฌาย์
AN ANALYSIS OF PHILOSOPHICAL IDEA AS APPEARED ON THE PHRA UPAKHUTTA”

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินการทำวิทยานิพนธ์ของนิสิตเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์ ทาง
บัณฑิตศึกษา ได้พิจารณาเห็นว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในลักษณะงานวิจัยดังกล่าว จึงใคร่
ขอความอนุเคราะห์จากท่านในการตรวจสอบ และให้คำแนะนำเพื่อปรับปรุงเครื่องมือวิจัย ดังเอกสารแนบ
มาพร้อมนี้

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ในการตรวจเครื่องมือ และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

วิทย์
ธมมวโร
๕๓-๘-๖๖๖/

ขอแสดงความนับถือ

(ผศ.ดร.พูนชัย ปันธิยะ)

เลขานุการบัณฑิตศึกษา มจร วิทยาเขตเชียงใหม่
ปฏิบัติหน้าที่แทนผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เชียงใหม่

บัณฑิตศึกษา มจร วิทยาเขตเชียงใหม่ โทร. ๐-๕๓๒๗-๘๘๖๗ ต่อ ๓๑๑

ติดต่อนิสิต พระวิทย์ ธมมวโร (ธนานภรัตน์) โทร. ๐๙๓-๐๔๖๘๙๖

(สำหรับผู้เชี่ยวชาญ)

แบบประเมินความสอดคล้องของเครื่องมือกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

คำชี้แจง โปรดพิจารณาว่า คำถามแต่ละข้อมีความเหมาะสมตามที่ระบุไว้หรือไม่ โดยทำเครื่องหมาย ✓ ลงใน

ช่องคะแนน โดยพิจารณาตามความเห็นของท่าน ดังนี้

ช่อง +1 ถ้าเห็นด้วย / เหมาะสม / ถูกต้อง

ช่อง 0 ถ้าเห็นไม่แน่ใจ

ช่อง -1 ถ้าไม่เห็นด้วย / ไม่เหมาะสม / ไม่ถูกต้อง

อนึ่ง ข้อใดในแบบสัมภาษณ์ ที่ท่านเห็นสมควรปรับปรุง แก้ไขหรือตัดออก กรุณาให้ความเห็นในแบบสอบถามตามความเห็นของท่าน

ลำดับ	รายการประเมิน	คะแนนการพิจารณา			หมายเหตุ
		+1	0	-1	
1	คำถามสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย	✓			
2	การเลือกประชากรเหมาะสมกับงานวิจัย	✓			
3	การเลือกเครื่องมือเหมาะสมกับเนื้อหาของการวิจัย	✓			
4	คำถามครอบคลุมขอบเขตเนื้อหาของการวิจัย	✓			
5	ลักษณะรูปแบบของแบบสัมภาษณ์ถูกต้องและเหมาะสม	✓			
6	จำนวนคำถามในแต่ละตอนเหมาะสมกับเนื้อหาของการวิจัย	✓			
7	ภาษาที่ใช้ในแบบสัมภาษณ์ชัดเจนและเข้าใจง่าย		✓		ปรับปรุงให้ชัดเจน
8	ภาษาที่ใช้ในแบบสัมภาษณ์ถูกต้องและเหมาะสม	✓			
9	คำถามในแบบสัมภาษณ์กะทัดรัด สามารถตอบได้ตรงกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย		✓		มีข้อเสนอ
10	การเรียงลำดับคำถามสอดคล้องกับลำดับเนื้อหาของการวิจัย	✓			
รวม					

ลงชื่อ.....ผู้ประเมิน

(อ.อ. ศิริพร กิระสิทธิ์)

ตำแหน่ง.....

๔3-8-๔๕61

ที่ ศธ ๖๑๒๔.(๑๐) / ว ๗๗

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตเชียงใหม่

วัดสวนดอก พระอารามหลวง ต.สุเทพ อ.เมือง
จ.เชียงใหม่ ๕๐๒๐๐

โทร. (๐๕๓) ๒๖๘๕๖๗, ๒๖๕๑๔๕, ๒๖๐๔๕๑,
๒๑๐๓๖๕ มือถือ ๐๘๗-๑๘๕๗๓๗๓

โทรสาร. ๐๕๓-๒๖๐๔๕๒

๒๑ สิงหาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ในการตรวจเครื่องมือวิจัย

เรียน รศ.ดร.วิโรจน์ อินทนนท์

สิ่งที่ส่งมาด้วย	๑. โครงการงานวิจัย	จำนวน	๑ ชุด
	๒. เครื่องมือวิจัย	จำนวน	๑ ชุด

ด้วย พระวิทย์ ธมฺมวโร (ธนานภรัตน์) เลขประจำตัวนิต ๕๙๐๔๒๐๕๐๔๔ เป็นนิสิต
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา ของบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “วิเคราะห์คติเชิงปรัชญาที่ปรากฏในเรื่องพระอุปัค
AN ANALYSIS OF PHILOSOPHICAL IDEA AS APPEARED ON THE PHRA UPAKHUTTA”

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินการทำวิทยานิพนธ์ของนิสิตเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์ ทาง
บัณฑิตศึกษา ได้พิจารณาเห็นว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในลักษณะงานวิจัยดังกล่าว จึงใคร่
ขอความอนุเคราะห์จากท่านในการตรวจสอบ และให้คำแนะนำเพื่อปรับปรุงเครื่องมือวิจัย ดังเอกสารแนบ
มาพร้อมนี้

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ในการตรวจเครื่องมือ และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ/พระพรหม ขอแสดงความนับถือ
Ami (ผศ.ดร.พูนชัย ปันธิยะ)

เลขานุการบัณฑิตศึกษา มจร วิทยาเขตเชียงใหม่
ปฏิบัติหน้าที่แทนผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เชียงใหม่

บัณฑิตศึกษา มจร วิทยาเขตเชียงใหม่ โทร. ๐-๕๓๒๗-๘๘๖๗ ต่อ ๓๑๑

ติดต่อ นิสิต พระวิทย์ ธมฺมวโร (ธนานภรัตน์) โทร. ๐๙๓-๐๔๐๖๔๙๖

(สำหรับผู้เชี่ยวชาญ)

แบบประเมินความสอดคล้องของเครื่องมือกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

คำชี้แจง โปรดพิจารณาว่า คำถามแต่ละข้อมีความเหมาะสมตามที่ระบุไว้หรือไม่ โดยทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องคะแนน โดยพิจารณาตามความเห็นของท่าน ดังนี้

ช่อง +1 ถ้าเห็นด้วย / เหมาะสม / ถูกต้อง

ช่อง 0 ถ้าเห็นไม่แน่ใจ

ช่อง -1 ถ้าไม่เห็นด้วย / ไม่เหมาะสม / ไม่ถูกต้อง

อนึ่ง ข้อใดในแบบสัมภาษณ์ ที่ท่านเห็นสมควรปรับปรุง แก้ไขหรือตัดออก กรุณาให้ความเห็นในแบบสอบถามตามความเห็นของท่าน

ลำดับ	รายการประเมิน	คะแนนการพิจารณา			หมายเหตุ
		+1	0	-1	
1	คำถามสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย	✓			
2	การเลือกประชากรเหมาะสมกับงานวิจัย	✓			
3	การเลือกเครื่องมือเหมาะสมกับเนื้อหาของการวิจัย	✓			
4	คำถามครอบคลุมขอบเขตเนื้อหาของการวิจัย	✓			
5	ลักษณะรูปแบบของแบบสัมภาษณ์ถูกต้องและเหมาะสม	✓			
6	จำนวนคำถามในแต่ละตอนเหมาะสมกับเนื้อหาของการวิจัย	✓			
7	ภาษาที่ใช้ในแบบสัมภาษณ์ชัดเจนและเข้าใจง่าย	✓			
8	ภาษาที่ใช้ในแบบสัมภาษณ์ถูกต้องและเหมาะสม	✓			
9	คำถามในแบบสัมภาษณ์กะทัดรัด สามารถตอบได้ตรงกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย	✓			
10	การเรียงลำดับคำถามสอดคล้องกับลำดับเนื้อหาของการวิจัย	✓			
รวม					

ลงชื่อ.....ผู้ประเมิน

(นส.ดร.ศิริ - ชวน -)

ตำแหน่ง.....

หนังสือจาก มจร. เพื่อขออนุญาตในการสัมภาษณ์งานวิจัย

ที่ ศธ ๖๑๒๔.๑ (๑๐)/ ว ๗๘

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตเชียงใหม่
วัดสวนดอก พระอารามหลวง ต.สุเทพ อ.เมือง
จ.เชียงใหม่ ๕๐๒๐๐
โทร. (๐๕๓) ๒๓๘๖๖๗, ๒๓๕๑๔๕, ๒๓๐๔๕๑,
๒๓๐๓๗๕ มือถือ ๐๘๓-๑๘๕๗๓๗๓
โทรสาร. ๐๕๓-๒๓๐๔๕๒

๒๓ สิงหาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้หนังสือเก็บข้อมูลประกอบการเขียนวิทยานิพนธ์

นมัสการ/เรียน พระราชธรรมเจ้าอาวาสวัดสวนดอกพระอารามหลวง, พระครูโสภณศิลปาคม เจ้าอาวาสวัด
มิ่งเมือง, พระครูพุทธนิมิต เจ้าอาวาสวัดอุตุ, ดร.พรศิลป์ รัตนชูเดช, นายชาย ชัยชนะ,
นายตุลิต ขวชาติ

ด้วย พระวิทย์ ธมฺมวโร (ธนานภรัตน์) เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๔๒๐๕๐๔๔ เป็นนิสิต
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา (ภาคปกติ) ของบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “วิเคราะห์คติเชิงปรัชญาที่ปรากฏในเรื่องพระ
อุตุ AN ANALYSIS OF PHILOSOPHICAL IDEA AS APPEARED ON THE PHRA UPAKHUTTA”

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินการเขียนวิทยานิพนธ์ของนิสิตเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์
บัณฑิตศึกษา จึงขอความอนุเคราะห์ให้หนังสือเก็บข้อมูลดังกล่าว โดยนิสิตจะเข้าไปเก็บข้อมูลด้วยตนเอง

จึงนมัสการ/เรียนมาเพื่อทราบและโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ และขอขอบคุณมา ณ
โอกาสนี้

นมัสการ/ขอแสดงความนับถือ

(ผศ.ดร.พูนชัย ปันธิยะ)

เลขานุการบัณฑิตศึกษา มจร วิทยาเขตเชียงใหม่
ปฏิบัติหน้าที่แทนผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เชียงใหม่

บัณฑิตศึกษา มจร.วิทยาเขตเชียงใหม่

โทร. ๐-๕๓๒๗-๘๘๖๗ ต่อ ๓๑๑

ที่ ศธ ๖๑๒๔.๑ (๑๐)/ ว ๗๘

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตเชียงใหม่วัดสวนดอก พระอารามหลวง ต.สุเทพ อ.เมือง
จ.เชียงใหม่ ๕๐๒๐๐โทร. (๐๕๓) ๒๓๘๖๖๓, ๒๓๕๑๔๕, ๒๓๐๔๕๑,
๒๓๐๓๓๕ มือถือ ๐๘๗-๑๘๕๖๓๓๓
โทรสาร. ๐๕๓-๒๓๐๔๕๒

๒๓ สิงหาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตเผยแพร่ให้บันทึกเก็บข้อมูลประกอบการเขียนวิทยานิพนธ์

กราบนมัสการ พระราชครูฯ เจ้าอาวาสวัดสวนดอกพระอารามหลวง

ด้วย พระวิทย์ ธมฺมาโร (ธนานภรณ์) เลขประจำตัวนิต ๕๙๐๔๒๐๕๐๔๔ เป็นนิสิต
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา (ภาคปกติ) ของบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “วิเคราะห์คติเชิงปรัชญาที่ปรากฏในเรื่องพระ
อุปกุต AN ANALYSIS OF PHILOSOPHICAL IDEA AS APPEARED ON THE PHRA UPAKHUTTA”

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินการเขียนวิทยานิพนธ์ของนิสิตเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์
บัณฑิตศึกษา จึงขออนุญาตเผยแพร่ให้บันทึกเก็บข้อมูลดังกล่าว โดยนิสิตจะเข้าไปเก็บข้อมูลด้วยตนเอง

จึงกราบนมัสการมาเพื่อทราบและโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

นี้
พระพรหมโพธิ์ ธรรมานนโท
เจ้าอาวาสวัดสวนดอก
(11m) พระครูธรรมวิจิตร
๒๓ ส.ค. ๒๕๖๑

กราบนมัสการมาด้วยความเคารพอย่างสูง

(ผศ.ดร.พูนชัย ปันนียะ)

เลขานุการบัณฑิตศึกษา มจร วิทยาเขตเชียงใหม่
ปฏิบัติหน้าที่แทนผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เชียงใหม่

บัณฑิตศึกษา มจร.วิทยาเขตเชียงใหม่

โทร. ๐-๕๓๒๗-๘๘๖๗ ต่อ ๓๑๑

ที่ ศธ ๖๑๒๔.๑ (๑๐)/ ว ๗๘

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตเชียงใหม่วัดสวนดอก พระอารามหลวง ต.สุเทพ อ.เมือง
จ.เชียงใหม่ ๕๐๒๐๐โทร. (๐๕๓) ๒๖๘๖๖๓, ๒๖๕๑๔๖, ๒๖๐๔๕๑,
๒๑๐๓๓๕ มือถือ ๐๘๓-๑๘๕๖๓๓๓

โทรสาร. ๐๕๓-๒๖๐๔๕๒

๒๓ สิงหาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุมัติขอความเห็นชอบข้อมูลประกอบการเขียนวิทยานิพนธ์

นมัสการ พระครูโสภณศีลปาคม เจ้าอาวาสวัดมิ่งเมือง

ด้วย พระวิบูลย์ ธมมวโร (ธนานภรณ์) เลขประจำตัวนิต ๕๙๐๔๒๐๕๐๔๔ เป็นนิสิต
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา (ภาคปกติ) ของบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “วิเคราะห์คติเชิงปรัชญาที่ปรากฏในเรื่องพระ
อุปกุต AN ANALYSIS OF PHILOSOPHICAL IDEA AS APPEARED ON THE PHRA UPAKHUTTA”

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินการเขียนวิทยานิพนธ์ของนิสิตเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์
บัณฑิตศึกษา จึงขออนุมัติขอความเห็นชอบข้อมูลดังกล่าว โดยนิสิตจะเข้าไปเก็บข้อมูลด้วยตนเอง

จึงนมัสการมาเพื่อทราบและโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

นมัสการมาด้วยความเคารพอย่างสูง

(ผ.ศ.ดร.พูนชัย ปันยาส)

เลขานุการบัณฑิตศึกษา มจร วิทยาเขตเชียงใหม่
ปฏิบัติหน้าที่แทนผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เชียงใหม่

ได้ดำเนินการเรียบร้อยแล้ว
นาย/ดร.ปณณ
(นาย/ดร.ปณณ)
๒๓/๘/๖๑

บัณฑิตศึกษา มจร.วิทยาเขตเชียงใหม่

โทร. ๐-๕๓๒๗-๘๘๖๗ ต่อ ๓๑๑

ที่ ศธ ๖๑๒๔.๑ (๑๐)/ ว ๗๘

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตเชียงใหม่วัดสวนดอก พระอารามหลวง ค.สุเทพ อ.เมือง
จ.เชียงใหม่ ๕๐๒๐๐

โทร. (๐๕๓) ๒๖๘๖๖, ๒๖๕๑๔๕, ๒๖๐๔๕๑,

๒๑๐๓๖๕ มือถือ ๐๘๖-๑๕๕๖๓๖๓

โทรสาร. ๐๕๓-๒๖๐๔๕๒

๒๓ สิงหาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุมัติขอความเห็นชอบข้อมูลประกอบการเขียนวิทยานิพนธ์

นมัสการ พระครูโพธิธรรมาภรณ์ เจ้าอาวาสวัดอุปคุต

ด้วย พระวิทย์ ธมฺมวโร (ธนานภรณ์) เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๔๒๐๕๐๔๔ เป็นนิสิต
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา (ภาคปกติ) ของบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “วิเคราะห์คติเชิงปรัชญาที่ปรากฏในเรื่องพระ
อุปคุต AN ANALYSIS OF PHILOSOPHICAL IDEA AS APPEARED ON THE PHRA UPAKHUTTA”

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินการเขียนวิทยานิพนธ์ของนิสิตเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์
บัณฑิตศึกษา จึงขออนุมัติขอความเห็นชอบข้อมูลดังกล่าว โดยนิสิตจะเข้าไปเก็บข้อมูลด้วยตนเอง

จึงน้อมสวามิภักดิ์และโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

นมัสการด้วยความเคารพอย่างสูง

(ผศ.ดร.พูนชัย ปันธิยะ)

เลขานุการบัณฑิตศึกษา มจร วิทยาเขตเชียงใหม่
ปฏิบัติหน้าที่แทนผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เชียงใหม่

(พระครูโพธิธรรมาภรณ์)
เจ้าอาวาสวัดอุปคุต
๒๓ สิงหาคม ๒๕๖๑

บัณฑิตศึกษา มจร.วิทยาเขตเชียงใหม่

โทร. ๐-๕๓๒๗-๘๙๖๗ ต่อ ๓๑๑

ที่ ศธ ๖๑๒๔.๑ (๑๐)/ ว ๗๘

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตเชียงใหม่วัดสวนดอก พระอารามหลวง ต.สุเทพ อ.เมือง
จ.เชียงใหม่ ๕๐๒๐๐

โทร. (๐๕๓) ๒๖๘๖๖๖, ๒๖๕๑๔๕, ๒๖๐๔๕๑,

๒๑๐๓๖๕ มือถือ ๐๘๖-๑๘๕๖๓๖๓

โทรสาร. ๐๕๓-๒๖๐๔๕๒

๒๓ สิงหาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุมัติคราะห์ให้ผลิตเก็บข้อมูลประกอบการเขียนวิทยานิพนธ์

เรียน ดร.พรศิลป์ รัตนชูเดช

ด้วย พระวิทย์ ธมฺมาโร (ธนานภรัตน์) เลขประจำตัวนิต ๕๙๐๔๒๐๕๐๔๔ เป็นนิสิต
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา (ภาคปกติ) ของบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “วิเคราะห์คตินิยมปรัชญาที่ปรากฏในเรื่องพระ
อุปกุฏ AN ANALYSIS OF PHILOSOPHICAL IDEA AS APPEARED ON THE PHRA UPAKHUTTA”

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินการเขียนวิทยานิพนธ์ของนิสิตเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์
บัณฑิตศึกษา จึงขออนุมัติคราะห์ให้ผลิตเก็บข้อมูลดังกล่าว โดยนิสิตจะเข้าไปเก็บข้อมูลด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อทราบและโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ได้ทราบข้อมูลตามที่
ขอส่งงานนี้ด้วยดีโดยดี.

พรศิลป์ รัตนชูเดช

๒๓ สิงหาคม ๒๕๖๑

ขอแสดงความนับถือ

(ผศ.ดร.พูนชัย ปันนิยะ)

เลขานุการบัณฑิตศึกษา มจร วิทยาเขตเชียงใหม่
ปฏิบัติหน้าที่แทนผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เชียงใหม่

บัณฑิตศึกษา มจร.วิทยาเขตเชียงใหม่

โทร. ๐-๕๓๒๗-๘๘๖๗ ต่อ ๓๑๑

ที่ ศธ ๖๑๒๔.๑ (๑๐)/ ว ๗๘

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตเชียงใหม่วัดสวนดอก พระอารามหลวง ต.สุเทพ อ.เมือง
จ.เชียงใหม่ ๕๐๒๐๐

โทร. (๐๕๓) ๒๖๘๖๖๖, ๒๖๕๕๕๕, ๒๖๐๔๕๕,

๒๑๐๓๖๕ มือถือ ๐๘๖-๑๘๕๖๓๖๓

โทรสาร. ๐๕๓-๒๖๐๔๕๕๒

๒๓ สิงหาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุมัติคร่าห์ให้นิสิตเก็บข้อมูลประกอบการเขียนวิทยานิพนธ์

เรียน นายดุสิต ขวชาติ

ด้วย พระวิบูลย์ ธมฺมวโร (ธนานภรัตน์) เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๔๒๐๕๐๔๔ เป็นนิสิต
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา (ภาคปกติ) ของบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “วิเคราะห์คติเชิงปรัชญาที่ปรากฏในเรื่องพระ
อุปกุต AN ANALYSIS OF PHILOSOPHICAL IDEA AS APPEARED ON THE PHRA UPAKHUTTA”

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินการเขียนวิทยานิพนธ์ของนิสิตเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์
บัณฑิตศึกษา จึงขออนุมัติคร่าห์ให้นิสิตเข้าเก็บข้อมูลดังกล่าว โดยนิสิตจะเข้าไปเก็บข้อมูลด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อทราบและโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(ผศ.ดร.พูนชัย ปันยยะ)

เลขานุการบัณฑิตศึกษา มจร วิทยาเขตเชียงใหม่
ปฏิบัติหน้าที่แทนผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เชียงใหม่

ได้รับทราบและอนุมัติ
๓๑/๘/๖๑
๖๘ สิงหาคม ๒๕๖๑.

บัณฑิตศึกษา มจร.วิทยาเขตเชียงใหม่

โทร. ๐-๕๓๒๗-๘๔๖๗ ต่อ ๓๑๑

ที่ ศธ ๖๑๒๔.๑ (๑๐)/ ว ๗๘

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตเชียงใหม่

วัดสวนดอก พระอารามหลวง ค.สุเทพ อ.เมือง
จ.เชียงใหม่ ๕๐๒๐๐

โทร. (๐๕๓) ๒๖๘๖๖๗, ๒๖๕๑๔๕, ๒๖๐๔๕๑,
๒๑๐๓๗๕ มือถือ ๐๘๗-๑๘๕๖๓๗๓
โทรสาร. ๐๕๓-๒๖๐๔๕๒

๒๓ สิงหาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ให้บัณฑิตเก็บข้อมูลประกอบการเขียนวิทยานิพนธ์

เรียน นายชาย ชัยชนะ

ด้วย พระวิทย์ ธมมวโร (ธนานภรัตน์) เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๔๒๐๕๐๔๔ เป็นนิสิต
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา (ภาคปกติ) ของบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “วิเคราะห์คติเชิงปรัชญาที่ปรากฏในเรื่องพระ
อุปกุต AN ANALYSIS OF PHILOSOPHICAL IDEA AS APPEARED ON THE PHRA UPAKHUTTA”

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินการเขียนวิทยานิพนธ์ของนิสิตเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์
บัณฑิตศึกษา จึงขอความอนุเคราะห์ให้บัณฑิตเข้าเก็บข้อมูลดังกล่าว โดยนิสิตจะเข้าไปเก็บข้อมูลด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อทราบและโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(ผศ.ดร.พูนชัย ปันนิยะ)

เลขานุการบัณฑิตศึกษา มจร วิทยาเขตเชียงใหม่
ปฏิบัติหน้าที่แทนผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เชียงใหม่

อ.ดร.ไพฑูริย์
8/ก.ค./๖1

บัณฑิตศึกษา มจร.วิทยาเขตเชียงใหม่

โทร. ๐-๕๓๒๗-๘๙๖๗ ต่อ ๓๑๑

แบบสัมภาษณ์

โครงการวิทยานิพนธ์

เรื่อง วิเคราะห์คติเชิงปรัชญาที่ปรากฏในเรื่องพระอุปคุต

ใช้สัมภาษณ์กลุ่มประชากรตัวอย่าง ได้แก่ พระสงฆ์/นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา ใน
จังหวัดเชียงราย/เชียงใหม่ ที่มีความรู้ในเรื่องพระอุปคุต

ตอนที่ ๑. ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์ ชื่อ ฉายา/นามสกุล

อายุ พรรษา..... อาชีพ.....

ตำแหน่ง.....

การศึกษา

ทางโลก

ทางธรรม น.ธ. ป.ธ.

ที่อยู่ปัจจุบัน

บ้าน/วัด เลขที่..... หมู่..... ซอย/ถนน

ตำบล อำเภอ จังหวัด

รหัสไปรษณีย์ เบอร์โทรศัพท์

ตอนที่ ๒. บทสัมภาษณ์ (จงแสดงความคิดเห็นของท่านในประเด็นดังต่อไปนี้)

๒.๑ พระอุปคุตในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีความเป็นมาอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

๒.๒ คติเรื่องพระอุปคุตมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวพุทธด้านใดบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

๒.๓ คติความเชื่อเรื่องพระอุปคุตแสดงหลักปรัชญาอะไรบ้าง เช่น อภิปรัชญา ญาณวิทยา จริยศาสตร์

.....

.....

.....

.....

.....

๒.๔ คติความเชื่อเรื่องพระอุปคุตมีปัญหาและอุปสรรคในวิถีชีวิตของสังคมไทยอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

๒.๕ ข้อเสนอแนะอื่นๆ เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อพระอุปคุต

.....

.....

.....

.....

.....

วัน / เวลาที่สัมภาษณ์

วันที่.....เดือน.....พ.ศ. เวลา.....น.

ออกแบบสัมภาษณ์โดย

พระอธิการวิทย์ ธมฺมวโร (ธนานภรณ์)

นิสิตปริญญาโท พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

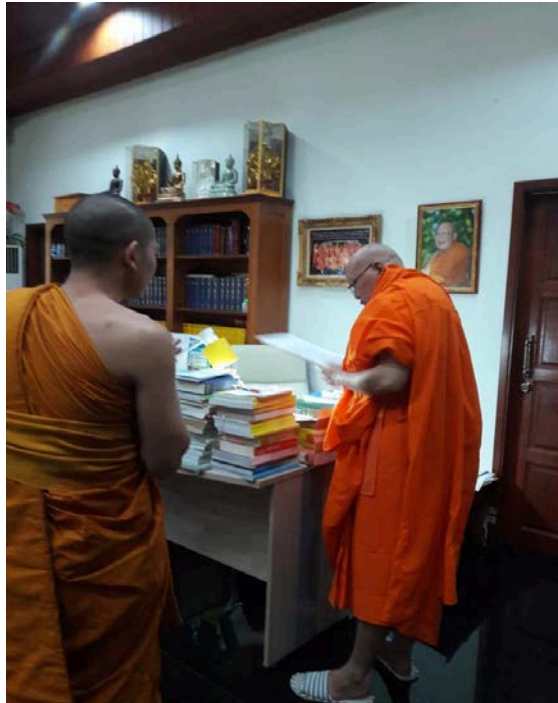
วัดมहांวัน ตำบลช้างคลาน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

โทร ๐๙๓ - ๐๔๐๖๙๙๖

หมายเหตุ. ข้อมูลนี้จะใช้ในงานวิจัย โปรดกรอกข้อความข้างต้นตามความเป็นจริง เพื่อเป็นประโยชน์
 แก่งานวิจัยในทาง สังคม ชุมชนต่อไป และจะไม่มีผลกระทบใดๆ ต่อผู้ให้ข้อมูลทั้งสิ้นขอขอบคุณเป็น
 อย่างยิ่งที่ท่านได้ให้ข้อมูลในครั้งนี้

ภาคผนวก ข
รูปภาพตัวอย่างการสัมภาษณ์

สัมภาษณ์พระราชรัชนี

สัมภาษณ์ พระราชรัชนี เจ้าอาวาสวัดสวนดอก พระอารามหลวง ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ โดยได้มอบหมายให้ พระมหาธณัชพงศ์ สุพรหมปญโญ เป็นผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับพระอุปคุต เนื่องจากวัดสวนดอกนี้ ได้จัดกิจกรรมตักบาตรเป็งปู้ด ณ สำนักงานวัดสวนดอก พระอารามหลวง เมื่อวันที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๖๑ เวลา ๑๐.๐๐ น.

สัมภาษณ์พระครูโสภณศีลปาคม

สัมภาษณ์ พระครูโสภณศีลปาคม เจ้าอาวาสมิ่งเมือง ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัด เชียงราย สืบเนื่องจากท่านเป็นเจ้าอาวาสและได้จัดกิจกรรมทำบุญตักบาตรเบิ่่งปู้ดร่วมกับองค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นและพุทธศาสนิกชน สืบสานอนุรักษ์ประเพณีอันดีงาม แต่โบราณกาลสืบต่อไป ณ พระวิหารหลวงวัดมิ่งเมือง เมื่อวันที่ ๒๔ สิงหาคม ๒๕๖๑ เวลา ๑๒.๓๐ น.

สัมภาษณ์พระครูพัทธนาธิมุต

สัมภาษณ์ พระครูพัทธนาธิมุต เจ้าอาวาสอุบลคุต ตำบลช้างคลาน อำเภอเมือง จังหวัด เชียงใหม่ เนื่องจากท่านเป็นเจ้าอาวาสวัดอุบลคุต ซึ่งเป็นวัดที่มีชื่อเหมือนพระอุบลคุตและได้จัดกิจกรรม ทำบุญตักบาตรเป็งปูดเป็นประจำทุกครั้ง โดยนิมนต์พระเถระจากวัดต่างๆ มาเจริญพระพุทธมนต์ เพื่อ ความเป็นสิริมงคลให้กับวัดอุบลคุตและพุทธศาสนิกชนทั่วไป และเป็นการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรม ล้านนาให้คงอยู่สืบต่อไป ณ กุฏิเจ้าอาวาสวัดอุบลคุต เมื่อวันที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๖๑ เวลา ๙.๐๐ น.

สัมภาษณ์อาจารย์ดุษิต ขวชาติ

สัมภาษณ์ อาจารย์ดุษิต ขวชาติ ข้าราชการครูบำนาญและประธานชมรมปักขทีนล้านนา-เชียงใหม่ เนื่องจากท่านเป็นปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้ด้านพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาและมีความเชื่อเรื่องพระอุปคุต โดยให้ข้อมูลเรื่องพระอุปคุต ณ กุฏิสงฆ์วัดมहाวัน ตำบลช้างคลาน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๒๖ สิงหาคม ๒๕๖๑ เวลา ๑๔.๐๐ น.

สัมภาษณ์ ดร.พรศิลป์ รัตนชูเดช

สัมภาษณ์ ดร.พรศิลป์ รัตนชูเดช อาจารย์พิเศษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ให้ข้อมูลเรื่องพระอุปคุต ณ หอศูนย์บัณฑิต เมื่อวันที่ ๒๖ สิงหาคม ๒๕๖๑ เวลา ๑๖.๐๐ น.

สัมภาษณ์ นายชาย ชัยชนะ

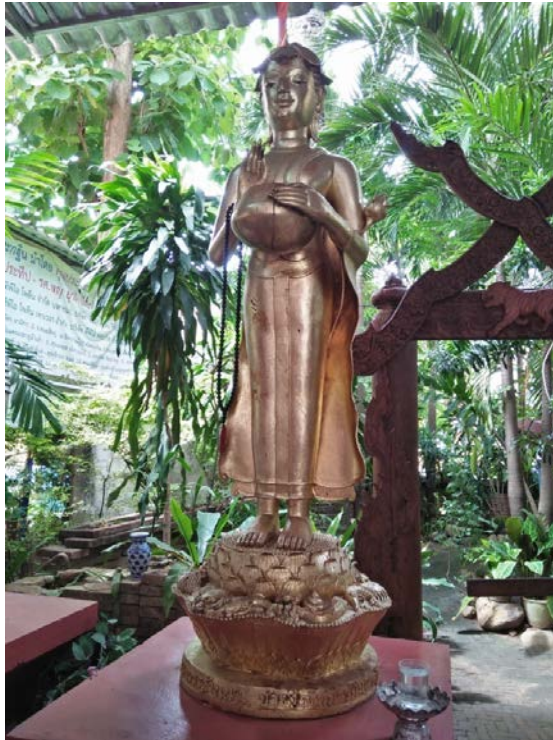
สัมภาษณ์ นายชาย ชัยชนะ ข้าราชการครูบำนาญ รองประธานชมรมสมาคมกลองล้านนา และผู้ทรงคุณวุฒิสภาวัฒนธรรมเชียงใหม่ ให้ข้อมูลเรื่องพระอุปคุต ณ กุฏิสงฆ์วัดมहांวัน ตำบลช้างคลาน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๒๖ สิงหาคม ๒๕๖๑ เวลา ๙.๐๐ น.

ภาคผนวก ค
เอกสารที่เกี่ยวข้อง

พระธรรมเทศนาถึานนา เรื่องพระอุปคุต ผูกที่ ๑ - ๒

จัดพิมพ์โดยแพร่โดย ธำรงการพิมพ์ 15 ถวายคำเนิน (ประจวบค) เมืองใหม่ โทร. 053-278977 คร. บุญคิด วรรคาศาสตร์ เจ้าของผู้พิมพ์ผู้โฆษณา	พระธรรมเทศนาพื้นเมืองเหนือ ๖ ผูกจบ เรื่อง มหาอุปคุตมฤตพระยาamar ผูก ๑ 150.-	จัดทำโดยแพร่โดย ธำรงการพิมพ์ 15 ถวายคำเนิน (ประจวบค) เมืองใหม่ โทร. 053-278977 คร. บุญคิด วรรคาศาสตร์ เจ้าของผู้พิมพ์ผู้โฆษณา	พระธรรมเทศนาพื้นเมืองเหนือ ๖ ผูกจบ เรื่อง มหาอุปคุตมฤตพระยาamar ผูก ๒	จัดทำโดยแพร่โดย ธำรงการพิมพ์ 15 ถวายคำเนิน (ประจวบค) เมืองใหม่ โทร. 053-278977 คร. บุญคิด วรรคาศาสตร์ เจ้าของผู้พิมพ์ผู้โฆษณา	พระธรรมเทศนาพื้นเมืองเหนือ ๖ ผูกจบ เรื่อง มหาอุปคุตมฤตพระยาamar ผูก ๓	จัดทำโดยแพร่โดย ธำรงการพิมพ์ 15 ถวายคำเนิน (ประจวบค) เมืองใหม่ โทร. 053-278977 คร. บุญคิด วรรคาศาสตร์ เจ้าของผู้พิมพ์ผู้โฆษณา	พระธรรมเทศนาพื้นเมืองเหนือ ๖ ผูกจบ เรื่อง มหาอุปคุตมฤตพระยาamar ผูก ๔	จัดทำโดยแพร่โดย ธำรงการพิมพ์ 15 ถวายคำเนิน (ประจวบค) เมืองใหม่ โทร. 053-278977 คร. บุญคิด วรรคาศาสตร์ เจ้าของผู้พิมพ์ผู้โฆษณา	พระธรรมเทศนาพื้นเมืองเหนือ ๖ ผูกจบ เรื่อง มหาอุปคุตมฤตพระยาamar ผูก ๕	จัดทำโดยแพร่โดย ธำรงการพิมพ์ 15 ถวายคำเนิน (ประจวบค) เมืองใหม่ โทร. 053-278977 คร. บุญคิด วรรคาศาสตร์ เจ้าของผู้พิมพ์ผู้โฆษณา	พระธรรมเทศนาพื้นเมืองเหนือ ๖ ผูกจบ เรื่อง มหาอุปคุตมฤตพระยาamar ผูก ๖
---	---	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

ภาคผนวก ง
ภาพพระอุปคุตในอิริยาบถต่าง ๆ

พระอุปัคตปางอุ้มบาตร

พระอุปัคตปางจกบาตรหยุดตะวัน

พระอุปัคตปางฉันอาหาร

พระอุปัคต รูปหล่อทองเหลืองปิดทองและปูนปั้น ในอิริยาบถและขนาดต่างๆ ประดิษฐาน
อยู่บริเวณศาลาวัดศรีดอนมูล ต.ชมพู อ.สารภี จ.เชียงใหม่

พระอุปัคตปางจกบาตรหยุดตะวัน

พระอุปัคตปางบัวเข็ม

พระอุปัคต รูปหล่อทองเหลืองปิดทองและแกะสลักหินหยก ในอิริยาบถและขนาดต่างๆ
ประดิษฐานอยู่บนพระวิหารวัดอุปัคต ต.ช้างคลาน อ.เมือง จ.เชียงใหม่

พระอุคุตปางขนดนาค

พระอุคุตปางจกบาตรหยุดตะวัน

พระอุคุตรูปหล่อทองเหลืองปิดทอง ในอิริยาบถและขนาดต่างๆ ประดิษฐานอยู่ที่
พิพิธภัณฑท์ วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร

สถานที่ประดิษฐานพระอุคุต

หอพระอุคุต

หอพระอุคุต ทำด้วยอลูมิเนียมประดับลวดลายอย่างงดงาม ประดิษฐานพระอุคุต เนื้อ
ปูนปั้นปางนั่งขัดสมาธิ ณ วัดมหาวน ต.ช้างคลาน อ.เมือง จ.เชียงใหม่

หอพระอุปคุต

หอพระอุปคุต ก่ออิฐถือปูนประดับลวดลายศิลปะล้านนาอย่างสวยงาม ประดิษฐานพระ
อุปคุตปางจากบาตรหยดตะวัน แกะสลักหิน วัตสันป่ายางหลวง ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัด
ลำพูน

หอพระอุทิศ

หอพระอุทิศ ก่ออิฐถือปูนประดับลวดลายอย่างสวยงาม ประดิษฐานพระอุทิศปางจาก
 บาตรหยุดตะวัน เนื้อทองเหลือง วัดเวฬุวัน อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่

หอพระอุปคุต

หอพระอุปคุต ก่ออิฐถือปูน ประดิษฐานพระอุปคุตปางจกบาตรหยุดตะวัน วัดศรีสุพรรณ
ตำบลห้วยยา อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่

หอพระอุปคุต

หอพระอุปคุต ก่ออิฐถือปูน ประดิษฐานพระอุปคุตปางจกบาตรหยุดตะวัน วัดพระนอน-
ขอนม่วง ตำบลดอนแก้ว อำเภอมะริม จังหวัดเชียงใหม่

หอพระอุปคุต

หอพระอุปคุต ทำด้วยไม้สัก ประดิษฐานพระอุปคุตปางจกบาตรหยุดตะวัน เนื้อทองเหลืองปิดทอง วัดลำช้าง ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

หอพระอุปคุต

หอพระอุปคุต ทำด้วยไม้ไผ่ (แบบข้าวคราว) ประดิษฐานพระอุปคุตปางจกบาตรหยุดตะวัน
วัดบ้านไร่ ตำบลดอยเต่า อำเภอดอยเต่า จังหวัดเชียงใหม่

หอพระอุปคุต

หอพระอุปคุต ก่ออิฐถือปูนประดับลวดลายอย่างสวยงาม ประดิษฐานพระอุปคุตปาง
นั่งขัดสมาธิเพชร วัดจองคำ ตำบลจองคำ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

หอพระอุทิศ

หอพระอุทิศ ก่ออิฐถือปูนประดับลวดลายอย่างสวยงาม ประดิษฐานพระอุทิศปางก
 บาตรหยุดตะวัน ปูนปั้น ปิดทองคำเปลว วัดจงกลาง ต.จงคำ อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน

หอพระอุปัคต

หอพระอุปัคต ก่ออิฐถือปูนลักษณะเป็นปราสาทประดับตกแต่งลวดลายอย่างสวยงาม
ประดิษฐานพระอุปัคตปางจากบาตรหยุดตะวัน ปูนปั้น ปิดทองคำเปลว วัดมิ่งเมือง ต.รอบเวียง อ.เมือง
จ.เชียงราย

หอพระอุปัคต

หอพระอุปัคต ก่ออิฐถือปูนประดับตกแต่งลวดลายอย่างสวยงาม ประดิษฐานพระอุปัคต
ปางจกบาตรหยุดตะวัน วัดพระธาตุสุโทนมงคลคีรีสามัคคีธรรม ต.เด่นชัย อ.เด่นชัย จ.แพร่

พิธีอาราธนาพระอุปคุต

พิธีอาราธนาพระอุปคุต โดยเทศบาลนครเชียงรายร่วมกับวัดมิ่งเมือง และพุทธศาสนิกชน ได้ร่วมกันจัดกิจกรรมทำบุญตักบาตรเป็งปู้ต มีการจัดรถบุษบกและขบวนแห่ ฆ้อง กลอง ไปอัญเชิญ พระอุปคุตจากแม่น้ำกก มาประดิษฐานที่วัดมิ่งเมือง ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ที่มาของภาพ <http://www.chiangraifocus.com/2012/news/details.php?id=3572> สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน ๒๕๖๑ เวลา ๑๖.๐๐ น.

พิธีทำบุญตักบาตรเป็งปู้ด

พิธีทำบุญตักบาตรเป็งปู้ด บริเวณวัดมิ่งเมืองบนถนนบรรพปราการมุ่งตรงไปผ่าน สี่แยกสะพานดำ สี่แยกหอนาฬิกาเฉลิมพระเกียรติฯ ไปจนถึงสี่แยกศรีเกิด ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ที่มาของภาพ <http://www.chiangraifocus.com/2012/news/details.php?id=3572> สืบค้นข้อมูลเมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน ๒๕๖๑ เวลา ๑๖.๐๐ น.

พิธีทำบุญตักบาตรเป็งปู้ด

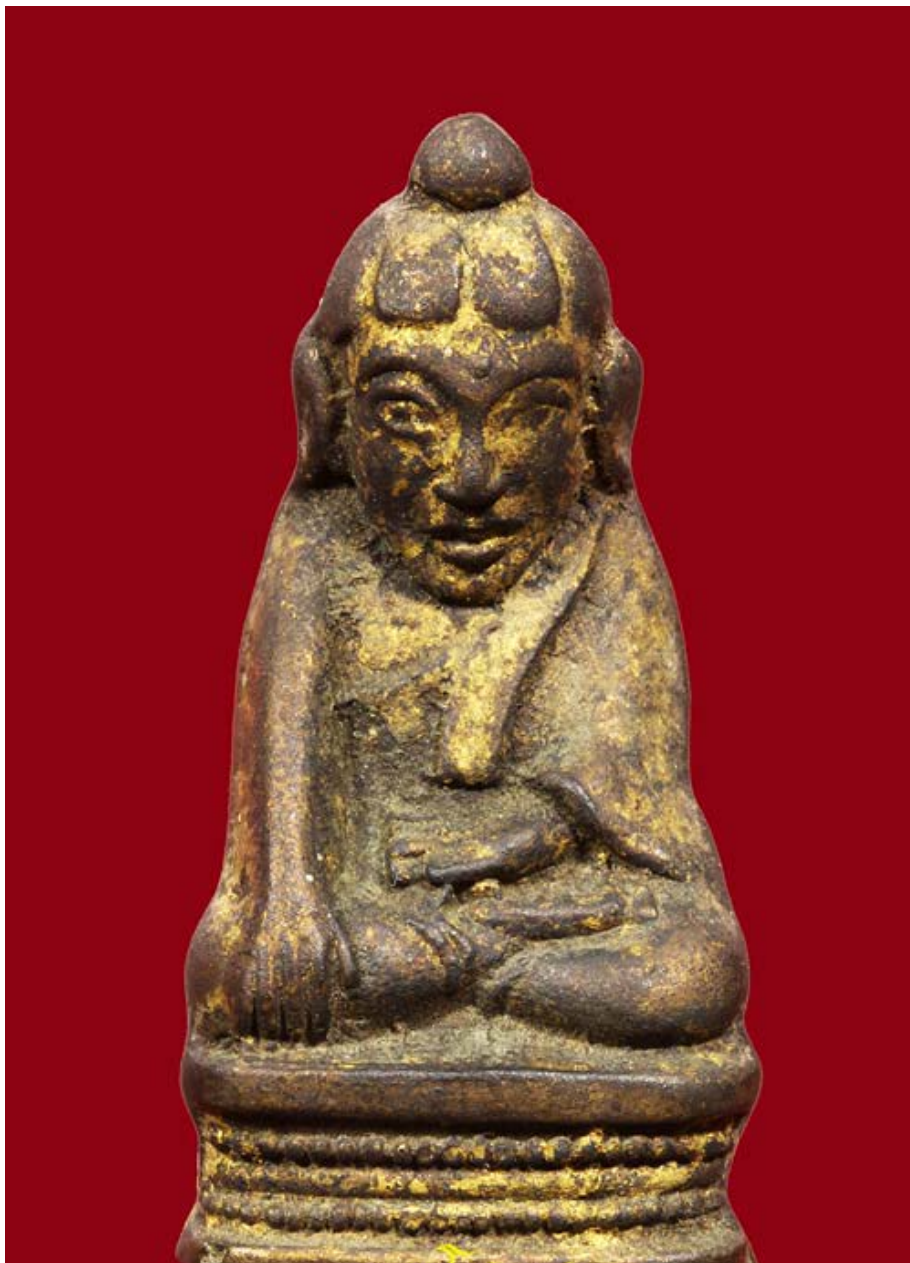
พิธีทำบุญตักบาตรเป็งปู้ด วัดอุปกุดและบริเวณถนนหน้าวัด ท่ามกลางพุทธศาสนิกชนที่มีจิตศรัทธาร่วมทำบุญใส่บาตรพระภิกษุ สามเณร ที่ออกมาบิณฑบาต ตำบลช้างคลาน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

พิธีทำบุญตักบาตรเป็งปู้ด

พิธีทำบุญตักบาตรเป็งปู้ด บริเวณวัดสวนดอก ท่ามกลางพุทธศาสนิกชนที่มีจิตศรัทธาร่วม
ทำบุญใส่บาตรพระภิกษุ สามเณร ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

พระเครื่อง

วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร อ.เมือง จ.เชียงใหม่

ที่มาของภาพ <http://www.pralanna.com/pramoolpage.php?pramoolid=๘๘๑๘๒>

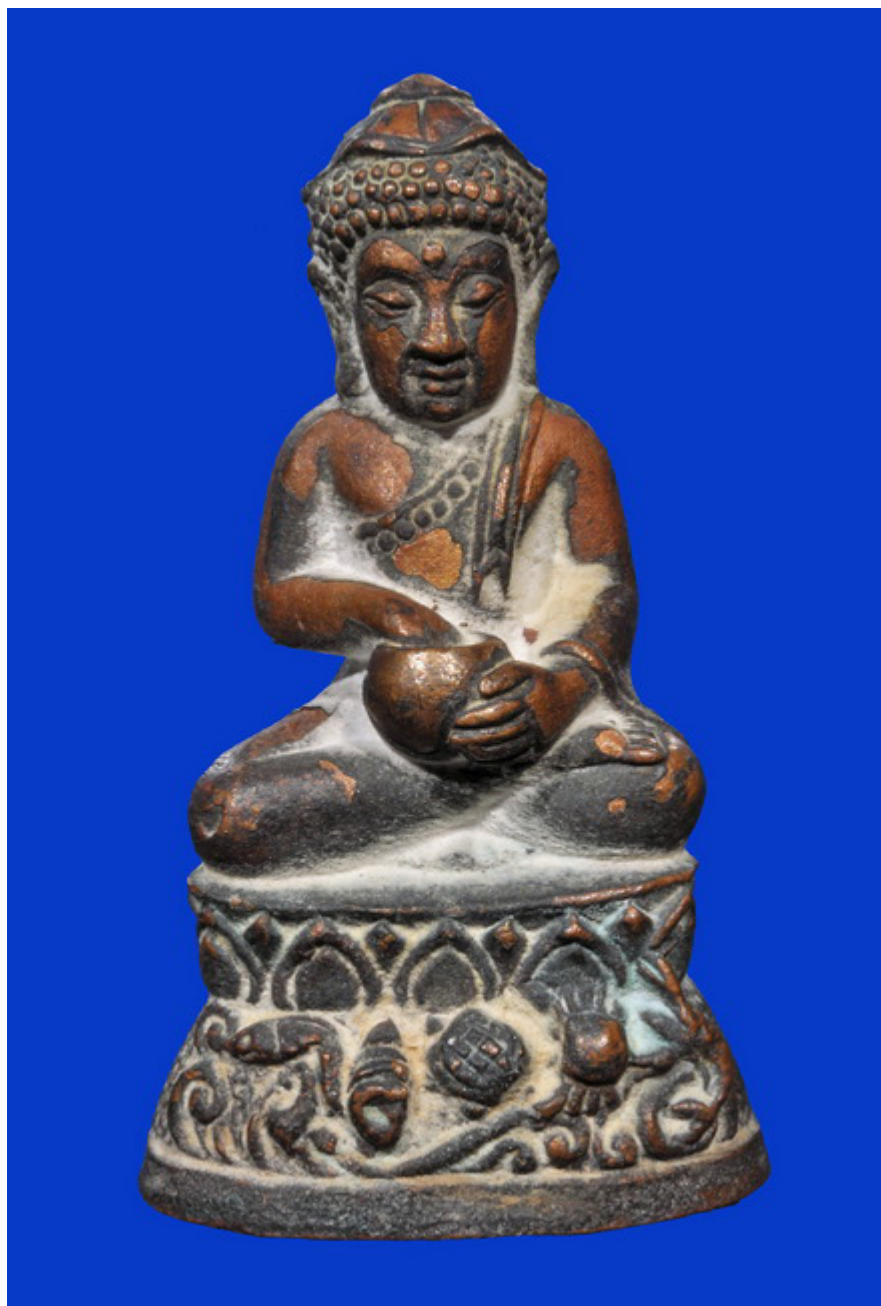
สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๐ มิถุนายน ๒๕๖๑ เวลา ๙.๐๐ น.

พระอุปัคฺต ปางจกบาตร วัดท่าจำปี ตำบลทุ่งสะโตก อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่
ที่มาของภาพ <http://krubaduangdee.com/wat-history.htm> สืบค้นเมื่อวันมี ๑๐ มิถุนายน
๒๕๖๑ เวลา ๙.๐๐ น.

พระอุปัคตปางจกบาตร หยุตตะวัน วัดไพรพัฒนา อำเภอภูสิงห์ จังหวัดศรีสะเกษ ที่มา
ของภาพ <http://uauction๔.uamulet.com/AuctionDetail.aspx?bid=๔๑๐&qid=๑๓๓๖๓๕>
สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๐ มิถุนายน ๒๕๖๑ เวลา ๙.๐๐ น.

พระอุปัคต ปางจกบาตร วัดกุดชุมพภู อ.พิบูล จ.อุบลราชธานี ที่มาของภาพ
<https://www.web-pa.com/Auction/Show/๑๘๑๐๙๑๘> สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๐ มิถุนายน ๒๕๖๑
เวลา ๙.๐๐ น.

พระอุปัคต วัดบึงลาดสวาย ต.บางภาษี อ.บางเลน จ.นครปฐม
 ที่มาของภาพ palungjit.org/threads/พระอุปัคตเนื้อเหล็กไหลขนาดบูชานิ้วและตั้งรถ
 และขนาดจิ๋วพุทธาภิเษกโดยหลวงพ่อเล็ก.๖๔๔๐๑๐/ สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๐ มิถุนายน ๒๕๖๑ เวลา
 ๙.๐๐ น.

พระเครื่องพระอุปัชฌ์ วัดใหม่ท่าพาณิชย์ อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี
ที่มาของภาพ <http://madchima.org/forum/index.php?topic=๕๐๒๗.๐> สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๐
มิถุนายน ๒๕๖๑ เวลา ๙.๐๐ น.

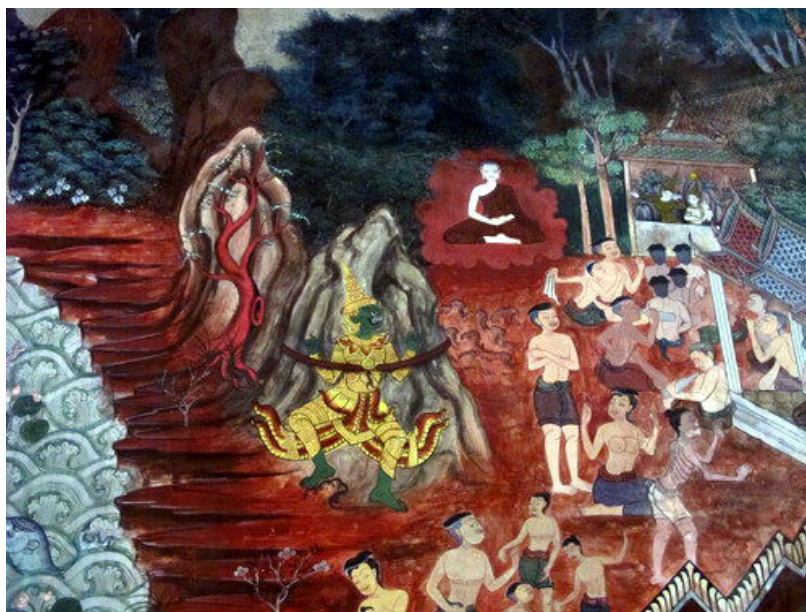

เหรียญพระอุปัชฌ์จากบาตร ครุฑพามา ปี ๒๕๑๗
วัดอัมมราวาส (ป่าเหว) อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน ที่มาของภาพ
<http://www.pralanna.com/pramoolpage.php?pramoolid=262422> สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๐
มิถุนายน ๒๕๖๑ เวลา ๙.๐๐ น.

จิตรกรรมเกี่ยวกับพระอุปคุต

ภาพจิตรกรรมพระอุปคุต จำพรรษาอยู่ที่สะดือทะเล

ภาพจิตรกรรม พระอุปคุตจับพญามารมัดไว้ไม่ให้ไปป่วนในงานสมโภชพระบรมสารีริกธาตุ
 พระอุโบสถ วัดราชสิทธาราม กรุงเทพมหานคร ที่มาของภาพ <https://www.dek-d.com/board/view/๓๔๓๖๐๐๐/> สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๐ มิถุนายน ๒๕๖๑ เวลา ๙.๐๐ น.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	: พระวิฑูรย์ ธรรมวโร (ธนานภรัตน์)
เกิด	: วันเสาร์ ที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๓
สถานที่เกิด	: ๒๕ หมู่ ๑๐ บ้านแม่สาบน้อย ตำบลโป่งแยง อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๑๘๐
การศึกษาระดับมัธยมศึกษา	: โรงเรียนเซตุนศึกษา ตำบลวัดเกต อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๐๐๐
การศึกษาระดับอุดมศึกษา	: พุทธศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ๒๕๕๘
อุปสมบท	: ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๔ ณ พระอุโบสถ วัดมहांวัน ถนนท่าแพ ตำบลช้างคลาน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๑๐๐
สังกัดวัดปัจจุบัน	: วัดมहांวัน ๒๔๙ ถนนท่าแพ ตำบลช้างคลาน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๑๐๐
ปีที่เข้าศึกษา	: ๒๕๕๔
ปีที่สำเร็จการศึกษา	: ๒๕๖๑